

T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart University

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

CİLT 21. SAYI 48. 2023
Volume 21. Issue 48. 2023

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

Yılda Dört Kez Yayınlanır/Published Quarterly a Year

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) yılda dört kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış en az iki ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin raporları doğrultusunda gönderilen makale ya yayınlanır ya düzeltilmek ve daha sonra yayınlanmak üzere yazara geri gönderilir ya da reddedilir. Her durumda yazar Dergipark üzerinden bilgilendirilmektedir.

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD)/Journal of Administrative Sciences (JAS)
Yönetim Bilimleri Dergisi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey
Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736
Web: <http://ybd.dergi.comu.edu.tr> / E-mail: ybd@comu.edu.tr

YBD’de yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Bu yayında yer alan tüm çalışmalar başvuru anında ve yayın öncesi olmak üzere iki kez iThenticate uygulaması aracılığıyla benzerlik taramasından geçirilmiştir.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayın Şekli: Ocak-Mart-Temmuz-Ekim (Türkçe ve İngilizce)

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD); EBSCOHOST Academic Search Complete, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Worldwide Political Science Abstracts Database, TÜBİTAK ULAKBİM, TÜBİTAK DERGİPARK, Index Islamicus, Ulrichs Periodical Directory, International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ), International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR), ASSOS INDEX, ProQuest Political Science Database, PROQUEST Social Science Journals Database, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Discovery Service (EDS), EBSCO Business Source Database (BSI), Dergipark ve SOBIAD tarafından indekslenmektedir.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz.

Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

E-ISSN: 2147-9771

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ

JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

JAS is published quarterly a year
Vol. 21 No. 48 Year 2023

Journal of Administrative Sciences is a peer reviewed interdisciplinary journal (both Turkish and English) sponsored by Çanakkale Onsekiz Mart University. The Editorial board and editors take consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas.

Journal of Administrative Sciences focuses on scholarly articles on labor economics and industrial relations, econometrics, economics, business administration, public administration, public finance and international relations in general from all over the world.

Manuscripts submitted to Journal of Administrative Sciences should be original and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

All the works in this publication have been subjected to similarity screening through iThenticate application twice, at the time of application and before publication.

JAS Indexed or/and Abstracted in

EBSCOHOST Academic Search Complete, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Worldwide Political Science Abstracts Database, TÜBİTAK ULAKBİM, Index Islamicus, Ulrichs Periodical Directory, International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ), International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and social Sciences (IBR), ASSOS INDEX, ProQuest Political Science Database, ProQuest Social Science Journal Database, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Discovery Service (EDS), EBSCO Business Source Database (BSI), Dergipark and SOBİAD.

Editorial Office **Journal of Administrative Sciences (JAS)**

Yönetim Bilimleri Dergisi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey
Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736
Web: <http://ybd.dergi.comu.edu.tr> / E-mail: ybd@comu.edu.tr

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written consent of the JAS editors

Disclaimer: Statements of acts or opinions appearing in the Journal of Administrative Sciences (JAS) are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

E-ISSN: 2147-9771

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
Journal of Administrative Sciences

Cilt 21, Sayı 48, 2023 / Volume 21, Issue 48, 2023
E-ISSN: 2147-9771

SAHİBİ / Owner

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Sedat MURAT

EDİTÖR / Editor

Prof. Dr. Selçuk İPEK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serkan IŞIK (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

BU SAYININ ALAN EDİTÖRLERİ / Field Editors of this issue

Prof. Dr. Bünyamin BACAĞ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Hacı Mehmet YILDIRIM (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Mesut YÜCESAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Özgür TOPKAYA (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Güngör HACIOĞLU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Filiz EROĞLU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan ENGİN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Rüya Ataklı YAVUZ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Safiye Yelda KAYA KARAKATSANİZ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Tanju ÇOLAKOĞLU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

YAZI İŞLERİ / Assisting Editor

Arş. Gör. Dr. Semra TAŞ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Arş. Gör. Kendal DENİZ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

YAZI VE DANIŞMA KURULU/ Editorial Board
Alfabetik Sıra ile / In Alphabetical Order

ACER, Yücel (Yıldırım Beyazıt Ü.)	KARATAŞ-ÖZKAN, Mine (SOTON U.)
AGUN, Hakan (Trakya Ü.)	KAYA, İbrahim (İstanbul Ü.)
AKKAYA, Bülent (CBÜ)	KILIÇ, Cüneyt (ÇOMÜ)
AKYOL, İbrahim Tanju (ÇOMÜ)	KORKUSUZ Refik (İst. Medeniyet Ü.)
ALPER, Yusuf (BursaUludağ Ü.)	KURT, Serdar (ÇOMÜ)
AYDIN, Erdal (ÇOMÜ)	LUCESCU, Letitia Carmen (TUIASI)
BABA, Gürol (Ankara SBÜ)	MALIK, Muhammad Abid (VU of Pakistan)
BACAK, Bünyamin (ÇOMÜ)	ÖRNEK, Ali Şahin (ÇOMÜ)
BENLİ, Abdurrahman (Sakarya Ü.)	ÖZDEMİR, Süleyman (İstanbul Ü.)
BİÇERLİ, M. Kemal (Anadolu Ü.)	PAZARCIK, Yener (ÇOMÜ)
BOZKURT, Veysel (İstanbul Ü.)	SİĞİRCİ, Özge (Kırklareli Ü.)
CAM, Erdem (Ankara Ü.)	SÖNMEZLER, Gökhan (Trakya Ü.)
ÇETİNKAYA, Özhan (Bursa Uludağ Ü.)	ŞAHİN, Levent (İstanbul Ü.)
DÖNMEZ KARA, C. Öykü (ÇOMÜ)	TAN, Sabri Sami (ÇOMÜ)
ENER, Meliha (ÇOMÜ)	TAVŞANCI, Aykut (Trakya Ü.)
GÖKTEPE, Ahmet Orkun (ÇOMÜ)	TAYŞİR, Eyüp Aygün (Marmara Ü.)
GÖRÜN, Mustafa (ÇOMÜ)	TOPBAŞ, Ferhat (Balıkesir Ü.)
HARPER, Donta S. (UW Tacoma)	TORUN, Mustafa (ÇOMÜ)
İBRAHİM, Shahnaz (SOTON U.)	TINKER, Vanessa (Collegium Civitas)
İŞİK, Serkan (ÇOMÜ)	TUNÇ, Metin (İstanbul Ü.)
İNCEKARA, Ahmet (İstanbul Ü.)	UĞUR, Suat (ÇOMÜ)
İPEK, Selçuk (ÇOMÜ)	ULUDAĞI, M. Bülent (Onbeş Kasım Ü.)
JERMSITTIPARSERT, Kittisak (Henan U.)	ULUYOL, Osman (Adıyaman Ü.)
KANTEN, Pelin (ÇOMÜ)	UZUNOĞLU, Sadi (Trakya Ü.)
KANTEN, Selahattin (ÇOMÜ)	YELKİKALAN, Nazan (ÇOMÜ)
KARA, Mustafa (ÇOMÜ)	YİĞİT, Yusuf (ÇOMÜ)
KARADENİZ, Oğuz (Pamukkale Ü.)	QAISAR, Iqbal (US of Malaysia)
KARAGÜL, Soner (ÇOMÜ)	

BU SAYININ HAKEM KURULU / Referees of this Issue
Alfabetik Sıra ile/ In Alphabetical Order

ARSLAN, Neslihan (Bandırma Onyeddi Eylül Üni.)	KIZILGÖL, Özlem (Bandırma Onyeddi Eylül Üni.)
AYDIN, Murat (ÇOMÜ)	KOCATÜRK, Ebru Bilgen (Kırklareli Üni.)
BACAK, Bünyamin (ÇOMÜ)	IŞKIN, Mustafa (Cumhuriyet Üni.)
BEKAROĞLU, Can (ÇOMÜ)	ONURLU, Merve Ertok (ÇOMU)
CEREV, Gökçe (Kocaeli Üni.)	ÖZDEMİR, Serkan (ÇOMU)
ÇETİNKAYA, Özhan (Bursa Uludağ Üni.)	ÖZTÜRK, Onur (Uludağ Üni.)
DÜLGAROĞLU, Oğuzhan (Balıkesir Üni.)	SAVAŞKAN, Selin (ÇOMU)
EZİLMEZ, Bilal (Bandırma Onyeddi Eylül Üni.)	TOPKAYA, Özgür (ÇOMU)
GÖK, Musa (İDU)	YILMAZ, Tuncay (Sakarya Üni.)
KARA, Canan Öykü Dönmez (ÇOMÜ)	

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İçindekiler / Contents VI
Editörden/ Editor's Note VIII

Kişi-İş Uyumunun Yenilikçi İş Davranışı Üzerindeki Etkisi: İşe Adanmışlık ve Bilgi Paylaşma Niyetinin Düzenlenmiş Aracılık Rolü
The Effect of Person-Job Fit on Innovative Work Behavior: Moderated Mediation Role of Work Engagement and Knowledge Sharing Intention 184
Önder Ulu, Oğuz Demirel

A New Accident Analysis Model Proposal in Occupational Safety Risk Management: "STAR DIAGRAM"
İş Güvenliği Risk Yönetiminde Yeni Bir Kaza Analiz Modeli Önerisi: "YILDIZ DİYAGRAMI" 205
Ulaş Çınar

Çanakkale İlinde Yaşayan Romanların Sosyo Ekonomik Sorunları Üzerine Nitel Bir Araştırma
A Qualitative Research about Socio-Economic Problems of the Romani in Canakkale Province 220
Hüseyin Çay, Özgür Topkaya

Kamu Eğitim Harcamalarının Gelir Eşitsizliğini Azaltıcı Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Örneği (2010 - 2019)
The Impact of Public Education Expenditures Reducing Income Inequality: The Sample of Selected OECD Countries (2010 - 2019)..... 248
Arman Zafer Yalçın, Aysun Yılmaztürk, Fazlı Yıldız

Pro-Environmental Conclusions of Consumers' Enduring Involvement with Recycled Products: Eco-Aware Purchasing Behavior and Psychographics
Tüketicilerin Geri Dönüştürülmüş Ürünlere Karşı Kalıcı İlgilerinin, Çevre Yanlısı Sonuçları: Çevreye Duyarlı Satın Alma ve Yaşam Biçimi 275
Esra Demirbaş

Savaş Alanlarına Yönelik Algılanan Destinasyon İmajının Tekrar Ziyaret Etme Niyeti Üzerindeki Etkisinde Destinasyon Aidiyetinin Rolü: Muş Malazgirt Savaş Alanı Örneği

The Role of Destination Attachment in the Effect of the Perceived Destination Image towards Battlefields on Revisit Intention: Case of Malazgirt Battlefield in Muş.... 310

Okan Türk

Türkiye’de İktisadi Politikalar Reel Hâsıla Üzerinde Etkili Mi? 2006-2022 Dönemi Nedensellik ve Eşbütünleşme Bulguları

Are Economic Policies Effective on Real Income in Turkey? The Findings of Causality and Cointegration for the 2006-2022 Period 334

Çağatay Tunçsiper, Dilek Sürekçi Yamaçlı

Kadın İstihdamı ve Sektörel Büyüme Arasındaki İlişki: E-7 Ülkelerinde Erkek İstihdamı ile Karşılaştırmalı Bir Analiz

The Relationship between Female Employment and Sectoral Growth: A Comparative Analysis with Male Employment in E-7 Countries 353

Mustafa Zuhul

Yazarlar Hakkında	385
About the Authors	389
Yazarlar için Bilgi Notu	392
Notes for Contributors	396

EDİTÖRÜN NOTU

Yönetim Bilimleri Dergisi, yılda dört kez Türkçe ve İngilizce akademik çalışmaları yayımlayan, bilimsel ve hakemli bir dergidir. 2003 yılından bu yana yayın hayatına devam eden ve pek çok uluslararası indeks tarafından taranan Dergimiz; çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, ekonometri, iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye ve uluslararası ilişkiler alanlarında, ağırlıklı olarak özgün araştırma makaleleri yayınlamaktadır.

Yayın ilkelerimize bağlı kalarak hazırladığımız bu sayımızda, farklı alanlardan çok sayıda çalışma değerlendirilmiş, hakemlerin ve editör kurulunun değerlendirmeleri sonucu olumlu rapor alan makaleler yayımlanmıştır. 48. sayımızın hazırlanmasında; başta yazı işlerinde çalışan arkadaşlarımız olmak üzere emeği geçen tüm alan editörlerine, hakemlere ve yazarlara teşekkür ederiz.

İçten saygılarımızla
Editörler
Prof. Dr. Selçuk İPEK
Dr. Öğr. Üyesi Serkan IŞIK

EDITOR'S NOTE

Journal of Administrative Sciences is a scientific and peer-reviewed journal that publishes academic studies in Turkish and English once a quarter. Our Journal, which has been published since 2003 and scanned by many international indexes; it mainly publishes original research articles in the fields of labor economics and industrial relations, econometrics, economics, business administration, public administration, public finance and international relations.

In this issue, which we prepared by adhering to our publishing principles, many studies from different fields were evaluated, and the articles that received positive reports as a result of the evaluations of the referees and the editorial board were published. In the preparation of our 48th issue; we would like to thank all the field editors, referees and authors who contributed, especially our colleagues working in the editorial business.

Best Regards
Editors
Prof. Dr. Selçuk İPEK
Asst. Prof. Dr. Serkan IŞIK

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**KİŞİ-İŞ UYUMUNUN YENİLİKÇİ İŞ DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
İŞE ADANMIŞLIK VE BİLGİ PAYLAŞMA NİYETİNİN DÜZENLENMİŞ
ARACILIK ROLÜ**

Önder ULU¹ & Oğuz DEMİREL²

Öz

Yenilik, işletmelerin hayatta kalabilmeleri için en önemli rekabet aracı olagelmıştır. Literatür incelendiğinde, örgütlerin yenilik faaliyetlerinde başarılı olabilmeleri için çalışanlarının yenilikçi iş davranışlarını teşvik etmeleri gerektiği birçok bilimsel çalışma ile ortaya konmuş olduğu görülmektedir. Bahse konu davranışın işletmelerin genel yenilik performansını etkilemesi, yenilikçi iş davranışını tetikleyen faktörler hakkında birçok araştırma yürütülmesine sebep olsa da kişi-çevre uyumu fenomeninin bileşenlerinden biri olan kişi-iş uyumu ve işe adanmışlığın bu davranış üzerindeki etkileri konusunun irdelenmesine hala ihtiyaç duyulmaktadır. Zira kişi-iş uyumu ve işe adanmışlık kavramlarının bağlılık, yüksek performans ve bilgi paylaşma gibi birçok farklı olumlu iş yeri tutum ve davranışının öncülü olduğu birçok çalışma tarafından gösterilmiştir. Bu hususlardan hareketle, bu araştırmanın amacı kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisini ve işe adanmışlık ile bilgi paylaşma niyetinin bu ilişkideki aracılık rolünü ele almaktır. Çalışmada nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın verileri Düzce'de faaliyet gösteren çeşitli sektörlerdeki üretim işletmelerinde çalışan mavi yakalı 811 çalışandan yüz yüze anket yoluyla toplanmıştır. İlk aşamada veriler keşifsel ve doğrulayıcı faktör analizlerine tabi tutulmuştur. İkinci aşamada çoklu eşdoğrusallık ve ortak yöntem varyansı sorunlarının olup olmadığı kontrol edilmiştir. Ardından, değişkenler arasındaki ilişkileri belirten hipotezler yapısal eşitlik modellemesi ve hiyerarşik regresyon tekniği ile test edilmiştir. Analiz neticesinde elde edilen ilk bulguya göre, kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. İkinci bulgu, işe adanmışlığın kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde kısmi aracılık rolünün olduğunu ortaya koymuştur. Son olarak, araştırma sonuçları çalışanların bilgi paylaşma niyetinin, işe adanmışlık ile yenilikçi iş davranışı ilişkisi üzerinde düzenleyici etkisi olduğunu göstermektedir. Çalışma sonunda araştırmanın sınırlılıklarına yer verilmiş, araştırmacılara ve uygulayıcılara yol gösterici önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Yenilikçi İş Davranışı, Kişi-İş Uyumu, İşe Adanmışlık.*

JEL Kodları: *M11, M19, O30.*

Başvuru: 28.10.2022 **Kabul:** 10.02.2023

¹Dr. Öğr. Gör., Düzce Üniversitesi, Gümüşova Meslek Yüksekokulu, onderulu@duzce.edu.tr, Düzce, Türkiye, ORCID No: 0000-0003-0087-4202

²Arş. Gör. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, oguzdemirel@duzce.edu.tr, Düzce, Türkiye, ORCID No: 0000-0003-1436-860X

THE EFFECT OF PERSON-JOB FIT ON INNOVATIVE WORK BEHAVIOR: MODERATED MEDIATION ROLE OF WORK ENGAGEMENT AND KNOWLEDGE SHARING INTENTION³

Abstract

Innovation has been an important competitive tool for businesses to survive. Studies demonstrated that in order to be successful in implementing innovation activities, organizations should promote innovative work behaviors of their employees. The effect of this behavior on general innovation performance of organizations prompted scholars to investigate the factors that trigger innovative behavior. However, the effect of person-job fit, which is a component of person-environment fit phenomenon, and work engagement still needs to be examined, because several studies revealed that both person-job fit and work engagement are among the predictors of positive workplace attitudes and behaviors such as commitment, high performance and knowledge sharing. Hence, the purpose of this paper is to highlight the effect of person-job fit on innovative work behavior and the moderated mediating role of work engagement and knowledge sharing intention on this relationship. In this study, quantitative methods were preferred. Data were gathered via face-to-face questionnaire from 811 blue-collar employees working in several manufacturing organizations located in Düzce. Firstly, exploratory and confirmatory factor analyses, secondly multicollinearity and common method variance tests were performed. Then, hypotheses of the study were analyzed via structural equation modeling and hierarchical regression technique. Findings of the hypothesis testing demonstrated that person-job fit has a positive effect on innovative work behavior and work engagement partially mediates the relationship between person-job fit and innovative work behaviors. Results also revealed that knowledge sharing intentions of employees has a moderator role on the association between work engagement and innovative work behavior. At the end of the paper, limitations of the study, recommendations for researchers and practical implications were presented.

Keywords: *Innovative Work Behavior, Person-Job Fit, Work Engagement.*

JEL Codes: *M11, M19, O30.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.GİRİŞ

Yenilik günümüzde işletmelerin rekabet gücü kazanmalarında en temel unsurlardan biri haline gelmiştir. İşletmeler ürünlerinde sürekli yenilik yaparak yüksek müşteri memnuniyeti sağlamak, süreçlerinde yenilik yaparak verimlilik artışını temin etmek durumundadırlar. Literatür incelendiğinde işletmelerin yenilik faaliyetlerinden en iyi

---

³The Extended English Summary is located the end of the Article

sonucu elde edebilmelerinin koşullarından biri çalışanlarının yenilikçi iş davranışı göstermeleri olduğu (Calantone vd., 2002) görülmektedir. Yeni ve faydalı fikirlerin, süreçlerin ve ürünlerin üretilmesini amaçlayan bireysel davranışlar olarak tanımlanan (Farr ve Ford, 1990) yenilikçi iş davranışı, işletmelerin geliştirmesi gereken önemli iş yeri davranışlarının başında gelmektedir.

Konunun önemine binaen yenilikçi davranış bilim insanlarının üzerinde durduğu konulardan biri haline gelmiştir. Bu doğrultuda yenilikçi iş davranışını tetikleyen bireysel ve örgütsel faktörlerin neler olduğu sorusu sıklıkla ele alınan bir probleme dönüşmüştür. Örneğin Ren ve Zhang (2015) iş kaynaklı stresin ve örgütsel yenilik ikliminin yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bir başka araştırmada Bos-Nehles ve Veenendaal (2019) çalışanların işletmelerindeki insan kaynakları uygulamalarına ilişkin algılarının yenilikçi davranışlarına etkisini ele almışlardır. Ayrıca Carnevale vd. (2017) lider-üye etkileşimi, yaratıcılık ve yenilikçi iş davranışı ilişkisine yönelik bir meta-analiz çalışması yapmışlardır.

Kişi-çevre uyumu teorisinin bileşenlerinden biri olan kişi-iş uyumu, bir çalışanın bireysel özellikleri ile iş özellikleri arasındaki eşleşmeye odaklanmakta (Lu vd., 2014) olup olumlu iş yeri tutum ve davranışlarının önemli belirleyicilerinden biridir (Oh vd., 2014). Buradan hareketle yenilikçi iş davranışı gibi olumlu bir iş yeri davranışının öncülü olması beklenebilir. Ancak literatür incelendiğinde kişi-iş uyumu ile yenilikçi iş davranışı arasındaki böylesine bir ilişkiyi konu edinen çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın amacı da kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın ve bilgi paylaşma niyetinin düzenlenmiş aracılık rolünü ele almaktır.

Çalışma literatüre üç açıdan katkı sağlamaktadır. İlk olarak kişi-iş uyumu ve işe adanmışlığın yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktadır. İkincisi kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın aracılık rolünü sınamaktadır. Son olarak işe adanmışlık ile yenilikçi iş davranış arasındaki ilişkide bilgi paylaşma niyetinin düzenleyicilik rolünü aydınlatmaktadır.

1.1. Kişi-İş Uyumu

Kişi-iş uyumu bir kişinin iş gereksinimleri ile bilgi, beceri ve yetenekleri arasındaki eşleşmeye, diğer bir ifadeyle talep-yetenek uyumu ve ihtiyaç-arz uyumu olarak ayrılabilen kişisel özellikler ile iş özellikleri arasındaki eşleşmeye odaklanır (Lu vd., 2014: 143). Kişi-iş uyumu bir çalışanın işin taleplerini karşılama becerisine sahip olduğunda veya iş bireyin ihtiyaçlarını karşıladığında elde edilir (Edwards 1991; Kristof-Brown, 2000: 643; Boon vd., 2011: 140).

Kişi-iş uyumu kavramı çalışan seçimini temel alır ve işi yapmak için gerekli beceri ve yeteneklere sahip adaylar tespit edilir. Kişi-iş uyumu görevdeki bir kişinin gerçekleştirdiği temel iş görevlerini ve iş görevlerini yerine getirmek için gerekli beceri, bilgi ve yetenekleri tanımlayan bir iş analizi yoluyla değerlendirilir (Sekiguchi, 2004: 183-184).

Çalışanların işe uyumunun yüksek düzeyde olmasıyla olumlu sonuçların alınabileceğine dair kanıtlar vardır. Edwards (1991) kişi işi ile ne kadar uyumlu olursa iş tatmini, düşük iş stresi, motivasyon, yüksek performans gibi kavramların da bu uyumluluktan olumlu etkilenebileceğini göstermiştir. Kişinin işi ile uyumu, bir çalışanın yaptığı işten istedikleri ve aldıkları arasındaki eşleşme olarak değerlendirildiğinde artan iş tatmini, örgütsel bağlılığın yanı sıra işten ayrılma niyetlerinin azalmasıyla da ilişkilidir (Sekiguchi, 2004: 184).

1.2. İşe Adanmışlık

İşe adanmışlık kavramı akım olarak bireylerin olumlu yönlerine vurgu yapan pozitif psikoloji akımı ile çalışanların performansları etkin bir şekilde yükseltmesine ve insan kaynaklarının geliştirilmesine vurgu yapan pozitif örgütsel davranış akımı içerisinde yer almaktadır (Güneş ve Oral, 2022: 111). İşe adanmışlık kavramı William Kahn (1990) tarafından özellikle yüksek düzeyde iş performansına odaklanmış iş görenleri tanımlamak amacıyla kullanılabilecek kadar çok bilinmeyen bir kavramdır (Arrowsmith ve Parker, 2013: 2695). William Kahn'ın çalışması ile işe adanmışlık kavramının teorik bir alt yapısı oluşturulmuştur (Güneş ve Oral, 2022: 111). Daha sonra yapılan çalışmalar işe adanmışlığın daha önemli hale gelmesinde etkili olmuştur. Literatür incelendiğinde işe adanmışlık ile ilgili birçok tanım yapıldığı görülmektedir. İşe adanmışlık canlı olma, kendini adanma ve özümseme ile özdeşleştirilen pozitif bir duygusal-motivasyonel tatmin halidir (Schaufeli ve Salanova, 2007: 19). Attridge'ye (2009) göre işe adanmışlık çalışanların uyguladıkları işe karşı olumlu duygular beslemesi, işlerini anlamlı bulması, iş yüklerinin yapılabilir olduğunu ve gelecek vaat ettiğini düşünmesi olarak tanımlanmaktadır. İşe adanmışlık tükenmişliğin tam zıddı olarak işle ilgili olumlu, tatmin sağlayan, duygusal bir iyilik durumudur. Adanmış çalışanlar yüksek düzeyde enerjiye sahiptir ve işlerine coşkuyla katılırlar (Demerouti vd., 2010: 1-2).

1.3. Yenilikçi İş Davranışı

Giderek artan müşteri istek ve ihtiyaçları, küreselleşmenin de etkisiyle sürekli değişim ve gelişimlerin yaşanması işletmeler açısından zorlu bir rekabet ortamı oluşturmuştur. İşletmelerin bu zorlu rekabet ortamında sürdürülebilirliği sağlaması, rakiplerine karşı avantaj elde edebilmesi ve bu sürece ayak uydurabilmesi için yenilikçilik kavramı zorunluluk haline gelmiştir (Wang, 2016: 20-22). Yenilikçiliğin işletmeye istenilen düzeyde etki edebilmesi ise çalışanların yenilikçi davranışları benimsemesine ve yenilikçi yeteneğini geliştirmesine bağlıdır (Calantone vd., 2002: 517).

Literatürde yenilikçi iş davranışı ilgili birçok tanım yer almaktadır. Farr ve Ford (1990) yenilikçi iş davranışını yeni ve faydalı fikirlerin, süreçlerin, ürünlerin üretilmesini amaçlayan bireysel davranışlar olarak tanımlamaktadır. Scott ve Bruce'a (1994) göre yenilikçi iş davranışı yeni fikirlerin üretilmesi ve bu fikirlerin hayata geçirilmesiyle gerçekleşen kademeli bir süreçtir (Mutlu, 2020: 40). De Jong ve Den Hartog (2008) ürün, hizmet ve iş süreçlerinin sürekli olarak yenilenmesi ve iyileştirmesinin günümüz işletmeleri için çok önemli olduğunu ve sürekli bir yenilik akışı gerçekleştirilmesi için çalışanların yenilik yapmaya hem istekli hem de

yetenekli olmaları gerektiğini vurgulayarak yenilikçi iş davranışını fırsatların araştırılması, yeni fikirlerin üretilmesi, yeni bilgilerin uygulanması ve süreçlerin iyileştirilmesine yönelik davranışların oluşturulması şeklinde tanımlamıştır. Janssen (2000) yenilikçi iş davranışı çalışanların işyerinde faydalı yeni sonuçlar sağlamak için bilinçli çabalarına bağlı olan “günlük bir yenilik” şeklinde tanımlamıştır (Prieto ve Santana, 2014: 184).

Literatür incelendiğinde yenilikçi davranışı etkileyen birçok değişkenin olduğu görülmektedir. Oukes (2010) yenilikçi iş davranışı değişkenini tetikleyen liderlik stilleri üzerinde çalışmıştır. Damanpour (1991) yenilikçi davranışı örgütle ilgili faktörler açısından değerlendirmiş ve yenilik ile belirleyicileri arasındaki beklenen ilişkilere genel bir bakış açısı sunmuştur. Yine literatürde yenilikçi iş davranışının bireyle ilgili faktörlerden işe adanmışlık, örgütsel bağlılık, proaktif kişilik, duygusal zekâ becerileri gibi birçok değişkenle de ele alındığı görülmektedir (Al Omari vd., 2019: 40-41).

1.4. Bilgi Paylaşma Niyeti

Bilgi, günümüzün zorlu rekabetçi ortamında işletmelerin sürdürülebilirliği açısından çok önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu, bilginin yönetilmesinin bir işletme için diğer varlıkların yönetilmesi kadar önemli olduğu anlamına gelmektedir. Rekabet gücü günümüzde işletmeler için stratejik bir kaynak haline gelen bilgiyle sağlanmaktadır. Bilginin etkin bir şekilde yönetilmesi işletmelerde olumlu birçok sonucu da beraberinde getirmektedir. Literatüre baktığımızda bilginin yenilik için önemli bir öncül olduğu görülmektedir (Asrar-ul-Haq ve Anwar, 2016). İşletmeler elindeki diğer kaynakları kullandıkça söz konusu kaynaklarda azalma olurken bilgi paylaşıldıkça çoğalmakta ve etkisi artmaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin sahip olduğu bilgiyi işletme içerisinde etkili bir şekilde paylaşması gerekmektedir. Literatürde bilgi paylaşma ile ilgili yapılmış birçok tanıma rastlanmaktadır (Çetin vd., 2019). Bilgi paylaşımı insanların birikimlerini açıkça paylaştığı, öğretmeye ve öğrenmeye karşı istekli olduğu, fikirlerin özgürce sorgulanabileceği ve diğer kaynaklardan elde edilen bilgilerin kullanıldığı bir kültürdür (Smith ve McKeen, 2003). Bilgi paylaşımı, çalışanların (örtük ve açık) bilgilerini karşılıklı olarak değiş tokuş ettikleri ve ortaklaşa yeni bilgiler oluşturduğu süreçtir (Hooff vd., 2003). Yine bir tanıda Lin (2007) bilgi paylaşım kavramını iş görenlerin bilgi, tecrübe ve yeteneklerinin değişimini içeren bir sosyal alışveriş kültürü olarak tanımlamaktadır. Bilgi paylaşımı, örgütsel faaliyetlerin vazgeçilmez bir parçasıdır ve özümseme kapasitesi, yenilik kapasitesi, yenilik yeteneği gibi geliştirebilen ve böylece sürdürülebilir rekabet avantajına yol açan bireysel bilgi ile kurumsal bilgi arasında bir köprüdür (Cao ve Xiang, 2012).

1.5. Hipotezlerin Kavramsal Dayanakları

Kişi-çevre uyumu teorisi, çalışanların olumlu iş yeri tutum ve davranışlarının açıklanmasında kullanılan teorilerden bir tanesidir (Carless, 2005). Yapılan bir meta-analiz çalışmasına göre, yaptığı iş ile kendi değer ve beklentilerini uyumlu bulan çalışanların iş tatmini ve örgütsel bağlılık gibi olumlu tutum ve davranışları artarken, işten ayrılma niyeti gibi olumsuz tutumları azalmaktadır (Oh vd., 2014). Çalışanların

işleri ile ilgili olumlu tutumlara sahip olması, kendilerini işlerine daha çok adamalarını sağlayabilmektedir (Bui vd., 2017). Bu hususlardan hareketle, aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₁: Kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

H₂: Kişi-iş uyumunun işe adanmışlık üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

İşe adanmışlık seviyesi yüksek olan çalışanların olumlu iş yeri davranışı sergilediklerine dair çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Schaufeli'ye (2012) göre işine adanmış çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerinin yüksek, işten ayrılma niyetleri ise düşük olmaktadır. Yapılan bir meta-analitik inceleme işe adanmışlık ile yüksek iş performansı arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Christian vd., 2011). Buradan hareketle işe adanmışlığın, bir başka olumlu iş yeri davranışı olan yenilikçi iş davranışını pozitif yönde etkilemesi beklenebilir (Montani vd., 2020). Bu hususlar ışığında aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H₃: İşe adanmışlığın yenilikçi iş davranışı üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde işe adanmışlığın aracılık rolünü inceleyen çalışmalara literatürde ulaşılamamıştır. İşi ile kendisini uyumlu hisseden çalışan, mevcut işine daha yüksek bir enerji ile odaklanacak ve bunun sonucunda da görevlerini yerine getirirken daha yenilikçi olmaya gayret edecektir. Başka bir anlatımla kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi, işe adanmışlık yoluyla gerçekleşecektir. Bu hususlardan hareketle H₄ hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur:

H₄: İşe adanmışlığın kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde aracılık rolü bulunmaktadır.

Bilgi paylaşma niyetinin işe adanmışlık ile yenilikçi iş davranışı ilişkisi üzerindeki düzenleyici rolüne ilişkin araştırmalara literatürde ulaşılamamıştır. Bilgi paylaşma niyetine sahip olan çalışanlar sahip oldukları mevcut ve yeni bilgi ve fikirleri iş arkadaşlarıyla paylaşma daha çok eğilimli olmaktadır. Bu nedenle bahse konu niyete daha çok sahip olanların bu fikirleri ve bilgileri kendisi uygulamaktansa iş arkadaşlarıyla paylaşma yoluna gitmesi beklenebilir. Böylece H₅ hipotezi ortaya atılmıştır:

H₅: Bilgi paylaşma niyetinin işe adanmışlığın yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde düzenleyicilik rolü vardır.

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem ve Prosedür

Çalışmanın evrenini Düzce ili sınırları içerisindeki işletmelerde çalışan mavi yakalı iş görenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini belirlemek için kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Veri toplama sürecine başlamadan önce Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan etik onay raporu alınmış, ardından 11 işletmeye toplam 1000 adet anket dağıtılmıştır. Anketin kapak

sayfasında anket formunun bilimsel bir araştırma kapsamında sunulduğu, sorulara cevap vermenin gönüllülük esasına dayandığı, toplanan verilerin yalnızca araştırma için kullanılıp hiçbir kişi veya kuruluşla paylaşılmayacağı vurgulanmıştır. Dağıtılan anketlerden 851 tanesi teslim alınmış ve içerisinde formun yarısından fazla bir kısmı eksik doldurulan 40 adet anket elenmiştir. Geriye kalan 811 anket araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

2.2. Veri Toplama Aracı

Veriler yüz yüze anket yoluyla toplanmıştır. Anket formunda yer alan ölçeklerin tamamı İngilizce olduğundan, Brislin'in (1980) önerdiği tekrar-tercüme yöntemi kullanılarak ifadeler Türkçeye çevrilmiştir. Demografik sorular dışındaki ifadelerin tamamı için 5'li Likert ölçek (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) tercih edilmiştir. Güvenilirlik analizi sürecinde ise her bir ölçek için Cronbach's alpha katsayıları hesaplanmış ve bahse konu değerin 0,70 veya daha yüksek olması halinde ölçeğin güvenilirlik şartını sağladığı sonucuna varılmıştır (Nunnally, 1978).

Kişi-iş uyumu değişkenine ait verilerin toplanmasında Cable ve DeRue (2022) tarafından geliştirilen ve altı ifade içeren tek boyutlu ölçek çalışmaya uyarlanmıştır. Ölçekteki ifadelerle örnek olarak "Şu anki işim, bir işte aradığım özellikleri fazlasıyla karşılamaktadır" verilebilir. Ölçeğin Cronbach's alpha değeri 0,91'dir.

İşe adanmışlık değişkenine ait veriler Schaufeli vd. (2006) tarafından geliştirilen ve dokuz ifadeye sahip tek boyutlu ölçek aracılığıyla toplanmıştır. Ölçekte yer alan ifadelerden bir tanesi "Çalışırken kendimi enerji dolu hissediyorum" şeklinde olup ölçeğin Cronbach's alpha değeri 0,91 bulunmuştur.

Çalışanların yenilikçi iş davranışı düzeylerini ölçmek için De Jong ve Den Hartog (2010) tarafından geliştirilen ve on ifade içeren ölçek çalışmaya uyarlanmış ve kullanılmıştır. Ölçek tek boyutlu olup "Yeni çalışma yöntem, teknik veya araçlarını araştırırım" şeklinde ifadeler içermekte olup alpha katsayısı 0,92 olarak bulunmuştur.

Bilgi paylaşma niyeti kavramının ölçümünde ise Bock vd. (2005) tarafından geliştirilen ve beş ifade içeren ölçek çalışmaya uyarlanmıştır. Ölçekteki ifadelerle örnek olarak "İş arkadaşlarımla her zaman işle ilgili usul, teknik ve modelleri paylaşırım" cümlesi verilebilir. Ölçeğe ait Cronbach's alpha katsayısı 0,89'dur.

Son olarak demografik sorularla katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, yaş ve çalışma süresi verileri toplanmıştır.

2.3. Ortak Yöntem Varyansı

Yönetim gibi sosyal bilimler alanlarında yürütülen araştırmalarda verilerin tek bir zaman diliminde (diğer bir ifade ile kesikli) ve yalnızca bir kaynaktan toplanması (özdeğerlendirme) değişkenler arasında gerçekte mevcut olmayan doğrusal ilişkilerin yapay bir şekilde ortaya çıkmasına veya var olan ilişkilerin gerçek değerlerinden daha güçlü çıkmasına neden olabilmektedir. Ortak yöntem varyansı

olarak adlandırılan bu durum, analiz neticesinde elde edilen katsayıların yorumlanmasında araştırmacıyı yanıltma potansiyelini taşımaktadır (Podsakoff vd., 2003).

Bahse konu sorunun var olup olmadığını anlamak maksadıyla Harman'ın Tek Faktör Testi yapılmıştır. Bu kapsamda değişkenlerin ölçeklerinde yer alan ifadelerin tamamının tek bir faktör altında toplandığı modele ilişkin doğrulayıcı faktör analizi yürütülmüştür. Podsakoff vd.'ye (2003) göre bu test neticesinde tek faktörlü ölçüm modeli eldeki verilere iyi uyum sağlarsa ortak yöntem varyansı sorununun bulunduğuna yönelik güçlü bir işaret olarak değerlendirilmelidir. Analiz neticesinde, tek faktörlü modelin araştırmanın verileriyle iyi düzeyde uyum sağlamadığı görülmüştür (CMIN/df = 23,238; CFI = 0,581; NFI = 0,571; RMSEA = 0,166; SRMR = 0,124). Bu bulgu, ortak yöntem varyansının işbu araştırma için sorun teşkil etmediğini göstermektedir.

2.4. Çoklu Eşdoğrusallık

Çalışmanın hipotezlerini sınamadan önce bağımsız değişkenler arasında yüksek düzeyde korelasyon olması durumu olarak tanımlanan çoklu eşdoğrusallığın mevcut olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bu doğrultuda bağımsız değişkenlerin VIF (Variance Inflation Factor) değerlerine bakılmıştır. Bahse konu değerler değişkenlerin tamamı için 10'un altında bulunmuş (en küçük = 1,290; en büyük = 2,076) ve bu bulgulara dayanarak bağımsız değişkenler arasında çoklu eşdoğrusallık sorununun mevcut olmadığı çıkarımı yapılmıştır (Kleinbaum vd., 1998).

3. BULGULAR

3.1. Katılımcılarla İlgili Betimleyici İstatistikler

Tablo 1'de, araştırmaya katılan 811 çalışanın cinsiyet, eğitim durumu, yaş ve çalışma süresi verileri yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcılarla İlgili Betimleyici İstatistikler

Değişken	Kategori	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	412	50,8
	Kadın	399	49,2
Eğitim Durumu	İlköğretim	191	23,6
	Lise	370	45,6
	Ön Lisans	115	14,2
	Lisans	135	16,6
	18-25 Arası	182	22,4
Yaş	26-35 Arası	274	33,8
	36-45 Arası	262	32,3
	46 ve Üstü	93	11,5
	1 Yıldan Az	147	18,1
Çalışma Süresi	1-5 Yıl	306	37,7
	6-10 Yıl	191	23,6
	11-15 Yıl	95	11,7
	16 Yıl ve Üzeri	72	8,9

Tablo 1'e göre, katılımcıların cinsiyet dağılımlarını birbirine yakındır (yüzde 50,8 erkek, yüzde 49,2 kadın). 811 çalışanın önemli bir kısmı lise mezunu olup (yüzde 45,6) yaş aralıkları 26-35 (yüzde 33,8) ve 36-45 (yüzde 32,3) ağırlıklıdır. Son olarak, çalışanların yüzde 37,7'lik kısmı 1 ila 5 yıl arasında bir süredir şu anki iş yerinde çalışmaktadır.

3.2. Değişkenlerle İlgili Betimleyici İstatistikler

Kişi-iş uyumu, işe adanmışlık, yenilikçi iş davranışı ve bilgi paylaşma niyeti değişkenlerine ilişkin ortalama, standart sapma, korelasyon ile Cronbach's alpha değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlerle İlgili Betimleyici İstatistikler

Değişken	Ortalama	S. Sapma	1	2	3	4
1) KİÜ	3,49	0,94	0,91 ^a			
2) İA	3,40	0,96	0,70**	0,91 ^a		
3) YİD	3,81	0,80	0,51**	0,51**	0,92 ^a	
4) BPN	3,87	0,82	0,44**	0,43**	0,64**	0,89 ^a

Not: KİÜ = Kişi-İş Uyumu, İA = İşe Adanmışlık, YİD = Yenilikçi İş Davranışı, BPN = Bilgi Paylaşma Niyeti, **p<0.01, ^a Cronbach's Alpha

Tablo 2'ye göre katılımcıların kişi-iş uyumu, işe adanmışlık, yenilikçi iş davranışı ve bilgi paylaşma niyeti düzeyleri ortalamanın üzerindedir. Korelasyon değerlerine göre kişi-iş uyumu ile yenilikçi iş davranışı arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki ($r = 0,51$; $p < 0,01$), kişi-iş uyumu ile işe adanmışlık arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki ($r = 0,70$; $p < 0,01$), işe adanmışlık ile yenilikçi iş davranışı arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki ($r = 0,51$; $p < 0,01$) ve bilgi paylaşma niyeti ile yenilikçi iş davranışı arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki ($r = 0,64$; $p < 0,01$) bulunmaktadır.

3.3. Faktör Analizi Bulguları

Geçerlilik sınaması amacıyla araştırma verilerine öncelikle Keşifsel Faktör Analizi (KFA) uygulanmıştır. Bu doğrultuda SPSS paket programı üzerinde birincil bileşenler analizi seçilmiş, döndürme tekniği olarak varimax tercih edilmiştir. Analiz neticesinde özdeğeri 1'den büyük olarak hesaplanan faktörler ve faktör yükü 0,50'yi aşan sorular ölçekte tutulmuştur. Bu kapsamda, KFA bulguları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Keşifsel Faktör Analizi Bulguları

İfade	KİÜ	İA	YİD	BPN
KİU4	0,802			
KİU5	0,767			
KİU6	0,710			
KİU3	0,694			
KİU2	0,691			
KİU1	0,658			
İA2		0,835		
İA1		0,818		
İA4		0,767		
İA5		0,753		
İA3		0,750		
İA7		0,743		
İA6		0,602		
YİD6			0,776	
YİD5			0,773	
YİD9			0,770	
YİD8			0,763	
YİD7			0,745	
YİD10			0,739	
YİD4			0,732	
YİD3			0,698	
YİD2			0,651	
BPN4				0,823
BPN5				0,788
BPN3				0,755
BPN2				0,721
BPN1				0,700

Not: KİÜ = Kişi-İş Uyumunu, İA = İşe Adanmışlık, YİD = Yenilikçi İş Davranışı, BPN = Bilgi Paylaşma Niyeti

KMO Değeri: 0,947

Bartlett Testi Anlamlılık Düzeyi:0,000

Açıklanan Toplam Varyans: %69,26

Tablo 3'e göre KMO değeri 0,947 olup Bartlett test sonucu anlamlılık düzeyi 0,05'ten küçüktür. Bu bulguların işaret ettiğine göre veriler keşifsel faktör analizine uygundur. Faktör yükü 0,50'nin altında kalan, hiçbir faktöre bağlanmayan veya birden fazla faktöre bağlanan toplam üç ifade ölçekten çıkarılmıştır. Geri kalan ifadeler, özdeğeri 1'den büyük olan toplam dört boyut altında toplanmış olup bunların açıkladığı toplam varyans miktarı %69,26'dır. Faktör yükleri ise 0,602 ile 0,835 arasında yer almıştır.

İkinci aşamada dört yapı (kişi-iş uyumu, işe adanmışlık, yenilikçi iş davranışı ve bilgi paylaşma niyeti) ve yirmi yedi ifadeden oluşan ölçüm modeline Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Analiz bulgularına göre veriler, ölçüm modeli ile oldukça iyi bir uyum göstermektedir (CMIN/df = 3,969; CFI = 0,947; NFI = 0,930; RMSEA = 0,061; SRMR = 0,051) (Schumacker ve Lomax, 2010). Ayrıca

tüm yapıların CR değerleri 0,70'in (en küçük = 0,891; en büyük = 0,932), AVE değerleri ise 0,50'nin (en küçük = 0,602; en büyük = 0,631) üzerindedir.

3.4. Hipotez Testi Bulguları

Çalışmanın ilk dört hipotezinin test edilmesi sürecinde AMOS istatistiksel paket programı tercih edilmiştir. Aracılık hipotezinin sınanmasında, aracı değişkene ait katsayıların ve anlamlılık düzeylerinin istatistiksel olarak hesaplanabilmesi amacıyla 2000 bootstrap örnekleme kullanılmış ve katsayıların yüzde 95 güven aralığında sapma düzeltilmiş (bias-corrected) olarak hesaplanmıştır. Analiz neticesinde elde edilen bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Hipotez Testi Bulguları

Hipotez	Yol	Katsayı	Sonuç
H ₁	KİÜ → YİD	0,24**	Desteklendi
H ₂	KİÜ → İA	0,78**	Desteklendi
H ₃	İA → YİD	0,35**	Desteklendi
H ₄	KİÜ → İA → YİD	0,27**	Kısmen Desteklendi (Kısmi Aracılık)

Not: KİÜ = Kişi-İş Uyumu, İA = İşe Adanmışlık, YİD = Yenilikçi İş Davranışı, BPN = Bilgi Paylaşma Niyeti
 ** p<0,05 CMIN/df = 4,180; CFI = 0,955; NFI = 0,942; RMSEA = 0,063

Tablo 4'te yer alan bulgulardan ilki kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır ($\beta = 0,24$; $p<0,05$). Buna göre araştırmanın H₁ hipotezi desteklenmiştir. Tablo 4'teki ikinci bulguya göre kişi-iş uyumunun işe adanmışlık üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisi mevcuttur ($\beta = 0,78$; $p<0,05$). Bu durumda çalışmanın H₂ hipotezi desteklenmiştir. Üçüncü bulguya bakıldığında işe adanmışlığın yenilikçi iş davranışı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin bulunduğu görülmektedir ($\beta = 0,35$; $p<0,05$). Böylelikle araştırmanın H₃ hipotezi desteklenmiştir. Aracılık hipotezinin testine ilişkin bulguya göre ise kişi-iş uyumu ile yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkide işe adanmışlığın kısmi aracılık etkisi ($\beta = 0,27$; $p<0,05$) bulunmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın H₄ hipotezi kısmen desteklenmiştir. Modelin araştırma verilerine uyumu ise oldukça iyi düzeyde gerçekleşmiştir (CMIN/df = 4,180; CFI = 0,955; NFI = 0,942; RMSEA = 0,063).

Hipotez testinin ikinci kısmında bilgi paylaşma niyeti değişkeninin düzenleyicilik rolü sınanmıştır. Bu doğrultuda hiyerarşik regresyon tekniği tercih edilmiştir. Düzenleyici değişken analizinde etkileşim değişkeninin yaratabileceği olası bir çoklu eşdoğrusallık probleminin önüne geçmek için Aiken ve West'in (1991) önerisinden yola çıkarak değişkenler ortalanmıştır. Yenilikçi iş davranışının bağımlı değişken olduğu modele öncelikle kişi-iş uyumu değişkeni bağımsız değişken olarak dahil edilmiş, ardından işe adanmışlık analize eklenmiş, sonraki adımda düzenleyici değişken olan bilgi paylaşma niyeti modele sokulmuş, nihayet etkileşim değişkeni (bilgi paylaşma niyeti x işe adanmışlık) regresyona dahil edilmiştir. Zira Baron ve Kenny'nin (1986) belirttiği üzere bir modelde düzenleyicilik etkisinin olabilmesi için hem düzenleyici değişken ile bağımlı değişken arasında, hem de etkileşim

değişkeni ile bağımlı değişken arasında anlamlı ilişkiler bulunmalıdır. Analiz bulguları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Düzenleyicilik Analizine İlişkin Hiyerarşik Regresyon Bulguları

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken YİD			
	1. Adım	2. Adım	3. Adım	4. Adım
	β (t)	β (t)	β (t)	β (t)
1. Adım				
KİÜ	0,43** (17,05)	0,25** (7,44)	0,14** (4,69)	0,14** (4,72)
2. Adım				
İA		0,24** (7,21)	0,15** (5,08)	0,15** (5,11)
3. Adım				
BPN			0,47** (17,15)	0,45** (15,5)
4. Adım				
BPN x İA				-0,04** (-2,24)
F	290,97**	180,66**	262,28**	198,94**
R ²	0,26	0,30	0,49	0,49

Not: KİÜ = Kişi-İş Uyumunu, İA = İşe Adanmışlık, YİD = Yenilikçi İş Davranışı, BPN = Bilgi Paylaşma Niyeti
** p<0,05.

Tablo 5'teki bulgulara göre düzenleyici değişken olan bilgi paylaşma niyetinin işe adanmışlık ile yenilikçi iş davranışı ilişkisinde düzenleyici rolü mevcuttur, çünkü hem düzenleyici değişken olarak bilgi paylaşma niyetinin bağımlı değişken üzerinde etkisi anlamlıdır ($\beta = 0,45$; $p<0,05$) hem de etkileşim değişkeninin (BPN x İA) yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi anlamlıdır ($\beta = -0,04$; $p<0,05$). Buradan hareketle çalışmanın "H₅: Bilgi paylaşma niyetinin, işe adanmışlığın yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde düzenleyicilik rolü vardır" hipotezi desteklenmiştir.

4. TARTIŞMA

Hipotez testi bulgularına göre araştırmanın "H₁: Kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerinde olumlu bir etkisi vardır" hipotezi desteklenmiştir. Çalışanların yaptıkları işle olan uyum seviyeleri arttıkça yeni fikir üretme, yeni iş yapma şekilleri deneme davranışları da artmaktadır. Bu bulgu literatürdeki çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Örneğin Afsar vd. (2014), 459 kişiyle yaptıkları araştırma sonucunda kişi-iş uyumu ile yenilikçi iş davranışı arasında olumlu bir ilişki tespit etmişlerdir. Benzer şekilde Huang vd. (2019) çalışanların kişi-iş uyumu seviyelerinin yenilikçi iş davranışlarını pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

İkinciye bulguya göre çalışmanın "H₂: Kişi-iş uyumunun işe adanmışlık üzerinde olumlu bir etkisi vardır" hipotezi desteklenmiştir. Çalışanların mevcut işleri ile aralarındaki uyum yükseldikçe işe bağlanma düzeyleri artmakta, daha yüksek bir enerji ile işlerini yapmaktadırlar. Bahse konu bulgu ile literatürdeki diğer araştırma sonuçları paralellik arz etmektedir. Nitekim Enwereuzor vd. (2018), hemşireler

üzerinde yaptıkları araştırmada, kişi-iş uyumu ile işe adanmışlık arasında olumlu bir ilişki tespit etmişlerdir. Yine Cai vd. (2018) kişi-iş uyumunun işe adanmışlık üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bulmuşlardır.

Üçüncü bulgu “H₃: İşe adanmışlığın yenilikçi iş davranışı üzerinde olumlu bir etkisi vardır” hipotezinin desteklendiğine işaret etmektedir. İşine duyduğu bağlılığı yüksek olan, yoğun bir enerji ve istekle işini yapan çalışanların yeni yöntemler deneme, yeni fikirler geliştirip uygulama davranışları daha çok gözlemlenmektedir. Literatürdeki araştırmalar çalışmanın söz konusu bulgusunu desteklemektedir. Sözgelimi Agarwal vd. (2012), hizmet sektöründe çalışan bireyler üzerinde yaptıkları araştırmanın sonucunda işe adanmışlığın yenilikçi iş davranışını pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Bir başka araştırmada Afsar vd. (2021) Suudi Arabistan’da faaliyet gösteren çokuluslu işletmeler bünyesinde çalışanların işe adanmışlık düzeylerinin yenilikçi iş davranışını olumlu etkilediğini bulmuşlardır.

Çalışmanın dördüncü bulgusuna göre “H₄: İşe adanmışlığın, kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde aracılık rolü bulunmaktadır” hipotezi kısmen desteklenmiştir. Kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki olumlu etkisinin bir kısmı işe adanmışlık aracılığıyla gerçekleşmektedir. Söz konusu bulguyu destekleyen veya reddeden çalışmaya ulaşılamamış olup bu sonucun araştırmanın özgün katkılarından biri olduğu değerlendirilebilir.

Son olarak araştırmanın “H₅: Bilgi paylaşma niyetinin, işe adanmışlığın yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde düzenleyicilik rolü vardır” hipotezi desteklenmiştir. Etkileşim değişkeninin katsayısı negatif olduğundan düzenleyici etki ters yönlüdür. Buna göre bilgi paylaşma niyeti yüksek olan çalışanlarda, işe adanmışlığın yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisi, bilgi paylaşma niyeti düşük olan çalışanlara göre daha yüksek olmaktadır. İşine adanmışlık seviyesi ve bilgi paylaşma niyeti yüksek çalışanlar, yeni bilgileri, yeni yöntemleri ve fikirleri kendi iş yapma biçimlerinde kullanmaktansa çalışma arkadaşlarıyla paylaşmakta, böylece yenilikçi iş davranışları düşük bilgi paylaşma niyetine sahip çalışanlara kıyasla azalmaktadır. Literatür incelendiğinde böyle bir bulguya ulaşan başka bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle bahse konu bulgunun çalışmanın özgün katkılarından biri olduğu çıkarımı yapılmıştır.

SONUÇ

Bu araştırmada kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı üzerindeki etkisinde işe adanmışlık ve bilgi paylaşma niyetinin düzenlenmiş aracılık rolü sınanmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmanın verileri yüz yüze anket yoluyla 811 mavi yakalı çalışandan toplanmış ve yapısal eşitlik modellemesi ve hiyerarşik regresyon yöntemi kullanılarak hipotezler test edilmiştir.

Çalışmanın hipotezlerini sınamak amacıyla toplanan veriler tek bir zaman kesitinde ve yalnızca tek bir kaynaktan, öz değerlendirme (self-report) yoluyla toplanmıştır. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda farklı kaynaklardan (akran veya yönetici

değerlendirme) veri toplama yoluna gidilebilir. Bunun yanında, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tam anlamıyla ve güçlü bir biçimde kurabilmek için zaman aralıklı (time-lagged) ölçüm yapılabilir ve boylamsal analiz veya deney tasarımı içeren araştırma desenleri kurgulanabilir.

Araştırmada kişi-çevre uyumu bileşenlerinden yalnızca kişi-iş uyumunun yenilikçi iş davranışı ile ilişki ele alınmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda diğer bileşenleri konu edinen (kişi-örgüt uyumu, kişi-grup uyumu vb.) tasarımlar yapılabilir. Ek olarak, çeşitli örgütsel değişkenlerin (kültür, liderlik vb.) düzenleyici rolü araştırmacılar tarafından incelenebilir.

Uygulama açısından bakıldığında, kurumlar çalışanların yenilikçi iş davranışını daha yoğun bir biçimde sergilemelerini istiyorsa, onların uyum hissini yüksek olacağı iş tasarımları yapmaları önerilebilir. Böylece çalışanların işe adanmışlık seviyeleri yükselecek ve yenilikçi davranış sergilemeleri sıklaşacaktır.

THE EFFECT OF PERSON-JOB FIT ON INNOVATIVE WORK BEHAVIOR: MODERATED MEDIATION ROLE OF WORK ENGAGEMENT AND KNOWLEDGE SHARING INTENTION

1. INTRODUCTION

Innovation is a vital tool for organizations to gain competitive advantage. In order to design and implement successful innovations in an organization, employees should reflect innovative behaviors. Given the importance of being innovative at work, scholars have focused on investigating the predictors of innovative work behavior phenomenon. Person-job fit, as a component of person-environment fit, has been an antecedent of positive workplace attitudes and behaviors. However, relationship between person-job fit and innovative work behaviors of employees still needs to be studied. Hence, the purpose of this study is to examine the mediating role of work engagement on the association between person-job fit and innovative work behavior. It also aims to highlight the moderating effect of knowledge sharing intention.

This study contributes to the innovative behavior literature in three ways. First, it examines the associations between person-job fit and innovative work behavior. Second, the study investigates the mediating role of work engagement on the relationship between person-job fit and innovative work behavior. Third, it illuminates the moderating effect of knowledge sharing intention on the relationship between work engagement and innovative work behavior.

2. METHODS

In this research, quantitative method was preferred. Data were collected via structured questionnaire from blue-collar employees working at firms in Duzce. All scales (except demographics) were in 5-point Likert scale. To test the reliability of the scales, Cronbach's alpha scores were calculated and the alpha values of all scales were above 0,70. Sample size was 811. Before hypothesis testing, exploratory and confirmatory factor analyses were performed. Both multicollinearity and common method variance tests revealed that there was no unidimensionality among variables. Hypotheses of the study were tested via structural equation modeling (first four hypotheses, including mediation) and hierarchical regression analysis (moderation hypothesis).

3. RESULTS

Both exploratory and confirmatory factor analyses yielded four dimensions, namely person-job fit, work engagement, innovative work behavior and knowledge sharing intention. Results of the path analysis revealed that person-job fit positively associates with work engagement and innovative work behavior and there is a positive relationship between work engagement and innovative behavior. Findings also demonstrated that work engagement has a partial mediator role on the relationship between person-job fit and innovative behavior. Lastly, hierarchical

regression analysis revealed that knowledge sharing intention moderates the effect of work engagement on innovative work behavior. All hypotheses were supported.

4. DISCUSSION

Employees with high levels of person-job fit tend to be more innovative at work and have higher levels of work engagement. In addition to this, when employees have high levels of work engagement, they are more likely to implement innovative ideas and techniques. These results are in line with the literature. However, the unique contribution of this study is that the relationship between high levels of person-job fit and innovative work behavior emerges through the mediation of work engagement. Results also demonstrate that employees with higher levels of knowledge sharing intention tend to share his/her innovative ideas and techniques with colleagues rather than implementing them and thus, knowledge sharing intention negatively moderates the relationship between work engagement and innovative work behavior.

CONCLUSION

This study has limitations. Albeit both exploratory factor analysis and Harman's one factor test yielded multidimensional factor structure, as the data were cross-sectional and self-reported, results of this study may prone to common method variance problem and causality among variables may not be established. Researchers may investigate the constructs via longitudinal and experimental designs and collect data from multiple sources in order to overcome these problems.

In this paper, only one of the components of person-environment fit (person-job fit) was investigated. In future studies, associations between other dimensions of person-environment fit (namely person-organization and person-group) may be examined. Also, organizational factors such as culture and leadership may be considered as moderator variables.

According to the results of this research, organizations should design employees' work in such a way that they will feel person-job fit. This will increase the work engagement levels and hence will result in innovative behaviors.

KAYNAKÇA

- Afsar, B., Badir, Y. ve Khan, M. M. (2014). Person–Job Fit, Person–Organization Fit and Innovative Work Behavior: The Mediating Role of Innovation Trust. *The Journal of High Technology Management Research*, 26(2), 105-116.
- Afsar, B., Al-Ghazali, B.M., Cheema, S. ve Javed, F. (2021). Cultural Intelligence and Innovative Work Behavior: The Role of Work Engagement and Interpersonal Trust. *European Journal of Innovation Management*, 24(4), 1082-1109.
- Agarwal, U. A., Datta, S., Blake-Beard, S. ve Bhargava, S. (2012). Linking LMX, Innovative Work Behaviour and Turnover Intentions: The Mediating Role of Work Engagement. *Career Development International*, 17(3), 208-230.
- Al-Omari, M. A., Choo, L. S. ve Ali, M. A. M. (2019). Innovative Work Behavior: A Review of Literature. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 23(2), 38-47.
- Aiken, L. S., ve West, S. G. (1991). *Multiple Regression Analysis: Testing and Interpreting Interactions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Arrowsmith, J. ve Parker, J. (2013). The Meaning of ‘Employee Engagement’ for the Values and Roles of the HRM Function. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(14), 2692-2712.
- Asrar-ul-Haq, M. ve Anwar, S. (2016). A Systematic Review of Knowledge Management and Knowledge Sharing: Trends, Issues, and Challenges. *Cogent Business & Management*, 3(1), 1127744.
- Attridge, M. (2009). Measuring and Managing Employee Work Engagement: A Review of the Research and Business Literature. *Journal of Workplace Behavioral Health*, 24(4), 383-398.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986). The Moderator–Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bock, G. W., Zmud, R. W., Kim, Y. G., ve Lee, J. N. (2005). Behavioural Intention Formation in Knowledge Sharing: Examining the Roles of Extrinsic Motivators, Social Psychological Forces, and Organizational Climate. *MIS Quarterly*, 29, 87–111.
- Boon, C., Den Hartog, D. N., Boselie, P. ve Paauwe, J. (2011). The Relationship Between Perceptions of HR Practices and Employee Outcomes: Examining The Role of Person–Organisation and Person–Job Fit. *The International Journal of Human Resource Management*, 22(1), 138-162.
- Bos-Nehles, A. C.ve Veenendaal, A. A. R. (2019). Perceptions of HR Practices and Innovative Work Behavior: The Moderating Effect of An Innovative Climate. *The International Journal of Human Resource Management*, 30(18), 2661-2683.

- Brislin, R.W. (1980). Translation and Content Analysis of Oral and Written Materials. Triandis, H.C. and Berry, J.W. (Eds), In *Handbook of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 2, (s. 389-444), Boston, MA: Allyn and Bacon.
- Bui, H. T. M., Zeng, Y. ve Higgs, M. (2017). The Role of Person-Job Fit in the Relationship Between Transformational Leadership and Job Engagement. *Journal of Managerial Psychology*, 32(5), 373-386.
- Cable, D. M. ve DeRue, D. S. (2002). The Convergent and Discriminant Validity of Subjective Fit Perceptions. *Journal of Applied Psychology*, 87(5), 875-884.
- Calantone, R. J., Cavusgil, S. T. ve Zhao, Y. (2002). Learning Orientation, Firm Innovation Capability, and Firm Performance. *Industrial Marketing Management*, 31(6), 515-524.
- Cai, D., Cai, Y, Sun, Y. ve Ma, J. (2018). Linking Empowering Leadership and Employee Work Engagement: The Effects of Person-Job Fit, Person-Group Fit, and Proactive Personality. *Frontiers in Psychology*, 9:1304. doi: 10.3389/fpsyg.2018.01304.
- Cao, Y. ve Xiang, Y. (2012). The Impact of Knowledge Governance on Knowledge Sharing. *Management Decision*, 50(4), 591-610.
- Carless, S. A. (2005). Person–Job Fit versus Person–Organization Fit as Predictors of Organizational Attraction and Job Acceptance Intentions: A Longitudinal Study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78(3), 411-429.
- Carnevale, J. B., Huang, L., Crede, M., Harms, P. ve Uhl-Bien, M. (2017). Leading to Stimulate Employees Ideas: A Quantitative Review of Leader–Member Exchange, Employee Voice, Creativity, and Innovative Behavior. *Applied Psychology: An International Review*, 66(4), 517-552.
- Christian, M. S., Garza, A. S. ve Slaughter, J. E. (2011). Work Engagement: A Quantitative Review and Test of Its Relations with Task and Contextual Performance. *Personnel Psychology*, 64, 89-136.
- Çetin, S., Fidan, Y. ve Arslan, M. (2019). Motivasyon, Bilgi Paylaşım Niyeti ve Bilgi Paylaşım Davranışı İlişkisi. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 108-125.
- Damanpour, F. (1991). Organizational Innovation: A Meta-Analysis of Effects of Determinants and Moderators. *Academy Of Management Journal*, 34(3), 555-590.
- De Jong, J. P. ve Den Hartog, D. N. (2008). Innovative Work Behavior: Measurement and Validation. *EIM Business and Policy Research*, 8(1), 1-27.
- De Jong, J. ve Den Hartog, D. (2010). Measuring Innovative Work Behavior. *Creativity and Innovation Management*, 19(1), 23-36.
- Demerouti, E., Cropanzano, R., Bakker, A. ve Leiter, M. (2010). From Thought to Action: Employee Work Engagement and Job Performance. *Work engagement: A Handbook of Essential Theory and Research*, 65(1), 147-163.

- Edwards, J.R. (1991). Person-Job Fit: A Conceptual Integration, Literature Review, and Methodological Critique. *International Review of Industrial and Organizational Psychology*, 6, 283–357.
- Enwereuzor, I. K., Ugwu, L. I. ve Eze, O. A. (2018). How Transformational Leadership Influences Work Engagement Among Nurses: Does Person–Job Fit Matter? *Western Journal of Nursing Research*, 40(3), 346-366.
- Farr, J. L. ve Cameron M. F. (1990). Individual Innovation. In West, M. A. ve Farr, J. L. (Eds.), In *Innovation and Creativity at Work: Psychological and Organizational Strategies* (s. 63-80). NY: John Wiley & Sons.
- Güneş, H. N. ve Oral, L. (2022). Kariyer Tatmini ile İşe Adanmışlık İlişkisi: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(Özel Sayı), 109-122.
- Hooff, B.V.D., Elving, W., Meeuwssen, J. M. ve Dumoulin, C. (2003). Knowledge Sharing in Knowledge Communities. In *Communities and Technologies* (s. 119-141). Springer, Dordrecht.
- Huang, W., Yuan, C. ve Li, M. (2019). Person–Job Fit and Innovation Behavior: Roles of Job Involvement and Career Commitment. *Frontiers in Psychology*, 10:1134, doi: 10.3389/fpsyg.2019.01134.
- Janssen, O. (2000). Job Demands, Perceptions of Effort-Reward Fairness and Innovative Work Behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73(3), 287-302.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.
- Kleinbaum, D. G., Lawrence, L. L., Muller, K. E. ve Nizam, A. (1998). *Applied Regression Analysis and Other Multivariable Methods (3rd Edition)*. NY: Duxbury.
- Kristof-Brown, A. L. (2000). Perceived Applicant Fit: Distinguishing Between Recruiters’ Perceptions of Person-Job and Person-Organization Fit. *Personnel Psychology*, 53(3), 643-671.
- Lin, H. F. (2007). Effects of Extrinsic and Intrinsic Motivation on Employee Knowledge Sharing Intentions. *Journal of Information Science*, 33(2), 135-149.
- Lu, C. Q., Wang, H. J., Lu, J. J., Du, D. Y. ve Bakker, A. B. (2014). Does Work Engagement Increase Person–Job Fit? The Role of Job Crafting and Job Insecurity. *Journal of Vocational Behavior*, 84(2), 142-152.
- Montani, F., Vanderberghe, C., Khedhaouria, A. ve Courcy, F. (2020). Examining the Inverted U-Shaped Relationship Between Workload and Innovative Work Behavior: The Role of Work Engagement and Mindfulness. *Human Relations*, 73(1), 59-93.
- Mutlu, G. N. (2020). Yetenek Yönetimi Uygulamalarının Çalışan Performansı ve Yenilikçi İş Davranışı Üzerindeki Etkisi E-Ticaret Sektöründe Bir Uygulama. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Nunnally, J.C. (1978). *Psychometric Theory*, New York, NY: McGraw-Hill,
- Oh, I.-S., Guay, R. P., Kim, K., Harold, C. M., Lee, J.-H., Heo, C.-G. ve Shin, K.-H. (2014). Fit Happens Globally: A Meta-Analytic Comparison of the

- Relationships of Person–Environment Fit Dimensions with Work Attitudes and Performance Across East Asia, Europe, and North America. *Personnel Psychology*, 67, 99-152.
- Oukes, T. (2010). Innovative Work Behavior: A Case Study at a Tire Manufacturer. *Bachelor's Thesis*, NE: University of Twente.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y. ve Podsakoff, N. P. (2003). Common Method Biases in Behavioral Research: A Critical Review of the Literature and Recommended Remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88, 879-903.
- Prieto, I. M. ve Pérez-Santana, M. P. (2014). Managing Innovative Work Behavior: The Role of Human Resource Practices. *Personnel Review*, 43(2), 184-208.
- Ren, F.ve Zhang, J. (2015). Job Stressors, Organizational Innovation Climate, and Employees' Innovative Behavior. *Creativity Research Journal*, 27(1), 16-23.
- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B. ve Salanova, M. (2006). The Measurement of Work Engagement with a Short Questionnaire: A Cross-National Study. *Educational and Psychological Measurement*, 66(4), 701-716.
- Schaufeli, W., ve Salanova, M. (2007). Work Engagement: Managing Social and Ethical Issues in Organizations, 135, 177.
- Schaufeli, W. B. (2012). Work Engagement: What Do We Know and Where Do We Go? *Romanian Journal of Applied Psychology*, 14(1), 3-10.
- Schumacker, R. E. ve Lomax, R. G. (2010). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling (3rd Edition)*, New York: Routledge.
- Scott, S. G. ve Bruce, R. A. (1994). Determinants of Innovative Behavior: A Path Model of Individual Innovation in the Workplace. *Academy Of Management Journal*, 37(3), 580-607.
- Sekiguchi, T. (2004). Person-Organization Fit and Person-Job Fit in Employee Selection: A Review of the Literature. *Osaka Keidai Ronshu*, 54(6), 179-196.
- Smith, H. A., ve McKeen, J. D. (2003). Instilling A Knowledge-Sharing Culture. *Queen's Centre For Knowledge-Based Enterprises*, 20(1), 1-17.
- Wang, L. (2016). Developing Innovation Capability: The Case of Chinese Automobile Companies. *Doctoral Dissertation*, UK: University of Oxford.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Önder ULU/Oğuz DEMİREL
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Oğuz DEMİREL
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Önder ULU
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Önder ULU/Oğuz DEMİREL
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Önder ULU

-RESEARCH ARTICLE-

A NEW ACCIDENT ANALYSIS MODEL PROPOSAL IN OCCUPATIONAL SAFETY RISK MANAGEMENT: "STAR DIAGRAM"

Ulas CINAR¹

Abstract

Occupational accidents are a global problem in terms of their effects. Different techniques for the analysis of accidents are available in the literature. Accident analyzes, which experts often conduct with linguistic expressions, cause some problems in expressing the sizes and distributions of root and supporting factors. Existing approaches do not clearly reflect the distribution of factors that may cause an accident. In this direction, a new model has been proposed to the literature for the analysis of occupational accidents within the scope of this study. The proposed model was developed based on accident theories and complies with the principles of root cause analysis. However, it has brought many innovations to existing applications. The proposed method, the factors affecting the accident; It divides it into 5 main groups as "Personal", "Environment", "Management", "Machine and Equipment" and "Organization". Each of these identified main factors is characterized by schematic distribution to the 5 arms of a star. For this reason, the method is called "Star Diagram". The proposed model is a first in the literature in this field. The main parameters in risk analysis are probability and severity. Before accidents occur, the magnitude of the risk is expressed in line with these parameters. Inspired by this, the proposed model determines to what extent the impact categories contribute to the probability of the event and the severity of the damage after the accident occurs. In this direction, relative data can be expressed as a percentage of which category affects the formation of the accident. The proposed model stands out with its categorized root cause analysis and quantitative magnitude expressions, which are not available in other techniques. In this respect, it fills an important gap in the literature.

Keywords: Risk Management, Accident Analysis, Star Diagram, Occupational Safety, Occupational Health.

JEL Codes: J28, J29, I18.

Başvuru: 09.01.2023 **Kabul:** 21.02.2023

---

¹ PhD, Canakkale Onsekiz Mart University Occupational Health and Safety Education Application and Research Center, Çanakkale/TURKEY, ulas.cinar@comu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3924-0768>

İŞ GÜVENLİĞİ RİSK YÖNETİMİNDE YENİ BİR KAZA ANALİZ MODELİ ÖNERİSİ: "YILDIZ DİYAGRAMI"²

Öz

İş kazaları, etkileri açısından küresel bir sorundur. Literatürde kazaların analizi için farklı teknikler mevcuttur. Uzmanların sıklıkla dilsel ifadelerle yaptıkları kaza analizleri, kök ve destekleyici faktörlerin boyutlarını ve dağılımlarını ifade etmede bazı sorunlara yol açmaktadır. Mevcut yaklaşımlar, bir kazaya neden olabilecek faktörlerin dağılımını net bir şekilde yansıtmamaktadır. Bu doğrultuda bu çalışma kapsamında iş kazalarının analizi için literatüre yeni bir model önerilmiştir. Önerilen model, kaza teorilerine dayalı olarak geliştirilmiştir ve kök neden analizi ilkelerine uygundur. Ancak mevcut uygulamalara birçok yenilik getirmiştir. Araştırmanın hipotezinde belirtilen ölçülebilirlik sorunlara da çözüm önermiştir. Önerilen yöntem, kazayı etkileyen faktörleri; "Kişisel", "Çevre", "Yönetim", "Makine ve Ekipman" ve "Organizasyon" olmak üzere 5 ana gruba ayırır. Belirlenen bu ana faktörlerin her biri, bir yıldızın 5 koluna şematik dağılımla karakterize edilir. Bu nedenle yönteme "Yıldız Diyagramı" adı verilir. Önerilen model bu alanda literatürde bir ilktir. Risk analizinde ana parametreler olasılık ve şiddettir. Kazalar meydana gelmeden önce riskin büyüklüğü bu parametreler doğrultusunda ifade edilmektedir. Bundan esinlenerek, önerilen model, etki kategorilerinin olayın olasılığına ne ölçüde katkıda bulunduğunu ve kaza meydana geldikten sonra hasarın ciddiyetini belirlemektedir. Bu doğrultuda bağül veriler, hangi kategorinin kazanın oluşumunu etkilediğinin yüzdesi olarak ifade edilebilir. Önerilen model, diğer tekniklerde bulunmayan kategorize edilmiş kök neden analizi ve niceliksel büyüklük ifadeleri ile öne çıkmaktadır. Bu yönüyle literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş Güvenliği, İş Sağlığı, Risk Yönetimi, Kaza Analizi, Yıldız Diyagramı

JEL Kodları: J28, J29, I18.

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. INTRODUCTION

Occupational accidents are a global problem in terms of their effects. In addition to the loss of life worldwide, it is estimated that approximately 4% of all material resources are lost due to work accidents and occupational diseases (Güllüoğlu and Taçgın, 2018: 344). In line with the recorded data, our country ranks 3rd in the world in terms of occupational accidents and 1st in Europe (Askin and Ozturk, 2022: 352).

Occupational health and safety is a set of practices that aim to protect employee health at the highest level in a safe working environment free from hazards and risks. The

² Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır...

main goal of Occupational Health and Safety applications is to completely prevent occupational accidents and occupational diseases. This target can only be achieved with an effective risk management (Boyle, 2002: 28).

Risk analysis is the basis of risk management. Accident analysis, which will be a reference for subsequent risk analysis, is as important as a correctly applied risk analysis. With this cycle, an effective risk management will be ensured and in this direction, the main objective of a safe working environment and occupational health and safety practices will be realized (Harms-Ringdahl, 2004: 13).

Risk management must be sustainable. For a proactive approach, risk analyzes should be applied as a priority. Correctly applied risk analyzes are expected to completely prevent work accidents and occupational diseases (Cinar and Cebi, 2020: 6047; Cinar and Cebi, 2022: 517). Despite all this, occupational accidents may occur during the process and if they do, risk analyzes must be revised. Accident analyzes are also very important in order to reflect the accidents to the risk management. The difference between accident analysis and risk analysis is that evaluation is made on concrete data after the event has occurred. Risk analyzes performed in line with the data obtained from correctly analyzed accidents form the basis of effective risk management in a loop. In addition, since occupational accidents have legal dimensions, accident analysis is an important factor for distribution of liabilities (Khakzad v.d., 2014: 116).

According to the "4M" rule, which analyzes the causes of occupational accidents, the factors that form the basis of occupational accidents are human, machine, environment and management (Hoyos and Zimolong, 2014: 17). According to Heinrich's "Domino" theory, which is one of the most well-known accident theories, 88% of occupational accidents occur due to personal inappropriate behaviors, 10% due to inappropriate conditions and 2% due to unknown reasons (Gürcanlı, 2015: 78).

Different techniques for the analysis of accidents are available in the literature. These techniques are; It can be classified as sequential, epidemiological and systemic (Underwood and Waterson, 2013: 24; Hollnagel and Goteman, 2004: 19).

Sequential models are the most applied methods in our country. In these models, the cause and effect relationship is in the foreground and each discrete event in an event chain is considered as an element of a sequence. In these analyses, a root cause successively affects other array elements. Therefore, the term "Root Cause Analysis" is used for such models. The most known sequential models are; "Domino Model" (Heinrich, 1931: 5), "Fault Tree Analysis" (Watson, 1961: 1) and "Five Whys Analysis" (Ohno, 1978: 4).

Epidemiological techniques treat accidents as the spread of a contagious disease and are thus characterized by the term epidemiological. Combinations of latent and active failures are considered in this type of analysis. What qualifies as confidential are often conditions such as managerial problems and organizational culture. When errors in these conditions are reduced to individuals, fatigue, excessive workload, ignorance as

a result of lack of education, etc. situations arise and as a result unsafe behaviors or in other words active errors are observed (Qureshi, 2008: 16). The most known of the epidemiological techniques is the "Swiss Cheese" technique (Reason, 1990: 72).

Systemic models do not consider accidents in a cause and effect relationship. It focuses on the structural behavior of the system. Interprets accidents and related consequences as unexpected behavior of system elements. Accidents are evaluated as a result of unsafe behaviors originating from human and technology that are not noticed in the system. From this point of view, eliminating the root cause does not prevent the reoccurrence of accidents, a perspective that dominates the whole system is required. Systems Theoretic Analysis Model and Processes (STAMP) and Functional Resonance Analysis Method (FRAM) are the most well-known systemic accident analysis models (Leveson, 2004: 241; Hollnagel, 2012: 156).

Accident analyzes, which experts often carry out with linguistic expressions that do not express an analytical magnitude, cause some problems in expressing the sizes and distributions of root and supporting factors. Existing approaches do not clearly reflect the distribution of factors that may cause an accident. In this direction, a new model has been proposed to the literature for the analysis of occupational accidents within the scope of this study.

2. METHODOLOGY

The proposed method was inspired by the star chart in the "The HFE Star" model and a hybrid diagram was obtained by mounting the accident factors in the 4M rule from accident theories into the diagram (McLeod, 2015: 46). The proposed method, the factors affecting the accident; It divides it into 5 main groups as "Personal (P)", "Environment (E)", "Management (M)", "Machine and Equipment (ME)" and "Organization (O)". Each of these identified main factors is characterized by schematic distribution to the 5 arms of a star. For this reason, the method is called "Star Diagram". The steps of the proposed approach are as follows;

2.1. Linguistic Design of the Diagram

The design of linguistic terms in the method is given in Figure 1. As seen in Figure 1; At most 2 intermediate reasons affecting the accident caused by each factor and a root cause (RC_i) covering these intermediate reasons are determined. If any or more of the five parameters do not have an intermediate cause to be associated with the accident, that parameter is not included in the computational analysis. If the number of intermediate causes is more than two, the two most effective parameters are selected and included in the analysis. If there is only one intermediate cause, the intermediate cause is considered the root cause for that parameter. In order to direct the distributions in the star diagram, a root cause is included in the analysis for each of the impact factors determined. The proposed model is not focused on a single root

cause holistically. In other words, root causes are distributed to the active parameters according to the effect levels. In this direction, it is determined which factor has an effect on the accident at which level.

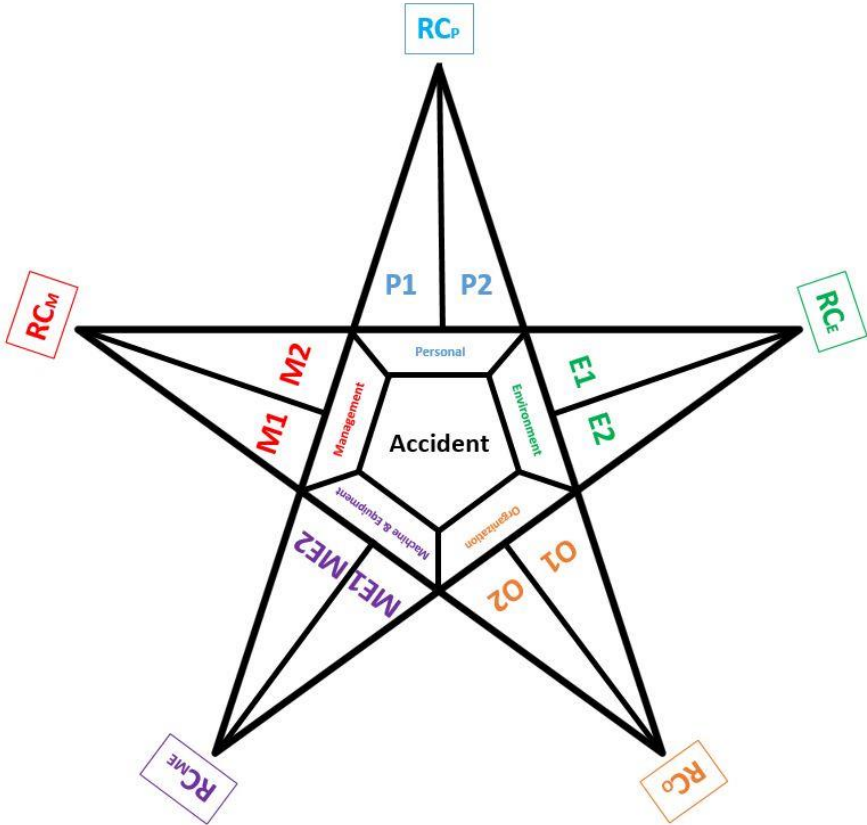

Figure 1. Star Diagram

2.2. Determination of Impact Scores of Root Causes (ISRC_i)

The impacts of each factor on the probability and severity of the accident are determined linguistically. Scores corresponding to linguistic expressions are then determined using Tables 1 and 2. The impact scores on probability (ISP_i) are given in Table 1 and the impact scores on severity (ISS_i) are given in Table 2. The scores assigned for each parameter by the evaluators' judgments are multiplied using Equation 1, and the root cause impact scores (ISRC_i) for each parameter are determined. Then, by applying Equation 2, the relative impact scores of all impact parameters are obtained, and accordingly, the impact of each factor on the accident is determined in a percentile.

Table 1. Linguistic Scales and Impact Scores on Probability

Linguistic Scale	Impact Score on Probability (ISP_i)
Very High Impact	5
High Impact	4
Middle Impact	3
Low Impact	2
Very Low Impact	1

Table 2. Linguistic Scales and Impact Scores on Severity

Linguistic Scale	Impact Score on Severity (ISS_i)
Very High Impact	5
High Impact	4
Middle Impact	3
Low Impact	2
Very Low Impact	1

$$IRSC_i = ISP_i \times ISS_i \tag{1}$$

$$IRSC_i = \frac{IRSC_i}{\sum_{i=1}^n IRSC_i} \tag{2}$$

3. RESULTS

An exemplary accident analysis application was conducted with the proposed model. Parameters in the schematic Star Diagram given in Figure 1 were linguistically defined as given in Table 3.

Table 3. Impact Parameters of Accident

Occupational accident resulting in the death of a worker who did the exterior works of a construction by falling from a height			
	INTERMEDIATE CAUSES	ROOT CAUSES	
P1	Even though the worker has a seat belt, he has not fastened it to a solid place.	Inappropriate behavior of the worker due to lack of knowledge	RC_P
P2	The worker acted hastily and made an uncontrolled maneuver.		
M1	Lack of necessary training to workers.	Occupational health and safety specialists not performing their duties adequately.	RC_M
M2	Lack of control		
ME1	The working scaffold is not fully fixed	Failure of engineers and technical staff to fulfill their duties	RC_{ME}
ME2	Weak attachment points of protective nets		
E1	Worker distraction due to noisy work environment	The employer did not have environmental measurements made regularly and did not provide the necessary measuring equipment	RC_E
E2	High airflow negatively affects the balance factor of the worker		
O1	Lack of authorized personnel and equipment to perform first aid applications	Failure of the employer to fulfill the requirements of safety and emergency planning	RC_O
O2	Miscommunication between employees		

Then, Equations 1 and 2 were applied to determine the effect of the root cause of each parameter on the accident. The results obtained are given in Table 4.

Table 4. Impact Scores

	ISP_i	ISS_i	IRSC_i	Relative IRSC_i
RC_P	5	3	15	%24,6
RC_M	5	3	15	%24,6
RC_{ME}	3	4	12	%19,7
RC_E	3	3	9	%14,8
RC_O	2	5	10	%16,4

According to the data in Table 4, it is seen that each of the personal and management factors has the highest impact on the accident at a rate of 24.6%. Then machine and equipment are the factors affecting the accident at a rate of 19.7%, organization 16.4% and environment 14.8%, respectively.

Responsibilities are also distributed in the root causes of the factors. The urgency in the personnel factor is a personal parameter. But the lack of training is the fault of the occupational safety specialist if it is accepted that the employer has officially appointed him. Allowing work without training is the employer's fault. If the impact rates here are divided equally, each is 8.2% defective.

Although the lack of training and supervision in the management parameter seems to be the responsibility of the employer, since the employer officially assigns an occupational safety expert to conduct these works, the fault here lies entirely with the occupational health and safety specialist.

The fault in organizational and environmental factors lies entirely with the employer. In the machine and equipment factor, the fault lies with the engineer or technical personnel responsible for the works in question.

Considering all the data, the employer's fault in the occurrence of this accident was determined as 39.4%, the fault of the occupational safety specialist 32.8%, the fault of the authorized engineer or technical personnel 19.7% and the fault of the worker 8.2%.

4. DISCUSSION

There are many different methods for the analysis of occupational accidents in the literature. Although the aim of all these analyzes is similar, they show significant differences in terms of application and expression. Root cause analyzes focus on the source of the accident and advocate the philosophy that the accident will not occur under the same conditions as the eliminate of the underlying situation (Williams, 2001: 154). In the same direction, Fault Tree Analysis also acts with the philosophy of deduction (Xing and Amari, 2008: 18). Event Tree Analysis constructs pre-accident and post-accident plots and again, causality is at the forefront (Andrews and Dunnett, 2000: 233). Cause and effect relationships are also the main basis in epidemiological analyzes, but they differ in terms of application. Systemic analyzes do not use cause-effect relationships. The basic philosophy is holistic and focused on the elements of the system. Although all these methods provide excellent linguistic inferences, they cannot express as a magnitude which factor is effective in accidents.

While the same is the case in risk analysis, the use of scoring-based methods has provided a significant ease of application and expression. Defining linguistic expressions with scores allows partial measurability as it offers a numerical magnitude. This situation strengthens the analyzes perceptually. It is possible to integrate the mentioned applications in every field. Quantifying the analysis without compromising the quality always yields positive results (Cinar, 2022: 6).

The proposed model was developed based on accident theories and complies with the principles of root cause analysis. However, it has brought many innovations to existing applications. In this direction, the proposed model performs root cause analysis for each parameter separately and expresses the effects of these root causes on accident occurrence as a numerical magnitude.

In accident theories, the main causes of work accidents are person, environment, equipment, management and organization. Analysis techniques that are categorically similar to the proposed model focus on identifying a root cause regardless of any category. The identified root cause is accepted as the source of the problem. The root cause identified may belong to one or more of the specified major categories. Until the root cause is determined, although secondary factor categories have an impact on the accident many times, the actual effect of these factors cannot be reflected in the analysis. In the proposed model, each of these five basic factors is handled independently and root causes and intermediate causes arising from this root cause are determined in each category. This perspective is an innovation brought to the qualitative findings of root cause analysis.

Another problem is that the effect levels of linguistic expressions cannot be expressed. The proposed model is a first in the literature in this field. The main parameters in risk analysis are probability and severity. Before accidents occur, the magnitude of the risk is expressed in line with these parameters. Inspired by this, the proposed model determines to what extent the impact categories contribute to the probability of the

event and the severity of the damage after the accident occurs. In this direction, relative data can be expressed as a percentage of which category affects the formation of the accident.

The proposed model stands out with its categorized root cause analysis and quantitative magnitude expressions, which are not available in other techniques. In this respect, it fills an important gap in the literature.

CONCLUSION

Risk management is a cycle with the goal of continuous improvement. One of the most important elements of this cycle is occupational accident analysis. Accident analyzes provide important data for the correct management of occupational health and safety practices. Existing models offer very important implications for managers. However, new approaches to models are equally important in terms of the development of analyzes and the data they provide.

This study introduced two new approaches to the literature. The first innovation of the proposed model is to bring the categorization approach to the deductive and holistic evaluation perspectives of root cause analysis, which is the most preferred accident analysis technique all over the world. Based on the accident theories, each of the five parameters that affect the accident formation the most, was handled independently and root causes were determined for each parameter. This approach is an innovation in terms of qualitative findings.

The second gain of the proposed model is the scoring technique, which is not available in other root cause analysis techniques, and which quantifies the failure distributions. Based on the risk analysis, in accident occurrence, the contribution of the root cause to the probability and severity of the accident is expressed numerically with the scores assigned to the linguistic expressions. This approach was used for the first time to express effect sizes in accident analyses.

The model proposed within the scope of this study stands out with its categorized root cause analysis and quantitative magnitude expressions, which are not found in other techniques. In this respect, it fills an important gap in the literature. In addition, it is thought that the fact that it can be developed by adding different score parameters will be a reference for other models to be proposed from now on.

İŞ GÜVENLİĞİ RİSK YÖNETİMİNDE YENİ BİR KAZA ANALİZ MODELİ ÖNERİSİ: "YILDIZ DİYAGRAMI"

1. GİRİŞ

İş kazaları etkileri açısından küresel bir sorundur. İş sağlığı ve güvenliği, tehlike ve risklerden arınmış, güvenli bir çalışma ortamında çalışan sağlığını en üst düzeyde korumayı amaçlayan uygulamalar bütünüdür. İş Sağlığı ve Güvenliği uygulamalarının temel amacı iş kazalarını ve meslek hastalıklarını tamamen önlemektir. Bu hedefe ancak etkin bir risk yönetimi ile ulaşılabilir.

Risk yönetimi sürdürülebilir olmalıdır.. Proaktif bir yaklaşım için risk analizleri öncelikli olarak uygulanmalıdır. Doğru uygulanan risk analizlerinin iş kazalarını ve meslek hastalıklarını tamamen önlemesi beklenmektedir. Tüm bunlara rağmen süreç içerisinde iş kazaları oluşabilmekte ve meydana gelmesi halinde risk analizlerinin revizyonu gerekmektedir. Kazaların risk yönetimine yansıtılabilmesi için kaza analizleri de oldukça önemlidir. Kaza analizi ile risk analizi arasındaki fark, kaza analizinin değerlendirmenin olay gerçekleştikten sonra somut veriler üzerinden yapılmasıdır. Doğru analiz edilen kazalardan elde edilen veriler doğrultusunda yapılan risk analizleri, bir döngü içinde etkin risk yönetiminin temelini oluşturur. Ayrıca iş kazalarının hukuki boyutları olduğu için kaza analizleri sorumluluk dağılımında önemli bir unsurdur.

Literatürde kazaların analizi için farklı teknikler mevcuttur. Uzmanların sıklıkla dilsel ifadelerle yaptıkları kaza analizleri, kök ve destekleyici faktörlerin boyutlarını ve dağılımlarını ifade etmede bazı sorunlara yol açmaktadır. Mevcut yaklaşımlar, bir kazaya neden olabilecek faktörlerin dağılımını net bir şekilde yansıtmamaktadır. Bu doğrultuda bu çalışma kapsamında iş kazalarının analizi için literatüre yeni bir model önerilmiştir.

2. YÖNTEM

Önerilen yöntem, kazayı etkileyen faktörleri; "Personel", "Çevre", "Yönetim", "Makine ve Ekipman" ve "Organizasyon" olmak üzere 5 ana gruba ayırır. Belirlenen bu ana faktörlerin her biri, bir yıldızın 5 koluna şematik dağılımla karakterize edilir. Bu nedenle yönetime "Yıldız Diyagramı" adı verilir.

Her bir faktörün neden olduğu kazayı etkileyen en fazla 2 ara neden ve bu ara nedenleri kapsayan bir kök neden belirlenir. Beş parametreden herhangi birinin veya daha fazlasının kaza ile ilişkilendirilecek bir ara nedeni yoksa, bu parametre hesaplamalı analize dahil edilmez. Ara neden sayısı ikiden fazla ise en etkili iki parametre seçilerek analize dahil edilir. Yalnızca bir ara neden varsa, ara neden o parametre için kök neden olarak kabul edilir. Önerilen model, bütünsel olarak tek bir kök nedene odaklanmamaktadır. Başka bir deyişle, kök nedenler, etki düzeylerine göre aktif parametrelere dağıtılır. Bu doğrultuda hangi faktörün kazaya ne düzeyde etki ettiği belirlenir.

Her bir faktörün kazanın olasılığı ve şiddeti üzerindeki etkileri dilsel olarak belirlenir. Daha sonra dilsel ifadelere karşılık skorlar atanır. Her bir etki parametresi için atanan, kazanın olasılığına ve şiddetine olan etki skorları çarpılarak nihai etki skoru elde edilir. Elde edilen etki skorları bağlaştırılır ve buna göre her bir faktörün kaza üzerindeki etkisi bir yüzdellik dilimde ifade edilir.

3. BULGULAR

Önerilen model ile örnek bir kaza analizi uygulaması gerçekleştirilmiştir. Uygulamaya konu kaza “Bir inşaatın dış cephe işlerini yapan işçinin yüksekte düşerek ölümüyle sonuçlanan iş kazası” olarak belirlenmiştir. Yıldız Diyagramının tüm parametreleri bu doğrultuda dilsel olarak tanımlanmış ve her bir etki faktörü için kök nedenler belirlenmiştir. Belirlenen kök nedenlerin kazanın oluşumundaki olasılık ve şiddet parametrelerine olan etkisi skorlanmış ve modelin adımları uygulanarak bulgular elde edilmiştir.

Elde edilen verilere göre kişisel ve yönetsel faktörlerin her birinin %24,6'lık oranla kaza üzerinde en yüksek etkiye sahip olduğu görülmektedir. Daha sonra kazayı %19,7 oranında makine ve teçhizat, %16,4 oranında organizasyon ve %14,8 oranında çevre oluşturmaktadır. Sorumluluklar, faktörlerin kök nedenlerinde de dağıtılır. Personel faktöründeki aciliyet kişisel bir parametredir. Ancak işverenin resmi olarak görevlendirdiği kabul edilirse eğitim eksikliği iş güvenliği uzmanının hatasıdır. Eğitimsiz çalışmaya izin vermek işverenin suçudur. Buradaki etki oranları eşit olarak bölünürse, her biri %8,2 kusurludur. Yönetim parametresindeki eğitim ve denetim eksikliği işverenin sorumluluğunda gibi görünse de işveren resmi olarak bu işleri yapmak üzere bir iş güvenliği uzmanı görevlendirdiği için burada hata tamamen iş sağlığı ve güvenliği uzmanındadır. Örgütsel ve çevresel faktörlerdeki hata tamamen işverene aittir. Makine ve teçhizat faktöründe kusur, söz konusu işlerden sorumlu mühendis veya teknik personeldedir. Tüm veriler dikkate alındığında bu kazanın meydana gelmesinde işveren hatası %39,4, iş güvenliği uzmanı hatası %32,8, yetkili mühendis veya teknik personel hatası %19,7 ve işçi hatası %8,2 olarak belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışma literatüre iki yeni yaklaşım kazandırmıştır. Önerilen modelin ilk yeniliği, tüm dünyada en çok tercih edilen kaza analizi tekniği olan kök neden analizinin tümdengelimli ve bütüncül değerlendirme perspektiflerine kategorizasyon yaklaşımını getirmesidir. Kaza teorilerinden hareketle kaza oluşumunu en çok etkileyen beş parametrenin her biri birbirinden bağımsız ele alınmış ve her bir parametre için kök nedenler belirlenmiştir. Bu yaklaşım nitel bulgular açısından bir yeniliktir.

Önerilen modelin ikinci kazanımı, diğer kök neden analiz tekniklerinde bulunmayan ve hata dağılımlarını sayısallaştıran puanlama tekniğidir. Risk analizine dayalı olarak,

kazanın meydana gelmesinde, kök nedenin kazanın olasılığına ve ciddiyetine katkısı, dilsel ifadelerle atanan puanlarla sayısal olarak ifade edilir. Bu yaklaşım ilk kez kaza analizlerinde etki büyüklüklerini ifade etmek için kullanılmıştır.

SONUÇ

Risk yönetimi, sürekli iyileştirme hedefi olan bir döngüdür. Bu döngünün en önemli unsurlarından biri de iş kazası analizleridir. Kaza analizleri, iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının doğru yönetilmesi için önemli veriler sağlar. Mevcut modeller yöneticiler için çok önemli çıkarımlar sunmaktadır. Bununla birlikte, modellere yönelik yeni yaklaşımlar, analizlerin geliştirilmesi ve sağladıkları veriler açısından eşit derecede önemlidir.

Bu çalışma kapsamında önerilen model, kategorize edilmiş kök neden analizi ve diğer tekniklerde bulunmayan niceliksel büyüklük ifadeleri ile öne çıkmaktadır. Bu yönüyle literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Ayrıca farklı skor parametreleri eklenerek geliştirilebilir olması yönüyle de bundan sonra önerilecek diğer modeller için referans olacağı düşünülmektedir.

REFERENCES

- Andrews, J. D. & Dunnett, S. J. (2000). Event-Tree Analysis Using Binary Decision Diagrams. *IEEE Transactions on Reliability*, 49(2), 230-238.
- Aşkın, A., & Öztürk, Ö. F. (2022). Mobilya sektörü çalışanlarında iş kazası ve meslek hastalıklarının incelenmesi üzerine bir araştırma. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 24(2), 351-364.
- Boyle, T. (2002). *Health and Safety: Risk Management*. Taylor and Francis Group. London.
- Cinar, U. (2022). *İş Sağlığı ve Güvenliğinde Skorlama Tabanlı Uygulamalı Risk Analizi Rehberi*. İKSAD Publishing House. Ankara.
- Cinar, U. & Cebi, S. (2020). A Hybrid Risk Assessment Method for Mining Sector Based on QFD, Fuzzy Inference System, and AHP. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*. 39(5), 6047-6058.
- Cinar, U. & Cebi, S. (2022). A Novel Approach to Assess Occupational Risks and Prevention of Hazards: The House of Safety & Prevention. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 42(1), 517-528.
- Güllüoğlu, E. N. & Taçgın, E. (2018). Türkiye Tekstil Sektöründe İstihdam ve İş Kazalarının Analizi. *Tekstil ve Mühendis*, 25(112), 344-354.
- Gürcanlı, G. E. (2015). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Mücadelesinde Kavramları Netleştirmek, Kavramlarda Ortaklaşmak. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 15(54), 77-87.
- Harms-Ringdahl, L. (2004). Relationships between Accident Investigations, Risk Analysis, and Safety Management. *Journal of Hazardous Materials*, 111(1-3), 13-19.
- Heinrich, H. W. (1931). *Industrial Accident Prevention*. McGrawHill. New York.

- Hollnagel, E. & Goteman, Ö. (2004). The Functional Resonance Accident Model, Cognitive System Engineering in Process Control, 4-5 Nov 2004, CSEPC, 155-161.
- Hollnagel, E. (2012). *FRAM: The Functional Resonance Analysis Method*. Ashgate. Farnham.
- Hoyos, C. G. & Zimolong, B. M. (2014). *Occupational Safety and Accident Prevention: Behavioral Strategies and Methods*. Elsevier. Amsterdam.
- Khakzad, N., Khan, F. & Paltrinieri, N. (2014). On the Application of Near Accident Data to Risk Analysis of Major Accidents. *Reliability Engineering & System Safety*, 126, 116-125.
- Leveson, N. (2004). A new accident model for engineering safer systems. *Safety Science*, 42(4), 237-270.
- McLeod, R. W. (2015). *Designing for human reliability: human factors engineering in the oil, gas, and process industries*. Gulf Professional Publishing.
- Ohno, T. (1978). *Toyota production system: Beyond large-scale production*. Productivity Press. New York.
- Qureshi, Z. H. (2008). *A Review of Accident Modelling Approaches for Complex Critical Sociotechnical Systems*. Defence Science and Technology Organisation. Eddingburg, Australia.
- Reason, J. (1990). *Human Error*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Underwood, P. & Waterson, P. (2013). *Accident Analysis Models and Methods: Guidance for Safety Professionals*. Loughborough University Press. Leicestershire.
- Watson, H. A. (1961). *Launch control safety study*. Bell Laboratories. Murray Hill.
- Williams, P. M. (2001). Techniques for Root Cause Analysis. *Baylor University Medical Center Proceedings*, 14(2), 154-157.
- Xing, L. & Amari, S. V. (2008). *Handbook of Performability Engineering: Fault Tree Analysis*. Springer. London.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikirini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Ulas CINAR
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Ulas CINAR
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Ulas CINAR
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Ulas CINAR
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Ulas CINAR

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

ÇANAKKALE İLİNDE YAŞAYAN ROMANLARIN SOSYO EKONOMİK SORUNLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

Hüseyin ÇAY¹ & Özgür TOPKAYA²

Öz

Sosyal yapı içerisinde çok farklı etnik öğeleri barındıran Ülkemizde, kendilerine özgü renkli kültürleri ile Romanlar öne çıkmaktadır. Yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde başta cemiyetler olmak üzere eğlence hayatındaki müzik ve dans kültürünü derinden etkileyen Romanlar genel mesleklerin dışında kendilerine has bir takım mesleklerle de sosyo-ekonomik yaşama katılmaktadır. Ancak Romanların hayata bakış açılarının ve yaşam şekillerinin sosyo-ekonomik alanlarda uyum sorununa yol açıp açmadığı literatürde araştırma yapılan konulardan bir tanesini teşkil etmektedir. Bu çalışma da Çanakkale İli Merkez İlçede bulunan Fevzipaşa Mahallesinde ikamet eden Romanlar özelinde, Romanların karşılaştıkları sorunları analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi ile ilk etapta 3 Roman vatandaş ile pilot uygulama yapılmış, daha sonrasında 28 kişiye daha ulaşılarak toplamda 31 Roman vatandaş ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda; Romanların en temel problemlerinin iş bulma sürecinde yaşadıkları sorunlar olduğu görülmüştür. Sosyal yardımların artırılması beklentisinde olan Romanların, toplumsal yaşamdaki konuları çalışma içerisinde vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Yapı, Romanlar, Çanakkale İli.

JEL Kodları: I3, I30, J15.

Başvuru: 15.01.2023 **Kabul:** 03.03.2023

---

*Bu çalışma Hüseyin ÇAY tarafından, Doç. Dr. Özgür TOPKAYA danışmanlığında yazılan “Sosyal Dışlanmanın Önlenmesinde Belediyelerce Yürütülen Faaliyetlerde Yeni Yönelimler: Çanakkale İlinde Bir Araştırma” Başlıklı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezinden literatür ve araştırma kısımları güncellenerek türetilmiştir.

¹ Uzman, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 0000-0003-2593-630X

² Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0002-8278-2637

**A QUALITATIVE RESEARCH ABOUT SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS
OF THE ROMANI IN ÇANAKKALE PROVINCE³**

Abstract

The Romani dwell with their unique colorful cultures as part of the community which contains many different ethnic elements in its social structure. The Romani, who deeply affect the music and dance culture in entertainment life, especially in societies, in the regions where they live intensely, participate in socio-economic life with a number of occupations unique to them, apart from general occupations. The literature consists of studies that investigate whether the Romani have integration difficulties in adapting to socio-economic life. This study also aims to discuss the problems of the Romani by carrying out an in depth interview in the case of the Romani residing in the FevziPaşa Neighborhood of Çanakkale Province. With the snowball sampling method, a pilot study was carried out with 3 Roman citizens in the first place, and then 28 more people were reached, and a total of 31 Romani citizens were interviewed. As a result of the research; It has been concluded that the most basic problems of the Romani are the problems they experience in the process of finding a job. The position of the Romani, who expect to increase social assistance in social life is emphasized in the study.

Keywords: *Social structure, Romani People, The Province of Canakkale,*

JEL Codes: *I3, I3, J15.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Roman vatandaşlar toplumunda genellikle esmer ten rengine sahip olmaları, dilleri, renkli giyinmeleri, müziği ve dansı çok sevmeleri, kültürleri, gelenekleri ve icra ettikleri marjinal gözüyle bakılan meslekleri ile göz önünde bulunmaktadır. Roman olmayan vatandaşların bu gruba az denecek kadar olumlu, rahatsızlık boyutunda ise olumsuz ön yargıları bulunmaktadır. Roman vatandaşların bir kısmının hala göçebe hayatı benimsemesi, farklı yerlerden gelmeleri toplumda yabancılar olarak tanımlanmalarına ve diğer gruplara dahil edilmemelerine yol açmaktadır. Fonseca, Avrupa’da Türkler lehine casusluk yaptıklarından dolayı baskı ve zulüm görmeleri üzerine durmakta en eski ve en kötü ön yargının casusluk olduğunu belirtmektedir (Demirel, 2012: 20).

Roman vatandaşları kullandıkları dil ve şivelerden, ten renklerinden, dış görünüşlerinden, atalarının nereden geldiğinin net olmamasından, yasaları bilmediklerinden, kurallara ve toplumun geneline hakim olan geleneklerine uyum sağlamamalarından, eğitim seviyelerinin düşük olmasından ve kendilerini özgür

---

³ The Extended English Summary is located the end of the Article

olarak ifade edip bağlılık duymamalarından dolayı toplum, Roman vatandaşları benimsemeyerek itelemekte ve sosyal dışlanma olgusu açığa çıkmaktadır.

Günümüzde yoksulluk çok boyutlu yönleriyle kesin bir tanımı için açıklanmaya çalışılsa da sınırları kesin olarak belirtilememektedir. Asgari geçim düzeyinin aşağısında bulunarak, maddi nitelikteki mahrumiyetlerden yoksun olarak kaynaklara, işgücü piyasalarına erişememe ve yaşamını sürdüreceği gelirden yoksun olma hali olarak genel anlamda tanımlanan göreceli yoksulluk Romanlar da ciddi boyutta yaşanmaktadır.

Toplum içerisindeki tüm unsurların bir araya gelmesi ve barış içerisinde bir arada yaşayabilmeleri toplumların geleceğe güvenle bakabilmeleri açısından önem arz etmektedir. Tüm eşitsizliklerin ortadan kaldırıldığı ve vatandaşlığa dayalı eşitliğin sağlandığı adil bir toplumsal yapının kurulması büyük önem taşımaktadır. Sosyal dışlanma başta emek piyasasından kopma olmak üzere eğitim ve sağlık hizmetlerine erişememe, siyasi, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılmama gibi konuları içeren çok boyutlu bir sorundur (Akkan vd., 2011:23).

Fırat ve Açıkgöz (2020:229) çalışmasında Romanları günümüzde değişen ve dönüşen meslekleri bağlamında ele almaktadır. Mesleki değişimlerin Romanlar açısından ne gibi sonuçlara yol açtığı irdelenmektedir. Yazarlar Romanların geleneksel mesleklerinin ortadan kalktığını ve buldukları sosyo-ekonomik yapıda koşulların onlara dayattığı ve kendi tercihleri olmayan işleri yaparak geçimlerini kazanmaya çalıştıkları sonucuna varmaktadır (Fırat ve Açıkgöz, 2020:229).

Malatya’da yaşayan Romanlar üzerine İlhan ve Fırat’ın (2019:375) çalışmasında sosyal sermaye göstergesi sayılabilecek Romanların yaşadıkları mahallelerdeki Romanlarla ve Roman olmayanlarla ilişkilerine yoğunlaşmaktadır. Araştırma sonucunda Romanların hem kendi aralarında hem de yabancılarla etkileşimlerinde sosyal sermaye düzeylerinin ve köprü oluşturan sosyal sermayenin gerçekleşme ihtimalinin düşük olduğu ortaya konmuştur.

Akkan vd. (2011:99) çalışmalarında başta mekânsal dışlanma olmak üzere Romanların yaşadıkları sosyal dışlanma problemi ve buna yönelik olarak ortaya konan çözüm yollarını irdelenmektedirler. Yazarlar; Romanlığın damgalanmış bir alt kültür olarak tanımlandığını, başta mekânsal damgalanma olmak üzere mekan ile ilişkilenen toplumsal algıların Romanlığı her daim istenmeyen bir grup haline getirdiğini vurgulamaktadırlar. Romanlarla yapılan görüşmelerde sosyal dışlanma problemini aşmanın bir yolu olarak düzenli gelir sahibi olmanın önemli bir kazanım olacağı öngörülmektedir (Akkan vd., 2011:99).

Genç vd. (2015:94) çalışmalarında, okul hayatlarında başarısız olan Roman çocuklarının durumunu incelemiştir. Araştırmada temel problem ise çocukların başarısız olmalarında sosyal dışlanma algılarının rolüdür. Araştırma sonucunda eğitim sürecinden ve sosyal hayattan dışlanma riskiyle karşı karşıya kalan Roman

çocuklarının eğitim süreçlerindeki başarı trendleri de olumsuz etkilenmekte ve toplumla entegrasyon sorunu yaşamakta oldukları belirlenmiştir.

Romanlar üzerine Fırat'ın 2016 yılında yaptığı bir araştırmaya 249 kişi örneklem olarak dahil edilmiştir. Malatya İlinde gerçekleştirilen araştırmada Romanların yaşadıkları mahalleden % 68,7, okullardan % 3,6, iş yerinden %12,4, ibadethanelerden %1,2, alışveriş merkezlerinden % 1,2, Resmi kurumlardan 10,4, oranlarıyla dışlandıkları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre Romanların dışlanarak yok sayılmaları sonucunda öfke, acı, manevi yoksunluk, sosyal mesafe, içe dönüklük gibi sorunları yaşadıkları değerlendirilmektedir. İstenmeyen kişiler olarak algılanması sonucunda uzak durulması gereken kişiler olarak görülmektedir (Fırat,2016: 137-143).

Romanlar, dezavantajlı gruplar içerisinde bakıldığında toplumun refahından adil şekilde yararlanamayarak etnik/ kültürel kimlikleriyle sosyal dışlanma riskinin en yüksek olduğu grup içerisinde yer almaktadır (Clark, 2001:324). En başta eğitim seviyelerinin düşük olması ile güvencesiz ve enformel sektörlerde istihdam edilmeleri, gündelikçi olmaları, genellikle geçici istihdam imkanları bulunmasına bağlı yoksullukları gibi bir takım problemler Romanların sosyal, kültürel ve siyasi açıdan toplumsal gelişmelerin dışında kalmasına yol açmaktadır. Bu durum sosyal dışlanma sorunu olarak ifade edilmektedir. (Toprak Karaman, 2009'dan aktaran; Gümüş, 2020: 142).

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de ve Avrupa'da yaşayan Romanların dezavantajlı durumlarının iyileştirilmesi ve önüne geçilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Sosyal içerme, AB'nin amacı olarak ilk defa 1999 yılında resmi olarak yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması'nın 136 ve 137'nci maddelerinde yer almış ve 2001 yılından itibaren de bu anlaşma üye ülkelere bazı yükümlülükler getirmiştir (European Union, 1997'den aktaran; Gümüş, 2020: 142). 2004 yılında Türkiye'de böyle bir çalışma başlatılmış ve uzun bir süre gelişme kaydedilmemiştir. AB katılım müzakerelerinde sosyal içerme politikalarının yetersizliği eleştirilere neden olmuştur (Gümüş, 2020: 142).

2005-2015 yılları arasında Avrupa Roman Hakları ve Avrupa Roman Sivil Toplumun Örgütlenmesi Merkezi kurulmasıyla "Roman On Yılı" (Decade of Roma Inclusion) inisiyatifi başlatılmıştır. "Romanlara Yönelik Sosyal İçerme İçin Avrupa Platformu ile 2009 yılında Sosyal İçerme politikalarının temel ilkeleri belirlenmiştir. 2010 yılında Avrupa Konseyi "Romanlara İlişkin Strazburg Deklarasyonu" ile sosyal içerme ve uluslararası işbirliği konuları üzerine ağırlık vererek ayrımcılıkla ilgili mücadele etmiştir (Çetin, 2017: 98).

Romanların 2003 yılında İzmir, Samsun ve Edirne'de kurdukları dernekler örnek teşkil etmiş ve diğer şehirlerde ki Romanlar da dernekleşme faaliyetlerine girişmişlerdir (Uzpeder, 2008a: 114). Toplumsal hakların savunulması ve refahın artırılması için düzenlenen seminer, çalıştay gibi çalışmalar sonucunda 2004 yılında Edirne Roman Kültürünü Araştırma, Geliştirme, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

(EDROM) kurulmuştur. Avrupa Roman Hakları Merkezi (European Roma Rights Centre-ERRC), Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) ve EDROM birlikte 2005- 2008 yılları arasında “Türkiye’de Roman Haklarının Geliştirilmesi” adında proje gerçekleştirmiştir (Çetin, 2017: 97-98). Gerçekleştirilen proje kapsamında güvenilir bilgi toplayarak Roman vatandaşların profilinin çıkarılması, ayrımcılığın sonucunda karşılaşılan hak ihlalleriyle mücadele edebilmeleri için Türkiye’deki Roman dernek ve grupların kapasitelerinin artırılmasını, Roman savunucularının yargı yoluna başvurabilmeleri konusunda bilinçlendirilerek cesaretlendirilmesi, Roman haklarının korunması konusunda hukuk davalarıyla ulusal ve uluslararası alanda mücadele edilmesini, Roman konusunun görünür kılınarak kamu kurum ve kuruluşlarının ilgisini çekmek hedeflenmiştir (Uzpeder vd., 2008: 1-2).

2009 yılında ilk defa dönemin Başbakanlık görevini yürüten Sn. Recep Tayyip Erdoğan tarafından talimat verilerek Türkiye’de yaşayan Roman vatandaşların yaşadıkları sorunlar resmi olarak üst düzeyde dile getirilmiş ve “Roman Açılımı” politikası gerçekleştirilmiştir. 2009 yılından itibaren Romanların yoğun olarak eğitim, sağlık, istihdam, ayrımcılık, yoksullukla mücadele konuları üzerine odaklanılarak gerçekleştirilen çalışmalar ve alınan kararlarla bu alanlardaki problemleri çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır.

2011 yılında Roman vatandaşların toplumun diğer kesimleriyle sosyal bütünleşmesini amaçlayan “Ulusal Roman Entegrasyon Politikaları İçin Avrupa Çerçevesi” Avrupa Birliği tarafından kabul edilmiştir (Gümüş, 220: 143).

2012 yılında eğitim, sağlık, istihdam, yoksulluk ve ayrımcılıkla mücadele konularında ortak çalışma gerçekleştirme bağlamında AB Katılım öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) kapsamında Roman vatandaşlara yönelik sosyal içerme projeleri hayata geçirilerek fayda sağlanmış ve “Roman Vatandaşların Yoğun Olarak Yaşadığı Yerlerde Sosyal İçermenin Desteklenmesi” projesi hayata geçirilmiştir. IPA ikinci döneminde “Temel Haklar Alt Alanı Eylem Belgesi” ve “İstihdam, Eğitim ve Sosyal Politikalar Sektörel Operasyonel Programı” çerçevesinde Roman vatandaşların sorunlarının çözümüne katkı sunacak projeler sunmaktadır (Çetin, 2017: 99).

1 Ekim 2013 yılında hükümet tarafından Demokratikleşme Paketi kapsamında “Roman Dil ve Kültür Enstitüsü” kurulması gündeme gelmiş ve Roman vatandaşların yaşadığı problemler görünür kılınarak çözüme gayretinin gösterilmesinin ve devlet tarafından tanınmasının göstergesi olmuştur (Çetin, 2017: 99).

2015 yılında başlayan ve 2017 yılın sonuna kadar devam eden Aile ve sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı tarafından Romanlar ve Romanlar gibi yaşayan gruplara yönelik önemli bir proje “Romanların Yoğun Olarak Yaşadığı Yerlerde Sosyal İçermenin Desteklenmesi Operasyon Teknik Destek Projesi-SİROMA” gerçekleştirilmiştir. Roman vatandaşların işgücü piyasalarına katılımlarının önündeki engellerin kaldırılması ve sosyal içermenin artırılması amacıyla 12 pilot ilde (Ankara, Adana, Balıkesir, Hatay, Edirne, İstanbul, Tekirdağ, Eskişehir, Manisa, Mersin, Kırklareli, İzmir) yürütülmüştür. Proje kapsamında

yapılan çalışmaların sonucunda da “Romanların Türkiye’deki Sosyal Durumu ve Sosyal İçeriminin Desteklenmesine Yönelik Kamu Politikaları” başlıklı rapor yayınlanmıştır (Karan, 2017: 29-30).

2016 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Koordinatörlüğü’nde hazırlanan ve Yüksek Planlama Kurulu tarafından “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, 2016-2021” başlığında politika belgesi ve bu strateji ile ilgili “I. Aşama Eylem Planı (2016-2018)” başlıklı belge yayınlanmıştır (30.04.2016 tarihli ve 29699 sayılı Resmi Gazete). Roman vatandaşların yaşam zorluklarını kolaylaştırmak ve iyileştirmek amacıyla hazırlanan bu eylem planı Roman vatandaşların hem kısa hem de uzun vade de sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesinde eğitim, sağlık, barınma, istihdam ve sosyal hizmetlerine erişim başlıklarında hedef ve eylemler içermektedir (www.sp.gov.tr, “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi”).

Roman vatandaşlar için “hakların ve temel kamu hizmetlerine erişiminin”, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda güvence altına alınmış olmasına rağmen sağlıklı şekilde işlemediğinin tespiti üzerine, 64. Hükümet, “Temel Haklar ve Hürriyetler” başlığı altında 2016 yılı Eylem Planı’nda “*Roman vatandaşların sorunlarının çözümüne yönelik daha önce atılmış adımlar değerlendirilerek yeni çalışmalar başlatılacak*” cümlesine yer vermiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016: 5-6 ve Çetin, 2017:98).

2. YÖNTEM

Çalışmada Çanakkale İli’nde yaşayan Romanların sosyo-ekonomik durumlarının ortaya konmasına yönelik geniş katılımlı, derinlemesine mülakata dayalı nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma Çanakkale İli Fevzi Paşa Mahallesinde yaşayan Romanlar üzerine yoğunlaşmaktadır.

2.1. Problem ve Amaç

Bu araştırmanın problemi, Çanakkale İli’ndeki Romanların sosyal bütünleşmelerinin önündeki engellerin araştırılması ve bunlara çözüm önerilerinin getirilmesinden ibarettir. Çalışmanın konusuna uygun olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak derinlemesine mülakat yöntemi uygulanmıştır. Mülakatlar; araştırmanın konusu hakkında çokça bilgi ve deneyime sahip özenle seçilmiş katılımcıların görüşlerini ve öykülerini bilimsel yöntemlere göre bir araya getirmek için yapılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada Romanların yaşadıkları sorunlara ilişkin deneyimleri kendi bakış açıları üzerinden aktarılmaktadır.

Araştırmanın problemi aşağıdaki üç soru ile ifade belirtilmiştir:

Çanakkale İli’nde yaşayan Romanlar sosyal yaşamlarında temel sorunlar yaşamakta mıdır?

Çanakkale İli’nde yaşayan Romanlar emek piyasalarına erişimde sorun yaşamakta mıdır?

Çanakkale İli'nde yaşayan Romanlar gelenek ve kültürlerini rahat bir şekilde yaşatmakta mıdır?

2.1. Veri

Çanakkale İli 2021 nüfus verilerine bakıldığında 280.334'ü erkek, 276.942'si kadın olmak üzere toplam 557.276'kişidir (TÜİK, 2021). 9.955 km² yüzölçümüne sahip olan Çanakkale'ye km başına düşen insan sayısı 54'tür. Çanakkale nüfusunun %34,05'ine sahip olan en büyük ve en kalabalık ilçesi Merkez İlçesidir. 91.048'i erkek, 93.583'ü kadın olmak üzere ilçe nüfusu 184.631'dir. (www.nufusu.com, "Çanakkale Nüfusu, 2021").

Yedi merkez mahallesi (Barbaros Mahallesi, Cevatpaşa Mahallesi, Esenler Mahallesi, İsmetpaşa Mahallesi, Fevzipaşa Mahallesi, Kemalpaşa Mahallesi, Namık Kemal Mahallesi) bulunan Çanakkale'de Romanların, İsmetpaşa Mahallesi ve Namık Kemal Mahallesinin bir bölümünde ve en eski yerleşim mahallesi olan Fevzipaşa Mahallesinde olmak üzere mekânsal olarak yoğunlaştıkları görülmektedir.

Araştırma yapılan bölge olan Fevzipaşa Mahallesi Çanakkale İli Merkez İlçede bulunan mahallelerinden biridir. Sosyo-ekonomik açıdan önemli bir mahalledir. Merkez İlçede bulunan mahallelerin arasında dışlanmışlığın, yoksulluğun, ötekileştirilmenin, işsizliğin önemli bir sorun olduğu ve çalışmakta olanların gelir düzeylerinin düşük olduğu, bu kişilerin sosyal güvenceden yoksun buldukları ve çalışma şartlarının uygun koşullara sahip olmadığı yapılan gözlemler ve görüşmeler neticesinde elde edilmiştir.

Bu çalışmada araştırmacının konuşma akışını yönlendirme konusunda daha otonom davranabilmesine olanak sağlayan nitel mülakat türlerinden mülakat kılavuzu yaklaşımı uygulanmıştır. Bu yaklaşımda sorulacak sorular önceden belirlenmiş olup, araştırmacı konuya ilişkin alınacak cevapları olgunlaştırmak amacıyla, konudan sapmadan detaylara girebilmekte ve yeni sorular sorarak değinilecek konuların cevaplarını net almaya çalışmaktadır. Mülakatların daha kapsamlı ve sistematik olmasını sağlayan bu kılavuz ile; kişisel perspektiflerinin ve yaşantıların ortaya çıkarılması için kullanılmaktadır (Patton, 2018: 343)

Araştırmaya katılmak isteyen Romanların kendilerini rahat hissedebilmeleri için belirledikleri uygun zaman aralığında ve mekanlarda görüşmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda görüşmeler Romanların ikamet ettikleri evlerde, kapılarının önlerinde, sokakta gibi diğer sosyal alanlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler; en az 5 dakika en fazla 55 dakika olmak üzere, genellikle ortalama 30 dakika aralığında sürmüştür. Katılımcılardan alınan izin sonrasında görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Daha sonrasında ses kayıtları ve görüşme notları Microsoft Office Word Programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırmada katılımcıların adları anonim tutularak katılımcılara K1, K2, ...vb. olarak yer verilmiştir.

2.2. Verilerin Analizi

Görüşmelerden elde edilen veriler elektronik ortama aktarılmış ardından oluşturulan dökümanlar içerik analizi yöntemi uygulanarak çözümlenmiştir. İçerik analizi; araştırma için kullanılan nitel materyal içerisindeki temel tutarlılıkların ve anlamların belirlenmesi amacıyla yapılan nitel veri indirgeme ve anlamlandırma çalışmaları olarak tanımlanmıştır (Patton, 2018: 453). Durum çalışmalarında özellikle bu analiz yöntemi kullanılmaktadır. Elde edilen verilerin derinlemesine bir incelemeye tabi tutulması ve bu yolla açıklayıcı kavramlara ve ilişkilere ulaşılması, içerik analizinde temel amaçtır. Bu içerik analizi tekniği ile birbirine benzeyen veriler tespit edilerek belirli temalar altında toplanmakta ve okuyucunun anlayabileceği şekillerde düzenlenerek yorumlanmaktadır (Karataş, 2015: 74).

3. BULGULAR

Bu bölümde katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumları, çalışma durumu ve gelir düzeylerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler kategorilere ayrılarak yorumlanmıştır.

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan 31 kişinin 15'i kadın ve 16'sı erkek olup kadınların %80'i ve erkeklerin %50'si 25-55 yaş aralığındadır. Katılımcıların eğitim durumu değerlendirildiğinde kadınların %73'ü erkeklerin %19'u ilköğretim mezunudur. Hem erkeklerin hem de kadınların %6'sı (1 er kişi) okuryazarlığı bulunmamaktadır. Kadınların %13'ü ve erkeklerin %25'i ortaokul mezunudur. Ayrıca erkeklerin %18'i lise mezunudur.

Katılımcıların iş durumu değerlendirildiğinde kadın katılımcıların sadece %13'ünün ve erkek katılımcıların sadece %37,5'inin düzenli işi olup; kadınların %66'sının ve erkeklerin %37,5'inin düzenli işi bulunmamaktadır. Ayrıca kadınların %6'sı ve erkeklerin %25'i işsizdir.

Katılımcılar içerisinde kadınların terzilik, işçi, yevmiyeci, bulaşıkçı, gündelikçi, seyyar satıcı ve ev hanımı olarak çalıştığı buna karşın erkeklerin garsonluk, hamallık, boyacılık, işçilik, şoförlük, mobilya montaj ustalığı, müzisyenlik ve ayakkabı satıcılığı yaptıkları belirlenmiştir.

Katılımcıların gelir durumları değerlendirildiğinde; kadınların %40'ının asgari ücretin altında ücret aldığı, sadece %26'sının asgari ücret aldığı, kalanların ise gelir durumlarının belirsiz olduğu ve 1 kadının ise engelli maaşı aldığı tespit edilmiştir. Erkeklerin ise %18,75'inin asgari ücretin altında kazandığı, %18,75'inin asgari ücret aldığı, kalanların gelir durumlarının belirsiz olduğu ve 1 kişinin ise engelli maaş aldığı belirlenmiştir.

3.2. Derinlemesine Mülakat Sorularına Verilen Cevaplar ve Analiz

Toplam 15 Roman Kadın, 16 Roman Erkek ile toplam 31 katılımcıya 13 soru sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri cevapların analizi ile Çanakkale Merkez İlçesinde Fevzipaşa (Roman) Mahallesi'nde yaşayan Romanlar hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır.

Katılımcılara öncelikle “Çanakkale ilinde Roman kültürü sizce baskın mıdır? (Herkes bilir mi) sorusu yöneltilmiştir. Tablo 1’de katılımcıların bu soruya yönelik olarak verdikleri cevaplar yer almaktadır. Katılımcıların %87’si Roman kültürünün baskın bir kültür olduğu yönünde görüş belirtmiştir.

Tablo 1: Roman Kültürü ve Çanakkale Sakinlerinin Bakışı

Çanakkale İli’nde Roman kültürü sizce baskın mıdır? (Herkes bilir mi?)	Kadın	Yüzde	Erkek	Yüzde
Evet	14	93%	13	81%
Hayır	1	7%	3	19%
Toplam	15	100%	16	100%

Roman kültürünün baskın olup olmadığı ve herkes tarafından bilinir olup olmadığına ilişkin ifadelerde öne çıkan cevaplara aşağıda yer verilmektedir;

K1(Kadın); “Herkes bunu biliyor ama öteleniyoruz ve iteleniyoruz. Herkes tarafından dışlanıyoruz.”

K2(Erkek); “Çoğunun bilmediğine inanıyorum. Bilse de dışladığına inanıyorum.”

K10(Erkek); “Evet herkes bilir. Çanakkale’de Romanlar, kimileri tarafından iyi insanlar, kimileri tarafından yoksul insanlar olarak bilinen kişilerdir.”

K14(Erkek); “Herkes bilmez. Çünkü kimsenin bilmediği bir şey. Yani öne çıkarılan bir şey değil.”

K15(Kadın); “Romanlar çok kalabalık bir insan olduğu için baskın geliyoruz. Evet herkes bizi bilir.”

Katılımcılara yöneltilen ikinci soru ise Romanların Çanakkale İlin’de sosyal hayata katılımlarında herhangi bir engel olup olmadığının araştırılması yönündedir. Tablo 2’de bu konudaki görüşlere yer verilmektedir. Kadınların %60’ı ve erkeklerin ise %69’u rahat bir şekilde hareket edemediklerinden yakınmışlardır. Ayrıca kadınların %27’si ve erkeklerin sadece %19’u rahat hareket ettiklerini beyan ederken kadınların %13’ü ve erkeklerin %16’sı bu soruya kısmen şeklinde cevap vermişlerdir.

Tablo 2: Romanların Kent Hayatına Katılımları

Çanakkale İli'nde Romanlar rahatsız edilmeden rahat bir şekilde hareket edebilir mi?	Kadın	Yüzde	Erkek	Yüzde
Evet	4	27%	3	19%
Hayır	9	60%	11	69%
Kısmen	2	13%	2	12%
Toplam	15	100%	16	100%

K1(Kadın); “Edemiyoruz. İfadeleriyle, hareketleriyle belli ediyorlar.”

K10(Erkek); “Hayır. Çünkü Roman dediğin zaman diğer kişiler Romanları çok alçak kişi olarak görüyorlar. Halbuki bizim bir kültürümüz var. Yine de kimseye söyleyecek sözümüz yoktur.”

K15(Kadın); “Edemiyor. Bazen dışlanma olayını çok yaşıyoruz. Bu da bize baskı verdiği için, kendi düşüncelerimizle hareket edemiyoruz, bu durum bizi kısıtlıyor.

K22(Erkek); “Şuanki dönemde, Roman olarak bakıldığında herkes dışlıyor rahat hareket edemiyoruz.”

Romanların yaşadığı bölgeden dışarı çıktığında dışlanmaya uğrayarak rahatsız edilmekte olduğunu ancak kendi yaşadıkları alan içerisinde rahat yaşadıkları ifade edilmiştir:

K3(Erkek); “Romanlar ancak kendi buldukları bölgede rahat yaşıyorlar. Dış bölge onları fazla kabul etmez.”

Katılımcılara yöneltilen üçüncü soru, Romanların yoksulluğun nedenlerine ilişkin bakış açılarının ortaya konmasını amaçlamaktadır. Katılımcıların sosyo-ekonomik durumları hakkında bilgi vermek ve yoksulluğun en temel sebebinin ne olduğuna yönelik cevaplar Tablo 3’de gösterilmiştir. Toplam 30 katılımcı sosyo-ekonomik durumlarını yoksul olarak tanımlarken işçi olarak çalışarak asgari ücret üstü kazancına sahip olan erkek katılımcılardan 1’i yoksul olarak tanımlamamıştır. Bir katılımcı sosyo ekonomik durumunu “fakir” olarak nitelendirmiş, bir diğer katılımcı ise “yoksuldan daha da aşağısındadır” olarak tanımlamıştır. Bir katılımcımız ise yoksulluk düzeyini televizyonda gördüğü insanların yaşantısına göre değerlendirerek: “Televizyonlarda gördüğümüz insan yaşantılarına göre yoksuluz.” diyerek durumunu bu şekilde karşılaştırmıştır.

Tablo 3: Romanların Yoksulluğun Nedenlerine Dair Görüşleri

Sosyo-ekonomik durumunuzu yoksul olarak tanımlıyor musunuz? Sizce bu yoksulluğun en temel sebebi nedir? *Eğitimsizlik *Dışlanma *Kültür-Gelenek *Güvencesiz-yevmiyeli işler *Mesleki Yetersizlik Dışlanma seçildiyse ne gibi bir dışlanmadan bahsediyoruz açıklar mısınız?

Yoksulluğun Temel Sebepleri	Kadın			Erkek		
	Eve t	Hayı r	Yüzd e	Eve t	Hayı r	Yüzd e
Eğitimsizlik	1	-	7%	-	1	6%
Dışlanma	4	-	27%	9	-	56%
Kültür-Gelenek	-	-	-	-	-	-
Güvencesiz- Yevmiyeli İşler	2	-	13%	-	-	-
Mesleki Yetersizlik	-	-	-	-	-	-
Dışlanma/Kültür-Gelenek	-	-	-	1	-	6%
Güvencesiz- Yevmiyeli İşler/ Dışlanma	2	-	13%	-	-	-
Güvencesiz- Yevmiyeli İşler/ Eğitimsizlik	1	-	7%	-	-	-
Mesleki Yetersizlik/Eğitimsizlik	1	-	7%	1	-	6%
Mesleki Yetersizlik/ Dışlanma	-	-	-	2	-	13%
Eğitimsizlik/Dışlanma	2	-	13%	-	-	-
Eğitimsizlik/ Güvencesiz-Yevmiyeli İşler	1	-	7%	-	-	-
Hepsi	1	-	7%	2	-	13%
Toplam	15		100%	16		100%

Katılımcılardan yoksulluk durumunu yoksul olarak tanımlayanlar; yoksulluğun nedeni olarak eğitimsizlik, dışlanma, güvencesiz işleri tek tek ya da bunların birleşimi olarak göstermişlerdir. Bu grupta kadınların %27'si erkeklerin ise %56'sı dışlanmayı temel sebep olarak öne çıkarmıştır. Yine toplam katılımcıların yüzde 10'u ise yönelttiğimiz soruda belirttiğimiz nedenlerin "hepsi" cevabını vermiştir. Aşağıda "hepsi" cevabı veren katılımcıların ifadelerine yer verilmiştir.

K3(Erkek); "Tabi. Televizyonlarda gördüğümüz insan yaşantılarına göre yoksuluz. Bu saydıklarının hemen hemen hepsi var. Bizler dış toplumda fazla iş bulamayan insanlarız. Bir güven meselesi var, insanların bir ön yargısı var, bir bakış açıları var bize karşı, kabullenmemeleri var. Renk ayrımı var. Bunun gibi."

K4(Kadın); "Evet, tanımlıyorum. İşsizlik, eğitimsizlik, hepsi dediğiniz gibi. Renk, ten ayrımı, Roman ayrımı."

K9(Erkek); "Evet. Bu saydığımız her madde bizim için geçerli aslında. Eğitim seviyemizin biraz düşük olmasından dolayı iş bulmamızda sıkıntı çekiyoruz. Kendimizde çok varlıklı insanlar değiliz o yüzden zorluk çekiyoruz. İnsanlar kim olduğumuza, ne olduğumuz bakmadan ten rengimize, konuşma adabımıza bakarak

bizleri hemen yargılayıp bir ötekileştirme çabasına giriyor. Bu yüzden çok mağdur durumdayız.”

Katılımcılara yönelik olarak dördüncü soruda çalışma durumları, beşinci soruda meslekleri, altıncı soruda gelir durumları, yedinci soruda çalıştıkları işlerde ayrımcılık yaşayıp yaşamadıkları, sekizinci soruda diğer etnik kökenlilerin Romanlara karşı tavırları, dokuzuncu soruda Romanların ayrımcılığa uğradıkları mekanlar, onuncu soruda Romanların günlük işlerinde yaşadıkları zorluklar, onbirinci soruda Romanların Belediyeden beklentileri, onikinci soruda Romanların gelecekte bekledikleri ve onüçüncü soruda Romanların refah düzeylerinin arttırılması için neler bekledikleri konusu araştırılmıştır. Dört, beş ve altıncı sorular demografik verilerle teyit edildiği için tekrara düşmemek için burada tartışılmamaktadır.

Tablo 4: İşverenin ve diğer etnik kökenlerin Romanlara karşı yaklaşımı

	Olumlu	Olumsuz	Bilmiyor	Toplam
Sayı	7	22	2	31
Yüzde	23%	71%	6%	%100

Yedinci soruda Romanlara ayrımcılık yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Tablo 4'te bu soruya verilen cevapların dağılımına yer verilmektedir. İşverenin ve diğer etnik kökenlerin Romanlara olan yaklaşımlarını ve işverenin eşit davranma ilkesi açısından değerlendirdiğimizde katılımcıların %71'i "olumsuz" diyerek Romanların çalıştıkları iş yerlerinde diğer etnik kökenlere oranla yoğun olarak ayrımcılık yaşadığını ifade eden bazı katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir:

K2(Erkek); "Evet zaman zaman bu ayrımcılığı yaşıyoruz. Çünkü işverenler sürekli kendi işlerinin ön planda olmasını istiyorlar. Bize çoğu kez mesai ücretlerini yansıtmıyorlar."

K3(Erkek); "Tabiki alt tabaka da olduğun için bunların hepsi olmaktadır. Hele hele bizim gibi insanlara karşı düzenli bir işte çalışmamamız için fazla tepki gösteriyorlar. İşi bırakıp gitmemiz için sürekli bir baskı uyguluyorlar ya da nereden yorucu işler var onları veriyorlar. Yorulalım, sıkılaşalım işi bırakalım diye."

K21(Erkek); "Mesela müzisyen olarak durumu anlatmam gerekirse; "Gel buraya çalgıcı, çal bana" kelimelerini kullanıyorlar. Aşağılık gibi gözüktüyoruz gözlerinde. Bizi küçümsüyorlar ama müzisyen olmak öyle kolay da değil. Bu konuda hep ayrımcılığa uğruyoruz."

K31(Erkek); "Haliyle bir hamal olarak yaklaşıyorlar bize. İşini yapıp parayı alıp gidiyosun. Bütün yaklaşımları bu oluyor. Bazıları aktarma iş yaptırıyor. Hakkımızı istediğimizde de bizi tersliyorlar. Hakkımızı vermiyorlar, alamıyoruz.."

Görüldüğü üzere Romanların büyük bir kısmı çalıştıkları iş yerlerinde kendilerine karşı olumsuz bakış açısından sorun yaşamaktadır. Bazı Romanlar ise iş yerlerinde ücretler konusunda herhangi bir farklılığın bulunmadığını, işverenlerin kendilerine karşı iyi olduğunu da belirtmektedirler. Buradaki farklılığın işletmelerdeki yönetsel anlayıştan oluştuğu ve bahsi geçen Romanların "eşit davranma" ilkesine göre

yönetilen işletmelerde buldukları değerlendirilmektedir. Söz konusu katılımcıların görüşleri aşağıdadır:

K6(Kadın); “Kişiden kişiye değişiyor bu. Benim şu ana kadar girdiğim bütün işlerde herhangi bir sorun yaşamadım şimdiye kadar. Evet çalışma süreleri için de sıkıntı yaşıyoruz bu konuda biraz üzerimize gelip fazla çalıştırıyorlar.”

K10 (Erkek); “Allah’ıma şükürler olsun benim iş verenim on numara. Onu bilemem. Hayır. On numara.”

K15 (Kadın); “Allah’ıma şükürler olsun benim çalıştığım birimde böyle bir zorluk yaşamıyorum. Benim çapımdan böyle bir sorunum yok. Yok hayır, hepimiz eşitiz.” Sekizinci soruda diğer etnik kökenlilerin Romanlara karşı davranışlarına ilişkin görüşleri sorulmuş ve alınan cevaplar Tablo 5’de raporlanmıştır.

Tablo 5: Diğer Etnik Kökenlilerin Romanlara Yönelik Bakış Açısı

Roman olduğunuz için size karşı farklı davranıldığını hissediyor/düşünüyor musunuz?	Evet	Hayır	Bazen	Toplam
Sayı	25	2	4	31
Yüzde	81%	6%	13%	100%

Roman olduğunuz için size karşı farklı davranıldığını hissediyor/düşünüyor musunuz? sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde katılımcıların %81’i “Evet” diyerek Romanlara olan ön yargıların ne derece şiddetli olduğunu ve Romanların gündelik hayatta karşı karşıya oldukları sosyal dışlanmayı göstermektedir. Aşağıda bazı katılımcıların bu konu hakkındaki ifadelerine yer verilmiştir:

K1(Kadın); “Evet hissediyorum. Zaten belli ediyorlar. Her halleriyle belli ediyorlar. Konuşma tarzlarıyla böyle itileyici bir bakış tarzı bunu her yerde yaşıyoruz.”

K11(Erkek); “Düşünüyorum. Benden korkup çekinenlerde var çalıştığım iş yerinde. Hiç muhatap olmak istemeyenler de var. Ben bunu çok görüyorum yani. İşimden örnek vermem gerekirse montaj elemanıym yani insanlar evine evine alırken bile huzursuz olabiliyor.”

K12(Erkek); “Tabi. Ayrımcılık tabiki de görüyoruz. Bizim insanlarla yaklaşımımız çok iyidir yani fazla da haşır neşir olmuyoruz yani. İşimiz için gerektiği yerde konuşuyoruz. Ama insanlar tabi bize dışardan baktığı zaman öyle görmüyorlar yani bunlar çingene diyorlar işte. Bizden olmayan arkadaşlarımız bile konuşurken kulak misafiri oluyorum yani adamın ağzından çingene lafı çıkıyo yani. Bizi hep dışlıyorlar yani. Bir yerde bir eksliğimiz var ama nolduğunu tam olarak çözemedim yani. Ayırıyorlar tabi. Kültür farkı da oluyor, konuşma farkı da oluyor, düzensizlikte oluyor. Çingeneleri iyi safta tutmuyorlar.”

K16(Kadın); “Hissediyorum. Fevzipaşa’dan dışarı çıktık mı her yerde ayrımcılıkla karşılaşıyoruz.”

K21(Erkek); “Çok düşünüyorum çünkü bizi gördüklerinde hemen dillerini değiştiriyorlar hemen "abe gel buraya" diyorlar, ya da "şopar " diyorlar. Biz şopar falan da değiliz. Ama böyle hitaplardan çok sıkılıyor.”

K28(Kadın); “Hemde çok. Çarşıya çıktığımız zaman yürüyüşümüze, gülüşümüze, kıyafetimize bakıyolar itici bir şekilde.”

Bu durum Romanların sosyal hayattan dışlanmalarına neden olmaktadır. Katılımcılardan %6’sı farklı davranıldığını hissetmediğini belirtirken, %13’ü ise bulunduğu ortama göre, kişiden kişiye göre değiştiğini belirtmiştir.

Dokuzuncu soruda Romanların ayrımcılığa uğradığı mekanlar sorulmuş ve alınan cevaplar aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 6 Romanların ayrımcılığa uğradığı mekânlara ilişkin bulgular

En çok ayrımcılık gördükleri yerler	Sayı	Yüzde
Her yerde	9	19%
Hastane	6	13%
Okul	7	15%
Toplu Taşıma	5	10%
Kamu Kurumları	11	23%
AVM/Çarşı	4	8%
Ev Kiralama	1	2%
İşe Alım/Mülakat	3	6%
Banka	1	2%
Hiçbir yerde ayrımcılık Görmüyorum	1	2%
Toplam Verilen Cevap Sayısı	48	100%

Tablo 6’da Romanların ayrımcılığa uğradığı mekânlar incelendiğinde; 31 katılımcının birden fazla ayrımcılığa uğradığı mekânları söylemesi üzerine toplam verilen cevap sayısı 48’e çıkmıştır. En çok nerelerde kötü muamele/olumsuz davranışlarla karşılaştıkları-ayrımcılığa uğradıkları sorusuna verdikleri cevaplar yukarıdaki tabloda yer almıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar arasında %23 oranıyla kamu kurumlarında (Hükümet binası, belediye, kamu kurumlarına ait diğer il müdürlükleri) ayrımcılığa uğramışlardır. %19 oranında katılımcılar Fevzipaşa Mahallesi dışına çıktıklarından itibaren her yerde ve sosyal hayatın her alanında dışlandıklarını ve ayrımcılığa uğradıklarını söylemişlerdir:

K2(Erkek); “Okullarda. Bir çocuğumuzun velisi olarak okullarda zaten sizi görür görmez gerek veliler, gerek öğretmenler otomatik sizi yargılayabiliyorlar. Toplu taşımalarda zaten bunu özellikle yaşıyoruz ve devlet dairelerinde, hastanelerde bunlarla yüzde yüz karşılaşıyoruz. Gerek bizden korktukları için gerek bizi ötededikleri için gerek rengimizden dolayı "evet bu hırslıdır, bu her şeyi yapabilir"

dediklerinden ya da öyle görmek istediklerinden dolayı bunları genelde her yerde yaşıyoruz.”

K10(Erkek); “Bak bir yere gidiyorsun, konuşmak istiyorsun Roman mısın? Ya Roman ne demektir diyorum? Onlar da cevap veremiyor, karşımızdaki şahıs. Ben şahsıma hiçbir zaman Romanlığı, Çingeneliği kabul etmiyorum. Ben Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak kendimi, askerliğimi, insanlığımı yaptığım sürece ben Romanlığı kabul etmiyorum. Evet, evet hepsinde.”

K15(Kadın); “Her yerde bunun zorluğunu yaşıyoruz. Hastanede olsun, devlet kapısında olsun, valilikte olsun resmen söylüyorum. Çoluğumuzun çocuğumuzun zorluk yaşadığını görüyoruz. Kolay değil yaşadıklarımız.”

K22(Erkek); “Okullarda sonra hükümet binasında, belediyelerde genel olarak böyle yani. Resmi kurumların hepsinde. Çanakkaleli olarak bahsediyorum, Fevzipaşalı olarak bahsettin mi, mahalleden adım attığın sürede herkes farklı şekilde yaklaşıyor.”

K31(Erkek); “Ayrımcılık tabi ki de her yerde görüyoruz. Bizim insanlarla yaklaşımımız çok iyidir yani fazla da haşır neşir olmuyoruz yani. İşimiz için gerektiği yerde konuşuyoruz. Ama insanlar tabi bize dışardan baktığı zaman öyle görmüyorlar yani bunlar çingene diyorlar işte. Bizden olmayan arkadaşlarımız bile konuşurken kulak misafiri oluyorum yani adamın ağzından çingene lafı çıkıyor yani. Bizi hep dışlıyorlar yani. Bir yerde bir eksiğimiz var ama ne olduğunu tam olarak çözemedim yani. Ayırıyorlar tabi. Kültür farkı da oluyor, konuşma farkı da oluyor, düzensizlikte oluyor. Çingeneleri iyi safta tutmuyorlar.”

Verilen cevaplarda %15’i “Okul”, 13’ü “Hastane”, %10’u “Toplu Taşıma Araçlarında”, %8’i “AVM/Çarşı” da, %6’sı “İşe Alım/Mülakat” ta, %2’si “Ev Kiralama” ve “Banka” olarak ayrımcılık gördükleri yerler olarak belirtilmiştir. Katılımcılar %2 oranında “Hiçbir yerde ayrımcılık görmediğini” söylemiştir. Aşağıda bazı katılımcıların ifadelerine yer verilmiştir:

K1(Kadın); “Zaten belli ediyorlar. Her halleriyle belli ediyorlar. Konuşma tarzlarıyla böyle itileyici bir bakış tarzı bunu her yerde yaşıyoruz. Hastane olsun, çarşı olsun. Mesela bi Pazar olsun esnaf yani, esnaf bile seni itileyebiliyor yani seni konuşma tarzıyla. o duyguyu yaşıyor yani.”

K3(Erkek); “Her yerde, her yerde. Alışveriş mağazasına da gitsek insanlar tuhaf bakıyorlar rengimizden dolayı. Farketmiyor yani. Bizi tanımıyorlar iç dünyamızı bilmiyorlar, nasıl bir kişiliğe sahip olduğumuzu bilmeden ön yargılı bir şekilde onların tepkilerini görebiliyoruz yani bakışlarından dahi anlıyoruz.”

K6(Kadın); “Evet farklı davranışlar olabiliyor bu hissediyorum bunu sadece bunu bir kelime bir hareket olarak söylenmese bile bir temkinli davranma oluyor ev kiralarken.”

K11(Erkek); “Benden korkup çekinenlerde var çalıştığım iş yerinde. Hiç muhatap olmak istemeyenler de var. Ben bunu çok görüyorum yani. İşimden örnek vermeme gerekirse montaj elemanıym yani insanlar evine evine alırken bile huzursuz olabiliyor. Bunu da şöyle belirtmek isterim toplu taşıma araçları olsun belirttiğiniz gibi ben bunu bir çok yerde görüyorum.”

K23(Kadın); “Evet. İş konusunda çok fazla ayrımcılık görüyoruz. Toplu taşıma araçlarında da oluyor, okullarda da oluyor.”

K29(Kadın); “Hemde çok. Çarşıya çıktığımız zaman yürüyüşümüze, gülüşümüze, kıyafetimize bakıyorlar itici bir şekilde. Gittiğimiz herhangi bir mağazada, oturduğumuz bi yerde yani bu şekilde.”

Tablo 7’de Romanların hayatlarında genel anlamda yaşadığı zorluklar sorulmuş ve raporlanmıştır.

Tablo 7 Romanların hayatlarında yaşadıkları zorluklar

Romanların hayatlarında yaşadıkları zorluklar	Sayı	Yüzde
Hastane(Poliklinik Hizmetleri)	2	4%
İş Bulma	17	36%
Kurumlarda İşlem Sırası	1	2%
Ön Yargı/Dışlanma	4	8%
Sağlık Problemleri	3	6%
Eğitim	2	4%
Maddi Yetersizlik/Yoksulluk	8	17%
Barınma	8	17%
Güvensizlik	1	2%
Zorluk Çekmiyorum	2	4%
Toplam Verilen Cevap Sayısı	48	100%

Tablo 7’de Romanların hayatlarında yaşadıkları zorluklar incelendiğinde; 31 katılımcının birden fazla hayatlarında yaşadıkları zorlukları söylemesi üzerine toplam verilen cevap sayısı 48 çıkmıştır. Hayatınızda ne tür zorluklar yaşıyorsunuz? (barınma, eğitim hayatında, iş bulma konusunda, sağlık alanında), Roman olmayanların size yönelik davranışlarında - önyargılar, ayrımcılık, dışlanma bağlamında- sorusuna verdikleri cevaplar yukarıdaki tabloda yer almıştır. Katılımcılar %36 oranında hayatlarında “iş bulma” konusunda zorluk yaşadığını belirtmiştir. Ardından %17 oranında “maddi yetersizlik/yoksulluk” demişlerdir. İşsizliğin bir sonucu olan yoksulluk Romanların yoğun olarak yaşadıkları zorluklardır. %17 oranında ise Romanların yaşadıkları zorluk olarak “barınma” sorunu karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılardan bazılarının bu konulardaki ifadelerine yer verilmiştir:

K1(Kadın); “İş bulma konusunda bayağı bir ayrımcılık yaşıyoruz. İş verdim diyorlar telefonda vermiyorlar mesela.”

K5(Kadın); “Konut şeyinde zorluk çekiyoruz, barınma konusunda. Ev bile vermiyorlar Romanız diye.”

K9(Erkek); “Bizler yoksul bireyleriz. Çalıştığımız günler oluyor, çalışmadığımız günler oluyor. Haliyle paramız az. Hayatımızda genel olarak maddi zorluklar yaşıyoruz. Yetersiz kalıyor çocuklarımız var. Onlarla ilgilenmemiz gerekiyor. Hasta oluyorlar. İlaçlarını karşılamamız gerekiyor.”

K11(Erkek); “Yani kirada oturuyorum ev bulma konusunda çok zorlanıyorum. Herkes kolay kolay da ev vermiyor. Barınma sorun.”

K25(Erkek); “Şöyle birşey ev durumumuzu zor geçindiriyoruz. Kiramızı bir ay veriyorsun ikinci ay veremiyorsun. Ev sahibinle bu sefer kavga ediyorsun. Hadi çıkın evden diyor. İş olsa zaten benim kazancım olsa ben her ay tıkr tıkr kiramı veririm. Olmadığı içinde bugün çoluğa çocuğa mı bakarsın, kira mı verisin, elektrik su parası mı düşünürsün, yettiremiyorsun.”

K14 hayatında yaşadığı zorluğu işsiz kalmasına, ön yargılardan dolayı ve çaresizlikten dolayı Romanların neden hırsızlık yapmak zorunda kaldığını aşağıda ifade etmiştir.

K14(Erkek); “Yani içeri giren kardeşlerimiz var ön yargılı davranmamaları lazım onlar da sonuçta pişman olan kişiler. Yani beş parmağın beşi bir değil. Hepimiz aynı kişilerdeniz. Başta işe giremediğimiz için en baştaki konu bu. İş bulma konusu. İşe giremediğimiz için çoluğumuz çocuğumuz aç kalmaması için hırsızlığa başvurduğumuz en son ki neden bu.”

%8 oranında katılımcılar “önyargı/dışlanma”, %6 “sağlık problemleri” konusunda zorluk yaşadığını söylemiştir. %4 oranında yaşanan zorluklar arasında ise hastanede poliklinik hizmeti aldığımda doktorların yaklaşımı ve hastalık hakkında net cevaplar ile “hasta haklarını” yok saymasıyla ilgilidir. Şu şekilde ifade edilmiştir:

K1(Kadın); “Sağlık şeyinde seni hastaneye gittiğin zaman böyle bir itileyici sözler, hareketlerle karşılaşıyorsun. Senin eğitimin düşük olduğunu anlıyorlar o yüzden sana farklı davranıyorlar muayene sırasında. Mesela birşey sorduğunda cevaplama şeyinde olsun ille sana bunu yansıtıyorlar yani.”

K3(Erkek); “Bu insanların (Roman olmayan) yanında kendimizi eksikli hissediyoruz. Bize bunu hissettiriyorlar. Bu ön yargıları kaldırmaları gerekiyor.”

K27(Erkek); “Çoğunluğu iş ve sağlık kurumlarında dışlanıyoruz. Hor görülüyoruz gibi geliyor bana. Hor görülüyoruz kardeşim.”

“Eğitim” konusunda çekilen zorluk %4 oranında, “güvensizlik” ve “Kurumlarda İşlem Sırasında” yaşanan zorluk ise %2 oranındadır. Katılımcılar %4 oranıyla ise hayatlarında zorluk yaşamadıklarından bahsetmişlerdir. Hayatlarında zorluk yaşamadığını ifade eden katılımcıların bulguları analiz edildiğinde düzenli, sosyal güvenceli bir işe sahip oldukları bilgisine ulaşılmıştır. Bazı ifadeler:

K2(Erkek); “Şöyle ki bu zorlukları her yerde yaşıyoruz. Nasıl yaşıyoruz. "Sen bekle" ya da kibarcası "senden önce birisi var" ya da ne bileyim senden çekindikleri için "sen hemen gel ve git burda daha fazla durma" ya da "hayır sen yarın gel" gibi sözlerle bi şekilde aşağılama demeyelim de nasıl söyleyeyim size dışlayarak size bunu hissettirebiliyorlar yani.”

K15(Kadın); “Tabiki çok zorluklar yaşıyoruz. Maddiyatsızlıktan dolayı eğitim hayatında sıkıntı yaşıyoruz bırakmak zorunda kalıyoruz. Hayata yenik başladığımız için arkamız olmadığı için iş bulamıyoruz.”

K8(Erkek); “İnsanlar Romanları tanıdıkça daha çok seveceklerini umuyorum. İnsanlar güvenmiyor. İlk başta her ilişkide olduğu gibi güven önemlidir. İnsanlarla ilişkilerde güvende problem yaşıyoruz. İnsanlar bize güvenmiyor. Her Romanı hırsız zannettikleri için bi şeyler emanet etmek istemiyorlar ve bu da bizim kalbimizi kırıyor yani duygularımız inciniyor.”

Tablo 8’de Romanların belediyeden beklentilerine yer verilmektedir.

Tablo 8: Romanların belediyeden beklentileri

Romanların Belediyeden Beklentileri	Sayı	Yüzde
İş vermesi/ İş olanağı yaratması	17	33%
Çeşitli eğitimler vermesi	1	2%
Romanlar için çeşitli projeler	5	10%
Ön yargıların kırılması için çalışmalar	9	18%
Çocukların eğitimine destek	2	4%
İş kurma desteği	1	2%
Kültürel ve sosyal faaliyetler	1	2%
Sosyal konut/Barınma	6	12%
Gıda Yardımı/Maddi Yardım	7	14%
Beklentim Yok	2	4%
Toplam Verilen Cevap Sayısı	51	100%

Katılımcılara hayatlarındaki zorlukları aşabilmeleri için belediyeden beklentilerine ilişkin cevaplar yukarıdaki Tablo 8’te yer verilmiştir. 31 katılımcının birden fazla beklentisinin olduğu tabloda %33 oranında Romanların beklentileri, belediyenin kendilerine iş vermesi, iş olanağı sunması ve iş bulması yönünde yoğunlaşmıştır. İş konusundaki beklentilerine yönelik bazı ifadelerle aşağıda yer verilmiştir:

K1(Kadın); “Yani bize bir el uzatılın istiyorum. Bizim de bir iş sahamız olsun. İş bulma konusunda bayağı bir ayrımcılık yaşıyoruz. Belediyeden bize yardım elini uzatmalarını bekliyoruz. Eğitim ve iş sahalarının açık olmasını bekliyoruz.”

K6(Kadın); “Belediyeden beklentimiz bu roman kadımlarına yönelik bir istihdam sağlayıp, bize daha çok çalışma alanları oluşturması.”

K8(Erkek); “İlk önce Romanlara bir iş sahası vermesini istiyoruz. İlk önce yani bir karınlarını doyursun istiyoruz işin açıkçası. İş bulmalarını istiyoruz. Ondan sonra zaten gerisi olur.”

K14(Erkek); “Belediye olabildiğince bizi işe sokmaları yani, hayata kazandırmaları.”

K22(Erkek); “İş bulma konusunda. Müzisyenler olarak eşit davransınlar Belediye bandosu kurup iş imkânı yaratsınlar.”

K26(Kadın); “İş bulma konusunda ve toplumsal konularda mesela çok zorluk çekiyoruz. Yardım edilmesi.”

K27(Erkek); “Belediyenin işe almasını istiyorum. Roman çocuklarında çalışmasını istiyorum.”

İş gücüne dahil olamayan veya sigortası-güvencesiz işlerde belirsiz gelire sahip yoksul Romanlar; %14 oranında belediyeden gıda/maddi yardım beklediklerini ifade etmiştir. Ayrımcılığı her alanda yoğun bir şekilde yaşayan Romanlar belediyeden beklentilerinde %18 oranında ön yargıların kırılması ve topluma kendilerini daha iyi

tanıtımları için çeşitli çalışmalar yapılmasını isterken %10 oranında da Romanlar için çeşitli projeler yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Yine etnik kimlik ve ten renklerinden dolayı ev kiralamada dışlandıklarını ve barınma sorunu yaşadıklarını ifade eden Romanlar %12 oranında sosyal konut/barınma beklentisinde bulunmuştur. Çeşitli konularda bazı katılımcıların ifadeleri:

K2(Erkek); “Belediyemizde de beklediğimiz Roman kültürümüz, Romanların sokakta yaşayıp ya da bi şekilde ekmeğini günlük kazanç halinde evlerine getirebildikleri ya da getirebilmeyi çalışan insanlar olarak Çanakkale toplumuna yayılmasını ve hatta hatta Türkiye’ye yayılmasını sağlayabilecek platformlar oluşturulması ya da bunun için sürekli bir proje yapılmasını ya da ne bileyim bunun Romanları gerçekten kötü değil de kötü görenlerin gözlerinde Romanların sürekli ezilip toplum ve toplumsal dışı bırakıldıklarını anlatabilip lanse edebilecekleri bi şeyler yapılmasını bekliyoruz belediyemizden.”

K3(Erkek); “Bizim okuyan çocuklarımıza ve ekmek parası kazanmak isteyen gençlerimize iş imkânlarını sağlamaları, okuyan çocuklarımıza yardımcı olmaları, onların eğitimlerine katkıda bulunmaları, bu çocuklar eğitimlerini tamamladıktan sonra iş kurlmalarına yardımcı olmaları, örgütlenip onlara aktivite ve kültürel imkânlar sağlamaları. Bizim de normal insanlar gibi kendimizi taşımamız için projeler yapıp uygulamaları.”

K5(Kadın); “Ev bile vermiyorlar Romanız diye. Az ödemeli konut yapmaları, sığmacak yerlerin yaptırılmaları, belirli bir iş vermeleri sigortalı, maaşlı geçincek kadar.”

K20(Erkek); “Çevremizdeki diğer insanların ön yargılarının kırılması için Roman halkının yaşadıkları hayatı aslında onların iyi insan olduğumuzu onlara anlatmaları.”

K21(Erkek); “Ev konusunda çok sıkıntı yaşıyoruz. Barınma sorunu. Belediyeden konut bekliyoruz. Peşinat almasın kira alır gibi ödeyelim.”

K23(Kadın); “Belediyenin bize daha çok yönelik çalışmalarının olmasını istiyoruz, destek vermesini. Bizim arkamızda olmalarını, sahip çıkmasını istiyoruz.”

K24(Kadın); “Ayrımcılık bağlamında her yerde ayrımcılık oluyor. Belediyemizin bu durumu aşmamız için daha çok yardımcı olması, bizi sosyal faaliyetlere katılımlara iş hayatında olsun yeniliklerde olsun bize öncelik tanınmasını isteriz.”

K28(Kadın); “Maddi manevi yardımları olsun. Halka iyi tanıtılmıyorlar bizi.”

K30(Erkek); “Belediyeden beklentilerim gerçekten ihtiyaç sahibi olanlara yardım edilsin. Çanakkale Belediyesini gerçekten seviyorum. Gerçekten yardımcı oluyor ama ihtiyacı olmayan insanlarda aldığı için ihtiyaç sahibi insanlar görünmüyor. Bu işsizleri görüp özel bir dosya açıp tek tek gerekirse yardıma ihtiyaç duyan insanlara yardım edilmesini bekliyorum.”

Katılımcılar %4 oranında çocuklarının eğitimine destek beklediklerini, %2 oranında kendilerine yönelik çeşitli eğitimlerin verilmesi, iş kurma desteği ve kültürel ve sosyal faaliyetlerin gerçekleştirilmesini ifade etmişlerdir. %4 oranında ise belediyeden herhangi bir beklenti yoktur.

Tablo 9 Gelecekte beklenenlere ilişkin bulgular

Gelecekte Beklenenleri	Kadın		%		Erkek		%	
	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok
Gelecek hakkında beklentim	9	6	30	20	6	10	21	35
Çocukları için beklentileri	2	4	7	13	3	3	10	10
Romanlar için toplumsal beklentileri	5	4	17	13	5	2	17	7
Toplam	30		100		29		100	

Yukarıdaki Tablo 9’da Romanların gelecek hakkındaki beklentilerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Tablo 9 incelendiğinde gelecek hakkındaki beklentilerinin neler olduğunu sorduğumuzda, Kadın katılımcıların %30’u “gelecek hakkında beklentilerinin” olduğunu belirtmiştir. Gelecekte beklentisi olan kadın katılımcılar %7 oranında “Çocukları için beklentileri” olduğunu belirtirken, %17 oranında “Romanlar için toplumsal beklentileri” olduğunu söylemiştir. Katılımcıların %20’si ise “Gelecek hakkında beklentim yok” demiştir. Kendileri için umudu olmayan, kendileri için artık bir şey beklemediklerini ifade eden bu kesimin %13 oranında “çocukları için beklentisi” olduğunu ifade etmiştir. Yine %13 oranında “Romanlar için toplumsal beklentileri” olduğunu temenni etmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde erkek katılımcıların kadın katılımcılarından %9 oranında gelecek hakkında beklentisi daha düşüktür. %21’i “gelecek hakkında beklentim var” derken %10 oranında “çocukları için beklentileri” olduğunu, %17 oranında “Roman toplumu için beklentisi” olmuştur. Erkek katılımcılar %35 oranında kendileri için “gelecek hakkında beklentisi” olmadığını ifade etmiştir. Katılımcılar %10 oranında “çocukları için beklentisi” olduğunu, %7 oranında “Romanlar için toplumsal beklentisi” olduğunu ifade etmiştir. Aşağıda bazı katılımcıların ifadelerine yer verilmiştir:

K1(Erkek); “Gelecek hakkında şuan hiçbir beklentim yok. ...Dışlanmadan yaşayabilmek, dışlanma korkusundan, ötelenme korkusundan uzak bir şekilde yaşayabilmek...”

K(3Erkek); “Biz artık belirli bir yaşa geldiğimizden dolayı kendimiz için belki olmayabilir ama bizden sonraki gelecek için bu tabuların yıkılmasını, ön yargıların kalkmasını, insanlık düzeyinde eşit kavramda herkesin her şeyden istifade edebilme imkânların sağlanmasını ... istiyoruz.”

K4(Kadın); “Artık kendimiz için bir gelecek düşünemez haldeyiz. Çocuklarımız, gençlerimiz, işsizlerimiz için bir ekmek kapısı, okuyabilmeleri için okullarına yardım edilmesi bekliyorum.”

K6(Kadın); “Daimi bir sigortalı iş beklentim var gelecek için.”

K7(Kadın); “Benim iş beklentim var. Daha çok para kazanabileceğim bir işe ihtiyacım var.”

K8(Erkek); “Gelecek hakkında düşüncem şu; daha iyi bir yaşam istiyorum. Daha yani itilenmeden, hor görülmeden bir yaşam sürmek istiyorum.”

K14(Erkek); “Genellikle herkesin eşit olmasını diliyorum.”

K25(Erkek); “Vallahi hiç bir beklentim yok. Hayat böyle devam ederse sonumuz uçurum.”

K26(Kadın); “Bu yaştan sonra geleceğimizi düşündüğümüz yok. Tek düşündüğümüz çocuklarımız.”

Tablo incelendiğinde kendisi için gelecekte beklenmesi olmayan katılımcıların çocukları ve Roman toplumunun yaşantısı için beklenti içinde olması ayrıca incelenmesi gereken bir sosyoloji alan çalışması gerektirmektedir.

Tablo 10 Romanların kendileri için yapılmasını istedikleri

Hayatımızın daha iyi olması için size neler yapılmalıdır? (Mesela devlet, belediye, Roman Dernekleri vb. neler yapabilir?) Bu konuda neler düşünüyorsunuz?	Devlet	%	Belediye	%	Dernek	%
Proje	2	4%	2	4%	-	-
Her şey	1	2%	1	2%	1	25%
Yardım	4	8%	3	6%	-	-
Sosyal Konut Yapılması	2	4%	2	4%	-	-
Çeşitli Eğitimler Verilmesi	3	6%	1	2%	-	-
Ekmek Kapısı (İş)	8	16%	12	25%	-	-
Ayrımcılığın Önlenmesi	4	8%	4	9%	-	-
Dışlanmanın Önlenmesi	4	8%	4	9%	-	-
Kaliteli Yaşam Hakkı	1	2%	2	4%	-	-
Sosyal ve Kültürel Faaliyetler	1	2%	1	2%	-	-
Ön yargıların Bitmesi	3	6%	3	6%	-	-
Eşit Vatandaşlık	5	11%	7	15%	-	-
Okul Yardımı	1	2%	1	2%	-	-
Yoksulluğun Bitmesi	5	11%	-	-	-	-
Sağlık Desteği	1	2%	1	2%	-	-
Belediye Bantosu	-	-	1	2%	-	-
Meslek Kursları	2	4%	2	4%	-	-
İş Kurma Desteği/Hibe	2	4%	1	2%	-	-
Roman Sorunlarını Dile Getirme	-	-	-	-	3	75%
Toplam	49	100%	48	100%	4	100%

Katılımcılara “Hayatınızın daha iyi olması için devlet, belediye ve dernekler tarafından neler yapılabilir?” sorusu sorulmuş ve yukarıdaki Tablo 10’da cevaplara yer verilmiştir. Katılımcılar %16 oranında devletten “ekmek kapısı (iş)” beklediklerini, %25 oranında belediyeden “ekmek kapısı (iş)” beklediklerini ifade ederek cevapların istihdam konusunda yoğunlaşmasına neden olmuşlardır. Romanlar %11 oranında devletten, %15 oranında belediyeden “eşit vatandaşlık” talebinde bulunmuştur. Kendilerinin diğer etnik gruplar ile eşit haklara sahip olmadıklarını düşünen katılımcı Romanlar eşit haklara sahip olmaları için çeşitli çalışmalar yapılmasını istemişlerdir. Katılımcılar arasında, Ayrımcılığı ve ötekileşmeyi yoğun bir şekilde yaşadığını düşünenler bu tür olayların önüne geçilebilmesi ve toplumsal entegrasyonun sağlanabilmesi adına %8 oranında devletten, %9 oranında belediyeden “ayrımcılığın önlenmesi, “ dışlanmanın önlenmesi cevabını vermiştir.” Bu konuda bazı vatandaşların aşağıda ifadelerine yer verilmiştir:

K3(Erkek); “... Bizden sonraki gelecekler için bu tabuların yıkılmasını, ön yargıların kalkmasını, insanlık düzeyinde eşit kavramda herkesin her şeyden istifade edebilme imkânların sağlanması için yetkililerden çalışma yapmasını ... istiyoruz.”

K9(Erkek); “İnsanlara sosyal dışlanmayla ilgili bi bilgilendirme verilebilir. Çünkü bize bakılan, bize yapılan bu davranış hiç hoş değil...”

K20(Erkek); “Bütün insanların eşit olduğu ön yargıların kalktığı bir ortam. Ön yargıları kırmaları için çeşitli projeler yapılması. Toplumsal eşitliği sağlamaları.”

K23(Kadın); “Roman olarak bizi daha az ötelemelerini istiyoruz.”

K24(Kadın); “Bize iş imkânı tanınmalıdır. İş hayatı olabilir, sosyal toplumlara katılma hayatı olabilir. Sosyal faaliyetlerde bulunmak istiyoruz ve çevrede dışlanmak istemiyoruz.”

Romanların ilgili derneklerden “Romanların sorunlarını dile getirmesi” dışında herhangi bir çalışma istememesi derneklerin herhangi bir sorunu çözebileceğine yönelik olan inancın eksikliği ve derneklerin aktif olarak herhangi bir çalışmada bulunmadığını göstermektedir. Romanların sosyal yaşamın içerisinde başarılı olamamalarının ve sorunların dile getirilerek çözüm bulunmamasının nedeni derneklerin aktif olarak bu konuda çalışma yapmamasından kaynaklıdır:

K14(Erkek); “Roman dernekleri şuan olabildiğince çalışmıyor. Çünkü hiç birinde bir öngörü yok. Bizi yürütücek, önderlik edecek kimsemiz olmadığı için ilerleyemiyoruz.”

4. TARTIŞMA

Romanlar kendilerine has kültürel özellikleriyle toplumda zaman zaman dışlanma problemi yaşayan gruplardır. Araştırmada Çanakkale İlinde yaşayan Romanların dışlanma problemi üzerine bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Katılımcılardan elde edilen bulgular Romanların öncelikle Çanakkale’de kültürel olarak belirli bir konumda olduklarını gözler önüne sermektedir. Çanakkale’de yaşayan toplumların sahip oldukları kültürlerin kendilerine has öğelerinin yanında özellikle cemiyetlerde

çalınan müziklerde Roman havalarının tercih edilmesi bu durumu doğrular niteliktedir.

Literatür taramasında da vurgulandığı ve araştırmada da ortaya konduğu üzere Romanlar mekânsal dışlanmanın bir boyutu olan kendi mahallelerinde yaşam sürdürme şeklinde bir dışlanma sorununu gündeme getirmektedir. Çalışmada ulaşılan bu sonuç Fırat ve Açıkgöz'ün (2020) ve Akkan vd (2011) çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Şehrin kıyısında olmasına rağmen şehrin merkezi konumunda yer alan “girilmez” mekansallıklarının Romanların sosyal dışlanma süreçleri ile yakın bir ilişkisi vardır.

Romanların yaşadıkları mekânsal dışlanmanın önlenmesinde sosyal içerme faaliyetleri ile önemli çözümler geliştirebilir. Çalışmada ortaya çıkan mekânsal dışlanmanın çözümü amacıyla düzenli olarak Romanların yaşadığı bölgelerde halkın kaynaşmasını arttıracak toplantılar düzenlenebilir. Emek piyasalarına erişim konusunda Romanların yaşadığı sorunların giderilmesi için ise bölgede iş arayanlara yönelik iş ve meslek danışmanlığı faaliyetlerinin artırılması düşünülebilir.

SONUÇ

Romanların yaşadıkları problemin temelinde nitelikli işlere erişememeleri ve bunun bir sonucu olarak yoksulluk problemi ile karşı karşıya olmaları yatmaktadır. Çoğunluğu lise altı eğitimi olan katılımcılar özellikle eğitimsizliği ve işgücü piyasasında güvenceli işlere sahip olamamayı yoksulluğa bağlı sosyal dışlanmada temel neden olarak ileri sürmüşlerdir. Yoksulluğun en bilinen yönü ise yoksul hanehalklarının çocuklarının ve sonraki jenerasyonlarının da yoksul olarak yaşama devam ettikleridir. Bu nedenle yoksul Roman ailelere çocuklarının eğitimi için yapılan yardımların etkinliğinin gözden geçirilmesi çalışmada yazarlar tarafından önerilmektedir. Kendilerini yoksul olarak tanımlayanlar enformel sektörün yaygın olduğu işlerde güvencesiz ve yevmiyeli olarak çalışan, ara sıra çalışan, pandemi dönemi dolayısıyla işsiz kalan, herhangi bir mesleğe sahip olmayan ya da düzenli bir işte çalıştığı halde hanede yaşayan kişi sayısının fazla olmasından kaynaklı gelirinin yaşamsal düzeyine yetmeyen kişilerdir. Yoksul olan Romanların gelirlerinin çoğunlukla asgari ücret seviyesinin altında olduğu saptanmıştır. Araştırmaya dahil olan katılımcıların ailede birlikte yaşadıkları kişi sayıları da göz önünde bulundurulursa çok düşük yahut sıfır gelir ile yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları söylenebilir. Bu sonuç karşısında sosyal dışlanma ve sonucunda yoksullaşma sorunu, hem Roman olmayan diğer toplumsal çevrenin hem de sorumlu yönetimlerin duyarsız kalamayacağı kadar keskinleşmiş ve belirginleşmiştir.

Araştırmaya konu olan Romanların yaşadıkları şehirde neden dışlandıklarına ilişkin cevaplar incelendiğinde bunun en temel nedeninin yoksulluk olduğu görülmüştür. Görüşmeye katılan 31 katılımcının hepsi, dışlanma tekniklerini çalışma hayatında daha çok eğitimsizlik, mekânsal damgalanma, suç, ten rengi, dış görünüş gibi etmenler üzerinden açıklamışlardır. Başta eğitimsizlik olmak üzere işgücü piyasalarına katılımda en büyük engel etnik kökenleri teşkil etmektedir.

Fevzipaşa Mahallesi'nde yaşayan insanların kabul edilebilir refah standartlarında bir yaşama kavuşması için başta sağlık, eğitim, ulaşım, istihdam gibi ihtiyaçlarının karşılanması ve kent kültürüne uyumlarının sağlanması gerekmektedir. Tüm bunlar sosyal bütünleşmenin gerçekleştirilmesinde önemli unsurlardır. Ekonomik yetersizlikler, ailelerin içindeki bağımlı nüfus oranı ve gelir dağılımından adaletli pay alınamaması, sosyal güvence, barınma, mekansal yapı gibi eksiklikler, kamusal hizmetlerden yararlanmayı etkilemektedir. Aksi halde sosyal dışlanma sorununun önüne geçilemeyeceği gibi kent insanına ve kent yaşamına yabancılaşmış, toplumsal düzenin ruhuna aykırı hareket eden yeni nesiller yetişmesine neden olmaktadır. Sosyal dışlanmayla mücadele kapsamında yapılan çalışmaların artırılması ve bunların sonuçlarının değerlendirilmesi önem kazanmaktadır.

A QUALITATIVE RESEARCH ABOUT THE ROMANI IN ÇANAKKALE PROVINCE

1. INTRODUCTION

Romani citizens come fore of their dark skin color, their language, their colorful clothing, their love of music and dance. Moreover, their culture, traditions and their professions are considered as marginal. Non-Romani citizens have little positive prejudices against this group, and more negative prejudices in terms of discomfort. The fact that some of the Romani citizens still adopt a nomadic life and come from different places causes them to be defined as foreigners in the society and not to be included in other groups. Fonseca states that the oldest and worst prejudice is espionage when they are oppressed and persecuted for spying on Turks in Europe (Demirel, 2012: 20).

The society excludes the Romani citizens by not adopting them because of the language and accents they use, their skin color, their appearance as well as the uncertainty of where their ancestors come from. Illitracy is common among them, they do not know the laws, they do not comply with the rules and traditions that dominate the society in general, their education level is low and they do not express themselves freely and are not committed to it.

2. METHODS

The problem of this research consists of investigating the obstacles in front of the social integration of the Roma in Çanakkale and suggesting solutions to them. Qualitative research method was adopted in accordance with the subject of the study and in-depth interview method was applied as a data collection tool. Interviews; It is carried out in order to bring together the opinions and stories of carefully selected participants who have a lot of knowledge and experience about the subject of the research, according to scientific methods. In this direction, the experiences of the Roma regarding the problems they experience are conveyed through their own perspectives.

Interviews with 31 participants gave significant data about the lives of Romani people in Canakkale Province. Moreover researchers obtained necessary data to discuss the research problem.

3. RESULTS

When the income status of the participants is evaluated; It has been determined that 40% of women receive wages below the minimum wage, only 26% receive minimum wage, the income status of the rest is uncertain and 1 woman receives disability pension. It has been determined that 18.75% of the men earn below the minimum wage, 18.75% receive the minimum wage, the income status of the rest is uncertain and 1 person receives a disabled salary.

Participants of the research stressed that Romani culture is one of the dominant cultures in Canakkale Province. Majority of the participants stated that they did not feel comfortable when they are in the community settings.

4. DISCUSSION

As emphasized in the literature review and revealed in the research, Romani people face the problem of social exclusion, particularly spatial exclusion, in the form of living in their own neighborhoods. Despite being on the edge of the city, the "no entry" spaces in the center of the city have a close relationship with the social exclusion processes of the Romani.

CONCLUSION

The root of the problem faced by the Romani People is their inability to access qualified jobs and perhaps as a result of this they face the problem of poverty. Participants, most of whom had less than high school education, claimed that lack of education and not having secure jobs in the labor market are the main reasons for social exclusion due to poverty. The most well-known aspect of poverty is that the children and subsequent generations of poor households continue to live in poverty. For this reason, reviewing the effectiveness of the aid provided to poor Roma families for the education of their children is recommended by the authors in the study. Those who define themselves as poor are those who work without security and daily wages in jobs where the informal sector is widespread, who work occasionally, who are unemployed due to the pandemic period, who do not have any occupation or whose income is not sufficient due to the large number of people living in the household despite working in a regular job.

KAYNAKÇA

- Akkan, Başak Ekim; Deniz, Mehmet Baki; Ertan, Mehmet (2011). *Sosyal Dışlanmanın Roman Halleri*, Punto Baskı Çözümleri, ISBN: 978-605-87360-0-9. İstanbul.
- Clark, Colin Robert (2001). *Invisible Lives, The Gypsies and Travellers of Britain*, Doctorate's Thesis, The University of Edinburgh, Faculty of Social Sciences, pp. (1-446).
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2016). "Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi, *Rapor*, 2016-2021, Ankara
- Çetin, E. (2017). Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İHH Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin, Başak Işıl (2017). Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye'deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi ve Birinci Aşama Eylem Planı'nın Değerlendirilmesi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 15, Sayı 1, Ocak. Ss. 85-112.
- Demirel, N. (2012). Romanların Sosyal Dışlanma Probleminin Romanlar ve Toplum Düzeyinde Karşılaştırmalı Araştırması (Kocaeli Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.
- Fırat, Muhammet; Açıkgöz, Reşat (2020). Elazığ'da Yaşayan Çingenerin Değişen/Dönüşen Meslekleri Üzerine Nitel Bir Araştırma, *Journal of Economy Culture and Society*, Supp (1), pp. 229-248, doi:10.26650/JECS2019-0058.
- Fırat, Muhammet (2016) Çingeneliği Anlamanın İmkânı: Çingener Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, T.C. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Süleyman İlhan, Elazığ ss. 1-226.
- Genç, Yusuf; Taylan, Hasan Hüseyin; Barış, İsmail (2015). Roman Çocuklarının Eğitim Süreci ve Akademik Başarılarında Sosyal Dışlanma Algısının Rolü, *International Journal of Social Science*, Number 33, pp. 79-97, Spring I.
- Gümüş, İ. (2020). "Kırklareli Romanlarının Emek Piyasasına Erişimi Ve Sosyal İçerme Politikaları Üzerine Bir Araştırma". *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), s. 139- 152.
- İlhan, Süleyman; Fırat, Muhammet (2019). Malatya'da Yaşayan Çingenerlerde Sosyal Sermaye/Güven İlişkileri, Fırat Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 29, Sayı 1, pp. 361-380.
- Karan, U. (2017). Görmezlikten Geline Eşitsizlik: Türkiye de Romanların Barınma ve Eğitim Hakkına Erişimi Raporu. Erişim: 29 Kasım 2020, https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2017/06/MRG_Rapor.pdf.
- Toprak Karaman, Z. (2009). Participation to the Public Life and Becoming Organized at Local Level in Romani Settlements in Izmir. *Land Use Policy*, 26(2), 308-321.
- TÜİK (2021). "31 Aralık 2021 Tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları İlçelere Göre İl/İlçe Merkezleri ile Belde/Köy Nüfusları, TÜİK Veritabanı.

Uzpeder, Ebru, (2008). “Türkiye’de Roman Hakları Hareketinin Gelişimi”. (Der.) Ebru Uzpeder, Savelina Donova, Sevi Özçelik, Sinan Gökçen. “Biz Burdayız! Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi” içinde, Edirne Roman Derneği, Eruopen Roman Rights Centre, Helsinki Yurttaşlar Derneği: İstanbul, s.109-127.

www.nufusu.com, “Çanakkale Nüfusu, 2021”

www.sp.gov.tr (2022). “Roman Vatandaşlara Yönelik Strateji Belgesi (2016-2021). <
http://www.sp.gov.tr/tr/temel-
belge/s/167/Roman+Vatandaslara+Yonelik+Strateji+Belgesi+_2016-2021>
Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2022.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Özgür TOPKAYA Hüseyin ÇAY
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Özgür TOPKAYA
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Hüseyin ÇAY
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Özgür Topkaya Hüseyin ÇAY
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Özgür TOPKAYA Hüseyin ÇAY

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**KAMU EĞİTİM HARCAMALARININ GELİR EŞİTSİZLİĞİNİ AZALTICI
ETKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ (2010 - 2019)**

Arman Zafer YALÇIN¹& Aysun YILMAZTÜRK ²& Fazlı YILDIZ³

Öz

Kamu eğitim harcamalarının artırılması ve eğitim hizmetlerinin niteliklerinin geliştirilmesi adil gelir dağılımını sağlama ve sürdürülebilir ekonomik büyüme politikalarını destekleme açısından önemlidir. Beşerî sermaye birikiminin artmasına yönelik kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyle birlikte gelir eşitsizliğini azaltıcı etkide bulunması beklenir. Bu çalışmanın amacı, 2010-2019 döneminde seçilmiş 33 Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkesinde kamu eğitim harcamalarının gelir dağılımı (Gini katsayısı ile ölçülen) üzerindeki etkisini panel veri analizi ile incelemektir. Analiz sonucunda AMG uzun dönem eşbütünleşme katsayı tahmin sonuçları birim bazında ülkelere göre farklılık gösterse de, panel genelinde kamu eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerinde negatifyönlü yani gelir eşitsizliğini azaltıcı etkide bulunduğunu göstermektedir. Panel geneline ilişkin bu sonuç, kamu eğitim harcamalarının gelir dağılımı adaletini iyileştirmeye yönelik bir etkide bulunduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamındaki ülkelere göre birim bazında gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde en güçlü etkiye sahip olan ülkeler Almanya, Danimarka ve İsveç'tir. Ayrıca, nedensellik analizi sonuçlarında kamu eğitim harcamalarından gelir dağılımına doğru kısa dönemde zayıf, uzun dönemde ise güçlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Araştırma bulguları, kamu kesimi tarafından eğitime daha fazla kaynak ayırmanın bir ülkedeki gelir eşitsizliği düzeyini azaltmanın bir yolu olabileceğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kamu Eğitim Harcamaları, Gelir Dağılımı, Panel Veri Analizi.*

JEL Kodları: *H52, D31, C33.*

Başvuru: 19.01.2023 **Kabul:** 03.03.2023

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, armanzafer2525@gmail.com, Balıkesir, Türkiye, ORCID: 0000-0002-2246-2527

² Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, yilmazturk@balikesir.edu.tr, Balıkesir, Türkiye, ORCID: 0000-0002-3313-7594

³ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, fazli.yildiz@balikesir.edu.tr, Balıkesir, Türkiye, ORCID:0000-0003-1387-7883

THE IMPACT OF PUBLIC EDUCATION EXPENDITURES REDUCING INCOME INEQUALITY: THE SAMPLE OF SELECTED OECD COUNTRIES (2010 - 2019)⁴

Abstract

Increasing public education expenditures and improving the quality of education services are important in terms of ensuring fair income distribution and supporting sustainable economic growth policies. Public education expenditures aimed at increasing human capital accumulation are expected to have a reducing effect on income inequality together with economic growth. The aim of this study is to examine the effect of public education expenditures on income distribution (measured by the Gini coefficient) in 33 selected Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) countries during the 2010-2019 period, with panel data analysis. Although the long-term cointegration coefficient estimation results of AMG differ according to the countries on a unit basis, it was concluded that public education expenditures had a negative effect on income distribution, that is, reducing the level of income inequality, across the panel. This panel-wide result shows that public education expenditures have an effect on improving income distribution justice. Among the countries within the scope of the research, Germany, Denmark and Sweden are the countries that have the strongest effect on reducing income inequality on a unit basis. In addition, in the results of the causality analysis, it was determined that there is a weak causal relationship in the short term and a strong causality relationship in the long term from public education expenditures to income distribution. Research findings indicate that allocating more resources to education by the public sector may be a way to reduce the level of income inequality in a country.

Keywords: *Public Education Expenditures, Income Distribution, Panel Data Analysis*

JEL Codes: *H52, D31, C33*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1.GİRİŞ

Eşitsizlikler, insanlık tarihi boyunca var olagelmiş bir olgudur. İlk ve orta çağlarda eşitsizlikler ve onun doğal bir sonucu olarak görülen yoksulluk, insanın kendi kaderinden kaynaklandığına inanılıyordu. Diğer bir deyişle eşitsizlik ve yoksulluk tanrısal bir olgu olarak görülürken, modern çağlarda kapitalizmin yükselişi ile birlikte ekonomik sistemden kaynaklanan bir olgu olarak görülmeye başlanmıştır. Kapitalist ekonomik sistemin doğası gereği ekonomik, toplumsal ve siyasal eşitsizlikleri ortaya çıkarttığı, yoksulluğun ise eşitsizliklerin kaçınılmaz bir sonucu olduğu görüşü

---

⁴ The Extended English Summary is located the end of the Article

yaygınlaşmaya başlamıştır. Bir toplumda yoksulluk ve eşitsizlikler, kendiliğinden ortaya çıkan olumsuzluklar değildir. Eşitsizliklerin kaynağı, ülkedeki siyasi ve ekonomik yapılanma ile kurumsal düzenlemelerdir. Eşitsizlikler, özünde bir bölüşüm sorunu olup Kuznets'in de iddia ettiği gibi eşitsizliklerin ekonomik büyümenin sürdürülmesi halinde azalacağı tezi geçerliliğini yitirmektedir. Bu nedenle hem eşitsizliklerle hem de yoksullukla mücadelede ekonomik büyümenin temel gereklilik olduğu inancı artık kabul görmemektedir.

İnsan faktörünün ülkelerin kalkınma düzeyi üzerindeki etkisini ifade eden beşerî sermayenin, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülke ekonomileri için en önemli üretim faktörü olduğu söylenebilir. Toplumların ulaştığı refah seviyesi ile beşerî sermayeye yapılan yatırımlar arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Kuşkusuz toplumda ileri teknoloji düzeyine ve yaşam standardına ulaşmayı sağlayan en önemli etken bireylerin eğitimine verilen önem ve dolayısıyla eğitim sisteminin çağın gereklerini yakalamasıdır. Günümüzde ekonomik ve sosyal kalkınmada insan sermayesinin öneminin anlaşılması, eğitim alanında yeniliklerin takibini, eğitim politikalarında yapılan değişiklikleri ve yatırımların artmasını beraberinde getirmektedir.

Eğitim, maliye teorisi açısından yarı kamusal bir mal ve hizmet olarak kabul edilmektedir. Yarı kamusal mal ve hizmetler, faydaları bakımından birimlere bölünebilen, pazarlanabilen ve fiyat yoluyla tüketicilere sunulabilen hizmetlerdir. Eğitim de bu özellikleri taşıyan kamusal bir hizmet alanıdır. Kamusal bir hizmet olarak toplumsal kalkınmada çok önemli bir yerinin olması, eğitimin yoğun pozitif dışsallık yayması olarak ifade edilmektedir; bu durum, devletin bu alanı büyük ölçüde düzenlemesi anlamına gelmektedir. Eğitimin toplumsal kalkınmada önemli bir rol oynayabilmesinin yolu, toplumun farklı kesimlerinin bu hizmete eşit ölçüde ulaşabilmesinden ve bu farklı kesimler arasında eşitliği sağlayıcı bir işlev üstlenmesinden geçmektedir. Eğitimde eşitliğin sağlanması, bireylerin yaşam kalitesinin artırılması, sosyal eşitliğin ve demokrasinin güçlendirilmesi gibi sonuçlara katkı sağlamaktadır. Böylece bir ülkede eğitim harcamalarının kapsamı ve miktarı, o ülkedeki ekonomik ve sosyal eşitlik düzeyini belirlemede çok önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

1.1. Eşitsizlikler: Kavramsal Arka Plan ve Bugünkü Durum

Bireysel açıdan siyasal düşüncesi, kültürel değerleri ve dini inancı ne olursa olsun, insanlar tarih boyunca eşitlik konusuna büyük önem vermiştir. Modern ve demokratik olduğu varsayılan bütün toplumlarda “bütün insanlar eşit yaratılmıştır” ilkesi, devletlerin temel kabul ettiği bir düşüncedir. Ne var ki eşitsizlik de modern yurttaşlığı oluşturan kurumlarla birlikte daha da artmıştır. Modern toplumlar, toplum içindeki farklılık biçimlerini kabul ediyor görünmekle birlikte, toplumsal eşitlik meselesinin siyasal ve ekonomik boyutlarını irdelemekten kaçınarak, eşitliği sağlayacak politikalarından uzak durmuşlardır. Ancak güçlü ve ayrıcalıklı olanların karşısındaki bastırılmış, ötelenmiş ve ezilmiş gruplar, siyasal yaşamı ve kurumları eşitliği sağlama yönünde yönlendirmişlerdir. Bu bağlamda eşitlik kavramı, bu grupların modern

siyasal sistemler karşısındaki duruşlarını ve taleplerini yansıtan bir ifade ve düşünüş biçimidir (Mitchell, 1984: 26-27).

Bir ülkenin vatandaşları arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, Platon, Smith, De Tocqueville, Rawls ve Amartya Sen gibi düşünürlerden bu yana hem siyaset bilimcilerin, hem de iktisatçıların ilgisini çeken bir araştırma alanı olmuştur. Rawls (1971) “Bir Adalet Kuramı” adlı eserinde, özgürlükler ve toplumsal eşitliklerin daha kötü koşullardakileri gözetecek şekilde ele alınması gerektiğini ve zengin kesimlerin daha da zenginleşirken, ücretlerin ve sosyal sermayenin daha zayıf hale gelmesinin bir toplum için zararlı olduğunu belirtmektedir. Madison, eşit olmayan bir toplumun demokratik olamayacağını savunurken, Hayek ve Friedman gibi liberal düşünürler, eşitsizliğin siyasal özgürlüğün kaçınılmaz bir sonucu olduğunu öne sürmektedirler (Beramendi ve Anderson, 2008: 23).

Wright’a (2020) göre eşitlik fikri, neredeyse bütün sosyal adalet düşüncelerinin merkezinde yer alır. Mülkiyet haklarını vurgulayan özgürlükçü adalet düşünceleri bile insanların eşitliğini savunmaktadırlar. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’ne göre tüm insanlar eşit yaratılmış olup belli bazı devredilemez haklara sahiptirler. Bu anlamda insanların eşit haklara sahip olması, onların insan onuruna yakışır ve yoksulluk içinde olmayan bir hayat sürmeleri yeterli bir durum değildir. Devletin ve ekonomik sistemin insanların refah içinde bir yaşam sürmeleri için kaynaklara ve fırsatlara eşit erişim imkânı tanınması gerekmektedir.

Eşitsizlikler, toplumda ve ekonomik sistemde çok farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Toplumsal düzeyde ortaya çıkan bir eşitsizlik, ekonomik sistemdeki kurumların dışlayıcı olması halinde, birbirini besleyerek neden ve sonuç ilişkisi dışına çıkmasına neden olmaktadır. Bu noktada sorulması gereken temel soru, eşitsizliklerin ekonomik sistemden mi, yoksa toplumsal sistemden mi kaynaklandığı sorusudur. Eğer toplumsal yaşam içinde siyasal, etnik ve dinsel kaynaklı eşitsizlikler varsa, bu durumda toplumsal eşitsizliklerden etkilenen ve dışlanan gruplar, ekonomik sistemden de dışlanmaktadır. Tersine ekonomik sistem kapsayıcı değil de dışlayıcı kurumlara sahipse, bu durumda ekonomik sistem içinde eşitsizliğe maruz kalan gruplar, toplum içinde de eşitsizlik sorunuyla karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla ekonomik ya da toplumsal bir eşitsizlik sorunu ortaya çıktığında, söz konusu eşitsizlik durumu bir süre sonra eşitsizlik kısır döngüsüne yol açarak çok boyutlu bir sorun haline dönüşmektedir.

İnsanların onurlu ve refah içinde bir yaşam sürmeleri için kaynaklara ve fırsatlara eşit erişim imkânına sahip olması, eşitlik düşüncesinin sağlanması için ideal durumu göstermektedir. Oysa klasik ekonomik büyüme paradigması, refaha ve fırsatlara eşit erişim konusunda oldukça eksik ve sorunlu bir bakış açısına sahiptir. Ekonomik büyüme sonucu, bir yandan toplumda bireyin refahını ve genel olarak bir ülkenin zenginliğini belirlerken, diğer yandan bir yan ürün olarak ekonomik eşitliğin kendiliğinden sağlanacağı varsayılmaktadır. Bu düşünce, 20. yüzyılda klasik ekonomi anlayışının temel düsturu iken, 21. yüzyılda hakim iktisat düşüncesi olan neo-liberalizmin de temel düsturu olmaya devam etmektedir. Oysa tarihsel süreç ne klasik

ekonominin ne de neo-liberalizmin iddia ettiği gibi gelişmiştir. 20. yüzyılda başlayan ve 21. yüzyılda devam eden ekonomik ve siyasal sorunlar, klasik ekonominin ve neo-liberalizmin bu temel ön kabulünün gerçekçi olmadığını ortaya koymaktadır (Yalçın, 2017: 73).

Kapitalist ekonomik sistemi benimsemiş olan devletlerin ekonomi politikalarının temel amacı, vatandaşı için zenginlik yaratmaktır. Zira modern kapitalist devletin varlık nedeni, vatandaşına ekonomik refah sunmaktır. Dolayısıyla bugünün demokratik ve kapitalist devletleri için ekonomik zenginlik ve bireyin refahının maksimizasyonu, yine o devletin devamlılığı açısından hayati önem taşımaktadır. Bu anlamda toplumsal eşitliğin en önemli bileşenlerinden biri, zenginliğin ve refahın bölüşümü meselesidir (Yalçın, 2017:73-74).

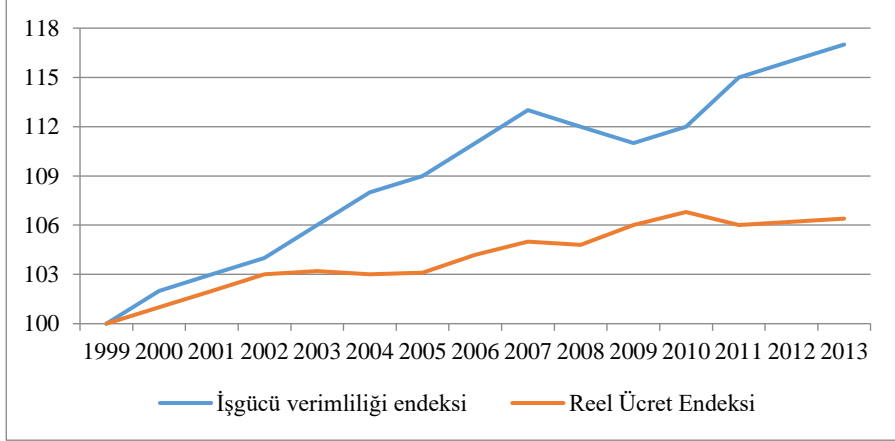
Eşitsizlikler kavramsal düzeyde incelenirken ele alınması gereken en önemli kavramlardan biri de gelir dağılımı adaletidir. Gelir dağılımı adaleti, bir ekonomide oluşan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) daha sonraki ikincil gelir dağılımında üretime katılmayanlara devlet tarafından yapılacak sosyal transferlerin bir sonucudur. Gelir eşitsizliği ise, üretimin gerçekleşmesi sonucu birincil gelir dağılımında üretim faktörleri arasındaki gelirin dağılımını kapsamaktadır. Kamu otoritesinin ideal politikaları uyguladığı varsayımı altında gelir dağılımında adalet ya da adaletsizlik, gelir eşitsizliğinin bir sonucudur. Bu bakımdan gelir eşitliği ya da eşitsizliğinin kaynağı, birincil gelir dağılımı iken; gelir dağılımında adalet ya da adaletsizliğin kaynağı ise ikincil gelir dağılımıdır. Ancak nedenleri ve sonuçları bakımından bu iki kavram birbirinden ayrılmaz niteliğe sahiptir. Dolayısıyla, gelir eşitsizliği ele alınırken, bunun doğal sonucu olarak gelir dağılımı adaletsizliğinin de aynı kapsamda ele alınması gerekmektedir (Yalçın, 2017: 75-76).

İçinde bulunduğumuz 21.yüzyılın ilk çeyreğinde eşitsizlikler, ahlaki, toplumsal ve politik sorunlar yaratarak artmaya devam etmektedir. Küreselleşme, teknolojik devrim ve kurumsal değişimler, 1980'li yıllardan bu yana mevcut eşitsizlikleri derinleştirip, yeni eşitsizlikler yaratmaktadır. Küreselleşme ve teknolojik devrim, aynı zamanda küresel fırsatlar yaratmış ve fakat bu fırsatların faydalarından küresel düzeyde oldukça küçük bir grup yararlanmıştır. Buna karşılık küreselleşme süreci dünya nüfusunun neredeyse %90'ı için daha güvensiz ve eşitsiz bir ekonomik ortam yaratmıştır (Blanchard ve Rodrik, 2022: 9).

Günümüzde gerek ülke içi gerekse de ülkeler arası gelir dağılımı adaletsizliği konusunda küreselleşme süreci, en tartışmalı faktörlerden biridir. Özellikle küreselleşme sürecinin teorik arka planını oluşturan neo-liberal politikalar, ekonomik büyüme için gelir dağılımında adaletin göz ardı edilebileceği ön kabulüne dayanmaktadır. Üretim sürecinde emeğin küresel rekabetin en önemli unsur olarak görülmesi ve çok uluslu şirketlerin üretimlerini emek maliyetinin en ucuz olduğu ülkelere doğru kaydırması eşitsizlikleri besleyen temel etkenlerden bir diğeridir. Emek verimliliğinin özellikle 1980 sonrası süreçte istikrarlı bir şekilde artmasına rağmen, reel ücret düzeyinin özellikle 2000'li yılların başından itibaren emek

verimliliğine paralel artmamış olması, eşitsizliklerin neden azalmadığını somut olarak gösteren bir işarettir.

Grafik 1. İşgücü Verimliliği ve Reel Ücretlerdeki Artış (1999-2013)

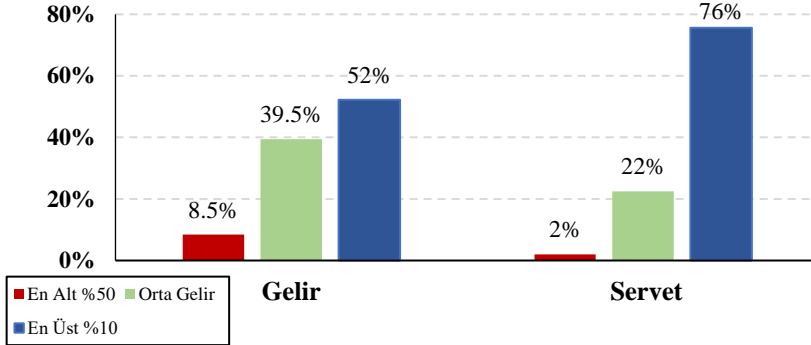

Kaynak: ILO, 2015: 8.

Grafik 1’de Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 130 ülkeyi kapsayan ve çalışanların %95’ine denk gelen 2014/2015 dönemi Küresel Ücret Raporu’nda işgücü verimliliği ile reel ücretler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. 1999 yılı endeks değerleri 100 olarak kabul edildiğinde işgücü verimliliği 2013 yılında 117 iken, reel ücret düzeyi ise 106 civarındadır. Görüldüğü gibi, işgücünün verimlilik düzeyi hızla artarken, bu hızlı artışa reel ücret artışı eşlik etmemektedir.

Geçmişten bugüne bakıldığında, yoksulluğun yaşamın her döneminde var olduğunu söylemek mümkündür. Fakat eşitsizlik, köleci toplumlar bir kenara bırakıldığında, Sanayi Devrimi’yle birlikte artmaya başlamış ve derin eşitsizlik halini almıştır. Sermaye gelirleri ile emek gelirleri arasındaki farkın hızla artması gelir eşitsizliğini arttırırken, diğer taraftan da artan sermaye birikimi servet eşitsizliğini ortaya çıkartmıştır (Stiglitz, 2012: 1-2). Grafik 2’de küresel gelirin ve servetin 2021 yılı itibarıyla nüfusun gelir grupları itibarıyla dağılımı gösterilmektedir.

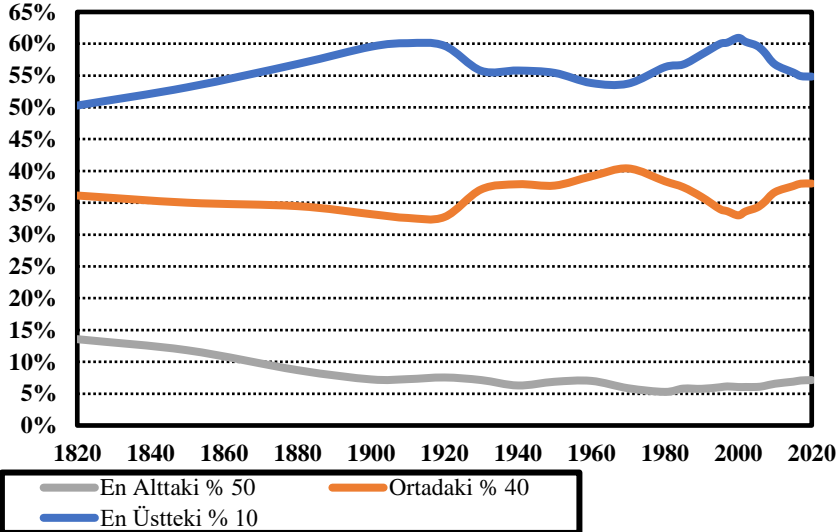
Grafik 2. Küresel Gelirin ve Servetin Dağılımı (2021)

Kaynak: Word Inequality Lab (2022). Word Inequality Report 2022 :10.

2021 yılında küresel gelirin %52'sini en yüksek gelir elde eden %10'luk kesim elde ederken, en düşük düzeyde gelir elde eden %50 ise küresel gelirin sadece %8.5'ini elde etmektedir. Küresel servetin dağılımı ise gelirin dağılımından çok daha adaletsizdir. Buna göre dünya nüfusunun en fazla gelir elde eden %10'luk kesimi, küresel servetin %76'sına sahip iken en düşük geliri elde eden %50'lik kesim küresel servetin sadece %2'sine sahiptir. Grafik 3'te ise en üstteki %10, ortadaki %40 ve en alttaki %50'lik gelir dilimlerinin küresel gelirden aldığı paylar 200 yıllık bir süreçte gösterilmektedir.

Grafik 3. Küresel Gelir Dağılımının Tarihsel Eğilimi (1820- 2020)

Kaynak: Word Inequality Lab (2022). Word Inequality Report 2022 :14.

Küresel eşitsizlik, Avrupa egemenliğinin ve sömürgeciliğin yükselişe geçtiği birinci küreselleşme döneminde, 1820 ile 1910 arasında hızla artmış ve ardından gelen ikinci küreselleşme döneminde, 1910 ile 2000 arasında istikrar kazanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren ülke içi eşitsizlikler artarken küresel eşitsizlikler azalmaya başlamıştır. Buna gelişmekte olan ekonomilerdeki hızlı büyüme neden olmuştur. Bu iki etki birbirini dengelemiştir (Word Inequality Report, 2022: 12-14).

1820 ile 2020 yılları arasında en yüksek %10, ortadaki %40 ve en alttaki %50 gelir gruplarına bakıldığında küresel gelir eşitsizliği düzeyinin her zaman yüksek olduğu görülmektedir. 1820 ile 2020 yılları arasında dünyanın en tepedeki %10’un gelirin toplam gelir içindeki payı %50 ile %60 arasında seyrederken, alttaki %50’lik grubun payı, genellikle %5 ile %15 arasında kalmıştır. Küresel Gini katsayısı gibi diğer eşitsizlik göstergelerine bakıldığında da aynı sonuç görülmektedir. Küresel Gini katsayısı 1820’de 0.60’tan 1910’da 0.72’ye yükselmiş, ardından düşmüş fakat 2000 yılında aynı seviyeye tekrar yükselmiştir. 2020’de ise bu katsayı, 0.67 düzeyinde gerçekleşmiştir. T10/B50 (en üstteki %10 ile en alttaki %50 arasındaki gelir farkı) oranı, 1980 ile 2000 yıllarında birbirine eşit gerçekleşmiştir. Eşitsizlikler konusunda hangi veri kullanılırsa kullanılsın küresel eşitsizlikler 1910 ve 1980-2000 yıllarında iki kez zirve yapmıştır. Küresel eşitsizliklerdeki düşüş ise 2008 küresel finansal krizinden sonra gerçekleşmiştir (Word Inequality Report, 2022: 12-14).

Eşitsizliklerin 200 yıllık tarihsel süreçte bu kadar belirgin bir şekilde ve istikrarlı olarak devam etmesi, eşitsizliklerin nedenleri ve nasıl ortadan kaldırılması gerektiğine yönelik politikaların gerek ülkeler özelinde gerekse de küresel ölçekte üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir noktadır. Eşitsizliklerin azaltılmasında kamusal politikalar önceliklidir. Kamusal politikalar içinde ise özellikle düşük gelirli ve emeği ile geçinen toplumsal gruplara yönelik yaygın ve ücretsiz eğitim ve sağlık hizmetlerinin öncelikli olması gerekmektedir. Özellikle kamusal eğitimin hem bugünkü nesillere hem de gelecek nesillere yayılan pozitif dışsallıkları nedeniyle özel bir önemi vardır.

1.2. Eşitsizliğin Giderilmesinde Kamu Eğitim Harcamalarının Rolü

Ülkelerin sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmişlik düzeylerini belirleyen en önemli faktörlerden biri olan eğitim, modern devlette hem bireylere kişisel fayda hem de toplumsal düzeyde dışsal fayda sağlayan bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitim sisteminin ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli rol oynaması, devletin bu alanda kamu harcaması yapmasını zorunlu kılmaktadır. “Eğitimin hem bireysel hem toplumsal hem de iktisadi yönlerinin var olması, eğitim hizmetinin, kamu kesimi tarafından üretilmesi ve kontrol edilmesi sonucunu doğurmaktadır” (Ortaç, 2003: 239). Eğitim alanında yapılan kamu harcamaları ilk olarak beşerî sermayenin gelişimini amaçlar. Artan eğitim düzeyi ile beşerî sermayeye yapılan yatırım, bireysel anlamda daha yüksek üretkenlik, daha yüksek kazanç ve refah düzeyi sağlarken, toplumsal refaha da olumlu katkı sağlamaktadır. Beşerî sermaye kapsamında insan kaynağı için yapılan yatırımlar verimliliğin artmasını sağladığından, eğitime ayrılan kamu kaynakları aracılığıyla yaratıcı bireylerin ve nitelikli insanların yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Yeni teknolojilerin üretilip uygulanmasını sağlayacak bu

nitelikli insan kaynağı, ülkelerin rekabet gücünü artıracak en önemli faktör olacağından, eğitim sistemi bu anlamda stratejik bir konu haline gelmektedir. Bir ülkede eğitim düzeyinin yükselmesinin ekonomik kalkınma, büyüme ve milli gelir üzerindeki olumlu etkisi, bir başka deyişle toplumsal fayda sağlaması nedeniyle eğitim, kamusal mal ve hizmet özelliği boyutunu da taşımaktadır. Bu anlamda eğitim, beşerî sermayenin gelişimi için ilköğretimden üniversiteye kadar devletin kamu harcamaları yapmasının zorunlu görüldüğü bir alan olarak ortaya çıkmaktadır.

Kamusal mal ve hizmetlerin kendi içinde üç gruba ayrıldığı (tam kamusal-yarı kamusal-erdemli mal ve hizmetler) dikkate alındığında ise eğitim, bu gruplandırma içinde yarı kamusal mal ve hizmetler arasında yer almaktadır. Yarı kamusal mal ve hizmetler, faydası bölünebilen, fiyatlandırılarak pazarlanabilirlik özelliği olan ve önemli pozitif dışsallıklara sahip olan mal ve hizmetlerdir. Eğitim hizmeti bölünebilir ve bu hizmetin tüketiminde bireyler arasında rekabet söz konusu olabilir. Eğitim hizmetinden yararlanan bireylerin aldıkları hizmetin bedelini ödemeleri mümkün olduğundan, eğitim hizmeti özel mal özelliğini de taşımaktadır. Bu bağlamda kamu eğitim hizmetleri hem özel hem de kamusal niteliği taşımakta ve içinde bulunulan konjonktüre göre geçişken bir yapısal özelliğe sahiptir. Eğitim, fiyatlandırılma ve pazarlanabilme özelliğiyle özel mal niteliği taşımakta, diğer yandan toplum açısından dışsal faydalar oluşturması nedeniyle kamusal mal özelliği göstermektedir (Polat, 2008: 4).

Bu hizmetin toplumsal açıdan yaratmış olduğu dışsal fayda nedeniyle devletin; ilköğretim, lise ya da üniversite düzeyinde eğitim alanında kamu harcamaları yaptığı görülmektedir. Dışsal fayda olarak adlandırılan eğitim hizmetinin toplumsal faydası aynı zamanda bu hizmetin yeterli ölçüde yerine getirilmemesinin bireye olduğu kadar topluma da zarar vermesini ifade etmektedir. Eğitim hizmetlerinin sağladığı önemli dışsal fayda nedeniyle, toplumdan gelecek bütün taleplerin tüm ülke düzeyinde kamu tarafından karşılanması gereği ortaya çıkmaktadır. Eğitim hizmetinin dışsallığı, öncelikle beşerî sermayenin geliştirilmesiyle ilişkilendirilmekte ve bireyin verimliliğinin artmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, eğitim harcamalarının devlet tarafından da finanse edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, eğitim hizmetinin içerdiği pozitif dışsallıklar arasında vergi yükümlülerinin üzerindeki vergi yükünün azaltılması, siyasal karar alma mekanizmasının daha iyi işlemesi, suç oranlarının azaltılması ve ekonomik kalkınmanın olumlu etkilenmesi sayılabilmektedir (Güngör ve Göksu, 2013: 61).

Eğitim, bireysel ve sosyal getirileri yönüyle ele alındığında, bireysel faydanın, kişilerin gelecekteki gelir ve refah düzeyi artışı ifade ettiği, sosyal faydanın ise eğitimin yarattığı pozitif dışsallıklar ve yayılma etkilerini içerdiği görülmektedir. Ayrıca eğitim, insanlara içinde buldukları koşulları değiştirebilme şansı vermekte, bu durumun eşitlik kavramıyla ilgili olduğu görülmektedir. Devlet tarafından eğitime ayrılan kamu kaynaklarının kapsamının genişletilmesi ya da miktarının artırılmasının, gelir dağılımının iyileştirilmesine katkı sağladığı da bir gerçektir. Dışsallık ve toplumsal eşitliğin sağlanması için gelir eşitsizliklerinin negatif etkilerinin giderilmesi, devletlerin eğitime müdahalesinin iki önemli nedeni olarak ortaya

çıkılmaktadır. Bir ülkede ekonomik gelişim düzeyi ve gelir dağılımındaki farklılıkları etkileyen eğitim kaynaklı unsurlar mevcuttur. Bu anlamda özel eğitim kurumlarının varlığı, kamu ve özel eğitim kaynaklı yatırım ve harcama miktarları, eğitimin toplumun tüm kesimlerinin erişimine açık olması ve kaliteli eğitimin ülke geneline yayılabilmesi, okul yatırımlarının kent ve kırsal alanda eşit dağılımı ve fırsat eşitliğinin sağlanması gibi unsurlar sayılabilir. Eğitim düzeyi, genç nüfusa kamu harcamaları yoluyla sunulan eğitim olanakları ve elde edilen gelir arasında çift yönlü bir ilişki mevcuttur: Daha fazla eğitim daha yüksek gelir elde etme olasılığı anlamına gelirken; daha yüksek gelir sahibi olanların daha fazla eğitim alma ve eğitim harcaması yapma imkânı söz konusudur (Köse ve Akyol, 2021: 802).

Eğitim sistemi ile toplumsal eşitsizlikler arasındaki ilişkiye bakıldığında, toplumun tüm kesimlerini kapsayan eğitim anlayışının, toplum kesimleri arasındaki gelir farklılıklarını azaltıcı bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Birey ve toplum arasında bir köprü işlevi gören eğitim politikaları belirlenirken bireylerin nitelik ve donanımlarının artırılması, toplumsal dönüşüme ve gelişime de hizmet etmektedir. Özellikle eğitimde bilgi teknolojilerine verilen önem, ülkeler arasında ekonomik gelişim düzeyini belirleyen etkenlerden biri olmaktadır. Eğitimin bireylere gelir artışı ve sosyal refah yoluyla sağladığı kaliteli yaşam düzeyi toplumsal huzuru da beraberinde getirmekte, eğitimin sosyal eşitlik hedefine ulaşmasına katkı sağlamaktadır. Eğitime yatırım yapıldığında, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik geri dönüşlerin yanı sıra sosyal geri dönüşler de hız kazanmakta ve daha yüksek seviyelere ulaşmaktadır (Yıldız ve Karakaş, 2019: 274).

Toplumda eğitim düzeyinin artarak ailelerin daha eğitimli hale gelmesinin toplum üzerindeki uzun dönemli olumlu etkisinin, statü farklarının ve gelir eşitsizliklerinin azalması yönünde olacağı öngörülmektedir. Her ne kadar akademik başarı ile düşük sosyo-ekonomik düzey arasında güçlü bir bağ olduğunu, ailenin düşük gelir ve eğitim düzeyinin toplumsal ayrışmayı beslediğini iddia eden görüşler olsa da kamu eliyle aynı düzeyde eğitimin ülke geneline yaygınlaşması ve genç nüfusa eğitim olanaklarının sağlanması fırsat eşitliği sonucunu getirmektedir. Eğitime erişim eşitlikçi olmaktan uzaklaştığı ve toplumun farklı kesimlerine dağılımında sorun yaşandığı ölçüde toplum içinde ayrışma ve eşitsizliklere yol açmaktadır. Öte yandan, eğitim alanında özel kurumlar açılmasının ve rekabete izin verilmesinin eğitim kalitesini artıracacağı yönünde piyasa ve pazar koşullarını savunan görüşler de mevcuttur.

Birey, eğitim yoluyla sosyal ve ekonomik hayata erişmekte, ekonomik kalkınmanın bir unsuru haline gelmektedir. Yapılan çalışmalar eğitimin yoksul kesimlere sağladığı fırsatlar ile eşitsizliği azaltmada etkili bir faktör olduğunu göstermiştir. İyi eğitimli bir birey, mesleki kazanımları, yetenek ve üretkenliğiyle iş gücü piyasasında yüksek gelir elde edebilirken, ekonomik büyümeye de katkı sağlamaktadır. Devletin uyguladığı planlı eğitim politikaları ve eğitime yapılan yatırım ve harcamalar sonucu bireylerin eğitim düzeyinin artması aynı zamanda gelir düzeylerinde artışı da beraberinde getirecektir. Bu durum devlet tarafından yapılan sosyal yardım transferlerine duyulan ihtiyacı azaltacağından toplumdaki gelir eşitsizliklerinin önüne geçileceği ileri

sürülmektedir. Nitekim Gregorio ve Lee (2002) tarafından yapılan bir çalışma, nitelikli ve herkese aynı şekilde sunulan eğitimin gelir dağılımını iyileştirme özelliğine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu, alt gelir grubunda yer alan bireylerin, üst gelir grubunda yer alanlara göre eğitim harcamasından daha fazla yararlanması gerektiği anlamına gelmektedir. Bu durum, gelir eşitsizliği sorununa bir çözüm olarak görülebilir, çünkü alt gelir grubunda yer alan bireylerin eğitim seviyesi yükseltildiğinde, genel olarak ekonomik durumlarının iyileşmesi beklenmektedir. Ancak tersi durumun söz konusu olması, yani üst gelir grubunda yer alan bireylerin eğitim harcamalarından daha fazla yararlandığı durumda, gelir dağılımı adaletsizliği sorununun derinleştiği söylenebilmektedir. Bu durumda, eğitim harcamalarının daha adil bir şekilde dağıtılması gerekmektedir (Özdemir, 2021: 577).

Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasında toplumun yoksul kesiminin çocuklarının eğitim giderlerini karşılayacak güce sahip olmamaları, bu kesimin devlet tarafından desteklenmesini zorunlu kılmakta, ücretsiz eğitim hizmetinin tüm kesimlere adil ve eşit dağıtımı kaliteli eğitime kadar önem arz etmektedir. Nitekim dünyada da özellikle temel eğitim hizmetlerinin tümüyle kamu tarafından sunulduğu ve finanse edildiği görülmektedir. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması aynı zamanda kent ve küçük yerleşim alanları arasındaki altyapı farklarının azaltılmasını, okullar arasındaki fiziksel farkların giderilmesini, nitelikli eğitimin tüm öğrencilere eşitlikçi bir şekilde sunulması için önlemler alınmasını gerektirmektedir.

Sonuç olarak eğitim hizmetinin bireysel, sosyal ve ekonomik boyutlarının olması, bu hizmetin kamu tarafından eşitlikçi bir anlayışla verilmesi ve denetlenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda eğitimin sadece piyasa şartlarına terk edilmesi sakıncalar yaratacaktır. Eğitime yapılan yatırımlar ekonomik gelişme ve verimlilik artışını beraberinde getirdiğinden ülkelerin eğitime ayırdıkları kaynaklar yüksek oranda bireysel ve toplumsal kazanım sağlamaktadır.

1.3. Literatür İncelemesi

Kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltıp azaltmadığına yönelik ampirik çalışmaların son yıllarda arttığı gözlenmektedir. Daha önceki yıllarda kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisinin özellikle beşerî sermaye üzerinde pozitif etkisinin olup olmadığı ortaya konmaya çalışılırken, daha sonraki yıllarda gelir eşitsizliği verilerinin daha yaygın kullanılması üzerine eğitim ve sağlık gibi daha sosyal faktörlerin gelir eşitsizliğine etkisi üzerine ampirik çalışmalar artmıştır. İlgili alana ilişkin yapılan literatür incelemesinde kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliği üzerinde etkili bir faktör olup olmadığına yönelik çalışmalara yer verilmiştir.

Cremin'e (1957) göre, kamusal eğitim çoğu sanayileşmiş ülkede son yüzyılda özel eğitime göre oldukça baskındır. ABD'de son yüzyılda devlet okullarına devam oranı %90'ın üzerindeyken, tüm OECD ülkelerinde bu oran %70 düzeyindedir. Sanayileşmiş ülkelerde kamusal eğitimin yaygınlığı, o toplumlarda dengeleyici bir unsur olmuştur. Buradaki dengeleyicilik ifadesi, sanayileşmiş toplumların

sanayileşmemiş toplumlara göre daha eşit bir yapı oluşturmaları anlamında kullanılmaktadır (Glomm ve Ravikumar, 2003: 289).

Fernandez ve Rogerson (1996), kamu eğitim harcamalarının özellikle az gelişmiş ülkelerdeki en yoksul gruplar üzerinde güçlendirici bir etki yarattığını, bu nedenle az gelişmiş ülkelerde devletin eğitim politikalarında en yoksul kesimler üzerine yoğunlaşmasını ve bu şekilde gelir dağılımında nispi bir iyileşme görülebileceğini ifade etmektedir. Ulrich (1998), Meksika için yaptığı araştırmasında, gelir eşitsizliğinin 1980-1994 döneminde önemli bir artış gösterdiğini, özellikle eğitim seviyesi düşük bireyler aleyhine gelir dağılımının bozulduğunu ortaya koymuştur. Çalışmasında, Meksika’da anılan dönem boyunca beşerî sermaye düzeyindeki artışın büyüme performansına yeterince katkı sağlayamadığı, eğitim göstergelerindeki iyileşmelere karşın, gelir dağılımında göze çarpan bir iyileşme yaşanmadığı tespit edilmiştir. Sylwester (2002), 55 ülkeyi kapsayan çalışmasında, eğitime daha fazla harcama yapan ülkelerde diğer ülkelere kıyasla gelir eşitsizliğinin azaldığı, kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliğini düzeltmede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gealfyson ve Zoega (2003), 87 ülkede (Afrika, Asya, Orta ve Güney Amerika ülkeleri) ortaokuldaki öğrenci sayıları, kız öğrencilerin okullaşma düzeyleri ve milli gelir düzeyi arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında, bu ülkelerdeki genel okullaşma düzeyindeki artışın milli geliri doğrudan arttırdığını, dolaylı olarak da sosyal eşitliği ve toplumsal uyumu geliştirdiğini ortaya koymuşlardır. Samer (2003), üç Afrika ülkesi (Malawi, Botswana ve Uganda) için yaptığı alan araştırmasında, bu üç ülkede devletin kamu eğitim harcamalarını artırmasının eşitlik ve kalkınma üzerinde tek başına etkili olmadığını, kamu eğitim harcamalarının yanı sıra eğitime dair kamu kurumlarında etkili ve hedef odaklı bir reforma ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Duman (2008), 1987-2005 döneminde eğitim değişkenleri ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, Türkiye’deki eşitsizliğin azaltılmasının büyük ölçüde yüksek eğitime erişim imkanına bağlı olduğu öne sürülmektedir.

ABD Sivil Haklar Komisyonu (U.S. Commission on Civil Rights) tarafından 2018 yılında yayımlanan “Yoksulluğun ve Ayrımcılığın Yoğunlaştığı Bu Çağda Kamu Eğitiminin Finansmanında Eşitsizlik” adlı rapordaki bulgulara göre, ABD’de eğitimin kamusal bir hak olarak kabul edilmiş olmasına rağmen, uzun bir süredir eğitimin finansmanından kaynaklanan birtakım sebeplerle ABD eğitim sistemi ciddi düzeyde eşitsizlik üretmektedir. Aynı rapora göre, ABD’de özellikle temel eğitimde düşük gelirli ve siyahi öğrencilerin devam ettiği okullara devletin daha düşük düzeyde harcama yaparak belirgin bir fırsat eşitsizliği yarattığı ifade edilmiştir.

Karim (2015)’in Bangladeş özelinde kamu eğitim harcamaları ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmasında, Bangladeş’teki kamu eğitim harcamalarından en fazla üst ve orta gelir gruplarının fayda elde ettiğini, yoksul kesimlerin ise kamu eğitim harcamalarından beklenenden çok daha düşük düzeyde

fayda elde ettiklerini ve bu yüzden Bangladeş'te hükümetin yoksul kesimlere eğitim harcamalarından daha fazla pay ayırması gerektiğini belirtmiştir.

Jacson vd. (2015) ABD'de 1955-1985 yılları arasındaki verileri kullanarak yaptığı panel veri analizinde, eğitim harcamalarının her yıl %10 artırılması sonucunda anılan dönemde okulu tamamlayanların yetişkinlik dönemlerinde ortalama %7 daha yüksek ücret düzeyine sahip oldukları ve her yıl için %3.2 oranında yetişkin yoksulluğunda azalma eğilimi olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Seefeldt (2018), 1987-2015 dönemine ilişkin ABD'deki kamu eğitim harcamalarını baz alarak yaptığı panel veri analizinde, eğitim harcamalarının eşitsizliği azaltıcı etkisini tespit etmiştir.

Şenol ve Orhan (2020), Türkiye dahil 15 OECD ülkesinin 2002-2018 döneminin verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada, kamu eğitim harcamalarının GSYH'ye oranında artış meydana geldiğinde buna paralel olarak gelir dağılımında adaletsizlik düzeyinde anlamlı bir azalma meydana geldiğini tespit etmişlerdir. Gregorio ve Lee (2002), daha fazla sayıdaki ülkenin 1960-1990 periyodunda eğitim harcamalarının da dahil olduğu kamu sosyal harcamalarını incelediği çalışmalarında, özellikle yüksek öğrenime yönelik yapılan harcamaların gelir dağılımındaki eşitsizlik düzeyini azalttığını, daha fazla kamu sosyal harcamasının ise daha eşit bir topluma ciddi bir katkı sunduğunu tespit etmişlerdir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, OECD üyesi ülkelere araştırma oluşturulan modeldeki değişkenlere ilişkin verilerine ulaşılmış olan 33 ülkeye ilişkin 2010-2019 dönemi yıllık veriler kullanılmıştır. Analiz kapsamında oluşturulan veri seti; "Avustralya, Belçika, Kanada, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Çekya, Almanya, Danimarka, İspanya, Estonya, Finlandiya, Fransa, Birleşik Krallık, Macaristan, İrlanda, İzlanda, İsrail, İtalya, Litvanya, Letonya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Norveç, Yeni Zelanda, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İsveç, Türkiye ve ABD"yi kapsamaktadır. Değişkenlerden kamu eğitim harcamalarının GSYH'ya oranı (EDU) kamu eğitim harcamaları değişkenini temsil ederken, gelir dağılımı düzeyi ise Gini katsayısı (GINI) ifade etmektedir. Kamu eğitim harcamalarının (ilköğretimden yüksek öğretime tümü) GSYH'ya oranı (EDU) serisine ilişkin veriler OECD kamu eğitim harcamaları veri tabanından (OECD, 2023a), Gini katsayısı (GINI) serisine ilişkin verilere ise Dünya Bankası Gini index veri tabanı (The World Bank, 2023a) ve OECD gelir eşitsizliği göstergeleri (OECD, 2023b) veri tabanından erişilmiştir.

Gini endeksi, "bir ekonomideki bireyler veya haneler arasındaki gelir dağılımının (veya bazı durumlarda tüketim harcamalarının) tamamen eşit bir dağılımdan ne ölçüde saptığını ölçmektedir. Lorenz eğrisi, en yoksul birey veya hane halkından başlayarak, alıcıların kümülatif sayısına karşı alınan toplam gelirin kümülatif yüzdelere göstermektedir." (The World Bank, 2023). Gini endeksi, "Lorenz Eğrisi ile varsayımsal bir mutlak eşitlik çizgisi arasındaki alanı ölçer ve çizginin altındaki maksimum alanın yüzdesi olarak ifade edilir. Bu nedenle, 0'lık bir Gini İndeksi mükemmel eşitliği temsil ederken, 100'lük bir indeks mükemmel eşitsizliği ifade eder"

(The World Bank, 2023). Dünya Bankası tarafından Gini endeksi 0 ile 100 arasında değer olarak, OECD tarafından ise 0 ile 1 arasında “*Gini Katsayısı (0 = tam eşitlik; 1 = tam eşitsizlik)*” olarak yayımlanmaktadır (OECD, 2023b). Araştırma kapsamındaki ülkelere ilişkin Gini endeksi ve Gini katsayısı değerleri Dünya Bankası ve OECD veri tabanlarından erişildiğinden analiz öncesinde 100’lük endeks değerleri OECD veri tabanındaki değerlere uyumlu hale getirilmek için 0 ile 1 arasındaki katsayı değerlerine dönüştürülmüş ve ülkelerin tümü için standardize edilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımı ve Veri Kaynağı

Değişkenler	Tanım	Veri Kaynağı
EDU	Kamu Eğitim Harcamalarının GSYH’ya Oranı (İlköğretimden yüksek öğretime tümü)	OECD kamu eğitim harcamaları veri tabanı (OECD, 2023a)
	Gini Katsayısı (Gelir Dağılımı Göstergesi)	Dünya Bankası Gini index veri tabanı (The World Bank, 2023) ve OECD gelir eşitsizliği göstergeleri veri tabanı (OECD, 2023b)

Kaynak: OECD, 2023a, OECD, 2023b, The World Bank, 2023.

Araştırma kapsamındaki analizler Stata 12 ve Eviews 10 programları ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada sınanacak temel hipotez “*Kamu eğitim harcamalarındaki artışın gelir eşitsizliği düzeyini azaltıcı (gelir dağılımı adaletinin iyileşmesi) etkisi vardır*” olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda literatürdeki Karim (2015), Seefeldt (2018), Şenol ve Orhan (2020) ve Receptoğlu (2022) çalışması temel alınarak kamu eğitim harcamaları ile gelir dağılımı arasındaki uzun dönemli ilişki aşağıdaki model aracılığıyla tahminlenmiştir:

$$GINI_{it} = \beta_0 + \beta_1 EDU_{it} + e_{it} \quad (1)$$

Eşitlik (1) de EDU kamu eğitim harcamalarının GSYH’ya oranını, GINI ise gelir dağılımı düzeylerini tanımlayan Gini katsayısını göstermektedir. 2010-2019 döneminde 33 OECD ülkesinden oluşan paneli oluşturan ülkeler arasındaki yatay kesit bağımlılığı, birim kök testleri ve eşbütünleşme ilişkisini gösteren analizler yapılmıştır. Bu kapsamda; “*Yatay kesit bağımlılığı Breusch ve Pagan (1980) CD_{LM1} testi, Pesaran (2004) CD_{LM2} testi, Pesaran (2004) CD_{LM} testi ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) CD_{LMadj} testi; Serilerin durağanlıkları Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil Pesaran CADF (Cross-Sectionally ADF) birim kök testi; eşbütünleşme ilişkisi Westerlund ve Edgerton (2007) LM Bootstrap Eşbütünleşme Testi ve panelin geneli ile araştırma kapsamındaki ülkelere ait ayrı ayrı uzun dönemli AMG tahmincisiyle eş bütünleşme katsayıları*” belirlenmiştir (Sağdıç vd., 2019: 115). Ayrıca, kamu eğitim harcamaları ile gelir dağılımı arasındaki nedensellik ilişkisini kısa ve uzun dönemli incelemek amacıyla Vektör Hata Düzeltme Modeli’ne (VECM) dayalı nedensellik testi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 2’de verilen tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, 33 OECD ülkesinde 2010-2019 dönemine ilişkin kamu eğitim harcamalarının GSYH’ya oranı (EDU) ortalaması yüzde 4,264, Gini katsayısı ortalaması 0,336; kamu eğitim harcamalarının en yüksek olduğu ülke ve yıl “Norveç, 2018”, Gini katsayısının en yüksek olduğu ülke ve yıl “Kolombiya, 2010”; kamu eğitim harcamalarının en düşük olduğu ülke ve yıl “Macaristan, 2011”, Gini katsayısının en düşük olduğu ülke ve yıl ise “Slovakya, 2017”dir. Korelasyon matrisinde ise kamu eğitim harcamaları ile Gini katsayısı arasında negatif yönlü bir ilişki (-0.210) gözlemlenmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

	EDU	GINI
Ortalama	4,264561	0,336745
Medyan	4,099691	0,323000
Maksimum	6,444828	0,546000
Minimum	2,482926	0,232000
St. Sapma	0,868854	0,069877
Gözlem	330	330
Korelasyon Matrisi		
	GINI	EDU
GINI	1	
EDU	-0,21030	1

Panel veri analizinde kullanılan değişkenlerle ilgili serilerin zaman boyutu ve kesit boyutuna sahip olması durağanlık analizleri uygulanmasını zorunlu kılmış, durağanlığı belirleyen birim kök testleri yatay kesit bağımlılığını dikkate alma türüne göre birinci nesil ve ikinci nesil birim kök testleri olarak gruplandırılmıştır (Şak, 2015: 203-204). Yatay kesit bağımlılığının panel veri analizinde sapmalara neden olduğu varsayılmakta ve yatay kesit bağımlılığının varlığı durumunda ikinci nesil birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığının geçerli olmadığı durumda ise birinci nesil birim kök testlerinin kullanılması önerilmektedir (Tatoğlu, 2013: 199). Panel veri analizinde birim kök testi analizlerinden önce serilerin yatay kesit bağımlılığı “Breusch ve Pagan (1980) CD_{LM1} , Pesaran (2004) CD_{LM2} , Pesaran (2004) CD_{LM} ve Pesaran, Ullah ve Yamagata (2008) CD_{LMadj} ” testleri uygulanarak araştırılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının belirlenmesine yönelik uygulanmış olan testlerin sonuçları aşağıda Tablo 3’te özetlenmiştir.

Tablo 3. Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları (Değişkenler)

	Breusch-Pagan (1980) t istatistiği (p-değeri)	Pesaran (2004) t istatistiği (p-değeri)	Pesaran (2004) t istatistiği (p-değeri)	Pesaran vd. (2008) t istatistiği (p-değeri)
EDU	132,553 (0,000)	14,502 (0,000)	-3,652 (0,000)	8,396 (0,000)
GINI	64,042 (0,003)	3,208 (0,001)	-3,471 (0,000)	6,817 (0,000)

EDU	Sabitli	126,863 (0,000)	16,284 (0,000)	-3,917 (0,000)	9,194 (0,000)
GINI	Trendli	62.508 (0,004)	3,161 (0,001)	-3,706 (0,000)	6,273 (0,000)

Yatay kesit bağımlılığının belirlenmesine yönelik uygulanan test sonuçlarında değişkenlere dört farklı test uygulanmıştır. Sabitli ve sabitli & trendli olarak uygulanan testlerde EDU ve GINI değişkenleri için %1 anlamlılık düzeyine göre temel hipotez (H_0) reddedilmiş, alternatif hipotez kabul edilmiştir. Test sonuçlarına göre EDU ve GINI değişkenleri yatay kesit bağımlılığına sahiptir. Bu sonuçlara göre seçilen 33 OECD ülkesinden birinde oluşan bir durum diğer ülkeleri etkilemekte ve ülkelerde oluşacak şokların birbirlerini etkileme düzeyi yüksektir. Bu açıdan EDU ve GINI değişkenlerinin durağanlıklarının belirlenmesinde kullanılacak birim kök testinin yatay kesit bağımlılığının varlığını dikkate alan Pesaran (2007) CADF birim kök testi olması gerekir (Sağdıç vd., 2019: 116). Modeldeki değişkenlere ilişkin CADF birim kök testi sonuçları sabitli ve sabitli & trendli olarak Tablo 4’de özetlenmiştir. CADF birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin birinci farklarında I(1) temel hipotez olan “*serilerde birim kök yoktur*” hipotezinin reddedildiği ve birim kökün varlığı tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle değişkenler birinci farklarında durağan hale gelmişlerdir.

Tablo 4. Birim Kök Test Sonuçları (CADF)

			Düzyel I(0)	Birinci Fark I(1)
CADF	EDU	Sabitli	0,853	-3,577***
	GINI		1,190	-6,920***
	EDU	Sabitli ve	-1,184	5,651***
	GINI	Trendli	-1,092	-4,839***

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade eder.

Birim kök testi sonuçlarına göre 33 OECD ülkesi için modelde kullanılan değişkenler I(1) seviyesinde durağan hale geldiklerinden değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin analiz edilmesine karar verilmiştir. Modelde değişkenler arasındaki uzun dönem ilişki yatay kesit bağımlılığını dikkate alan “*Westerlund ve Edgerton (2007) LM Bootstrap Eşbütünleşme Testi*” ile incelenecektir. Tablo 5’te “*Westerlund ve Edgerton (2007) LM Bootstrap Eşbütünleşme Testi*” sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5. LM Bootstrap Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Statistic	LM İstatistiği	Asymptotic p-değeri	Bootstrap p-değeri
Sabit	9,817***	0,000	0,548
Sabit ve Trendli	7,641***	0,000	0,382

Not: Bootstrap sayısı 10.000 olarak alınmış, ***%1 önem seviyesinde H_0 hipotezinin reddedilemediğini gösterir.

Eşbütünleşme testi sonuçlarında sabit ve sabit & trendli testin bootstrap olasılık değerleri (p-değeri) %5 (0,05) değerinden büyük olduğundan H_0 “*Seriler arasında eş*

bütünleşme ilişkisi vardır” hipotezi kabul edilmektedir. “Westerlund-Edgerton LM Eşbütünleşme Testi” sonuçları 33 OECD ülkesinde 2010-2019 döneminde kamu eğitim harcamaları ile gelir dağılımı arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Modelde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı sonucuna ulaşıldıktan sonra değişkenler arasındaki uzun dönem katsayıları, Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen birimler arasındaki yatay kesit bağımlılığını dikkate alan AMG (panel güçlendirilmiş ortalama grup etkisi) yöntemiyle tahmin edilmiştir. AMG tahmincilerine ilişkin uzun dönem birim bazında katsayı bulguları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayı Sonuçları (AMG Tahmincileri)
Bağımlı Değişken: GINI

Ülke	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık
Avustralya	-0,1468***	0,0827	-4,93	0,000
Belçika	-0,0328***	0,0016	-19,92	0,000
Kanada	-0,2265***	0,0803	-4,92	0,000
Şili	-0,1048	0,1193	-1,15	0,289
Kolombiya	-0,1571	0,1198	-1,18	0,289
Kosta Rica	0,0163	0,1247	0,13	0,940
Çekya	-0,1462	0,1489	-0,96	0,360
Almanya	-0,3740***	0,0395	-5,86	0,000
Danimarka	-0,3228***	0,2193	8,68	0,000
İspanya	-0,1458***	0,0867	-8,38	0,000
Estonya	0,7449	0,9368	1,36	0,174
Finlandiya	-0,0080*	0,0044	-1,83	0,069
Fransa	-0,2565**	0,6546	-2,33	0,021
Birleşik Krallık	-0,1406***	0,0518	-6,48	0,000
Macaristan	0,1085	0,1130	1,06	0,281
İrlanda	-0,1651***	0,0848	-8,33	0,000
İzlanda	-0,1214***	0,3137	-16,62	0,000
İsrail	0,8054	0,4317	0,71	0,483
İtalya	0,0033	0,0026	1,25	0,210
Litvanya	-0,1417**	0,2174	-2,09	0,037
Lüksemburg	-0,0488***	0,0052	-9,25	0,000
Letonya	-0,0683	0,1270	-0,49	0,620
Meksika	-0,0803	0,0488	-1,23	0,290
Hollanda	-0,2063**	0,0682	-2,13	0,034
Norveç	-0,2074***	0,0489	-6,36	0,000
Yeni Zelanda	-0,2339***	0,2641	-7,81	0,000
Polonya	-0,0519	0,0389	-0,90	0,365
Portekiz	-0,0216	0,0443	-0,48	0,635
Slovakya	-0,0055	0,0040	-1,37	0,174
Slovenya	-0,0728*	0,0368	-1,97	0,051
İsveç	-0,3108***	0,0945	-4,91	0,000
Türkiye	-0,1841**	0,0641	-2,08	0,038
ABD	-0,1883***	0,0729	-9,67	0,000
Panel Geneli	-0,1376***	0,0653	-8,46	0,000

Not: “***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade eder.”

Panel genelinde uzun dönem eşbütünlük katsayıları AMG tahmin sonuçları kamu eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerinde %1 anlamlılık düzeyinde ve negatif yönlü bir etki meydana getirdiğini göstermektedir. Gini katsayısının 0 ile 1 arasında “(0 = tam eşitlik; 1 = tam eşitsizlik)” olarak hesaplandığı dikkate alındığında analiz sonuçları kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliği düzeyini azaltmaya yani gelir dağılımı adaletini sağlamaya yönelik bir etki sağladığı değerlendirilmesinde bulunulabilir. Panel geneline yönelik katsayı sonucu (-0,1376) ise kamu eğitim harcamalarındaki yüzde 1’lik değişimin gelir dağılımı üzerinde yüzde 0,1376’lık bir azalışa yani gelir dağılımında düzelmeye neden olduğu görülmektedir. Uzun dönem eşbütünlük katsayıları ülkeler bazında ayrı ayrı değerlendirildiğinde kamu eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerinde negatif (gelir dağılımı adaletini sağlamaya yönelik) ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu ülkeler; Avustralya, Belçika, Kanada, Almanya, Danimarka, İspanya, Birleşik Krallık, İrlanda, İzlanda, Lüksemburg, Norveç, Yeni Zelanda, İsveç, ABD (%1 anlamlılık düzeyinde); Fransa, Litvanya, Hollanda, Türkiye (%5 anlamlılık düzeyinde); Slovenya ve Finlandiya (%10 anlamlılık düzeyinde) olarak tespit edilmiştir. %1 anlamlılık seviyesinde en güçlü etkiye sahip olan ülkeler ise Almanya, Danimarka ve İsveç’tir. Tüm bu sonuçların yanında Şili, Kolombiya, Kosta Rica, Çekya, Estonya, Macaristan, İsrail, İtalya, Letonya, Meksika, Polonya, Portekiz ve Slovakya’da kamu eğitim harcamaları ile gelir dağılımı arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir.

Çalışmanın devamında kamu eğitim harcamaları ile gelir dağılımı arasındaki nedensellik ilişkisi kısa ve uzun dönemli incelenmiştir. Değişkenlerin durağan olmadığı modellerde standart nedensellik testleri yerine Vektör Hata Düzeltme Modeli’ne (VECM) dayalı nedensellik testi önerilmektedir ve kısa dönem nedensellik I(1) düzeyindeki değişkenlerin katsayılarının Wald Testi ki-kare istatistik değerlerinin anlamlılığına bakılarak, uzun dönem nedensellik sonuçları ise ECT_{it-1} (Hata Düzeltme Terimi) katsayısının istatistiksel anlamlılığı ile değerlendirilmektedir (Çetin, 2022: 506; Yardımcıoğlu, 2012: 267).

Tablo 7. Kısa ve Uzun Dönem Nedensellik Analizi Sonuçları

		Kısa Dönem Nedensellik		Uzun Dönem Nedensellik	
ΔEDU	$\Delta GINI$	4,797309*	ECT	10,75612***	
		(0,0908)		(0,0046)	
$\Delta GINI$	ΔEDU	0,375249	ECT	1,161329	
		(0,8289)		(0,5595)	

Not: “A Birinci fark alındığını, ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı ifade eder.”

VECM nedensellik analizi sonuçlarına göre; kamu eğitim harcamalarından gelir dağılımına doğru kısa dönemde zayıf (%10 anlamlılık seviyesinde), uzun dönemde ise güçlü (%1 anlamlılık seviyesinde) bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Ampirik analiz bulgularında LM Eşbütünlük Testi, panel geneli uzun dönem eşbütünlük AMG katsayı tahmin sonuçları ile kısa ve uzun dönem VECM nedensellik analizi sonuçları arasında tutarlı sonuçlara ulaşılmıştır.

4. TARTIŞMA

Kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal etkileri çerçevesinde kamu eğitim harcamaları ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki ekonomi ve maliye yazınında önemli araştırma alanlarından biri haline gelmiştir. Yarı kamusal mal ve hizmet kategorisinde olan eğitim hizmetinin olumlu/pozitif dışsallık özelliğinin olması ve ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli rol oynaması bu alanda kamu harcaması yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Kamu kesimince yapılan eğitim harcamaları ekonomik gelişme ve verimlilik artışını beraberinde getireceğinden ülkelerin eğitime ayırdıkları kaynaklar yüksek oranda bireysel ve toplumsal kazanım sağlayacaktır. Kamu harcamaları içinde hem ekonomik hem sosyal nitelikli bir harcama olan eğitim harcamalarının gelir eşitsizliklerini azaltmasına yönelik ilginin artmasındaki temel faktör kamu eğitim harcamalarının sürdürülebilir ekonomik büyüme ve adil gelir dağılımının oluşması sürecinde önemli rol oynamasıdır. Konuya ilişkin literatürde başlangıçta kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi özellikle beşerî sermayeyi geliştirici etkisi dikkate alınarak incelenmişken, sonraki yıllarda gelir eşitsizliği verilerinin daha yaygın kullanılması üzerine eğitim ve sağlık gibi sosyal nitelikli kamu harcamalarının gelir eşitsizliğine etkisi üzerine ampirik çalışmalar artmıştır. Kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliği üzerindeki etkisine yönelik incelenmiş literatürde; Fernandez ve Rogerson (1996) ve Gealfyson ve Zoega (2003) özellikle az gelişmiş ülkelerde, Jacson vd. (2015) ve Seefeldt (2018) ABD’de kamu eğitim harcamalarının yoksulluğu azaltıcı etkisini; Karim (2015) Bangladeş’te üst ve orta gelir gruplarında kamu eğitim harcamalarının gelir dağılımını iyileştirici etkisinin düşük gelir gruplarına göre daha fazla olduğunu; Şenol ve Orhan (2020), Sylvester (2002) ve Gregorio ve Lee (2002) farklı ülkelere yönelik yaptıkları çalışmalarda kamu eğitim harcamalarının gelir dağılımındaki eşitsizliği azalttığını tespit etmişlerdir. Samer (2003) çalışmasında ise üç Afrika ülkesinde kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltma ve kalkınma üzerinde tek başına yeterli bir faktör olmadığı, Ulrich (1998) Meksika’da eğitim düzeyindeki gelişmenin gelir eşitsizliklerini azaltmada etkili olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmanın literatürdeki çalışmalardan kullanılan yöntem, yakın dönem verileri, ülke seti olarak farklılaşması ve literatüre katkı sunması beklenmektedir. Çalışmada değişkenler arasındaki ilişki panel veri analizi ile incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre panel genelinde kamu eğitim harcamaları ile gelir dağılımı arasında uzun dönem eşbütünlüme ilişkisi olduğu ve kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliği düzeyini azaltmaya yani gelir dağılımı adaletini iyileştirmeye yönelik bir etkide bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak bu etki birim etkiler bazında ülkelere göre farklılık göstermektedir. Ayrıca nedensellik analizi sonuçlarında kamu eğitim harcamalarından gelir dağılımına doğru kısa ve uzun dönemde nedensellik ilişkisi söz konusudur. Çalışmanın bulguları araştırmanın temel hipotezini (*Kamu eğitim harcamalarındaki artışın gelir eşitsizliği düzeyini azaltıcı etkisi vardır*) destekler niteliktedir. Ayrıca kamu eğitim harcamaları ile gelir eşitsizliğini araştıran literatürdeki birçok çalışma ile de uyumludur.

SONUÇ

Bu çalışmada kamu eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi panel veri analizi ile incelenmiştir. 33 OECD ülkesinin 2010-2019 dönemi kamu eğitim harcamalarının GSYH'ya oranı (EDU) ve Gini katsayısı (GINI) değişkenlerine ilişkin yıllık veriler kullanılarak panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığı, birim kök testleri, eşbütünleşme ilişkisini gösteren analizler ile kısa ve uzun dönem Vektör Hata Düzeltme Modeli'ne dayalı nedensellik analizi uygulanmıştır.

Araştırma sonucunda, 33 OECD ülkesinde 2010-2019 döneminde Westerland-Edgerton LM Eşbütünleşme Testi sonuçlarına göre kamu eğitim harcamaları ile gelir dağılımı arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Eberhardt ve Bond (2009) uzun dönem eşbütünleşme katsayı AMG tahmincileri sonuçlarında ise panel genelinde kamu eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerinde %1 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkide olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Panel geneline ilişkin bu sonuç, Gini katsayısının 0 ile 1 arasında değere " $(0=tam\ eşitlik; 1=tam\ eşitsizlik)$ " sahip olduğu dikkate alındığında kamu eğitim harcamalarının gelir eşitsizliği düzeyini azaltmaya yani gelir dağılımı adaletini iyileştirmeye yönelik bir etkide bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Birim etkiler bazında ülkeler değerlendirildiğinde ise sonuçların ülkelere göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Kamu eğitim harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisinin negatif yani gelir dağılımında düzelmeye neden olduğu ülkeler; Avustralya, Belçika, Kanada, Almanya, Danimarka, İspanya, Birleşik Krallık, İrlanda, İzlanda, Lüksemburg, Norveç, Yeni Zelanda, İsveç, ABD, Fransa, Litvanya, Hollanda, Türkiye, Slovenya ve Finlandiya'dır. Negatif ve %1 anlamlılık seviyesinde en güçlü etkiye sahip olan ülkeler ise Almanya, Danimarka ve İsveç'tir. Tüm bu sonuçların yanında Şili, Kolombiya, Kosta Rica, Çekya, Estonya, Macaristan, İsrail, İtalya, Letonya, Meksika, Polonya, Portekiz ve Slovakya'da kamu eğitim harcamaları ile gelir dağılımı arasında herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir. Ayrıca, VECM nedensellik analizi sonuçlarında kamu eğitim harcamalarından gelir dağılımına doğru kısa dönemde zayıf (%10 anlamlılık seviyesinde), uzun dönemde ise güçlü (%1 anlamlılık seviyesinde) bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Nedensellik analizi sonuçları ile eşbütünleşme analizi ve uzun dönem eşbütünleşme katsayıları AMG tahmincileri sonuçları uyumluluk göstermektedir. Tüm bu sonuçlar araştırmanın temel hipotezi olan "*Kamu eğitim harcamalarındaki artışın gelir eşitsizliği düzeyini azaltıcı (gelir dağılımı adaletinin iyileşmesi) etkisi vardır*" hipotezini destekler niteliktedir. Araştırma bulguları, kamu kesimince eğitime daha fazla kaynak ayırmanın bir ülkedeki gelir eşitsizliği düzeyini azaltmanın bir yolu olabileceğine işaret etmektedir.

Eğitim hizmetlerinin beşerî sermaye birikimi üzerindeki geliştirici etkisi işgücü verimliliğinde artışa ve işgücü verimliliğindeki artışın da ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceği dikkate alındığında, beşerî sermaye birikiminin artmasına yönelik kamu eğitim harcamalarının ekonomik büyümeyle birlikte gelir eşitsizliğini azaltıcı etkide bulunması beklenir. Bu açıdan kamu eğitim harcamalarının artırılması ve eğitim hizmetlerinin niteliklerinin geliştirilmesi adil gelir dağılımını ve sürdürülebilir

ekonomik büyüme politikalarını sağlama açısından önemlidir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar kamu eğitim harcamalarına ilişkin politikalar ile gelir dağılımı adaletini sağlamaya yönelik kamusal politikalar arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından önemlidir. Araştırma sonuçlarına göre, ülkelerde sosyal ve ekonomik alanlardaki kamusal politika yapıcılar ve uygulayıcılarının gelir dağılımını iyileştirmeye yönelik geliştirecekleri politikalarda eğitim hizmetlerine daha fazla kamusal kaynak ayırarak eğitim hizmetlerinin niteliklerini arttırmaları ve bu yolla beşerî sermaye birikimini geliştirmeleri önerilebilir.

THE IMPACT OF PUBLIC EDUCATION EXPENDITURES REDUCING INCOME INEQUALITY: THE SAMPLE OF SELECTED OECD COUNTRIES (2010 - 2019)

1. INTRODUCTION

Education is regarded as a semi-public good and service in terms of public finance theory. Semi-public goods and services are services that can be divided into units in terms of their utility, marketed and offered to consumers through a price. The fact that it has a very important place in social development as a public service is expressed as the intense positive externality of education, which means that the state regulates this area to a large extent. The way that education can play an important role in social development is through equal access to this service by different segments of the society and through undertaking a function that ensures equality between these different segments. It contributes to results such as ensuring equality in education, increasing the quality of life of individuals, and strengthening social equality and democracy. Thus, the scope and amount of education expenditures in a country appear as a very important factor in determining the level of economic and social equality in that country.

2. METHODS

In this study, out of OECD member states, annual data for the period of 2010-2019 for 33 countries whose data is related with the variables of the model created for this research were used. The main hypothesis to be tested in the study was determined as "The increase in public education expenditures has a reducing effect on the level of income inequality (improvement of income distribution justice)". The long-run relationship between public education expenditures and income distribution is estimated using the following model:

$$GINI_{it} = \beta_0 + \beta_1 EDU_{it} + e_{it} \quad (1)$$

In Equation (1), EDU shows the ratio of public education expenditures to GDP, and GINI shows the Gini coefficient, which defines the income distribution levels. In the 2010-2019 period, analyses showing the cross-section dependence, unit root tests, cointegration analysis, long-term cointegration coefficients and AMG estimators and

causality relationship between the countries that make up the panel consisting of 33 OECD countries were made.

3. RESULTS

In the test results applied to determine the cross-sectional dependence, the basic hypothesis (H_0) was rejected, and a cross-section dependency was found between the EDU and GINI variables. According to the CADF unit root test results, the existence of unit root was determined by rejecting the I (1) basic hypothesis "there is no unit root in the series" in the first differences of the variables. The results of the "Westerlund-Edgerton LM Cointegration Test" show that there is a long-term cointegration relationship between public education expenditures and income distribution in 33 OECD countries during the 2010-2019 period. Long-term cointegration coefficients AMG estimation results across the panel show that public education expenditures have a negative effect on income distribution. This result shows that public education expenditures have an effect on reducing the level of income inequality. The long run cointegration coefficients differed across countries, with Germany, Denmark and Sweden having the strongest effect at the 1% significance level. According to VECM causality analysis results, it has been determined that there is a weak causal relationship from public education expenditures to income distribution in the short run and a strong causal relationship in the long run.

4. DISCUSSION

Within the framework of the economic and social effects of public expenditures, the relationship between public education expenditures and income inequality has become one of the important research areas in economics and finance literature. The main factor in increasing the interest in this subject is that public education expenditures play an important role in the process of sustainable economic growth and fair income distribution. In the literature examined on the effect of public education expenditures on income inequality; Fernandez and Rogerson (1996) and Gealfyson ve Zoega (2003) stated the effect existed especially in underdeveloped countries, Jacson et al. (2015) and Seefeldt (2018) found the poverty-reducing effect of public education expenditures in the USA; Karim (2015) stated that the effect of public education expenditures on improving income distribution are higher in high and middle income groups in Bangladesh than in low income groups; Şenol ve Orhan (2020), Sylvester (2002) and Gregorio ve Lee (2002) found that public education expenditures reduce the level of inequality in income distribution in their studies on different countries. In Samer (2003) study, it was concluded that public education expenditures in three African countries were not a sufficient factor in reducing income inequality and development, and Ulrich (1998) concluded that the improvement in education level in Mexico was not effective in reducing income inequalities. It is expected that this study will differ in terms of the method used from the studies in the literature, recent data, country set, and contribute to the literature. In the study, the relationship between the variables was examined by panel data analysis. The findings of the study support the basic hypothesis of the research (the increase in public

education expenditures has a reducing effect on the level of income inequality) and is compatible with many studies in the literature investigating public education expenditures and income inequality.

CONCLUSION

In this study, the effect of public education expenditures on income distribution was examined by panel data analysis. In panel data analysis using annual data on the ratio of public education expenditures to GDP (EDU) and Gini coefficient (GINI) variables of 33 OECD countries for the period 2010-2019, cross-section dependence, unit root tests, analyses showing the cointegration relationship, and causality analysis based on the short and long-term Vector Error Correction Model (VECM) was applied.

As a result of the research, it has been determined that there is a long-term cointegration relationship between public education expenditures and income distribution in 33 OECD countries according to the results of the Westerlund-Edgerton LM Cointegration Test in the period of 2010-2019. In the results of Eberhardt and Bond (2009) long-term cointegration coefficient AMG estimators, it was concluded that public education expenditures had a statistically significant and negative effect on income distribution at 1% significance level throughout the panel. This panel-wide result revealed that public education expenditures had an effect on reducing the level of income inequality. When we evaluate the countries based on unit effects, it is seen that the results differ according to the countries. Countries where the effect of public education expenditures on income distribution is negative, in other words, it causes an improvement in income distribution are Australia, Belgium, Canada, Germany, Denmark, Spain, United Kingdom, Ireland, Iceland, Luxembourg, Norway, New Zealand, Sweden, USA, France, Lithuania, Netherlands, Turkey, Slovenia and Finland. The countries with the strongest effects at negative and 1% significance level are Germany, Denmark and Sweden. In addition to all these results, no relationship was found between public education expenditures and income distribution in Chile, Colombia, Costa Rica, Czechia, Estonia, Hungary, Israel, Italy, Latvia, Mexico, Poland, Portugal and Slovakia. In addition, in the results of VECM causality analysis, it was determined that there is a weak (at 10% significance level) causality relationship in the short term and a strong (1% significance level) causality relationship in the long term from public education expenditures to income distribution. The results of the causality analysis and the results of the cointegration analysis and long-term cointegration coefficients AMG estimators show compatibility. All these results support the main hypothesis of the research, "The increase in public education expenditures has a reducing effect on the level of income inequality (improvement of income distribution justice)". Research findings indicate that allocating more resources to education by the public sector may be a way to reduce the level of income inequality in a country.

Increasing public education expenditures and improving the quality of education services are important in terms of ensuring fair income distribution and sustainable economic growth policies. The results of the research are important in terms of

revealing the relationship between the policies regarding public education expenditures and public policies to ensure income distribution justice. According to the results of the research, it can be suggested that public policy makers and practitioners in the social and economic fields in countries should allocate more public resources to education services in the policies they will develop to improve income distribution, thus increasing the quality of education services and thus improving human capital accumulation.

KAYNAKÇA

- Beramendi, P. ve Anderson, J. (2008). “*Income Equality and Democratic Represation*”, İçinde Democracy, Inequality and Represation, Ed. Beramendi ve Anderson, Russell Sage Foundation, New York, 3-24.
- Blanchard, O. ve Rodrik, D. (2022). Eşitsizlikle Mücadele: Devletin Rolünü Yeniden Düşünmek. Ankara: Efil Yayınevi.
- Breusch, T.S. ve Pagan, A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Cremin L.A. (1957). The Republic and the School: Horace Mann on the Education of Free Men. Twelfth Annual Report. New York: Teachers College Press.
- Çetin, S. (2022). Kamu Borcu ve Gelir Dağılımı İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Çalışma. Ş. Karabulut (Ed.), *Finans ve Ekonomi Politika ve Anlayışlarının Uygulamadaki Sonuçları* içinde, (s.499-509). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Duman, A. (2008). Education and Income Inequality in Turkey: Does Schooling Matter?. *Financial Theory and Practice*, 32(3), 369-385.
- Eberhardt, M. ve Bond, S. (2009). *Cross-Section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator*. Munich Personal RePEc Archive Paper No 17870. Germany: University Library of Munich.
- Fernandez, R. ve Rogerson, R. (1996). Income Distribution, Communities and the Quality of Public Education. *The Quarterly Journal of Economics*, 111(1), 135-164.
- Glomm, G. ve Ravikumar, B. (2003). Public Education and Income Inequality. *European Journal of Political Economy*, 19(2), 289-300.
- Glyfason, T. ve Zoega, G. (2003). Education, Social Equality and Economic Growth: A View of the Landscape, CESIFO Workingpaper No.876, Erişim: 11.01.2023 https://www.cesifo.org/DocDL/cesifo_wp876.pdf E.T.
- Gregorio, J.D. ve Lee, J.W. (2002). Education and Income Inequality: New Evidence From Cross-Country Data. *Review of Income and Wealth*, 48(3), 395-416.
- Güngör, G. ve Göksu, A. (2013). Türkiye’de Eğitimin Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi*, 20(1), 59-72.
- ILO. (2015). Global Wage Report 2014/15. Genova.
- Jackson, C.K., Johnson, R.J. ve Persico, C. (2015). The Effects of School Spending on Educational and Economic Outcomes: Evidence from School Finance Reforms. *The Quarterly Journal of Economics*, 131(1), 157–218. Erişim: 14.01.2023, https://gsppi.berkeley.edu/~ruckerj/QJE_resubmit_final_version.pdf

- Karim, M.R. (2015). Public Education Spending and Income Inequality in Bangladesh. *International Journal of Social Science and Humanity*, 5(1), 75-79.
- Köse, D. ve Akyol, S. (2021). Eğitim Harcamaları, Gelir ve Eşitlik İlişkisi: Akdeniz Üniversitesi Örneği. *Fiscaoeconomia*, 5(3), 801-823.
- Mitchell, J. (1984). Kadın ve Eşitlik, İstanbul: Yelken Matbaası.
- OECD (2023a), Public Spending On Education (indicator). Erişim: 10 Ocak 2023, <https://data.oecd.org/eduresource/public-spending-on-education.htm>,
- OECD (2023b), Income Inequality (indicator). Erişim: 10 Ocak 2023, <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>.
- Ortaç, R. (2003). Cumhuriyetimizin 80. Yılında Eğitim Harcamaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(2), 239-247.
- Özdemir Arpacıoğlu, Ö. (2021). Kamu Eğitim Harcamaları ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği Üzerine Bir Nedensellik Analizi: Türkiye Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 576-592.
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*. Cambridge University, Working Paper, No. 0435: 1-39.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 2(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Polat, E. (2008). Türkiye'nin Demografik Yapısı İçinde Eğitim Ekonomisinin Yeri ve Önemi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Original Edition. Harvard University Press, Belknap Press. Erişim: 10. Ocak 2023. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjf9z6v>
- Recepoglu, M. (2022). Public Expenditures, Economic Growth and Income Inequality: Empirical Evidence From the Commonwealth of Independent States. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 293-314.
- Sağdıç, E. N., Tekin, A. ve Yıldız, F. (2019). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş AB Ülkeleri Üzerine Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*. 27, 104-124.
- Samer, A. (2003). Financing Primary Education for all: Public Expenditure and Education Outcomes in Africa. Institute of Development Studies University of Sussex. United Kingdom. University of Sussex.
- Seefeldt, B. (2018). *The Impact of Education Expenditures on Income Inequality: Evidence from US States*. (Unpublished honors dissertation). Bryant University.
- Stiglitz, J.E. (2012). Eşitsizliğin Bedeli: Bugünün Bölünmüş Toplumunu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sylwester, K. (2002). Can Education Expenditures Reduce Income Inequality? *Economics of Education Review*, 21(1), 43-52.
- Şak, N. (2015). *Panel Birim Kök Testleri, Stata ile Panel Veri Modelleri* (Ed. Selahattin Güriş). İstanbul: Der Yayınları.

- Şenol, N. ve Orhan, A.(2021). Economic Nature of Social Inequality, The Impacts of Education and Health Expenditures, and Unemployment on Income Inequality in Turkey and Selected OECD Countries. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 5(2), 37-43
- Tatoğlu, F. (2013). *İleri Panel Veri Analizi: Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- The World Bank (2023). Data Gini Index. Erişim: 10 Ocak 2023, <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>.
- U.S. Commission on Civil Rights (2018). Public Education Funding Inequity in an Era of Increasing Concentration of Poverty and Resegregation, Briefing Report 2018. Erişim: 14.01.2023, <https://www.usccr.gov/files/pubs/2018/2018-01-10-Education-Inequity.pdf>
- Ulrich, L. (1998) *Education and Earnings Inequality in Mexico*. The World Bank: Policy Research Working Papers Series 1949, 1-30.
- Westerlund, J. ve Edgerton, D.L. (2007). A Panel Bootstrap Cointegration Test. *Economics Letters*, 97, 185-190.
- Word Inequality Lab (2022). Word Inequality Report 2022, Erişim: 14.12.2022, https://wir2022.wid.world/www-site/uploads/2022/01/Summary_WorldInequalityReport2022_English.pdf,
- Wright, E.O. (2020). 21.Yüzyılda Antikapitalist Olmak. İstanbul: Nota Bene Yayınları.
- Yalçın, A. Z. (2017). Yeşil Büyüme: Çevre Kirliliği ve Eşitsizliklere Karşı Yeni Bir Büyüme Paradigması. Bursa: Ekin Yayınevi
- Yardımcıoğlu, F. (2012). Eğitim Harcamaları, Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı İlişkisi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yıldız, S. ve Karakaş, D.G. (2019). Türkiye’de Eğitim Eşitsizliğinin Farklı Yüzleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 271-292.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Arman Zafer YALÇIN Aysun YILMAZTÜRK Fazlı YILDIZ
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Arman Zafer YALÇIN Aysun YILMAZTÜRK Fazlı YILDIZ
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Arman Zafer YALÇIN Aysun YILMAZTÜRK Fazlı YILDIZ
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Arman Zafer YALÇIN Aysun YILMAZTÜRK Fazlı YILDIZ
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Arman Zafer YALÇIN Aysun YILMAZTÜRK Fazlı YILDIZ

-RESEARCH ARTICLE-

PRO-ENVIRONMENTAL CONCLUSIONS of CONSUMERS' ENDURING INVOLVEMENT with RECYCLED PRODUCTS: ECO-AWARE PURCHASING BEHAVIOR and PSYCHOGRAPHICS

Esra DEMİRBAŞ¹

Abstract

The environmental awareness movement that started towards the end of the twentieth century has continued expanding. Recycling, or reusing waste materials as raw materials in manufacturing with varied methods, is an essential subject for today's society and the business world. Operating eco-friendly is the primary concern of green, social, and sustainable marketing. According to scholars, environmental sustainability should not be an individualistic concern for a person or a government; instead, it should be a global consideration. Recycling and environmental issues are also essential topics in Türkiye. Related to the constantly growing volume of processed waste and the disposal and recovery facilities in Türkiye, this empirical study aims to contribute to this challenging global subject to clarify Turkish consumers' involvement with recycled products and the impacts of their participation on their pro-environmental behavior. The moderating effect of sociodemographic variables on the bond between personal involvement and pro-environmental behavior is also questioned in this inquiry. A descriptive study is realized via an online questionnaire distributed to 422 participants. A structural equation model is constructed, and the hypotheses are tested with AMOS 21. The personal significance and hedonic involvement components of the personal involvement inventory influence consumers' pro-environmental purchasing activities and psychographics. Gender, age, marital status, education, profession, and family size moderate the bond between personal involvement and consumers' pro-environmental behavior for the examined sample in Türkiye.

Keywords: *Recycled Product, Sustainable Marketing, Pro-environmental Behavior, Eco-consumer Behavior, Personal Involvement.*

JEL Codes: *M310, P28, Q5.*

Başyuru: *04.02.2023*   **Kabul:** *02.03.2023*

---

¹ Assistant Professor, İstanbul Yeni Yüzyıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Department, İstanbul, Türkiye, esra.demirbas@yeniyuzyil.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5717-734X.

TÜKETİCİLERİN GERİ DÖNÜŞTÜRÜLMÜŞ ÜRÜNLERE KARŞI KALICI İLGİLERİNİN, ÇEVRE YANLISI SONUÇLARI: ÇEVREYE DUYARLI SATIN ALMA ve YAŞAM BİÇİMİ²

Öz

Yirminci yüzyılın sonlarında başlayan çevrecilik ve sürdürülebilirlik ile ilgili faaliyetler günümüzde de artarak devam etmektedir. Yeniden dönüşüm ya da atıkların dönüştürülerek hammadde olarak yeniden üretimde kullanılması günümüzün en önemli konularından biridir. Çevre dostu bir dünyada yaşayabilmek, yeşil pazarlamanın, sürdürülebilir ve sosyal pazarlama alanlarının en başta gelen amaçlarından biridir. Geçmişte yapılan çalışmalarda bilim insanları, çevresel sürdürülebilirliğin bireysel değil tüm dünyayı ilgilendiren bir konu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de geri dönüşüm ve çevrecilik konularında faaliyetler görülmektedir. Bu ampirik çalışma ile, kişilerin geri dönüşüme olan ilgilerinin çevrecilikle ilgili davranışlarını nasıl etkilediğinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Ayrıca, araştırmada kullanılan sosyodemografik faktörlerin düzenleyici etkisi de yine bu çalışma da ele alınmıştır. Kavramsal incelemeler sonucu geliştirilen araştırma modeli ve hipotezler, 420 katılımcı ile gerçekleştirilen anket çalışması neticesinde toplanan verinin SPSS VE AMOS 21 de keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulandıktan sonra, yapısal eşitlik modeli ile test edilirken bir yandan da yol analizleri ile hipotezlerin geçerliliği sorgulanmıştır. Kişilerin geri dönüştürülmüş ürünlere karşı olan önem ve ilgileri ve duygusal güdülenmeleri, alışveriş ve yaşam tarzlarını çevrecilik yönünde olumlu etkilemektedir. Ayrıca, cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim, meslek ve aile genişliği değişkenlerinin, yukarıda bahsedilen neden sonuç ilişkisinde üzerinde çalışılan örneklem grubunda, düzenleyici rol oynadığı, AMOS da gerçekleştirilen analizle tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geri Dönüşüm, Çevreye Duyarlı Satın Alma, Çevreye Duyarlı Yaşam Biçim, Çevre Yanlısı Tüketici davranışı, Kişisel İlgil.

JEL Kodları: M310, P28, Q5.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. INTRODUCTION

Recycled products constitute a significant part of current ecological strategies. Moreover, consumers' enduring involvement with recycled products and motivation to recycle make them more careful in their pro-environmental behavior.

² Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

Consuming scarce resources optimally without wasting them and maintaining production and consumption activities without harming the environment are the main concerns of green, social, and sustainable marketing.

Since business operations have long been a significant contributor to environmental problems, there is a growing understanding that businesses must help develop a more ecologically sustainable society (Maheshwari, 2014). Companies, particularly multinationals, are significant players in the global economy and have the resources and ability to implement ecological solutions. (Tjarnemo, 2001). Meanwhile, companies are responsible for conducting activities to foster greater sustainability. As a result, they become greener, intending to create "markets for more environmentally friendly products and services by educating and influencing customers to change" (Hart, 1997: 67).

On the other hand, marketing management should be concerned with sustainability and widen its scope to include ecological issues (Maheshwari, 2014). Marketing scholars have put forward different green marketing definitions. Green marketing management is "the holistic management process responsible for identifying, anticipating, and satisfying the requirements of customers and society profitably and sustainably" (Peattie, 2001: 130). "Marketing activities recognize environmental stewardship as a business development responsibility and growth opportunity" (Coddington, 1993: 297). Both definitions are based on eco-orientation, considered a universal strategic concept (Maheshwari, 2014).

"Environmental sustainability is a management approach that involves developing strategies to sustain the environment and to produce profits for the company" (Kotler and Armstrong, 2007: 583). However, "environmental objectives are not incompatible with ongoing economic success. Instead, it is a close step to marketing" (Grant and Koch, 2007: 2).

A green consumer is "someone who voluntarily engages in consumer practices that are regarded as environmentally friendly" (Peattie, 2001: 132); in other words, a person who values green or environmentally friendly activities.

Research on green purchasing has been growing since the beginning of the 1990s. Green consumers consider their purchasing behaviors and expect environmentally friendly initiatives from the government and businesses in terms of service, production, processing, and resourcing. Green consumerism is not an individual value for consumers; it is a social ideology for them (Maheshwari, 2014)

Eco-friendly attitudes are well-established in developed countries. Governments have formulated regulations and incentives related to environmental issues. Environmental sustainability should, therefore, not be an individualistic concern for a person or a government; instead, it is a global matter.

"Environmentally friendly consumers exhibited a willingness to purchase green and recyclable products." In addition, their participation in social organizations dedicated to environmental conservation represents their pro-environmental concerns (Khare, 2015: 312).

The scarcity of resources and constant rise in consumption has pushed people to convert waste into raw materials to be reused. "As a result, a wide variety of waste materials, such as glass, paper, aluminum, plastic, battery, engine oil, accumulator, concrete, and organic and electronic waste, are transformed into secondary resources through physical and chemical processes, then converted into raw materials and included in the production process again. Reusing recyclable waste materials as raw materials in manufacturing with varied recycling methods" is called recycling (Büyüksaatçi et al., 2008: 1-2). Recycling prevents the waste of resources, improves living standards, and brings solutions to the energy crisis.

According to t, the Turkish Statistical Institute (TUIK) statistics, the recycling sector is enlarging its activities. In 2020, the figure for waste processed in the waste disposal and recovery facilities was 127.4 million tons; 78.3 million tons of this waste was disposed of, while 49.1 million tons were recycled. The total amount of processed waste increased by 22% compared to 2018. Plastics compose 6.13 million tons of recycled 49.1 million tons of waste annually and make a USD 6 billion contribution to the economy. The carbon emissions from production from scratch diminish with recycling, and the depletion of natural resources is prevented(www.tuik.gov.tr, 2022). Retail companies in Türkiye also highlight recycled products on their websites, advertisements, and labels.

Related to the growing recycling market in Türkiye, this empirical study aims to clarify Turkish consumers' involvement with recycled products and to determine how their familiarity shapes their pro-environmental behavior. Furthermore, this inquiry also questions the moderating effect of sociodemographics on the bond between personal involvement and pro-environmental behavior.

1.1. Conceptual Framework

1.1.1. Green Marketing

The term 'green marketing' emerged approximately fifty years ago in reaction to the green movement integrating and building upon the principles behind the ecological and societal marketing concepts.

Society's concern with the natural environment led businesses to modify their behavior to address society's new problems. As a result, some companies quickly accepted concepts like environmental management systems and waste minimization and integrated environmental issues into all organizational activities (Polonsky, 1994). However, two paradoxical realities, limited resources, and unlimited human requests, push marketers to utilize resources efficiently by avoiding waste. Hence, this paradoxical situation makes green marketing inevitable (Mishra and Charma, 2014).

Green marketing is a comprehensive management process in charge of determining, predicting, and resolving the demands of clients and society in a profitable and long-lasting way. Sustainability and holism are the fundamental concepts of green marketing, but they are tough to be converted into action. Consumer values, demographic factors, knowledge of environmental problems and alternative products, perceived personal relevance, and the ability of the individual to make an effective contribution are factors impacting the green consumer behavior and were reviewed below and took place in the research model. In addition, green marketing needs to be accompanied by corporate values and strategies, regulations, investment processes, political systems, education, and trade (Peattie and Charter, 2003).

Many companies still use conventional business metrics (earnings, ROI, market share, etc.) to assess the performance of green efforts. Few businesses are aware of the strategic advantage of the greening policy. "Green design/new product development, green positioning, green pricing, greening logistic, marketing waste, green promotion and green alliances" are the tools to implement green marketing strategies and tactics (Polonsky and Rosenberger III, 2001: 23-26).

Peattie (2001) stated three stages in the development of green marketing. The first was 'ecological' green marketing, where all marketing operations addressed environmental issues and offered solutions. The second phase was '*environmental*' green marketing, which focused on turning to clean technology and creating novel new goods to address difficulties with waste and pollution. The third stage was '*sustainable*,' which has been a hot topic in marketing and management since the end of the last century.

Mishra and Charma (2014: 79) proposed the three Rs of environmentalism as; "reduce, reuse, and recycle."

Peattie and Charter (2003) advise keeping marketing concepts promoting more sustainable ways to live and consume, such as recycling, fair trade, product-service substitutions, composting, frugality, energy efficiency, and less materialistic ways of life, is still relevant for today's and the near future's marketing people.

1.1.2. Personal Involvement

The consumer considered an intelligent, logical, problem-solving entity that keeps and analyzes sensory information to reach a well-informed choice before acting (Markin and Narayana, 1975), has been the subject of multiple studies.

Involvement, an essential input of consumer behavior, means perception of a product's importance and how different attributes affect the brand (Howard and Sheth, 1969) or product choice. Product involvement is defined as a consumer's increased incentive toward a particular product or service category due to that category's significance or relevance to the consumer. (Schneider and Rodgers, 1996).

Most definitions either directly or indirectly indicate that involvement is tied to the person in some way, typically in terms of some measure of interest or importance to the person (Antil, 1984). When users believe that a system is significant and personally pertinent to them, they are involved. Meanwhile, user involvement may be relabeled as user participation (Barki and Hartwick, 1989).

Although several definitions of involvement have arisen in social and consumer psychology, "there is considerable agreement that high involvement messages have greater personal relevance and consequences or elicit more personal connections than low involvement messages" (Petty et al., 1983: 533).

A person's general and ongoing interest in a product class explains enduring involvement with a particular circumstance, such as purchasing or choice, illustrating situational involvement (Houston, 1977). The perception of the product's value promotes enduring involvement. Conversely, situational involvement increases when a customer considers a risky proposition (Arora, 1982). Chombart de Lauwe(1972) also described rational involvement as an attitude without emotion or interest. Sign-related involvement arises if a buyer searches for a distinction between specific product alternatives that correlate to their own identity or ego (Baudrillard, 1970).

When a product choice is seen as a reflection of the individual, this equates to personal involvement. Even more, the term "ego involvement" was mentioned more than sixty years ago to underline the "individualized and emotional" features (Laurent and Kapferer, 1985: 42). A consumer's dedication to finding the best solution to a problem is called solution involvement (Greenwald, 1965).

Evaluating involvement independently from behavior is significant to study from a broader perspective (Zaichkowsky, 1985). Involvement might be classified as personal, physical, or situational (Houston, 1977). Personal involvement means "inherent values or needs that motivate one toward an object," while physical involvement is related to "characteristics of the object that cause differentiation and increase in interest." Situational involvement "temporarily increases relevance or interest towards the object," and "these three factors influence consumer's level of involvement and response to products, advertising, and purchase decision" (Zaichkowsky, 1985: 342). Personal involvement generally means personal relevance [Greenwald, 1984; Zaichkowsky, 1985]. "There is a consensus that high involvement means approximately personal relevance or importance. Even if a product or a purchase decision is unimportant, it is uninvolved. In other words, if a consumer is uninvolved with an object, they perceive it unimportant and does not care about it" (Mittal, 1995: 664).

However, some researchers argued that involvement should not be reduced to a single dimension(Kiesler, 1969; Rothschild, 1979). Using an involvement profile instead of a single indicator of the involvement degree more accurately represents the nature of the interaction between a consumer and a product category (Laurent and Kapferer, 1985).

Involvement is a causal or driving factor affecting consumer communication and buying behaviors. The fact that customers' purchasing choice processes substantially vary due to their engagement makes evaluating the consumer involvement profile (CIP) critical. "The entire CIP contains five facets, with "two enduring, non-situational kinds of the perceived importance of the product and its hedonic value, indicating the consumer's relationship to a product. The other three components are perceived risk importance, probability (subjective), and the perceived sign value of the product class" (Laurent and Kapferer, 1985: 41-44). The classification of the latter facets depends on conditions being classified as enduring and situational. Every aspect of interaction contributes some unique knowledge. Since different characteristics have distinct influences on aspects of consumer behavior, it is impossible to fully understand the involvement profile of a consumer using a single index; instead, all of the profile's facets must be considered. According to the CIP theory, involvement exerts a considerable influence on consumer decision processes and information search. The impacts of engagement on consumer behavior theory are explained clearly by involvement theory (Laurent and Kapferer, 1985).

1.1.3. Consumer Behavior: Personal Involvement as an Important Input of Consumer Behavior

Consumers' involvement shapes their opinions and consumption behavior (Celci and Olson, 1988). In addition, several studies focusing on involvement and its effect on consumer behavior agreed that "involvement is a potentially important mediator of consumer behavior" (Mitchell, 1979: 191).

Involvement is a crucial factor in the explanation of behavioral variation. Involvement may be a determinant or an antecedent to behavioral phenomena such as behavior persistence and intensity (Poiesz and Bont, 1995). According to involvement theory, high and low-involvement purchases correlate to more and less involved consumers. Consumer involvement is influenced by a purchase's relevance to a particular person (Jain, 2019). Involvement is "the primary determinant of consumer behavior and decision-making" (Calvo-Porrall et al., 2021: 251).

Although attitude and involvement are two separate concepts, they are connected. Also, highly involved people exhibit greater attitude-behavior consistency, according to psychologists. Highly involved people are more likely to establish intentions and behave following their attitudes when they have a positive attitude (Barki and Hartwick, 1989).

On the other hand, consumers' values and beliefs should be considered while observing factors affecting purchasing decisions (Hoyer and Mac Innis, 2004). Accordingly, environmental values play a primary role in pro-environmental behavior by influencing people's beliefs and norms and shaping consumers' pro-environmental behaviors (Maheshwari, 2014). Purchasing decisions reflect the consumer's desire to uphold social standards and values. Environmentally conscious customers are more likely to favor "cause-related promotions and green items. Consumers' pro-environmental ideas, environmental consciousness, and green purchasing behavior

are influenced by psychographics, prior beliefs, societal norms, and environmental awareness. Consumers' green attitudes, prior green purchasing experiences, participation in pro-environmental activities, and seriousness about green issues can all be described as causes of green buying (Khare, 2015).

Different aspects of involvement have varied implications for particular customer behaviors, according to the five-facet CIP mode I (Laurent and Kapferer, 1985). Mittal (1995) modified the 'relevance' of the PII to 'personal importance' and defined involvement as "a person's perceived importance of the object based upon inherent needs, value, and interests" (Mittal, 1995: 666).

Consumers' pro-environmental values affect their pro-environmental buying behaviors. People's attitudes have an impact on their thinking (cognitive function) and feelings (affective function), which in turn influences behavior like purchasing decisions (Pickett-Baker and Ozaki, 2008).

Based on the above statements, the following hypotheses are proposed:

H1: The personal importance facet of CIP in recycled products influences consumers' pro-environmental behaviors.

H2: Personal involvement inventory (PII) of recycled products influences consumers' pro-environmental behaviors.

H2 main hypothesis was assessed with four sub-hypotheses based on Mittal's (1995) four sub-groups:

H2a: Personal significance of [...]

H2b: Hedonic involvement with [...]

H2c: Personal relevance of [...]

H2d: Attitude towards [...]

[...] recycled products affect consumers' pro-environmental behaviors.

1.1.4. Sociodemographic Variables and Consumer Behavior

Scholars studied several factors affecting pro-environmental behavior. Sociodemographic characteristics are one of them (Brécard, 2009; Botetzagias, 2015; Li et al., 2019). Although consumer demographics alone are insufficient to profile green consumers, they indicate a standard set of traits that can help describe different green market segments. Also, during segmentation, demographics may present distinct clusters of consumers that may differ in their philosophies and purchasing tendencies. Therefore, trend analysis and market segment descriptors benefit the demographic study and might offer valuable data for macro marketing-related policy queries (D'Souza et al., 2007). Furthermore, a moderating influence of sociodemographic variables between the personal involvement inventory and pro-environmental behavior was also observed. Accordingly, the following hypothesis and sub-hypotheses are proposed:

H3: Sociodemographic factors of the study moderate the relationship between the aspects of PII and consumers' pro-environmental behaviors.

The following sub-hypotheses are evaluated related to the sociodemographics assessed by the survey.

H3a: Gender moderates the relationship between the factors of PII and consumers' pro-environmental buying behaviors.

Gender moderates the relationship between the personal significance of recycled products to consumers and [...]

H3aa: [...] their eco-aware buying behaviors.

H3ab: [...] psychographics.

Gender moderates the relationship between consumers' hedonic involvement with recycled products and [...]

H3ac: [...] eco-aware buying behaviors.

H3ad: [...] psychographics.

H3b: Age moderates the relationship between the facets of PII and consumers' pro-environmental buying behaviors.

Age moderates the relationship between the personal significance of recycled products to consumers and [...]

H3ba: [...]their eco-aware buying behaviors.

H3bb:[...] psychographics.

Age moderates the relationship between consumers' hedonic involvement with recycled products and [...]

H3bc: [...] eco-aware buying behaviors.

H3bd: [...]psychographics.

H3c: Marital status moderates the relationship between the components of PII and consumers' pro-environmental buying behaviors.

Marital status moderates the relationship between the personal significance of recycled products to consumers and [...]

H3ca: [...] their eco-aware buying behaviors.

H3cb: [...]psychographics.

Marital status moderates the relationship between consumers' hedonic involvement with recycled products and [...]

H3cc: [...]eco-aware buying behaviors.

H3cd:[...] psychographics.

H3d: Education level moderates the relationship between the parts of PII and consumers' pro-environmental buying behavior.

Education level moderates the relationship between the personal significance of recycled products to consumers and [...]

H3da: [...] their eco-aware buying behaviors.

H3db: [...] psychographics.

Education level moderates the relationship between consumers' hedonic involvement with recycled products and [...]

H3dc: [...] eco-aware buying behavior.

H3dd:[...] psychographics.

H3e: Profession moderates the relationship between the features of PII and consumers' pro-environmental buying behaviors.

Profession moderates the relationship between the personal significance of recycled products to consumers and [...]

H3ea: [...] their eco-aware buying behaviors.

H3eb:[...] psychographics.

Profession moderates the relationship between consumers' hedonic involvement with recycled products and [...]

H3ec: [...]eco-aware buying behaviors.

H3ed:[...] psychographics.

H3f: Income level moderates the relationship between the elements of PII and consumers' pro-environmental buying behaviors.

Income level moderates the relationship between the personal significance of recycled products to consumers and [...]

H3fa: [...] their eco-aware buying behaviors.

H3fb:[...] psychographics.

Income level moderates the relationship between consumers' hedonic involvement with recycled products and [...]

H3fc: [...] eco-aware buying behaviors.

H3fd:[...] psychographics.

H3g: Family size(number of household members) moderates the relationship between the dimensions of PII and consumers' pro-environmental buying behaviors.

Family size moderates the relationship between the personal significance of recycled products to consumers and [...]

H3ga: [...]their eco-aware buying behaviors.

H3gb:[...] psychographics.

Family size moderates the relationship between consumers' hedonic involvement with recycled products and [...]

H3gc: [...] eco-aware buying behaviors.

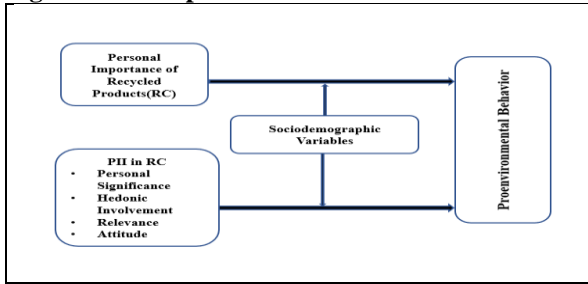
H3gd:[...] psychographics.

2. METHODOLOGY

2.1. The Research Model

Following the conceptual framework of this study, the following research model was constructed to be tested in Figure 1.

Figure 1. Conceptual Research Model

Source: Proposed by the Author

The model was evaluated with structural equation modeling (SEM). "SEM includes procedures incorporating both unobserved and observed variables. SEM is widely and easily applied for modeling multivariate relations, estimating point or interval indirect effects, and theory testing. Furthermore, SEM can effectively address numerous research problems involving nonexperimental research" (Byrne, 2010: 3-4). Due to those vast possibilities, SEM was preferred in this descriptive study to evaluate direct and indirect relationships between the research model components and test the hypotheses.

2.2. Data Collection Method and Sampling

In this study, the data were obtained using a non-probabilistic convenient sampling technique and the snowball method to reach participants (Nunan et al., 2020). The researcher applied the snowball method to get the ideal sample size quickly by contacting different groups or individuals who would provide new referrals until the below-aimed sample size was reached. The researcher also aimed to obtain more meaningful data to answer the research questions by the convenient and snowball sampling method instead of surveying the field study directly among university students.

The sample size was determined according to Thumb's rule, which requires "10 cases/observations per indicator variable in setting a lower bound of an adequate sample size" (Hair et al., 2011: 144). The study has thirty-six observed indicators; hence, the minimum requested sample size of 360 is provided. Four hundred twenty valid forms were obtained, with an excellent return rate of 99.5%. The study was conducted by receiving all participants' consent to answer an online questionnaire and keeping all answers voluntarily private. The author obtained the official permission of the Ethics Board of İstanbul Yeni Yüzyıl University on 4 October 2022 to perform

this empirical study. Subsequently, the survey was taken place between 19 October to 11 November.

Females comprised 65.2% of the sample, of which 61.2% were single. In addition, 62.9 percent of the attendants were younger than 41. Half of the respondents(57.1%) were graduates, while 31.4% were postgraduates. Forty percent of the sample was employees, and SML business owners comprised 34%. Forty-three percent of the participants had a family income between TRY 6500 and 19500, and half of the respondents were members of a family of three or four.

2.3. Measures

This study is based on mature scales and existing literature studies. Mittal's (1995) regrouped Zaichkowsky's (1985) original unidimensional PII (personal involvement inventory) scale as four categories (personal significance, hedonic involvement, personal relevance, and attitude), keeping 17 out of the original twenty statements questioned with a 5-point Likert scale. Two items were omitted due to having the same meaning as other statements because of the translation into Turkish. One comment was omitted for already being addressed by the personal importance scale. Additionally, personal importance was observed as a separate subdimension following Schneider and Rodger's (1996) proposal, including six items.

Personal importance and the four components of PII were the independent variables in the research model to interrogate the dependent variable, consumers' pro-environmental behavior. Two main hypotheses were developed to test potential relationships between independent and dependent variables. Furthermore, the moderating effects of the socioeconomic variables, including gender, age, education level, marital status, profession, net monthly family income, and family size(number of household members), were also investigated to clarify the profile of the observed Turkish individuals.

The Cronbach's alpha value of Schneider and Rogers's (1996) scale is 0.846 with an Eigenvalue of 3.860, explaining 55.2% of the changes. Mittal's (1995) reconstructed scale has 0.90 construct reliability values for purchasing decisions and product involvement factors.

The pro-environmental behavior scale was adopted from Pickett-Baker and Ozaki's (2008) green buying behavior scale, which was developed to test how pro-environmental beliefs influence consumers' evaluation of green products as a 5-point Likert measure. This past environmental behavior scale consisted of two factors past environmental attitudes with Cronbach's α values of 0.848 and past green buying behavior with a Cronbach's α of 0.804: and KMO and Bartlett's test of 0.869, including 13 statements.

The indicators of the 5 points Likert scale range from 1, for strongly disagree, to 5, for strongly agree. In this study, a pretest took place among the first 65 respondents, and the collected data were evaluated with a *t*-test and regression analysis using SPSS

21.0. Since the results were consistent, the research surveyed 422 participants via an online questionnaire, including the pretest.

2.4. Reliability and Validity Tests

The data analysis started by conducting KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) and Bartlett tests and calculating the scales' reliability via Cronbach's alpha(α) values for all dependent and independent variables of the research model.

KMO is a sample adequacy statistic, while Bartlett's indicates a good relationship between the variances to continue the analysis at a 5% significance level (Durmuş et al., 2010).

An explanatory factor analysis was applied to the model's independent variables to reveal the hidden dimensions behind many measurable and visible features that cannot be observed and measured (Tunçer and Atan, 2020). The KMO value of the EFA was 0.891, and Bartlett's test results in Table 1 indicate the appropriateness of the sample data for the factor analysis. Variables were extracted using principal component analysis with varying-maximizing orthogonal rotation and extraction criteria of eigenvalues greater than 1. Items with a factor loading below 0.5 that deteriorated the reliability scores were eliminated. EFA concluded with three features differing from the original five, where four of six comments of personal importance arose. Eight items out of the actual seventeen PII appeared under the personal significance and the hedonic involvement at the end of EFA. The three components explained 74.906% of the variation, surpassing the minimum expected value of 50%. Personal significance, hedonic involvement, and personal importance were highly reliable, with Cronbach's α values beyond 0.70; hence the statements successfully explained the belonging components.

Table 1. EFA Results of the Latent Variables

		Components		
	Personal Significance	Hedonic Involvement	Personal Importance	Statements
PERSIG7	0.809			Recycled products are interesting to me.
PERSIG2	0.809			Recycled products mean a lot to me.
PERSIG6	0.795			Recycled products matter to me.
PERSIG1	0.786			Recycled products concern me.
PERSIG13	0.757			Recycled products are relevant.
PERSIMPO2	0.741			I attach great importance to selecting a recycled product.
PERSIG10		0.892		Recycled products are appealing.
PERSIG11		0.881		Recycled products are fascinating.
PERSIG9		0.854		Recycled products are exciting.
PERSIMPO6			0.857	The decision to select a recycled product is severe and essential.
PERSIMPO5			0.836	A recycled product should be carefully chosen.
PERSIMPO1			0.704	Choosing a recycled product is a big decision in one's life.
KMO				0.891
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square df			3450.554
	Sig.			66
Total Variance Explained (%)				74.906
Reliability	0.910	0.930	0.785	

Extraction method: Principal component analysis, rotation method, maximum variance method.

The pro-environmental buying behavior variable formed part of the confirmatory factor analysis (CFA) as the extracted items at the end of the factor analysis (Bollen, 1991), presented with the KMO and Bartlett's tests in Table 2.

Five of the thirteen original items appeared as a conclusion of the factor analysis under two factors labeled eco-awareness and psychographics, explaining 72.181% of the variation. The KMO value is 0.69, and Bartlett's test results in Table 2 point to the appropriateness of the sample data for the factor analysis.

Table 2. Factor Analysis Results of The Pro-Environmental Behavior

Components			
	Eco-awareness	Psychographics	Statement
BEH3	0.878		I buy products made or packaged in recycled materials.
BEH4	0.835		I buy products in reusable packages.
BEH2	0.625		I read labels to see if the contents are environmentally safe.
BEH7		0.890	I recycle newspapers.
BEH6		0.865	I recycle bottles, cans, and glass.
KMO			0.690
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square		579.859
	df		10
	Sig.		0.00
Total Variance Explained(%)			72.181

Extraction method: Principal component analysis, rotation method, maximum variance method.

The eco-awareness and psychographics scales were highly reliable, with Cronbach's α values above 0.70, as presented in Table 4.

The results of EFA and the factor analysis of pro-environmental buying behaviors demonstrated that the model was well designed, and the scales of the variables were well selected. Meanwhile, all the factors' loadings in Tables 1 and 2, above 0.60, emphasized the excellent construct validity of the model. Since the scales were acceptable, the CFA phase of the analysis was executed via AMOS 21.

The CFA was conducted concerning the explicatory factor analysis (EFA) results and the dependent variable's factor analysis results to verify the factor structure's efficacy and stability. Moreover, composite reliability was used to measure the reliability of each dimension of the structural equation model (SEM). The factor loadings of all indices were equal to or above 0.5, ensuring the convergent validity of the model. Another convergent validity indicator is "to obtain all CR (composite reliability) values that are higher than AVE's (average, variance extracted), and all AVE's must be equal or greater than 0.05" (Yaşlıoğlu, 2017: 82). Therefore, all concurrent validity requirements are provided. Furthermore, besides having correlation values below the cross line, as shown in Table 5, two other conditions of the discriminant validity were also observed. MSV (maximum squared variance) and ASV (average shared square conflict) were calculated regarding "the highest correlation coefficient between the latent constructs for MSV and the mean of the squared correlation coefficients between latent constructs for ASV" (Yaşlıoğlu, 2017: 83). The latent variables of the model exhibit the characteristics $MSV < AVE$; $ASV < MSV$, as seen in Table 5.

Table 3. Reliability and Validity Examinations

Variable	Item	UC	SE	Z-Value	p-Value	SC	Cronbach's α	CR	AVE
Personal Significance (PERSIG)	PERSIG7	1.227	0.073	16.782	***	0.879	0.910	0,92	0,51
	PERSIG2	1.134	0.073	15.451	***	0.802			
	PERSIG6	0.990	0.060	14.755	***	0.771			
	PERSIG1	1.083	0.078	13.839	***	0.717			
	PERSIG13	1.192	0.076	15.683	***	0.814			
	IMPO2	1.000	0.000	-----	***	0.704			
Hedonic Involvement (HEDOINV)	PERSIG10	1.085	0.037	29.479	***	0.948	0.930	0,93	0,82
	PERSIG11	1.039	0.040	25.912	***	0.881			
	PERSIG9	1.000	0.000	-----	***	0.885			
Eco-aware Purchasing (ECOAWAR)	BEH3	1.000	0.000	-----	***	0.778	0.726	0,74	0,50
	BEH4	1.058	0.076	14.006	***	0.744			
	BEH2	0.831	0.076	10.954	***	0.577			
Psychographics (PSYCOGR)	BEH7	1.000	0.000	-----	***	0.769	0.758	0,77	0,62
	BEH6	0.863	0.087	9.929	***	0.809			

UC, unstandardized coefficients; SE, standard error; SC, standardized coefficients; *** $p < 0.001$.

The goodness-of-fit indices were also coherent with the expected ones (Hair et al., 2014)] as shown in Table 4. A value of X^2/df , less than 3, indicated a good fit for the model. CFI, NFI, and TLI values were within the suitable fit intervals. The importance of RMSEA and GFI pointed to an excellent fit.

Table 4. The Goodness of Fit Indices of The Structural Model

Fit Index	X^2/df	GFI	RMSEA	IFI	NFI	TLI	CFI
Acceptable range*	<5	>0.90	<0.07	>0.9	>0.9	>0.9	>0.92
Model's value	2.593	0.938	0.062	0.971	0.953	0.962	0.970

*The reference values depend on the sample size above 250 and the observed variable number between 12 and 30 (Byrne, 2011).

In conclusion, all appropriate indices in Table 4 were in the acceptable range, and the model fit was satisfactory. Hence, the model was valid, and the results were reliable.

Table 5. Discriminant Validity

	Personal Significance	Hedonic Involvement	MSV	ASV
Personal Significance	0,705			
Hedonic Involvement	0,639**	0,905	0.408*	0.408*

** $p < 0.01$. The diagonal is the square root of AVE. * $MSV (0.639^2) < 0.50$ and * $ASV((0.639^2)/1) \leq MSV$.

The latent variables of the model, personal significance and hedonic involvement, were correlated and differentiated at a 0.01% significance level, as seen in Table 5.

2.5. Structural Equation Modeling and Path Analysis

2.5.1. Direct Effects

The performance of the structured model was monitored with path analysis.

Table 6. The Results of The Path Analysis and The Test of Hypotheses(Direct Effects)

Path to	UC	SE	C.R.	<i>p</i>	SC	Hypothesis	Hypotheses
PERIMPO→ECOAWARE	-0.023	0.05	-0.410	0.681	-0.022	H1	Unconfirmed
PERIMPO→PSYCOGR	-0.047	0.08	-0.551	0.582	-0.035	H1	Unconfirmed
PERSIG→ECOAWARE	1.017	0.09	11.34	***	0.922	H2a	Confirmed
PERSIG →PSYCOGR	0.949	0.12	7.789	***	0.682	H2a	Confirmed
HEDOINV→ECOAWAR	-0.113	0.04	-2.516	0.012	-0.147	H2b	Confirmed
HEDOINV →PSYCOGR	-0.203	0.06	-2.961	0.003	-0.210	H2b	Confirmed
PERSRELV→ECOAWA	Pers. Relevance and attitude are not extracted in the factor analysis; hence they do not pass the path analysis.					H2c	Unconfirmed
PERSRELV→PSYCOGR						H2c	Unconfirmed
ATTITUDE→ECOAWA						H2d	Unconfirmed
ATTITUDE →PSYCOGR						H2d	Unconfirmed

PERIMPO, personal importance; PERSIG, personal significance; HEDOINV, hedonic involvement; PERSRELV, personal relevance; ATT, attitude; ECOAWAR, eco-awareness; PSYCOGR, psychographics; *** $p < 0.001$.

The path analysis showed that, at a 5% significance level, there was no statistically supported effect of personal importance on eco-aware purchasing behavior or psychographics. Accordingly, Hypothesis H1 was rejected.

However, there were positive, statistically significant, and strong correlations between personal significance and eco-aware purchasing behavior and psychographics. The personal significance (PERSIG) highly and positively affected eco-aware purchasing behaviors (Table 6), with a standardized regression coefficient of 0.922 and a *t*-value of 11.347, adequately above the threshold *t*-value. Meanwhile, personal significance also positively and strongly influenced psychographics, with a standardized regression coefficient of 0.682 and a *t*-value of 7.789. The threshold *t*-value of 1.96 at

a 5% significance level. Therefore, Hypothesis H2a was supported as a result of the path analysis.

Conversely, hedonic involvement correlated negatively and significantly with eco-aware purchasing behaviors and psychographics. However, the impact of hedonic involvement on both dependent variables was weaker than personal significance, as shown in Table 6. The absolute *t*-values (2.516 and 2.961) crossed the threshold *t*-value of 1.96 at a 5% significance level. Subsequently, Hypothesis H2b was confirmed.

Since the other two independent variables of the theoretical model, personal relevance and attitude, were not extracted at the end of the EFA, they could not contribute to the path analysis. Appropriately, Hypotheses H2c and H2d were rejected.

In conclusion, the acceptance of Hypotheses H2a and H2b indicated that those two dimensions of PII, personal significance and hedonic involvement with recycled products, influenced consumers' pro-environmental behaviors, which consisted of eco-aware purchasing behaviors and psychographic dimensions. In contrast, the personal involvement and attitude dimensions did not. Nevertheless, considering personal importance as a separate component did not work in this study.

Therefore, Hypotheses H2a and H2b were confirmed, whereas H1, H2c, and H2d were not. The results of the hypotheses tests are displayed in Table 6.

2.5.2. Moderating Effects of Sociodemographics

Gender, age, marital status, education, profession, family income, and family size were the sociodemographic variables monitored in this study. Therefore, the relationship between personal significance and hedonic involvement with recycled products, with eco-aware purchasing behaviors and psychographics, were tested separately with 28 sub-hypotheses.

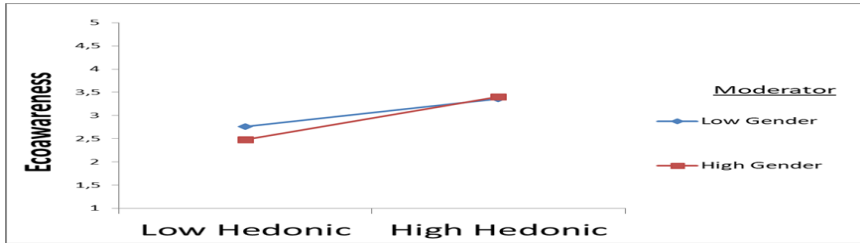
As the first step of the moderating analysis, the standardized value of all dependent and independent variables, moderators, and the products of the dependent and moderators were calculated in SPSS 21 to remove any multicollinearity effect (Baron, 1986). Then, all sub-hypotheses were tested in the path analysis in AMOS 21 with the standardized variables, including the intersected (product) ones.

As a result of the path analyses, seven of the twenty-eight hypotheses were established at a 10% significance level, with a *t*-value threshold of 1.64, while two were accepted at a 5% significant level. The other 18 hypotheses were not confirmed. The unstandardized regression coefficients were considered in the moderating analysis, appropriate to Hair et al.(2014).

The direction of the moderating effects was shown below with the linear diagrams structured based on Gaskin's stats tool package excel macro table (Koç et al., 2018; statwiki, 2022).

In Figure 2, the female was the less represented gender. Gender strengthened the positive relationship between hedonic involvement with recycled products and eco-aware purchasing behaviors. Hence, Hypothesis H3ac was accepted at a 10% significance level.

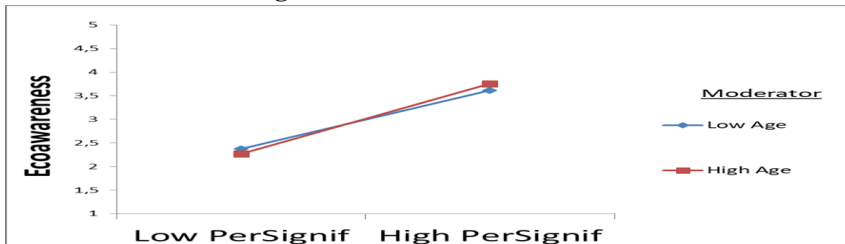
Figure 2. The impact of hedonic involvement on psychographics with different genders.

Gender favorably moderates the effect of hedonic involvement on eco-aware purchasing behaviors. Females with a low hedonic attitude act more eco-aware in their purchasing activities than males, while both genders behave similarly in cases of high involvement. The unstandardized regression coefficient for gender x hedonic participation in recycled products is 0.085, with a t-value of 1.903, above the threshold t-value.

Figure 3 examined the impact of personal significance on eco-aware purchasing behavior in two different age groups, older and younger. As understood from Figure 3, age strengthens the positive relationship between the personal significance of recycled goods and eco-aware purchasing behaviors. Younger consumers have more eco-aware buying behaviors with low PERSIG than older. Older people for whom recycled products have a higher personal significance act more eco-aware in their purchases than younger. The studies' age groups were 18-25, 26-33, 34-41, 42-49, 50-57, and 58 and over. Accordingly, Hypothesis H3ba was accepted at a 10% significance level.

Figure 3. The Effect of Personal Significance on Eco-Aware Purchasing Behavior at Different Ages

Age positively moderated the bond between PERSIG in recycled products and eco-aware purchasing behaviors. The unstandardized regression coefficient of age x personal significance in recycled products was 0.065, with a *t*-value of 1.779, passing the threshold.

Figure 4. The Impact of Personal Significance on Psychographics with Different Marital Statuses.

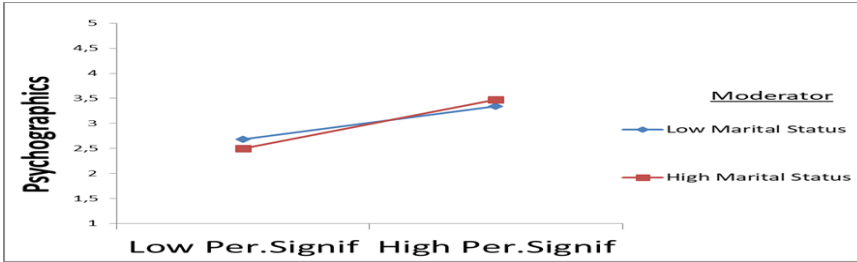
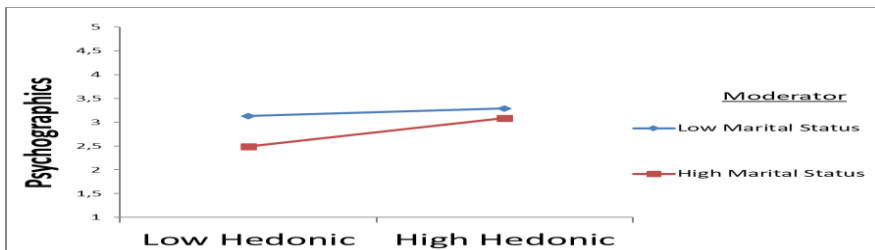

Figure 4 shows the effect of the personal significance of recycling on psychographics with two different marital statuses: high (single) and low (married). In the case of low personal relevance, married people behave more environmentally friendly, whereas, with a higher personal significance accorded to recycling, single people act more ecologically friendly than married people. Therefore, Hypothesis H3cb was confirmed at a 10% significance level, and marital status favorably was found to moderate the impact of the personal significance of recycling on psychographics and daily habits. The unstandardized regression coefficient of marital status x PERSIG in recycled products was 0.083, with the *t*-value of 1.865 crossing the threshold.

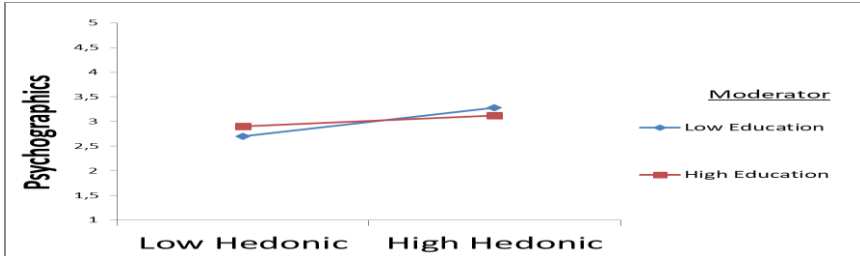
Figure 5 explains the correlation between hedonic involvement with recycled products and psychographics, which increases with marital status. The blue line is married participants, whereas the red one represents singles. Hypothesis H3cd was therefore approved at a 5% significance level. Marital status moderated the effect of hedonic involvement with recycled products on psychographics in a negative way.

Figure 5. Influence of Hedonic Involvement with Recycled Products on Psychographics with Different Marital Statuses

The unstandardized regression coefficient of marital status x hedonic involvement with recycled products was -0.107 , with a t -value of 2.299 above the threshold of 1.96 at a 5% significance level.

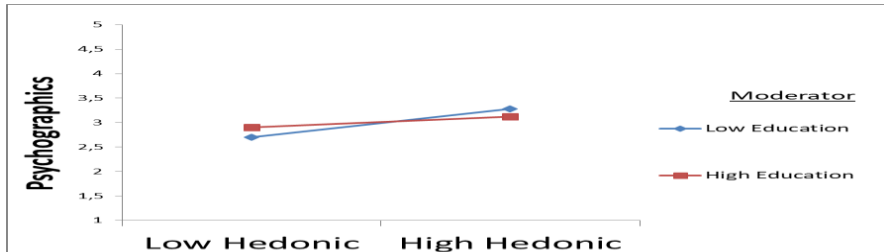
Figure 6. Influence of Hedonic Involvement with Recycled Products on Eco-Aware Purchasing Behaviors with Different Education Levels

The blue and red lines in Figure 6 indicate that education dampens the positive relationship between hedonic involvement with recycled products and eco-aware buying behaviors. The red line shows that a higher education level reduces eco-aware purchasing behaviors. Hypothesis H3dc was therefore confirmed at a 10% significance level. Education negatively moderates the effect of hedonic involvement on eco-aware buying behaviors. The unstandardized regression coefficient of education level x hedonic involvement with recycled products was -0.080 , with a t -value of -1.806 , over the threshold as an absolute value.

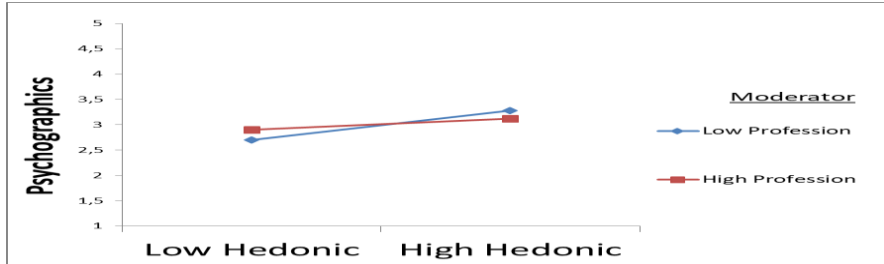
In Figure 7, it is seen that education decreased the positive relationship between hedonic involvement with recycled products and psychographics. Red lines show that a higher education level corresponded to reduced hedonic involvement. Hypothesis H3dd was therefore confirmed at a 10% significance level. Education unfavorably moderated the effect of hedonic involvement on psychographics. The unstandardized regression coefficient of education level x hedonic involvement with recycled products were -0.090 with a t -value of -1.91 , over the threshold as an absolute value.

Figure 7. Influence of Hedonic Involvement with Recycled Products on Psychographics with Different Education Levels

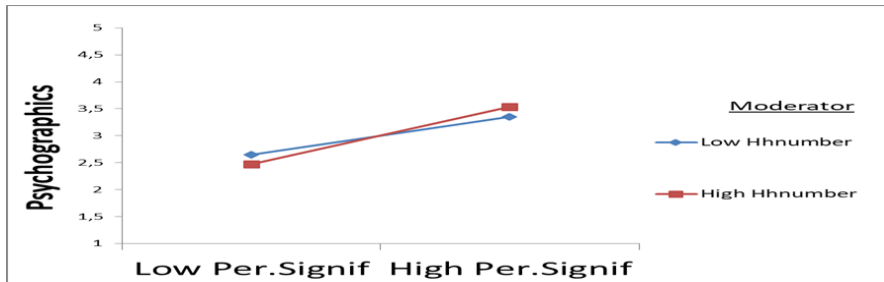
Figure 8. Effect of Hedonic Involvement with Recycled Products on Psychographics with Different Professions

In Figure 8, the profession decreased the beneficial connection between hedonic involvement with recycled products and psychographics. The study's lowest group included those employed in a firm as executives, administrators, employees, and workers, and SML (small, medium, and large) business owners. In contrast, the highest group comprised retired and self-employed people, interest holders, students, and the unemployed. Hypothesis H3ed was therefore established at a 10% significance level. Consumers' professions moderated the effect of hedonic involvement on psychographics in a negative way. The unstandardized regression profession x hedonic participation coefficient in recycled products was -0.091, with the *t*-value of -1.906 being above the threshold as an absolute value.

Figure 9 explains the strengthening effects of family size on the relationship between the personal significance of recycled products and psychographics. Consumers who are members of large families and are interested in recycled products exhibit more psychographics than those with smaller families. Small, medium, and large families

Figure 9. The Effect of Personal Significance on Psychographics with Different Household Numbers

are those with two or fewer people, three or four, and five or more people. Accordingly, Hypothesis H3gb was confirmed at a 10% significance level. Furthermore, family size moderated the relationship between the personal significance of recycled products and psychographics in a positive way. The

unstandardized regression coefficient of family size x PERSIG for recycled products was 0.086, with a *t*-value of 1.852, over the threshold.

Figure 10. Impact of Hedonic Involvement with Recycled Products on Psychographics with Different Family Sizes

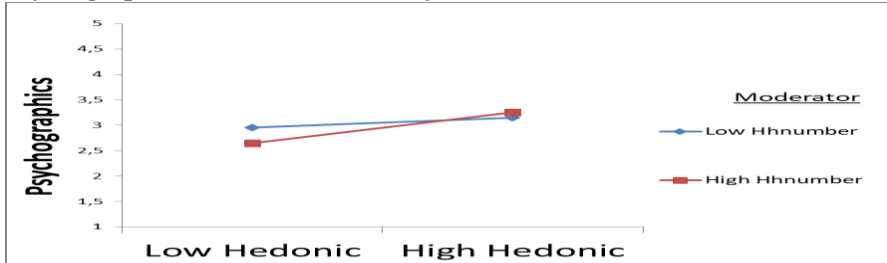

Figure 10 shows that family size strengthens the positive relationship between hedonic involvement with recycled products and psychographics. Large families and high hedonic involvement with recycled products increase psychographics. Hypothesis H3gd was therefore confirmed at a 5% significance level. On the other hand, family size positively moderated the effect of hedonic involvement on psychographics. The unstandardized regression coefficient of family size x hedonic involvement in recycled products was 0.096, with the *t*-value of 2.028 crossing the threshold of 1.96 at a 5% significance level, as shown in Table 7.

The threshold *t*-value was 1.64 at a 10% significance in Figures 2, 3, 4, 6, 7, 8, and 9.

Table 7. The Results of Moderating Effects and The Hypotheses Test

Path to	UC	SE	C.R.	<i>p</i>	Hypothesis	Hypoth.Test
Hedon x Gender→Ecoawa	0.085	0.045	1.903	0.057	H3ac	Confirmed**
Persig x Age→Ecoaware	0.065	0.036	1.779	0.075	H3ba	Confirmed**
Persig x Mst→Pscograp	0.083	0.045	1.865	0.062	H3cb	Confirmed**
Hedonic x Marsta→Pscgrhc	-0.107	0.047	2.299	0.021	H3cd	Confirmed*
Hedonic x Edu→Ecoawarens	-0.080	0.044	-1.806	0.071	H3dc	Confirmed**
Hedonic x Edu→Pscgrheics	-0.090	0.047	-1.916	0.055	H3dd	Confirmed**
Hedonic x Proffes→Pscgph	-0.091	0.048	-1.906	0.057	H3ed	Confirmed**
Persig x HH#→Pscograp	0.086	0.046	1.852	0.064	H3gb	Confirmed**
Hedonic x HH#→Pscogrp	0.096	0.048	2.028	0.043	H3gd	Confirmed*

“x,” the moderating effects; **thresholds: $p < 0.10$ and C.R: 1.64; * thresholds: $p < 0.05$ and C.R:1.96.

3. RESULTS

A theoretical model was built to evaluate the link between personal involvement and customers' pro-environmental behavior. Personal significance, hedonic involvement, relevance, and attitude are independent variables and sub-dimensions of Mittal's (1995) suggested factors. Moreover, Schneider and Rodger(1996) proposed importance CIP subscale was another independent variable in the model affecting pro-environmental behavior.

According to Table 6, Hypotheses H2a and H2b were statistically significant, and the empirical data supported their paths in the model. Personal significance and hedonic involvement with recycled products influenced pro-environmental behavior through eco-aware purchasing behaviors and psychographics. Personal significance highly and positively affected both pro-environmental behaviors due to the high standardized coefficients in Table 6. Meanwhile, the effects of PERSIG in recycled products on eco-aware purchasing behavior (0.922) were higher than psychographics (0.682). Accordingly, Hypothesis H2a was confirmed at a 0.1% significance level. However, negative but statistically significant relationships existed between hedonic involvement with recycled products and pro-environmental behavior. The bonds between hedonic involvement with recycled products and eco-aware purchasing behaviors and psychographics are not as strong as personal significance due to standardized regression coefficients of -0.147 and -0.210, as shown in Table 6. Nevertheless, the impacts of hedonic involvement with eco-aware purchasing and psychographics were statistically relevant at a 5% significance level; therefore, Hypothesis H2b was confirmed.

Two other PII factors, personal relevance, and attitude, did not correlate with pro-environmental behavior due to not being extracted in the factor analyses; hence, Hypotheses H2c and H2d were rejected at the beginning of the analytical attempts.

Schneider and Roger's (1996) importance did not show statistically relevant paths in the model; therefore, Hypothesis H1 was rejected.

In conclusion, two out of four sub-hypotheses of H2 were verified in this research. Therefore, H2 was partially supported, meaning that personal significance and hedonic involvement were statistically relevant in the relationship with pro-environmental behavior at a 5% significance level, as presented in Table 6 and Figure 11.

On the other hand, the moderating roles of seven sociodemographic variables of the study, gender, age, marital status, education, profession, income, and family size, were examined via SPSS and AMOS 21. In conclusion of the conduction of twenty-eight moderating sub-analyses, seven hypotheses (H3ac, H3ba, H3cb, H3dc, H3dd, H3ed, and H3gb) were confirmed at a 10% significance level, and two (H3cd and H3gd) were approved at a 5% significance level.

Six of the seven observed sociodemographics moderated the relationships between personal involvement (personal significance and hedonic involvement) with recycled products and pro-environmental behavior (eco-aware purchasing and psychographics).

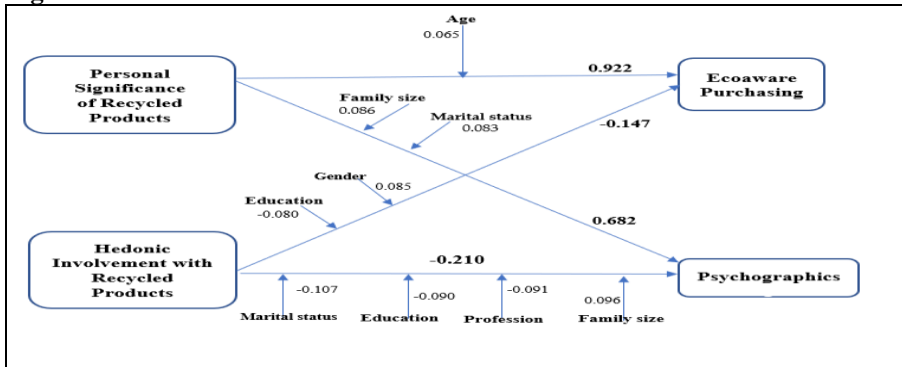
Gender positively and education level negatively moderated the influence of hedonic involvement on eco-aware purchasing behaviors at a 10% significance level. Females with low hedonic attitudes were more eco-aware in their purchasing activities than males, while both genders behaved similarly in cases of high involvement. A high education level reduced the impact of hedonic participation on eco-aware purchasing behaviors.

Education and profession moderated the impact of hedonic involvement with recycled products, on psychographics, at a 10% significance level. Higher education levels meant diminishing environmentally conscious behavior. Consumers' professions moderated the influence of hedonic involvement on psychographics in a negative way. Age positively moderated the effect of the personal significance of recycled products on eco-aware purchasing activities. In contrast, family size and marital status positively moderated the influence of PERSIG on psychographics at a 10% significance level. Younger consumers presented slightly more eco-aware buying behaviors with low PERSIG than older ones. Older people for whom recycled products had; higher personal significance was more eco-aware in their purchasing behaviors than younger ones. Consumers with large families interested in recycled products exhibit more psychographics than those with smaller families. In the case of low personal significance, married people behave more pro-environmentally, whereas, where there is higher personal significance accorded to recycling, single people act more pro-environmentally than married ones.

Family size positively and marital status adversely moderated the impact of hedonic involvement on psychographics at a 5% significance level. Large families and high hedonic involvement increased green psychographics. Marital status negatively affected the connection between hedonic participation in recycled goods and psychographics. Hedonically involved singles are more likely to engage in eco-aware purchasing behaviors than married people. Family income showed no moderating influence in this research.

To sum up, Hypotheses H3ac, H3ba, H3cb, H3cd, H3dc, H3dd, H3ed, H3gb, and H3gd were confirmed, pointing to the moderating effects of some sociodemographic variables between the relationships of two PII constructs and two pro-environmental behavior factors, as shown in Table 7 and Figure 11.

Figure 11. Final Research Model

Source: Developed by the Author.

4. DISCUSSION

In the study, two enduring involvement styles (Arora, 1982; Houston, 1977), personal significance and hedonic involvement, representing long-lasting values and beliefs, are prominent. This finding is coherent with Schneider and Rodgers's (1996) claim, which includes both importance and motivational features of product involvement. Some consumers might also interpret these two involvement dimensions of the study as Baudrillard's sign-related involvement, explaining their identity and reflecting them (Laurent and Kapferer, 1985; Baudrillard, 1970).

This research supports the personal significance and hedonic involvement constructs of Mittal (1995) for recycled products. However, two other PII dimensions of relevance and attitude, and CIP's importance, were not supported.

Participants' beliefs, values, and social norms shape their pro-environmental behavior, coherent with previous studies (Khare, 2015 and 2011; Maheswari, 2014; Hoyer, 2004; Schneider and Rodgers, 1996). In addition, the personal significance of recycled products to consumers, as a cognitive function, and hedonic involvement, as an affective function, influence psychographics and pro-environmental buying behaviors (Pickett-Baker and Ozaki, 2008).

Participants' pro-environmental purchasing behavior and psychographics, exhibiting environmentally friendly actions, were also compatible with Peattie's (2001) green consumer definition [4].

Participants' PERSIG in recycled products strongly and positively influences their eco-aware purchasing and psychographics, confirming Zaichkowsky's (1996) claim that consumers' level of involvement results in different responses to products, advertising, and various purchasing decisions.

All facets of involvement were observed simultaneously in this investigation considering Laurent and Kapferer's (1985) approach, and their expected results

occurred: personal importance of CPI, personal relevance, and attitude did not significantly influence attendants' pro-environmental behavior, whereas personal significance positively and hedonic involvement negatively affected it, at a 5% significance level. These findings are also coherent with Celsi and Olson' (1988) statements that consumers' involvement shapes their opinions and inspires behavior toward consumption; Mitchell's (1979) view was that involvement is a potentially important mediator of consumer behavior, while Poiesz and Bont's (1995) and Calvo-Porrall et al.(2021) claim that involvement is a primary determinant of consumer behavior.

Besides family income, all the study's sociodemographic variables, except income, moderated the relationships between the personal significance of and hedonic involvement with recycled products and eco-aware purchasing and psychographics. Gender, age, and education level arise as moderating variables in the relationships between personal involvement facets and pro-environmental behavior coherent with Anderson and Cunningham's (1972) and Berkowitz and Lutterman's (1968) studies. In this study, increasing age heightens the effect of the personal significance of recycled products on eco-aware purchasing activities, contrary to Straughan and Roberts' (1999) findings.

Gender favorably moderated the effect of hedonic involvement on eco-aware purchasing behaviors. Females with low hedonic attitudes acted more eco-aware in their purchasing activities than males, while both genders behaved similarly in cases of high involvement. Contrary to previous research, no influence was found on income (D'Souza et al., 2007). Education unfavorably contributed to the relationship between hedonic involvement and pro-environmental behavior, different from Diamantopoulos et al.'s (2003) results.

In conclusion, as in previous investigations, gender, age, and education levels, and, as additionally revealed in this study, marital status, profession, and family size are sociodemographic factors that play a role in profiling eco-aware consumers.

CONCLUSION

The findings of this study will make a meaningful contribution to the sustainability marketing, green marketing, and consumer behavior fields in terms of consumers' involvement with recycled products, pro-environmental behavior, and profiling of green consumers.

There were coherent but also adverse results to previous findings. However, the Turkish participants' recycling of newspapers, cans, bottles, and glass was noted; furthermore, their attention to green labeling is valuable for a sustainable future.

In conclusion, personal involvement is the primary determinant in this research model, shaping consumers' pro-environmental behavior.

Marital status, profession, and especially family size were crucial factors, besides previously known determinants such as gender, age, and education levels, in describing Turkish green consumers' profiles and behaviors.

In this study, applying the snowball technique as a convenient sampling method limited the generalizability of the results. Nevertheless, this sampling method might destroy the moderating effect of income variables due to similar respondents' profiles. In the future, a different sample covering all regions from Türkiye and other countries will support the model's generalizability. In future research, Mittal's (1995) four groups of PII should be retained. Moreover, different socioeconomic variables' moderating roles may be examined to assess consumer profile features, especially in other countries and cultures.

TÜKETİCİLERİN GERİ DÖNÜŞTÜRÜLMÜŞ ÜRÜNLERE KARŞI KALICI İLGİLERİNİN, ÇEVRE YANLISI SONUÇLARI: ÇEVREYE DUYARLI SATIN ALMA ve YAŞAM BİÇİMİ

1. GİRİŞ

Yirminci yüzyılın sonlarında başlayan çevrecilik ve sürdürülebilirlik ile ilgili faaliyetler günümüzde de artarak devam etmektedir. Yeniden dönüşüm ya da atıkların dönüştürülerek hammadde olarak yeniden üretimde kullanılması günümüzün en önemli konularından biridir. Çevre dostu bir dünyada yaşayabilmek, yeşil pazarlamanın, sürdürülebilir ve sosyal pazarlama alanlarının en başta gelen amaçlarından biridir. Geçmişte yapılan çalışmalarda bilim insanları, çevresel sürdürülebilirliğin bireysel değil tüm dünyayı ilgilendiren bir konu olduğunu vurgulamışlardır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de geri dönüşüm ve çevrecilik konularında faaliyetler görülmektedir. Bu ampirik çalışma ile, kişilerin geri dönüşüme olan ilgilerinin çevrecilikle ilgili davranışlarını nasıl etkilediğinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Ayrıca, çalışmada kullanılan sosyodemografik faktörlerin düzenleyici etkisi de yine bu çalışma da ele alınmıştır. Türkiye'de gerçekleştirilen bu araştırma ile, başta pazarlama olmak üzere, toplum ve yönetim konularında literatüre ve uygulamaya katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışma, tanımlayıcı araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Literatür taramasının ardından oluşturulan, kavramsal model ve ileri sürülen üç ana hipotez ve bunlara bağlı 32 alt hipotez (yirmi sekiz adedi düzenleyici etkiyle ilişkilidir), online anket çalışması neticesinde toplanan verilerin SPSS ve AMOS 21 programlarında işlenmesiyle, yapısal eşitlik modellemesi ve yol analizine tabi tutularak test edilmiştir. Sosyodemografik değişkenlerin, bağımsız ve bağımlı değişkenlerin etkileşimindeki düzenleyici rolleri de yine SPSS ve AMOS 21 programlarıyla incelenmiştir.

Araştırmaya katılan 422 kişiye, elverişli(rastgele olmayan) örnekleme yönteminden, kartopu tekniği kullanılarak, sosyal medya araçları vasıtasıyla ulaşılmıştır. Toplanan 422 anketin, 420 tanesi geçerlidir. Örnekleme için gerekli en az katılımcı sayısının belirlenmesinde Thumb kuralı uygulanmıştır. Bu kurala göre, gözlemlenen değişken sayısının en az 10 katı kadar bir örnekleme ihtiyaç vardır (Hair et al., 2011) ki bu çalışmada 36 adet gözlenen değişken bulunduğundan, yeterli örnekleme hacminin alt sınırı olan 360 katılımcının üzerinde bir genişliğe ulaşılmıştır.

Birincil verilerin toplanmasında kullanılan anket formunda, Mittal(1995)'in, Zaichkowsky(1985)'nin tek boyutlu olarak geliştirdiği orijinal PII ölçeğini yeniden gruplayarak elde ettiği dört boyutlu, on yedi ifadeden oluşan ölçeği ve Schneider and Rodger'ın yine Zaichkowsky(1996) den uyarladığı altı ifadeden oluşan tek boyutlu ayrı olarak değerlendirilmesini ileri sürdüğü, "kişisel önem" boyutu kullanılmıştır. Çevresel davranış için de Picket-Baker ve Ozaki'nin(2008) bilişsel ve duygusal boyutlardan oluşan on yedi ifadeli ölçeği kullanılmıştır. Tüm ölçekler, geri dönüştürülmüş ürüne uyarlanmıştır. Gözlenen değişkenler için 5li Likert aralıklı ölçeği, yedi adet sosyo-demografik değişken içinse isimsel ölçek kullanılmıştır. Çalışmanın anket formu için, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversite'sinin 4 Ekim 2022 tarihli Etik Kurul onayı alınmıştır.

3. BULGULAR

Ampirik çalışma neticesinde; kişilerin geri dönüştürülmüş ürünlere verdikleri önem, gösterdikleri ilgi ve karşılaştıkları duygusal güdülenmeler neticesinde, alışverişlerinde ve günlük yaşam tarzlarında çevre bilinçli eylemler sergiledikleri görülmektedir. Ayrıca, cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim, meslek ve aile genişliği değişkenlerinin, araştırmada görülen etkileşimler esnasında, üzerinde çalışılan örnekleme grubunda, düzenleyici rol oynadığı saptanmıştır.

4. TARTIŞMA

Araştırmanın bulguları geçmiş çalışmaları destekler niteliktedir. Kişilerin geri dönüşümle ilgili kalıcı(yerleşik) dikkat ve ilgileri ve geri dönüştürülmüş ürüne karşı duygusal güdülenmeleri tüketici olarak çevresel davranışlarını, alışveriş ve yaşam tarzlarını etkilemektedir. Ayrıca, yine geçmiş çalışmalarda çevresel davranışlarda etkili olduğu görülen cinsiyet, yaş ve eğitim seviyesi değişkenlerine ilave olarak medeni durum, meslek ve ailenin genişliği faktörleri, bu çalışmada ortaya çıkan yeni demografik düzenleyici değişkenlerdir. Öte yandan aile gelirinin geçmiş çalışmaların aksine, bu çalışmada etkisi görülmemiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, sürdürülebilir ve yeşil pazarlama ve tüketici davranışı alanlarına faydalı katkılar sağlayabilecek nitelikte bulgular elde edilmiştir.

Kişisel ilginin alt boyutları olan kişisel önem ve duygusal güdülenme boyutları, bu araştırmada tüketicilerin çevresel davranışlarını belirleyen en önemli değişkenlerdir.

Daha önceden gözlemlenmiş bulgulara ilaveten, medeni durum, meslek türü ve ailenin genişliği bu çalışmada etkili olan farklı demografik faktörlerdir.

Araştırmada uygun örnekleme yöntemlerinden kartopu tekniğinin kullanılması neticesinde, sonuçların tüm Türk toplumu için genellemesi yapılamamıştır. Ayrıca, geçmiş çalışmalarda etkili olan gelir faktörünün, kullanılan bu örnekleme metodu sebebiyle bu çalışmada ön plana çıkamadığı tahmin edilmektedir.

REFERENCES

- Anderson, T. Jr., and Cunningham, W.H. (1972) The Socially Conscious Consumer. *Journal of Marketing*, 36, 23-31.
- Antil, H.J. (1984). Conceptualization and Operationalization of Involvement. *Advances in Consumer Research*, 11, 203-209.
- Arora, R. (1982). Validation of an S-O-R Model for The Situation, Enduring, and Response Components of Involvement. *Journal of Marketing Research*, 19 (November), 505-516.
- Barki, H. and Hartwick, J. (1989). Rethinking The Concept of User Involvement. *MIS Quarterly* (March), 53-62.
- Baron, M.R and Kenny, A.D. (1986). The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6), 1173-1182.
- Baudrillard, J. (1970). Fétichisme et Idéologie : La Réduction Sémiologique. *Revue de Psychanalyse*, 2, 95-113.
- Berkowitz, L. and Lutterman, K.G. (1968). The Traditional Socially Responsible Personality. *Public Opinion Quarterly*, 32, 169-185.
- Bollen, K., and Lennox, R. (1991). Conventional Wisdom on Measurement: A Structural Equation Perspective. *Psychological Bulletin*, 110 (2), 305-314.
- Botetzagias, I., Dima, A., and Malesios, C. (2015). Extending the Theory of Planned Behavior in the Context of Recycling: The Role of Moral Norms and Demographic Predictors. *Resources, Conservation and Recycling*, 95, 58-67.
- Brécard, D., Hlaimi, B., Lucas, S., Perraudeau, Y. and Salladarré, F. (2009). Determinants of Demand for Green Products: An Application to Eco-Label Demand for Fish in Europe. *Ecological Economics*, 69 (1), 115-125.
- Byrne, B.M. (2011). *Structural Equation Modeling with AMOS Basic Concepts, Applications, and Programming (Multivariate Applications Series)*, New York: Routledge
- Büyüksaatçi, S., Tarık Küçükdeniz, T. and Esnaf, Ş. (2008). Determining Location of Recycling Plants with Gustafsonkessel Algorithm-Convex Programming Hybrid Model-Based Simulation. *Istanbul Commercial University Journal of Sciences*, 7 (13), 1-20.
- Chombart de Lauwe, M. J. (1979), *Un Monde Autre: l'Enfance*, Paris: Payot.
- Calvo-Porràl, C., Ruiz-Vega, A. and Lévy-Mangin, J-P. (2021). How Consumer Involvement Influences Consumption-Elicited Emotions and Satisfaction. *International Journal of Market Research*, 63 (2), 251-267.
- Celci, L.R. and Olson, C.J. (1988). The Role of Involvement in Attention and Comprehension Processes. *Journal of Consumer Research*, 15, 210-224.
- Coddington, W. (1993). Environmental Marketing's New Relationship with Corporate Environmental Management. *Journal of Environmental Quality*, 2 (3), 297-302.
- Diamantopoulos, A., Schlegelmilch, B., Sinkovics, R., Greg, M. and Bohlen, G.(2003). Can Socio-Demographics Still Play a Role in Profiling Green Consumers? A Review of the Evidence and an Empirical Investigation. *Journal of Business Research*, 56, 465-480.

- D'Souza, C., Taghian, M., Lamb, P. and Peretiatko, R. (2007). Green Decisions: Demographics and Consumer Understanding of Environmental Labels. *International Journal of Consumer Studies*, 31, 371-376.
- Durmuş (Sipahi), B., Yurtkoru, E.S. and Çinko, M. (2010). *Data Analysis with SPSS in Social Sciences*, 3rd ed., Istanbul: Beta.
- Greenwald, A.G. and Leavitt, C. (1984). Audience Involvement in Advertising: Four Levels. *Journal of Consumer Research*, 11 (June), 581-592.
- Grant, C. and Koch, J. (2007). Decommissioning Western Australia's First Bauxite Mine: Co-evolving Vegetation Restoration Techniques and Targets. *Ecological Management and Restoration*, 8 (2), 92-105.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M.; Sarstedt, M.(2014). *A Primer on Partial Least Squares, Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*, 2nd ed., California: SAGE.
- Hair, F.J., Ringle, M.C, and Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed, a Silver Bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19 (2), 139-151.
- Hart, L.S. (1997). Beyond greening. Strategies for a sustainable world. *Harvard Business Review*, 75 (1), 66-76.
- Houston, M. J. and Rothschild, M.L. (1977). *A Paradigm for Research on Consumer Involvement*. (Unpublished) Working Paper 11, 1-38.
- Howard, J.A. and Sheth, J.N. (1969). *The Theory of Buyer Behavior*, New York: John Wiley.
- Hoyer, W. D., and MacInnis, D.J. (2004), *Consumer Behavior*, 3rd ed., Boston: Houghton Mifflin.
- <https://www.tuik.gov.tr> (accessed December 1st, 2022).
- <http://statwiki.gaskination.com/excelstattools> (accessed December 5, 2022).
- Jain, M. (2019). A Study on Consumer Behavior-Decision Making Under High and Low Involvement Situations. *International Journal of Research and Analytical Reviews*, 6 (1), 943-947.
- Khare, A. (2015). Antecedents to Green Buying Behavior: A Study on Consumers in an Emerging Economy. *Marketing Intelligence and Planning*, 33 (3), 309-329.
- Khare, A. (2011). Impact of Indian Cultural Values and Lifestyles on The Meaning of Branded Products: Study on University Students in India. *Journal of International Consumer Marketing*, 23 (5), 365-379.
- Kiesler, C. A., B. E. Collins, B.E. and N. Miller, N. (1969). *Attitude Change*, New York: John Wiley and Sons.
- Koç, F., Biçimveren, L. and Çınar, B. (2018). Moderator Effect of Competitive Intensity on The Relationship Between Firm Innovation and Export Performance. *Journal of Marketing and Marketing Research*, 21, 77-97.
- Kotler, P. and Armstrong, G. (2007) *Principles of Marketing*, S. Paulo: Pearson Prentice Hall.
- Laurent, G. and Kapferer J.N. (1985). Measuring Consumer Involvement Profiles. *Journal of Marketing Research*, 12 (February), 41-53.
- Li, D.; Zhao, L.; Ma, S; Shao, S; Zhang, L. (2019). What Influences an Individual's Pro-environmental Behavior? A Literature Review. *Resources, Conservation & Recycling*, 146, 28-34.

- Maheshwari, S. P. (2014). Awareness of Green Marketing and Its Influence on Consumer Buying Behavior: Special Reference To Madhya Pradesh, India. *AIMA Journal of Management and Research*, 8 (1/4), 1-14.
- Markin, R.J. and Narayana, C. (1975). Consumer Behavior and Product Performance: An Alternative Conceptualization. *Journal of Marketing*, 39 (4), 222-228.
- Mishra, P. and Sharma, P. (2014). Green Marketing: Challenges and Opportunities for Business. *BVIMR Management Edge*, 7 (1), 78-86.
- Mitchell, A.A. (1979). Involvement: A Potentially Important Mediator of Consumer Behavior. *Advances in Consumer Research*, 6, 191-196.
- Mittal, B. (1995). A Comparative Analysis of Four Scales of Consumer Involvement. *Psychology and Marketing*, 12 (7), 663-682.
- Nunan, D., Birks, F.D. and Malhotra, K.N. (2020). *Marketing Research Applied Insight*, 6th ed., Harlow: Pearson.
- Peattie, K. and Charter, M. (2003). Green Marketing. M. J. Baker (Ed), *The Marketing Book*, 5th ed. in, (pp. 726-756). Burlington: Butterworth-Heinemann.
- Peattie, K. (2001). Towards Sustainability: The Third Age of Green Marketing. *The Marketing Review*, 2, 129-146.
- Peattie, K. (1995). *Environmental Marketing Management: Meeting the Green Challenge*, London: Pitman Publishing.
- Petty, R.E., Cacioppo, J.T. and Schumann, D. (1983). Central And Peripheral Routes to Advertising Effectiveness: The Moderating Role of Involvement. *Journal of Consumer Research*, 10 (September), 532-543.
- Pickett-Baker, J. and Ozaki, R. (2008). Pro-Environmental Products: Marketing Influence on A Consumer Purchase Decision. *Journal of Consumer Marketing*, 25(5), 281-293.
- Poiesz, B.C.T. and Bont, C. (1995). Do We Need Involvement to Understand Consumer Behavior? *Advances in Consumer Research*, 22, 448-452.
- Polonsky, M.J. and Rosenberger III, J.P. (2001). Reevaluating Green Marketing: A Strategic Approach. *Business Horizon*, (Sep-Oct.), 21-30.
- Polonsky, M.J. (1994). An Introduction to Green Marketing. *UCLA, Electronic Green Journal*. <https://escholarship.org/uc/item/49n325b7>.
- Rothschild, M. L. (1979). Advertising Strategies for High and Low Involvement Situations. J. C. Maloney, and B. Silverman (Eds.), *Attitude Research Plays for High Stakes* in, (pp. 74-93). Chicago: American Marketing Association.
- Schneider, K.C., and Rodgers, W.C. (1996). An Importance Subscale for Consumer Involvement Profile. *Advances in Consumer Research*, 23, 249-254.
- Straughan, R. and Roberts, J.A. (1999). Environmental Segmentation Alternatives: A Look at Green Consumer Behavior in The New Millennium. *Journal of Consumer Marketing*, 16, 558-575.
- Tjarnemo, H. (2001). Eco-Marketing and Eco-Management. Exploring Eco-Oriented-Performance Link in Food-Retailing. *Doctoral Thesis*. Department of Business Administration, Lund University.
- Tunçer, A. and Atan, Ö. (2020). Research on the Mediator and Moderator Role of Innovative Organizational Climate in The Impact of Intellectual Capital on Business Performance. *Usak University Journal of Social Sciences*, 12 (1), 156-180.

- Yaşlıoğlu, M. (2017). Factor Analysis and Validity in Social Sciences: Use of Exploratory and Confirmatory Factor Analyses. *Istanbul University Journal of Business Faculty*, 46, 74-85.
- Zaichkowsky, J.L. (1985). Measuring the Involvement Construct. *Journal of Consumer Research*, 12 (December), 341-352.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Esra DEMİRBAŞ
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale, and pattern</i>	Esra DEMİRBAŞ
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing, and reporting data</i>	Esra DEMİRBAŞ
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Esra DEMİRBAŞ
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Esra DEMİRBAŞ

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

SAVAŞ ALANLARINA YÖNELİK ALGILANAN DESTİNASYON İMAJININ TEKRAR ZİYARET ETME NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE DESTİNASYON AİDİYETİNİN ROLÜ: MUŞ MALAZGİRT SAVAŞ ALANI ÖRNEĞİ

Okan TÜRK¹

Öz

İnsanlık tarihi açısından savaşlar ve bu savaşların geçmiş olduğu alanlar oldukça büyük bir öneme sahiptir. Zira, yaşanan büyük savaşlar insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuş, toplumların ve milletlerin kaderini değiştirmiştir. Bu açıdan savaşların gerçekleştirilmiş olduğu alanlara yönelik yapılan ziyaretler, insanların milli ve tarihi bilinçlerinin artırılmasında, geçmişe olan meraklarının giderilmesinde ve savaşların toplumlar ve milletler üzerindeki etkisinin yerinde deneyimleyerek anlaşılmasında son derece önemlidir. Bütün bu motivasyon kaynakları insanların savaşların geçmiş olduğu alanlara yönelik ziyaret etme isteklerini gün geçtikçe artırmaktadır. Bu sebeple savaş alanları destinasyon pazarlaması açısından da önemli bir çekicilik unsuru haline gelmiştir. Bu açıdan savaş alanlarının gerçekleştirildiği destinasyonlara yönelik ziyaretçilerin ilgi ve motivasyonlarının belirlenmesi, bu ilgi ve motivasyonlar doğrultusunda destinasyon yönetimi uygulamalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Malazgirt Savaş Alanı da Anadolu'nun kapılarını Türklere açmış olan Malazgirt Savaşı'nın gerçekleştirildiği Türk tarihi açısından önemli bir savaş alanıdır. Tarihi ve milli bilincin geliştirilmesi adına bu savaş alanına yönelik ziyaretçilerin motivasyonlarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada Malazgirt Savaş Alanı'na yönelik algılanan destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisinde destinasyon aidiyetinin rolünü belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak Muş Malazgirt Savaş Alanını ziyaret eden 395 kişiye uygulanan anket formu aracılığıyla veriler toplanmıştır. Toplanan veriler Yapısal Eşitlik Modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda katılımcıların algıladıkları destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyeti ve destinasyon aidiyetini, destinasyon aidiyetinin ise tekrar ziyaret etme niyetini pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca katılımcıların algıladıkları destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde destinasyon aidiyetinin kısmi aracılık ve düzenleyicilik rolüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savaş Alanları Turizmi, Algılanan Destinasyon İmajı, Destinasyon Aidiyeti, Tekrar Ziyaret Etme Niyeti, Muş Malazgirt Savaş Alanı.

JEL Kodları: Z32, Z33, Z38

Başvuru: 19.12.2022

Kabul: 15.03.2023

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, o.turk@alparslan.edu.tr, Muş, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-0074-2835

THE ROLE OF DESTINATION ATTACHMENT IN THE EFFECT OF THE PERCEIVED DESTINATION IMAGE TOWARDS BATTLEFIELDS ON REVISIT INTENTION: CASE OF MALAZGIRT BATTLEFIELD IN MUŞ²

Abstract

Battles and the places where they occurred are specifically fundamental in respect of human history. This is due to the fact that the great wars marked a crucial turning point in human history and altered the course of many communities and nations. Visits to places where battles took place are crucial in this regard because they help individuals become more aware of their country's history, quench their curiosity about the past, and gain a firsthand understanding of how wars affect society and countries. People are more inclined to travel to places where battles have occurred as a result of all these motivating factors. Consequently, battlefields have emerged as a key attraction referring to destination marketing. The visitor perspectives and motivations concerning the locations where the battles are fought must be identified in this context, and destination management strategies must be developed in accordance with these perceptions and motivations. Malazgirt Battlefield is also a prominent battlefield with regard to Turkish history, as it opened the gates of Anatolia to the Turks. In order to develop historical and national consciousness, it is quite crucial to determine the motivations of the visitors to this battlefield. Therefore, it is aimed in this study to determine the role of destination attachment in the effect of the perceived destination image of the Malazgirt Battlefield on the revisit intention of visitors. For this purpose, data were collected through a questionnaire applied to 395 people who visited the Muş Malazgirt Battlefield using the convenience sampling method. The collected data were analyzed using the Structural Equation Model. The findings of this study highlighted that the destination image perceived by the participants affects their revisit intention and destination attachment, and destination attachment affects their revisit intention positively. In addition, it has been determined that the destination image perceived by the participants has a partial mediating and moderating role of destination attachment on their revisit intention.

Keywords: Battlefield Tourism, Perceived Destination Image, Destination Attachment, Revisit Intention, Malazgirt Battlefield in Muş.

JEL Codes: Z32, Z33, Z38.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

İnsanları turizm hareketlerine yönelten çeşitli etkenler bulunmaktadır. İnsanların çoğu tatil amacıyla seyahatlerini gerçekleştirirken; spor, sağlık, inanç vb. diğer çeşitli amaçlar doğrultusunda yapılan seyahatlerde gün geçtikçe artmaktadır. Araştırmanın

² The Extended English Summary is located below the Turkish article.

konusunu olan savaş alanları da insanlar için seyahat motivasyonu oluşturan unsurlardan birisidir. Zira, savaşlar toplumları manevi ve maddi bakımdan etkileyen önemli olaylardır. Savaş sonrasında toplumsal ve fiziksel değişimler oluşabilmektedir. Bu nedenle savaş alanlarını ziyaret etmek suretiyle insanlar, savaşın gerçekleşme biçimini, savaşın oluşturmuş olduğu acıları, mezar ve anıtları görmek istemektedirler. Bu amaçlarla yapılan seyahatleri içeren turizm türü savaş alanları turizmi olarak ifade edilmektedir (Çatır, 2017: 23).

Türk tarihinin dönüm noktalarından birisi olan Malazgirt Savaşı, Bizanslılar ve Selçuklular arasında meydana gelmiştir. Bu savaş Selçuklulara Anadolu'nun kapılarını açarken, Bizans İmparatorluğu'nu yıkılış sürecine sokmuştur (Demir, 2017: 240). Türk ve dünya tarihinde Malazgirt Zaferi yeni bir devrin başlangıcı ve dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Metin, 2020: 114). Malazgirt Savaşı, o zamanlarda bir sınır yerleşim yeri olan Malazgirt'in güneydoğusundaki ovalar ve tepeler ile Fırat Nehri'nin bir kolu olan Murat Nehri'ne dökülen iki nehir kolunun akmış olduğu düzlükte, Sultan Alp Arslan ve IV. Romanos Diogenes arasında 26 Ağustos 1071'de yaşanmış olup, İslâm dünyası ve Bizans açısından önemli sonuçları doğuran tarihî savaşlardan birisi olmuştur (Kaya, 2018: 283). Bu sebeple günümüzde de Malazgirt Savaşı'na ilişkin yoğun bir ilginin bulunduğunu söylemek mümkündür (Orta, 2016: 13).

Etkili pazarlama stratejileri oluşturabilmek ve turistlerin seyahat davranışlarını anlayabilmek adına destinasyonun oluşturduğu imaja yönelik algıyı doğru bir biçimde ölçebilecek metodolojilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca destinasyonların imajını doğru yansıtabilecek özelliklerin özenle seçilmesi de önem arz etmektedir (Ayaz vd., 2015: 56). Destinasyon imajı algısı, turistlerin destinasyona ilişkin memnuniyetleri üzerinde etkili olmakla birlikte, tekrar ziyaret niyetlerinin gelişmesine neden olarak destinasyon aidiyetinin oluşumuna katkıda bulunmaktadır (Öztürk, 2021: 1358). Bu nedenle bu çalışmada Türk tarihi açısından büyük bir öneme sahip olan Malazgirt Savaş alanını ziyaret eden kişilerin destinasyon imajı algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisinde destinasyon aidiyetinin rolünü belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle konu kavramsal açıdan incelenmiş, daha sonra savaş alanını ziyaret eden kişilerden elde edilmiş olan veriler analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

1.1. Literatür İncelemesi

Savaşlar insanlığın var oluşundan bu yana hayatlarında yer alarak, bireyler ve toplumların geleceği üzerinde köklü değişikliklere neden olmuşlardır. Kaleler, savaş alanları, askeri müzeler, donanma limanları vb. gibi unsurlar askeri çekicilikler olarak kabul edilmektedir. Bu çekiciliklere bağlı bir biçimde meydana gelen özel ilgi turizmi türü ise savaş alanları turizmi olarak adlandırılmaktadır (Atay ve Yeşildağ, 2010: 65). İngilizce literatürde; thana tourism, dark tourism, grief tourism ve Türkçe literatürde de karanlık turizm, keder turizmi, hüzn turizmi ve savaş alanları turizmi vb. gibi kavramlarla belirtilmekte olan bu alternatif turizm çeşidini tam manası ile tanımlamak oldukça zordur. Ancak, genellikle acı, ölüm, yıkım ve hüzn unsurlarını içerisinde barındıran alanlara yapılan seyahatler ya da turistik ziyaretler olarak ifade

edilmektedir (Boz, 2016: 64). Baldwin and Sharpley (2009) ise savaş alanları turizmini, duygusal ve manevi deneyimleme odağında şehitleri anmak ve hatırlamak amacıyla savaşların geçmiş olduğu yerlere yapılan seyahatler şeklinde tanımlamaktadır.

Savaşları konu eden yıl dönümleri ve anma törenlerinin turistik açıdan oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, yaşanan iç savaş sonrasında savaş anıtlarına ve mezarlıklarına yapılan ziyaretler savaş alanlarına yönelik ziyaretlerinin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Amerika'da 4500 civarında asker yaşamını kaybetmiş olduğu Gettysburg Savaşı'nı anmak için 1863 yılında törenler düzenlenmeye başlamıştır. ABD Hükümeti daha sonrasında Gettysburg Savaş Alanını, bir milli parka dönüştürerek insanların ziyaretine açmıştır. I. Dünya Savaşının yaşanmış olduğu önemli savaş alanlarından olan Belçika-Fransa'nın Somme Bölgesi, Gettysburg, Iwo Jima, Pearl Harbour, Waterloo, Normandi, Vietnam, Kore, Yahudi Kampları ve Auschwitz Kampı geleneksel bir şekilde anıtlaştırılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nagazaki ve Hiroşima gibi insanların doğal olarak kabullenmekte zorlandığı katastrofik olayların zihinlerde çözümlenmesine ilişkin turizm faaliyetleri savaş turizmi içerisinde yerini almıştır (Basarin, 2011: 14; Ilgar, 2015: 2-3; Yeşildağ ve Atay, 2011: 269).

Türk askeri tarihine bakıldığında, M.Ö. 4000'li yıllardan günümüzdeki Türk Silahlı Kuvvetleri'ne kadar devam eden bir askeri gelişim ve sayısız savaşlar yaşandığı görülmektedir. Türk kültüründe tarih boyunca siyasi düzen ve askerî düzen birlikte değerlendirilerek, gelişimini bir arada göstermiştir (Akbulut ve Ekin, 2018: 397). Anadolu topraklarında tarih boyunca gerçekleştirilmiş olan sayısız savaşlar sebebiyle savaş alanları turizmine yönelik olarak Türkiye'de, oldukça zengin bir birikim bulunmaktadır. Çanakkale Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Malazgirt Savaşı'nda çatışmaların ve savaşa ilişkin olayların geçmiş olduğu yerler, Türkiye'de turistik açıdan değerlendirmesi gereken özgün çekicilikleri oluşturmaktadır (Uzun ve Zaman, 2020: 919).

Savaş alanı turizmi hızla gelişim göstermekte, uluslararası ve iç turizm pazarlarında önemli bir pay sahibi haline gelmektedir. (Hall vd., 2011: 419-429). Savaş alanları, neredeyse diğer tüm turistik alanlardan daha derin duygular uyandırmaktadır (Prideaux, 2007: 17-27). Foote (2003), savaş alanlarının insanları bir olayın anlamını düşünme, tarihi algılama ve tarihi savaş alanını hayal ederek ve geçmişe olan merakını giderebilme gibi duyguları geliştirebileceğini belirtmiştir. Bu nedenle, savaş alanlarına yönelik motivasyonların belirlenmesinin turistlerin bilişini anlamak, turistlerin gelecekteki davranışlarını analiz edebilmek amacıyla araştırmacılar ve planlamacılar açısından oldukça önemli olduğunu vurgulamıştır.

Destinasyon imajı, ziyaretçilerin bir yer ile ilgili çeşitli düşüncelerine, inançlarına, izlenimlerine yönelik bakış açıları şeklinde ifade edilmektedir (Avcıkurt, 2005). Soylu vd. (2018) ise destinasyon imajını kişilerin bir yer veya destinasyon hakkında zihinsel şemaları, fikirleri ve inanışlarının bütününe şeklinde ifade etmektedir. Turistik bir ürünün turistler tarafından satın alınmasında o ürünün zihinlerinde oluşturmuş olduğu imaj, oldukça belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer biçimde bir

destinasyonun imajı o destinasyonu, diğer destinasyonlardan ayırmakta ve bu durum turistik talebin o destinasyona yönlendirilmesinde etkili olabilmektedir (Baloğlu ve Brinberg, 1997: 11-15).

Destinasyon imajı algısı ise; destinasyonların içerisinde bulundurduğu turistik talep kaynakları ve turizm arzı doğrultusunda, turistlerin zihinlerinde oluşan düşünce ve duyguların bütünü şeklinde tanımlanmaktadır. Bir destinasyonun imajına yönelik algı çeşitli faktörden oluşabilmekte ve etkilenebilmektedir. Destinasyonun barındırdığı; doğal kaynaklar, tarih, kültür ve sanat, ekonomik ve politik çevre, güvenlik durumu, bölgenin gelişmişlik düzeyi, turizm altyapısı, genel altyapı, boş zaman ve rekreasyon, yerel halkın tutumu, doğal afetler, terör ve savaş, gibi durumlar, destinasyon imajını ve turizm talebini doğrudan etkileyebilmektedir (Yamaç ve Zengin, 2015: 57). Destinasyon imajının oluşum sürecini Echtner ve Ritchie (2003), seyahat deneyimiyle ilgili ziyaretçilerin zihninde ilk imajların oluşturulması, bu imajın güncel bilgiler eklenerek yenilenmesi, seyahate ilişkin kararların verilmesi, karar verilen destinasyona seyahatin gerçekleştirilmesi, destinasyondaki konaklama olanaklarından faydalanma, ziyaretçilerin geldikleri yerlere geri dönüşü ve seyahat esnasında edinilmiş olan tecrübeler doğrultusunda imajın farklılaşması şeklinde sıralamıştır.

Destinasyonların sahip olduğu çeşitli özellikler itibari ile turistlerde yarattığı duyuşsal ve bilişsel imaj, turistlerin bu destinasyonlarla aralarında oluşturduğu aidiyet duygusunun gelişimine katkı sağlayabilmektedir (Jorgensen ve Stedman 2001: 233-248). Destinasyonlara ziyarette bulunan bireylerde o destinasyona ilişkin oluşan duygusal anlamdaki bağlılık aidiyet olarak ifade edilmektedir (Hidalgo ve Hernandez, 2001: 174). Destinasyon aidiyeti ise; destinasyonlara ziyarette bulunan turistlerin o destinasyon ile ilgili zihinlerinde oluşan olumlu imaj ve ziyaretçilerin destinasyonla aralarında oluşturdukları aidiyet durumunu içermektedir (Veasna vd., 2013: 513). Başka bir ifade ile destinasyon aidiyeti, kişilerin ziyaret ettikleri bir destinasyonla aralarında oluşan psikolojik ve duygusal bağı ifade etmektedir (Türkey, 2014).

Bir destinasyona yönelik aidiyet oluşturmak, destinasyon için rekabet avantajı ve sürdürülebilirliğin sağlanması açısından güçlü bir temel olarak kabul edildiği için oldukça büyük bir öneme sahiptir. Ziyaretçiler tarafından bir destinasyona yönelik aidiyet duygusunun geliştirilmesi onları tekrar ziyaret etmeye ya da destinasyonu başkalarına önerme yönünde motive etmeye yardımcı olacaktır (Chen vd., 2016: 602-611). Daha açık bir biçimde ifade edilirse ziyaretçilerin duygusal bağ oluşturdukları ve mekânın çağrıştırdığı sosyal etkileşimlerden mekâna ilişkin hatıralar edindikleri yerlere aidiyet hissetmeleri, diğer destinasyonlarla kıyasladıklarında bu destinasyonlara karşı farklı bir bakış açısı ile bakmalarını sağlayabilecektir (Lee vd., 2012: 754-767).

Tekrar ziyaret etme niyeti, bireylerin geçmiş deneyimlerine doğrultusunda aynı şirketi tekrar tercih etme isteği olarak belirtilmektedir (Hellier vd., 2003: 1764). Kişilerin ziyaret ettikleri destinasyonlardan memnun ayrılarak o destinasyonları bir daha ziyaret etme isteği duymaları tekrar ziyaret etme niyeti kavramının gelişimine neden olmuştur (Çetin ve Perçin, 2021: 601). Tekrar ziyaret etme niyeti destinasyon

yönetimi açısından değerlendirildiğinde, satın alma karar sürecini başlatmaktan ziyade turist memnuniyetin bir uzantısı şeklinde kabul edilmektedir (Stylos vd., 2016: 42). Destinasyonların barındırdığı doğal güzellikleri, kültürel ve tarihi değerleri, sosyal aktiviteleri, güvenlik koşulları, fiyat ve hijyen vb. gibi unsurlar, o destinasyonların tercihinde ve tekrar ziyaret edilmesinde oldukça önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Kocatürk ve Artuğer, 2019: 155).

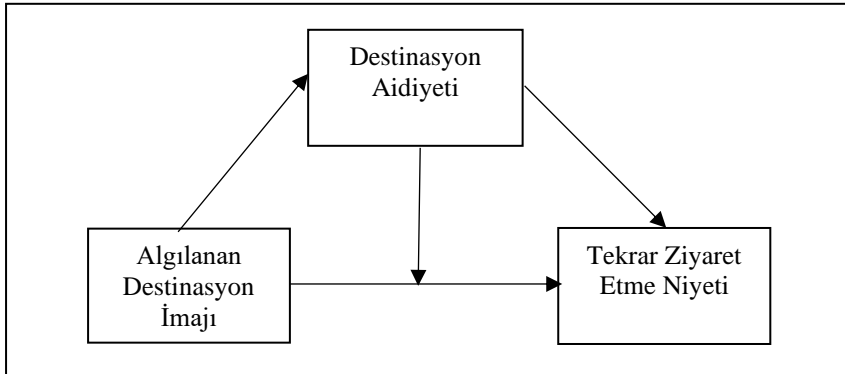
2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırmanın evrenini savaş alanlarını ziyaret eden kişiler oluşturmaktadır. Örneklem yöntemi olarak araştırmada kolayda örneklem kullanılarak, evreni en uygun şekilde temsil edeceği düşünülen Muş Malazgirt Savaş Alanını ziyaret eden 395 kişiye anket uygulanarak veriler elde edilmiştir. Araştırmanın verileri Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 02.12.2022 tarihli 12 numaralı toplantısının 40 numaralı karar sayısında alınan etik kurul izni ile toplanmıştır. Verilerin elde edilirken kullanılan anket formunun birinci bölümünde algılanan destinasyon imajının ölçülebilmesi için Baloğlu ve Mangaloğlu (2001)' in çalışmalarında sunmuş oldukları Algılanan Bilişsel İmaj Ölçeği, ikinci bölümünde destinasyon aidiyetini ölçmek için kullanılan Veasna vd. (2013)'ün geliştirmiş olduğu Destinasyon Aidiyeti Ölçeği, üçüncü bölümünde Bülbül vd. (2012) ve Yüce vd. (2018)' in çalışmalarından uyarlanmış olan tekrar ziyaret etme niyetini ölçmeye ilişkin ifadeler ve son bölümünde ise yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim durumu gibi ziyaretçilerin demografik bilgilerini ölçmeyi amaçlayan sorular yer almaktadır. Araştırmanın bağımsız değişkeni; destinasyon imajı algısı, bağımlı değişkeni; tekrar ziyaret etme niyeti, aracı ve düzenleyici değişkeni ise destinasyon aidiyetidir.

2.2. Araştırma Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada kullanılan model ve hipotezler yapılan literatür incelemelerine göre oluşturulmuştur. Araştırmanın modeli ve hipotezleri aşağıda sunulmuştur:

Şekil-1 Araştırma Modeli

Hipotezler:

H₁: Ziyaretçilerin destinasyon imajına ilişkin algılarının destinasyon aidiyetleri üzerinde doğrudan anlamlı etkisi bulunmaktadır.

H₂: Ziyaretçilerin destinasyon imajına ilişkin algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde doğrudan anlamlı etkisi bulunmaktadır.

H₃: Ziyaretçilerin destinasyon aidiyetlerinin tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde doğrudan anlamlı etkisi bulunmaktadır.

H₄: Ziyaretçilerin destinasyon imajına ilişkin algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisinde destinasyon aidiyetinin aracı rolü bulunmaktadır.

H₅: Ziyaretçilerin destinasyon imajına ilişkin algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisinde destinasyon aidiyetinin düzenleyici rolü bulunmaktadır.

3. BULGULAR

3.1. Araştırma Verilerinin Normallik Durumu

Araştırmada veriler bilgisayar programları aracılığıyla analizi edilmiştir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik analizlerine geçilmeden önce araştırmada kullanılan verilerinin normallik dağılımı gösterip göstermediği incelenmiştir. Zira sayısal verilerle analiz yapılması gereken çalışmalarda elde edilen verilerin normal dağılımı göstermesi oldukça önemlidir ve testlerin bir çoğunun yapılabilmesi açısından verilerin normal veya normale yakın dağılımı sergilemesi istenmektedir. Ayrıca araştırma verilerinin normal veya normale yakın dağılımı göstermemesi analiz sonuçlarının hatalı çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu durum analiz sonuçlarının yorumlanmasında yanlışlıklar oluşmasını sağlayabilmektedir (Kalaycı, 2010: 53; Karagöz, 2017: 104).

Araştırma verilerinin normallik durumunun tespiti amacı ile verilere normallik analizleri yapılmıştır. Verilerin normal dağılımı gösterip göstermediklerinin tespit edilebilmesi amacıyla, literatürde yaygın olarak kullanıldığı belirlenen yöntemlerden birisi olan standart sapmalarına ilişkin değerler ile basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerlerine bakılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2015:207-208). Verilerin normal dağılımı gösterdiğinden bahsedebilmek için standart sapmalarının 1'e yakın olması, basıklık ve çarpıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında değer alması gerekmektedir (Bayram, 2013:109). Yapılan normallik testleri sonucunda araştırma verilerinin standart sapmalarının 1'e yakın olduğu, basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerlerinin ise -2 ile +2 arasında değer aldığı görülmüştür.

Araştırmada yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak yol analizi uygulanmış, bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama derecesi ve bu etki üzerinde düzenleyici ve aracı değişkenin rolü tespit edilmiştir. Şekil 1. de belirtilmiş olan araştırmanın modelini test edebilmek için Anderson ve Gerbing (1988)' in önermiş olduğu iki aşamadan oluşan yaklaşım benimsenmiştir. Ölçüm modelini değerlendirmek amacıyla öncelikle

doğrulayıcı faktör analizi (CFA) uygulanmış, sonrasında Yapısal Eşitlik Modeli (SEM) kullanılarak araştırma hipotezleri test edilmiştir.

3.2. Araştırma Verilerinin Geçerliliği ve Güvenilirliği

Araştırmada oluşturulmuş olan modelin analizine yönelik işlemlere geçilmeden önce araştırma yapılarının güvenilirlik ve geçerlilik testleri uygulanmıştır. Güvenilirlik ve geçerlilik durumlarının tespiti için yapıların iç tutarlılıkları (internal consistency reliability), ayırma geçerlilikleri (discriminant validity) ve birleşme geçerlilikleri (convergent validity) incelenmiştir. Araştırma yapılarının iç tutarlılıklarının belirlenebilmesi amacıyla birleşik güvenilirliklerine (CR=Composite Reliability) ve Cronbach Alpha katsayılarına bakılmıştır. Birleşme geçerliliğinin incelenmesi amacıyla ise faktör yükleriyle açıklanan ortalama varyanslarına ilişkin (AVE= Average Variance Extracted) değerler incelenmiştir. Faktör yüklerinin literatürde ≥ 0.70 olması, birleşik güvenilirlik ve Cronbach Alpha katsayılarının ≥ 0.70 olması, AVE değerlerinin ise ≥ 0.50 olması kabul edilebilir değerler olarak belirtilmektedir (Hair vd., 2006: 431-454; Hair vd., 2017: 616-632; Fornell ve Larcker, 1981: 39-50). Aşağıda bulunan tabloda araştırmadaki yapıların içsel tutarlılıkları ve birleşme geçerliliklerine ilişkin sonuçlar yer almaktadır.

Tablo-1 Araştırma Yapılarının İçsel Tutarlılık ve Birleşme Geçerliliklerine İlişkin Sonuçlar

Değişken	İfadesi	Faktör Yüğü	Cronbach Alpha	CR	AVE
Algılanan Destinasyon İmajı	ADİ 1	0.677	0.891	0.892	0.431
	ADİ 2	0.728			
	ADİ 3	0.639			
	ADİ 4	0.733			
	ADİ 5	0.610			
	ADİ 6	0.626			
	ADİ 7	0.599			
	ADİ 8	0.673			
	ADİ 9	0.725			
	ADİ 10	0.670			
	ADİ 11	0.502			
Destinasyon Aidiyeti	Dİ 1	0.761	0.923	0.922	0.598
	Dİ 2	0.788			
	Dİ 3	0.850			
	Dİ 4	0.717			
	Dİ 5	0.744			
	Dİ 6	0.762			
	Dİ 7	0.778			
	Dİ 8	0.778			
TZN	TZN 1	0.876	0.899	0.899	0.748
	TZN 2	0.881			

Tekrar Ziyaret Etme Niyeti	TZN 3	0.837			

Tabloda belirtilen değerlere bakıldığında yapıların faktör yüklerinin 0.599 ile 0.881 arasında değer aldığı görülmektedir. Yapıların faktör yüklerinin Hair vd. (2017) tarafından $\geq 0,708$ in üstünde olması gerektiği belirtilmiştir. İfadeler belirtilen bu değerlerin altında kalıyorsa ölçekten çıkarılmadan önce CR ve AVE değerlerinin incelenmesi gerekmektedir. Yapıların CR ve AVE değerlerinin 0.40 ile 0.70 arasında bulunması halinde yazarlar, ölçekten ifade çıkarılmaması gerektiğini kabul etmektedirler. Tablo incelendiğinde analiz yapılacak olan ifadelerin bu eşik değer üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, araştırma yapılarının, CR katsayılarının 0.892 ile 0.922 arasında ve Cronbach Alpha katsayılarının da 0.891 ile 0.923 arasında değer alması içsel tutarlılığın sağlanmış olduğunu göstermektedir. Araştırmada kullanılacak yapıların faktör yükleri 0.599 ile 0.881 arasında ve AVE katsayıları ise 0.431 ile 0.748 arasında değer almıştır. Bu nedenle araştırma yapılarının birleşme geçerliliğinin sağlandığını da söylemek mümkündür. Zira, Psaila ve Roland (2007) AVE değerinin 0.40'ın üzerinde olduğu ve CR değerinin de .70'in üzerinde olduğu durumlarda birleşme geçerliliğinin yeterli olduğunun kabul edilebileceğini belirtmişlerdir.

Araştırmada kullanılan yapıların ayrışma geçerliliklerinin incelenmesinde Fornell ve Lacker (1981)' in önermiş olduğu ölçüte ve Henseler vd. (2015)' in önermiş olduğu HTMT katsayılarına bakılmıştır. Fornell ve Lacker (1981) önerisi üzere araştırmada kullanılan yapıların AVE' lerine ilişkin değerlerin kareköklerinin araştırmada kullanılmakta olan yapıların arasında bulunan korelasyon katsayılarından yüksek olması gerektiğini belirtmişlerdir. Aşağıdaki tabloda Fornell ve Lacker (1981)' in önermiş olduğu ölçütlere göre analiz sonuçları bulunmaktadır. Tabloda parantez içerisinde yazılmış olan değerler AVE'nin karekökü değerlerini ifade etmektedir. Tabloda gösterilen değerler incelendiğinde, araştırmada kullanılan yapıların her birinin AVE karekökü değerinin yine araştırmada kullanılan diğer yapılarla aralarında bulunan korelasyon katsayılarından daha yüksek değer aldığı görülmektedir.

Tablo-2 Ayrışma Geçerliliğine İlişkin Sonuçlar

	Algılanan Destinasyon İmajı	Destinasyon Aidiyeti	Tekrar Ziyaret Etme Niyeti
Algılanan Destinasyon İmajı	(0.877)		
Destinasyon Aidiyeti	0.656	(0.871)	
Tekrar Ziyaret Etme Niyeti	0.769	0.773	(0.865)

Hanseler vd. (2015)' in önermiş olduğu HTMT katsayıları araştırmanın bütün değişkenlerine ilişkin ifadelerin korelasyon ortalamalarının aynı değişkenlere ilişkin

ifadelerin korelasyonlarının geometrik ortalamalarına oranını göstermektedir. Araştırmada ölçülen yapıların teorik açıdan birbirlerine yakın olduğunun düşünüldüğü durumlarda yazarlar, HTMT katsayılarının 0,90'm, teorik açıdan birbirlerinden uzak olduğunun düşünüldüğü durumlarda ise 0,80' in altında değer alması gerektiğini ifade etmişlerdir. Aşağıdaki tabloda belirtilen HTMT katsayıları incelendiğinde katsayıların kabul edilebilir değerlerin altında değer aldığı görülmektedir.

Tablo-3 Araştırmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin HTMT Katsayıları

	Algılanan Destinasyon İmajı	Destinasyon Aidiyeti	Tekrar Ziyaret Etme Niyeti
Algılanan Destinasyon İmajı			
Destinasyon Aidiyeti	0.876		
Tekrar Ziyaret Etme Niyeti	0.770	0.868	

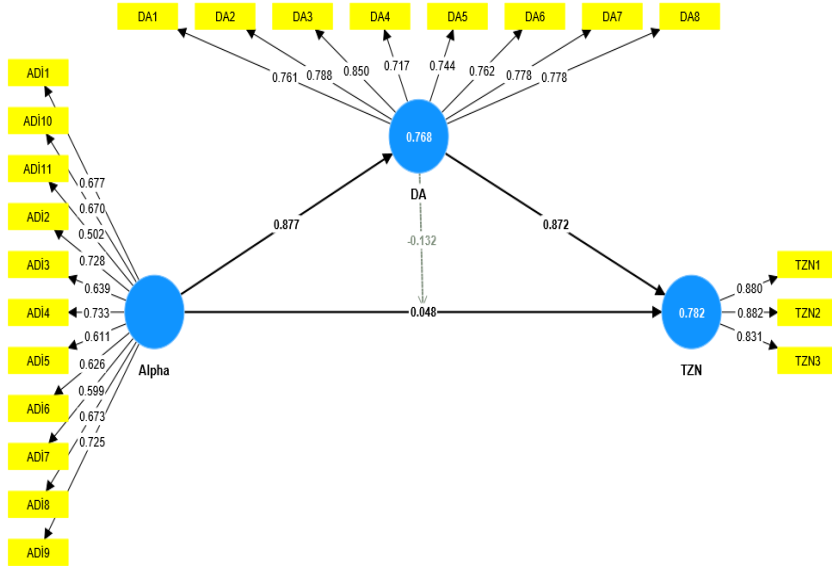
3.3. Katılımcıların Demografik ve Kişisel Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında %41.0'in erkeklerden oluştuğu ve %59.0'min ise kadın olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaşları incelendiğinde %34.4' ünün 20 yaş ve altı %59.0'nının 21-30 yaş arasında, %4.6' sının 31-40 yaş arasında, %0.3'ünün 41-50 yaş arasında ve %1.8' inin ise 51 yaş ve üzerinde olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında %1.5 'inin ilköğretim eğitim seviyesine, %2.0'sinin lise eğitim seviyesine, %67.8'inin ön lisans eğitim seviyesine, %25.1' inin lisans eğitim seviyesine ve %3.5'inin ise lisansüstü eğitim seviyesine sahip oldukları görülmüştür. Katılımcıların gelir durumuna bakıldığında ise %60.8'inin 0-4.999 TL arasında, %16.7'sinin 5.000-9.999 TL arasında, %7.6'sının 10.000-14.999 TL arasında, %4.3'ünün 15.000-19.999 TL arasında, %10.6'sının 20.000 TL ve üzeri gelir seviyesine sahip olduğu tespit edilmiştir.

3.4. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Ziyaretçilerin destinasyon imajına ilişkin algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri ve destinasyon aidiyetleri üzerinde, destinasyon aidiyetlerinin tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki doğrudan etkisinin bulunup bulunmadığı ve destinasyon imajına ilişkin algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisinde destinasyon aidiyetlerinin düzenleyici ve aracı rolünü belirleyebilmek amacıyla yapılan path analizi sonuçları aşağıda sunulmuştur. Araştırmada kullanılan hipotezleri test etmek için oluşturulmuş olan Yapısal Eşitlik Modeli Şekil 2. de sunulmuştur.

Şekil-2 Araştırma Hipotezlerini Test Etmek İçin Kullanılan Yapısal Eşitlik Modeli

Araştırmada kullanılan modelin analizinde PLS-SEM yani, kısmi en küçük kareler path analizi kullanılmıştır. Smart PLS 4.0 programı aracılığıyla araştırma verileri analiz edilmiştir. Araştırmanın modeli ile ilgili R^2 , doğrusallık katsayıları ve etki büyüklüğü (f^2) kat sayılarını hesaplayabilmek amacıyla PLS algoritması çalıştırılmıştır. PLS yol örnekleminde 5000 adet alt örneklem alınmak suretiyle t değerleri hesaplanmıştır. Araştırmanın sonuçlarını gösteren R^2 , f^2 , VIF değerleri Tablo 4. de gösterilmiştir.

Tablo-4 Araştırmada Kullanılan Modele İlişkin Katsayılar

Değişkenler		VIF	R^2	f^2
Algılanan Destinasyon İmajı	Tekrar Ziyaret Etme Niyeti	4.340	0.782	1.466
	Destinasyon Aidiyeti	4.345		0.801
Algılanan Destinasyon İmajı	Destinasyon Aidiyeti	1.000	0.768	3.319

Araştırma değişkenleri arasındaki VIF (Variance Inflation Factor) değerlerine bakıldığında kabul edilebilir değer olarak ifade edilen 5'in altında olduğu belirlenerek, araştırma değişkenleri arasında doğrusallık probleminin bulunmadığı görülmüştür (Hair vd., 2017:616-632). Araştırma modeline ilişkin R^2 değerlerine bakıldığında ziyaretçilerin tekrar ziyaret etme niyetlerinin %78 oranında açıklandığı belirlenmiştir. Tabloda f^2 olarak ifade edilen etki büyüklüğü kat sayılarına bakıldığında ise algılanan destinasyon imajının destinasyon aidiyeti üzerinde, destinasyon aidiyetinin tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde ve algılanan destinasyon imajının tekrar ziyaret etme

niyeti üzerinde yüksek seviyede etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmektedir. Zira, Cohen (1988) tarafından (f^2) olarak ifade edilen etki büyüklüğü katsayısının 0.02 ve üstünde olması durumunda düşük, 0.15 ve üstünde olması durumunda orta ve 0.35 ve üstünde olması durumunda yüksek olarak değerlendirilebileceği belirtilmiştir. Araştırma modelinde bulunan yapıların birbirleri üzerindeki doğrudan etkilerini gösteren sonuçlar Tablo 5’ te sunulmuştur.

Tablo-5 Araştırmada Kullanılan Modele İlişkin Doğrudan Etki Sonuçları

Değişkenler		Standardize β	Standart Sapma	t- değerleri	P
Algılanan Destinasyon İmajı	Tekrar Ziyaret Etme Niyeti	0.771	0.027	28.490	0.000
Destinasyon Aidiyeti		0.872	0.097	8.986	0.000
Algılanan Destinasyon İmajı	Destinasyon Aidiyeti	0.877	0.020	44.837	0.000

Elde edilen sonuçlar ışığında algılanan destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyetini ($\beta=0.771$ $p<0,01$) ve destinasyon aidiyetini ($\beta= 0.877$ $p<0,01$) ve destinasyon aidiyetinin tekrar ziyaret etme niyetini ($\beta= 0.872$ $p<0,01$) pozitif olarak anlamlı bir biçimde etkilediği belirlenmiştir. Bu nedenle H_1 , H_2 ve H_3 hipotezleri kabul edilmiştir.

Destinasyon aidiyetinin aracılık etkisinin tespit edilebilmesi için öncelikle değişken modelden çıkarılarak yol katsayısının anlamlılığına bakılmıştır. Algılanan destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyeti ($\beta=0.771$ $p<0,01$) üzerindeki etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra aracı değişken modele eklenerek yol katsayılarının anlamlılığına bakılmıştır. Elde edilen sonuçlar ışığında algılanan destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyeti ($\beta=0.813$ $p<0,01$) ve destinasyon aidiyetini ($\beta= 0.877$ $p<0,01$) anlamlı olarak etkilediği, destinasyon aidiyetinin tekrar ziyaret etme niyetini ($\beta= 0.872$ $p<0,01$) anlamlı bir biçimde etkilediği tespit edilmiştir.

Baron ve Kenny (1986) aracı etkiden söz edebilmek için aracılık etkisinin bulunduğu düşünülen değişkenin olmadığı modelde bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni anlamlı olarak etkilemesi, aracılık etkisinin bulunduğu düşünülen değişken modele eklendiğinde ise bağımsız değişkenin aracılık etkisinin bulunduğu düşünülen değişkeni, aracılık etkisinin bulunduğu düşünülen değişkeninde bağımlı değişkeni anlamlı bir şekilde etkilemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Araştırma bulgularına bakıldığında ziyaretçilerin algıladıkları destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde ($\beta=0.771$ $p<0,01$) ve destinasyon aidiyetleri üzerinde ($\beta=0.771$ $p<0,01$), destinasyon aidiyetlerinin ise tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde ($\beta=-0.872$ $p<0,01$) anlamlı etkisinin bulunduğu belirlenmiştir.

Aracılık etkisinin belirlenmesi sebebiyle VAF (Variance Accounted For) değeri hesaplanmıştır (Doğan, 2018). VAF değeri algılanan destinasyon imajı → destinasyon aidiyeti → tekrar ziyaret etme niyeti yolunda 0.40 olarak hesaplanmıştır. VAF değerinin 0.80'den büyük olduğu durumlarda tam aracılık, 0.20-0.80 arasında ise kısmi aracılık, 0.20'den küçük ise aracılık etkisinin olmadığı kabul edilmektedir. VAF değerine göre ziyaretçilerin destinasyon imajı algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisinde destinasyon aidiyetlerinin aracı rolünün olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple H_4 hipotezi kabul edilmiştir.

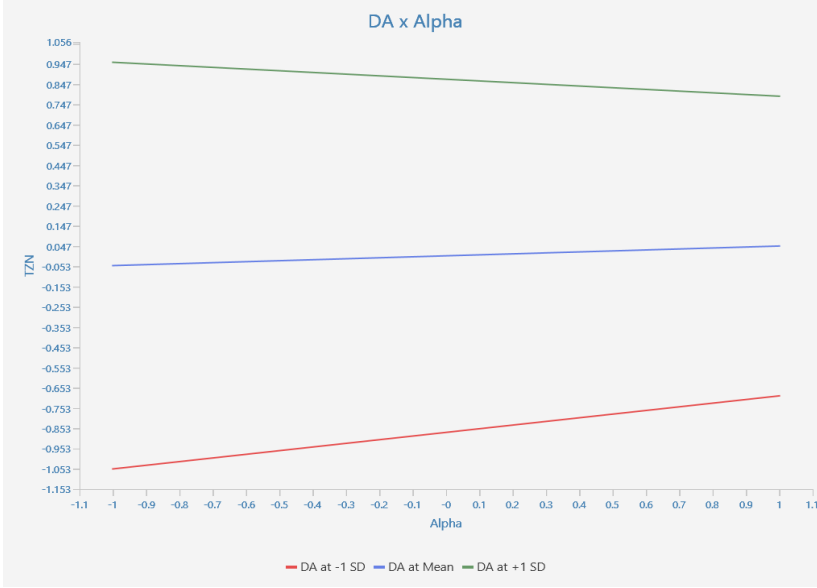
Araştırma modeline ait R^2 değerlerine bakıldığında ziyaretçilerin destinasyon imajı algılarının tekrar ziyaret etme niyetlerini aracı değişkenin bulunmadığı modelde %59, aracı değişkenin bulunduğu modelde %78 açıkladığı tespit edilmiştir. Araştırmanın bağımlı değişkeninde %19'luk R^2 farkının aracı etkiden kaynaklandığı ifade edilebilir. Araştırma değişkenleri arasında bulunan ilişkileri gösteren analiz sonuçları Tablo 6' da gösterilmiştir.

Tablo-6 Araştırma Modeli Katsayıları

Değişkenler		Standardize β	Standart Sapma	t- değerleri	p	Güven Aralığı (%95)
Algılanan Destinasyon İmajı	Tekrar Ziyaret	0.813	0.049	6.530	0.000	0.749 0.869
Destinasyon Aidiyeti	Etme Niyeti	0.872	0.061	3.467	0.001	0.696 1.076
Algılanan Destinasyon İmajı	Destinasyon Aidiyeti	0.877	0.045	11.373	0.000	0.834 0.911
Algılanan Destinasyon İmajı X Destinasyon Aidiyeti (Düzenleyici Değişken)	Tekrar Ziyaret Etme Niyeti	-0.132	0.061	2.074	0.038	-0.172 -0.092

Bir değişkenin düzenleyicilik etkisinden bahsedilebilmesi için bağımsız ve bağımlı değişken arasında bulunan ilişkinin şiddetini veya yönünü değiştirmesi gerekmektedir. Araştırma sonuçları incelendiğinde düzenleyici değişken olan destinasyon aidiyetinin bağımsız değişken olan destinasyon imajı algısı ve bağımlı değişken olan tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkinin şiddetini ve yönünü değiştirdiği görülmektedir. Bu nedenle ziyaretçilerin destinasyon aidiyetlerinin destinasyon imajı algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisinde düzenleyici rolünün bulunduğunu söylemek mümkündür. Smart PLS programı

tarafından anlamlı olan düzenleyici etkiye yönelik oluşturulan eğim grafiği Şekil 3' te sunulmuştur.

Şekil-3 Eğim Grafiği

Şekil 3. de gösterilmiş olan eğim grafiği ± 1 standart sapma değerleri ve destinasyon aidiyeti değişkeninin ortalamasına göre oluşturulmuştur. Gösterilen grafikteki doğruların birbirlerine paralel olmaması düzenleyici etkinin anlamlı olduğunu göstermektedir. Grafiğe bakıldığında destinasyon aidiyeti değişkeninin seviyelerine göre destinasyon imajına ilişkin algı ve tekrar ziyaret etme niyeti arasında bulunan ilişkinin yönünü ve şiddetini değiştirdiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

4. TARTIŞMA

Savaşların yaşandığı alanlar insanlık tarihi açısından önemli alanlardır. İnsanlar savaş alanlarını ziyaret ederek geçmişi merak etme duygularını gidermekte, tarihi ve milli bilinçlerini artırmakta, savaşın insanlık tarihi ve toplumlar üzerindeki etkisini daha iyi anlayabilmek açısından yerinde gözlemlene imkânı bulabilmektedir. Bu noktada Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan ve Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasını sağlayan Malazgirt Savaşı'nın gerçekleşmiş olduğu alanlara yapılan ziyaretler oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmada Malazgirt Savaş alanını ziyaret eden kişilerin destinasyon imajına yönelik algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisinde destinasyon aidiyetinin rolü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonuçları ziyaretçilerin algıladıkları destinasyon imajının destinasyon aidiyeti üzerinde doğrudan anlamlı etkisinin olduğunu göstermiştir. Destinasyon aidiyetinin ziyaretçilerin destinasyonla aralarında bilişsel ve duygusal bağ kurmaları sonucunda oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda Malazgirt Savaş Alanı'na yönelik algılanan imajın destinasyon aidiyetini etkilemesi beklenen bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmanın bir başka sonucu ziyaretçilerin destinasyon imajına yönelik algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde doğrudan anlamlı etkisinin olduğudur. Bu sonuç literatürdeki bazı çalışmalar tarafından desteklenmekte (Aksöz ve Çay, 2022; Saçlı vd., 2019:187; Sağlık ve Türkeri, 2015) ve Malazgirt Savaş alanını ziyaret eden kişilerin algılamış oldukları destinasyon imajının burayı tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu sonucun Malazgirt Savaş Alanı'nın tarihi öneminden ve destinasyonda sunulan hizmetlerin ziyaretçilerin algısı üzerindeki etkisinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın diğer bir sonucu da ziyaretçilerde oluşan destinasyon aidiyetinin tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde doğrudan anlamlı bir etkiye sahip olmasıdır. Bu sonuç Malazgirt Savaş Alanı'nı ziyaret eden kişilerin destinasyona yönelik aidiyet duygusu oluşturdukları ve bunun sonucunda destinasyonu tekrar ziyaret etme yönünde eğilim gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada ayrıca ziyaretçilerin destinasyon imajına yönelik algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisinde destinasyon aidiyetinin kısmi aracılık ve düzenleyicilik rolüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç Malazgirt savaş alanını ziyaret eden kişilerin destinasyona yönelik algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisinin destinasyona ilişkin aidiyet duyguları devreye girdiğinde etkinin şiddetinin değiştiğini bize göstermektedir. Bu sonucun Malazgirt savaş alanının tarihi ve millî öneminden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Zira, tarihi ve millî olarak oldukça önemli olan bu alanda ziyaretçilerde kolaylıkla aidiyet duygusu oluşabilecek ve destinasyon imajına yönelik algılarının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisini değiştirebilecektir.

SONUÇ

Araştırma sonuçları Muş Malazgirt Savaş Alanı özelinde ziyaretçilerin destinasyon imajına yönelik algılarının destinasyon aidiyeti ve tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde ve destinasyon aidiyetinin de tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde pozitif yönde doğrudan anlamlı etkisinin bulunduğunu göstermiştir. Ayrıca araştırmada ziyaretçilerin algıladıkları destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyetleri üzerindeki etkisinde destinasyon aidiyetinin kısmi aracılık ve düzenleyicilik rolüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar Türk tarihi açısından son derece büyük bir öneme sahip olan Malazgirt Savaşı'nın gerçekleştirildiği savaş alanına yönelik ziyaretçi motivasyonlarının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Zira elde edilen sonuçlar

destinasyon yönetiminde etkili olan paydaşlara destinasyon imajı ve destinasyona yönelik ziyaretçi motivasyonlarının geliştirilebilmesi adına önemli bilgiler sunmaktadır. Sonuç olarak bu araştırma, literatürde tespit edilen konu ile ilgili açığın doldurulması, gelecekte yapılabilecek araştırmalara yol göstermesi ve destinasyon yönetimi açısından yerel yönetimlere ışık tutması açısından son derece önemlidir. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda bu konu destinasyon yönetimi ile ilgili başka etkenler üzerinden değerlendirilerek tarihi ve milli açıdan oldukça önemli bir yeri olan Malazgirt Savaş Alanı'na yönelik ziyaretçi motivasyonları farklı açılardan değerlendirilebilir.

THE ROLE OF DESTINATION ATTACHMENT IN THE EFFECT OF THE PERCEIVED DESTINATION IMAGE TOWARDS BATTLEFIELDS ON REVISIT INTENTION: CASE OF MALAZGIRT BATTLEFIELD IN MUŞ

1. INTRODUCTION

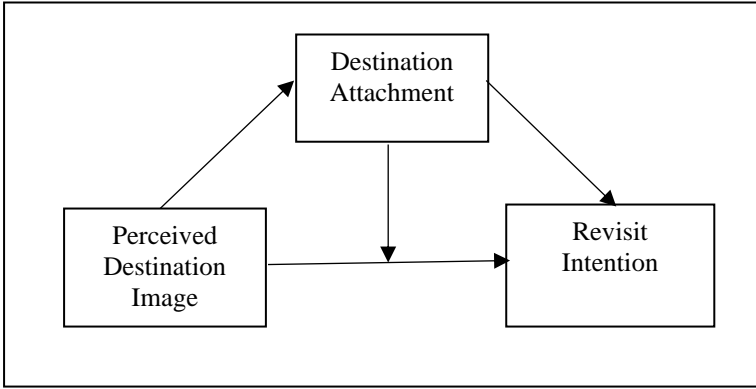
There are numerous factors that influence people's travel decisions. While most individuals travel for holidays, some also go for other reasons such as health, sports, or faith. On the other hand, people are interested in a number of things, including the battlefields (Çatır, 2017), which makes the focus of the study. Holding an important place in Turkish history, the Battle of Malazgirt (26 August 1071) was experienced between the Seljuks and the Byzantines. While this war put the Byzantine Empire in the process of collapse, it was also a war in which the gates of Anatolia were opened for the Seljuks. As a matter of fact, Anatolia became a Turkish homeland following this conflict (Demir, 2017:240). The Battle of Malazgirt took place on August 26, 1071, between IVth Romanos Diogenes and Alp Arslan, on the plain where two river branches flowed into the Murat River (Murat River is a tributary of the Euphrates) and the hills and plains in the southeast of Malazgirt, which was a border city at that time. Undoubtedly, it is one of the most significant historical encounters between Byzantium and the Islamic world, and it has vital ramifications (Kaya, 2018:283). Because of this, it can be observed that the Battle of Malazgirt and the surrounding environs continue to draw a lot of interest (Orta, 2016:13).

The development of approaches that can precisely measure destination image is required in order to comprehend tourist travel behavior and to establish marketing strategies that function. Additionally, it's critical to pick elements that appropriately reflect the destination's image (Ayaz et al., 2015). Perceived destination image not only affects the satisfaction of tourists but also contributes to the formation of destination attachment by directing the revisit intention (Öztürk, 2021). For this reason, it is aimed in this study to determine the role of destination attachment in the effect of destination image perceptions of people who visited the Malazgirt Battlefield, a weighty place in the history of Türkiye, on the reasons for revisiting.

2. METHODS

The population of the research consists of people who paid a visit to the battlefields. The convenience sampling method was employed in the research, and it was applied to 395 people who visited the Malazgirt Battlefield in Muş, which is thought to represent the universe best, and data were obtained through a questionnaire. The Structural Equation Model was used to examine the obtained data.

The model and hypotheses of the research were constructed according to the literature examined. The models and hypotheses created are supplied as follows:

Figure-1 Research Model

Hypotheses:

H₁: Perceived destination image has a direct effect on destination attachment.

H₂: Perceived destination image has a direct effect on revisit intention.

H₃: Destination attachment has a direct effect on revisit intention.

H₄: Destination attachment has a mediating role in the effect of perceived destination image on revisit intention.

H₅: Destination attachment has a moderating role in the effect of perceived destination image on revisit intention.

3. RESULTS

As a result of the research, it was observed that the destination image perceived by the participants affect their revisit intention and destination attachment positively, and destination attachment affects their revisit intention positively. Besides, it has been determined that destination attachment has a partial mediating and moderating role in the relationship between the participants' perceived destination image and their revisit intention.

4. DISCUSSION

The results of the study indicated that the tourists' perceptions of the destination reflect a remarkable effect on their attachment to the destination. It may be said that the perceived image of the Malazgirt Battlefield affects the destination attachment appears to be an expected result assuming that the destination attachment is generated as a result of the cognitive and emotional connection between the visitors and the destination.

Another finding of the study is that visitors' perceptions about the image of the destination directly influenced their intention to revisit. This result reveals that the

perceived destination image of the people who visited the Malazgirt Battlefield had an effect on their revisit intention. This outcome is assumed to be related to the Malazgirt Battlefield's historical significance as well as the way tourists view the location as a result of the services provided there. The Malazgirt Battlefield's historical significance and the impact of the services provided there on tourists' perceptions are regarded as the potential causes of this outcome.

Another conclusion drawn from the research is that the destination attachment of the visitors has a direct influence on their intention to revisit. This result can be interpreted that people who visit the Malazgirt Battlefield create a sense of attachment to the destination and as a result of that, they tend to revisit the destination.

In the study, it was also ended that destination attachment has a partial mediating and moderating role in the effect of visitors' perceptions of the destination image on their intention to revisit. This result exhibits that when the sense of attachment to the destination comes into play, the severity of the effect of visitors' perceptions of the destination on their intention to revisit varies.

CONCLUSION

The results of the research are based on positive target governing bodies on the destination image perceived by the expense, on the destination belonging and revisit preferences, and on revisiting the destination belonging in the particular Muş Malazgirt Battlefield. In addition, in the research, it has been determined that destination belonging has a partial mediating and moderating role in the effect of the destination image perceived by the visitors on their intention to revisit.

As a result, this research is crucial for bridging a gap in the body of knowledge about the Battle of Malazgirt, directing future research, and shedding light on local governments in terms of destination management practices. Future evaluations of this research can focus on other aspects of destination management and tourist motives for the Malazgirt Battlefield, a significant historical and national site, from a variety of angles.

KAYNAKÇA

- Akbulut, O. & Ekin, Y. (2018). Kültürel Miras Turizmi Olarak Savaş Alanları Turizmi: Türkiye’de Yer Alan Savaş Anıtlarının Coğrafi Bilgi Sistemleri Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(1), 395-420.
- Aksöz, E. O., & Çay, G. (2022). Müzelerde Algılanan Hizmet Kalitesinin ve Destinasyon İmajının Tekrar Ziyaret Etme Niyeti Üzerindeki Etkisi: Eskişehir Örneği. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 6(1), 1-23.
- Anderson, J. C., & Gerbing, D. W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. Psychological bulletin, 103(3), 411.
- Atay, L. & Yeşildağ, B. (2010). Savaş alanları ve turizmi, Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(2).
- Avcikurt, C. (2005). Turizmde Tanıtma ve Satış Geliştirme. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Ayaz, N. Batı, T., & Gökmen, F. (2015). Safranbolu'yu ziyaret eden yabancı turistlerin destinasyon imajı algıları. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (5), 54-69.
- Baldwin, F., & Sharpley, R. (2009). Battlefield tourism: Bringing organised violence back to life. In The darker side of travel (pp. 186-206). Channel View Publications.
- Baloğlu, Ş ve Brinberg, D., (1997), Affective Images Of Tourism Destinations, Journal of Travel Research, Vol: 35, 11-15.
- Baloğlu, Ş., & Mangaloğlu, M. (2001) Tourism destination images of Turkey, Egypt, Greece, and Italy as perceived by US-Based tour operators and travel agents. Tourism Management, 22(1), 1-9.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. Journal of personality and social psychology, 51(6), 1173.
- Basarın V. J. (2011). Battlefield Tourism-Anzac Day Commemorations at Gallipoli: An Empirical Analysis, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Deakin University, Avustralya.
- Bayram, N. (2016). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş Amos Uygulamaları. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Boz, M. (2016). Turizm destinasyonu olarak Gelibolu Yarımadası GZFT (SWOT) analizi. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 31(31), 63-75.
- Bülbül, H., Akın, M., Demirer, Ö. & Doğan, İ. (2012). Türk bankacılık sektöründe hizmet kalitesinin müşteri tatmini ve tekrar satın alma niyeti üzerine etkisi: yapısal eşitlik modeli ile bir inceleme, Doğu Üniversitesi Dergisi, 13 (1), 28-40.
- Çatır, O. (2017). Savaş Alanı Turizmi: Bir Literatür Taraması, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(1), 21-31.
- Çetin, B., & Şahin P. N. (2021). Japon turistlerin seyahat motivasyonlarının turist memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyeti üzerine etkisi: Kapadokya örneği, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25, 598-623.

- Chen, C. F., Leask, A., & Phou, S. (2016). Symbolic, experiential and functional consumptions of heritage tourism destinations: The case of Angkor World Heritage Site, Cambodia. *International Journal of Tourism Research*, 18(6), 602-611.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. (2nd Ed.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Demir, M. Ş. (2017). XI. Asırda Değişen Anadolu'da Türkler: Malazgirt Savaşı (26 ağustos 1071). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(11), 240-256.
- Doğan, D. (2018). *SmartPLS ile Veri Analizi*, US: Charleston SC
- Echtner, C. M., & Ritchie, J. B. (1993). The Measurement of Destination Image: An Empirical Assessment, *Journal of Travel Research*, 31(4), 3-13.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables And Measurement Error. *Journal Of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Foot, K. E. (2003). *Shadowed ground: America's landscapes of violence and tragedy*. Austin: University of Texas Press.
- Gürbüz S, Şahin F (2015) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hair, E., Halle, T., Terry-Humen, E., Lavelle, B., & Calkins, J. (2006). Children's School Readiness In The ECLS-K: Predictions To Academic, Health, And Social Outcomes In First Grade. *Early Childhood Research Quarterly*, 21(4), 431-454.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., & Thiele, K. O. (2017). Mirror, Mirror On The Wall: A Comparative Evaluation Of Composite-Based Structural Equation Modeling Methods. *Journal Of The Academy Of Marketing Science*, 45(5), 616-632.
- Hall, J., Basarin, V. J., & Lockstone-Binney, L. (2011). Pre- and posttrip factors influencing the visitor experience at a battlefield commemorative event: Gallipoli, a case study. *Tourism Analysis*, 16, 419-429.
- Hellier, P., Geursen, G., Carr, R., ve Rickard, J. (2003). Customer Repurchase Intention: A General Structural Equation Model. *European Journal of Marketing*, 37(11-12): 1762-1800.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). A New Criterion For Assessing Discriminant Validity In Variance-Based Structural Equation Modeling. *Journal Of The Academy Of Marketing Science*, 43(1), 115-135.
- Hidalgo, M. C., Hernandez, B. (2001). Place Attachmen: Conceptual And Empirical Questions. *Journal Of Environmental Psychology*, 21, 273-281.
- Ilgar, R. (2015). Mabetleşen bir mekân: Gelibolu Yarımadası tarihi savaş alanları turizmi. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, (19), 1-20.
- Jorgensen, B.S. ve Stedman, R. (2001), 'Sense of Place As An Attitude: Lakeshore Property Owners' Attitudes Toward Their Properties', *Journal of Environmental Psychology*, 21, 233-248.
- Kalaycı Ş (2010) *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Dinamik Akademi.
- Karagöz, Y. (2017). *SPSS ve AMOS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Kaya, P. (2018). Malazgirt Savaşı'nın Tarihine Dair Kişisel Bir Değerlendirme. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 33(1), 283-298.
- Kocatürk, E. & Artuğer S. (2019). Yabancı Turistlerin Çekici Seyahat Motivasyonlarının Tekrar Ziyaret Etme Niyetlerine Etkisi, *Turizm Akademik Dergisi*, 6 (1), 147-159.
- Lee, J., Kyle, G., & Scott, D. (2012). The mediating effect of place attachment on the relationship between festival satisfaction and loyalty to the festival hosting destination. *Journal of Travel Research*, 51(6), 754-767.
- Metin, T. (2020). Malazgirt Zaferinden Sonra Anadolu'da Türk Yerleşimi. (Ed. Maşallah Nar, Mehmet Tuğrul) *Tarihten Romana Malazgirt içinde*, Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları.
- Orta, F. (2016). Malazgirt Muharebesi. *Tarih Kritik Dergisi*, 2(2), 13-17.
- Öztürk, Y. (2021). Algısal imajın destinasyon sadakati üzerindeki etkisinde destinasyon memnuniyetinin aracılık rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(79), 1358-1369.
- Prideaux, B. (2007). Echoes of war: Battlefield tourism. In C. Ryan (Ed.), *Battlefield tourism: History, place, and interpretation* (pp. 17–27). Oxford: Elsevier.
- Psaila, G., & Roland, W. (Eds.). (2007). *E-Commerce and Web Technologies: 8th International Conference, EC-Web 2007, Regensburg, Germany, September 3-7, 2007, Proceedings* (Vol. 4655). Springer.
- Saçlı,Ç., Ersöz, B., Kahraman, C. Ö. (2019), "Etkinlik Katılımcılarının Destinasyon İmajı Algılarının Tekrar Ziyaret Etme Eğilimleri Üzerine Etkisi: Portakal Çiçeği Karnavalı Örneği", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(1), 178-190.
- Soylu, A., Özdipçiner, N. S., ve Ceylan, S. (2018). Yerli ve yabancı turistlerin destinasyon imajına ilişkin algı farklılıkları: Pamukkale örneği, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2481-2493.
- Stylos, N., Vassiliadis, C. A., Bellou, V., & Andronikidis, A. (2016). Destination Images, Holistic Images And Personal Normative Beliefs: Predictors Of Intention To Revisit A Destination. *Tourism Management*, 53, 40-60.
- Türkay, O. (2014). *Destinasyon yönetimi: yönetim bilim bakış açısıyla işlevler, yaklaşımlar ve araçlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uzun, E. & Zaman, S. (2020). Savaş alanları turizminin bir çekiciliği olarak Antep savunması mirası: potansiyeli ve Gaziantep turizmi açısından önemi üzerine coğrafi bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(2), 919-940.
- Veasna, S., Wu, W-Y. ve Huang, C-H. (2013). The Impact of Destination Source Credibility on Destination Satisfaction: The Mediating Effects of Destination Attachment and Destination Image. *Tourism Management*, 36, 511-526.
- Yamaç, Z. ve Zengin, B. (2015). Sakarya destinasyonunun imaj algısına yönelik bir araştırma, *İşletme Bilimi Dergisi* 3 (2), 55-75.
- Yeşildağ, B., & Atay, L. (2011). Savaş alanları turizmi: Gelibolu yarımadasına gelen ziyaretçilere yönelik bir çalışma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(26), 267-280.

Yüce, A. Samsa, Ç., & Meriç, K. (2019). Destinasyon imajının tekrar ziyaret etme niyeti üzerine etkisi: kars ili örneği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 131-150.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Okan TÜRK
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Okan TÜRK
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Okan TÜRK
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Okan TÜRK
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Okan TÜRK

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

**TÜRKİYE'DE İKTİSADİ POLİTİKALAR REEL HASILA ÜZERİNDE
ETKİLİ Mİ? 2006-2022 DÖNEMİ NEDENSELLİK VE EŞBÜTÜNLEŞME
BULGULARI**

Çağatay TUNÇSİPER¹ & Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI²

Öz

Çalışmada Türkiye'de 2006:Ç1-2022:Ç4 döneminde para ve maliye politikalarının reel yurtiçi hasılaya (reel GSYH) etkileri Granger nedensellik, Johansen eşbütünleşme ve hata düzeltme analizleri (ECM) kullanılarak araştırılmıştır. Çalışma, 2006'dan beri uygulanan açık enflasyon hedeflemesi dönemini, 2008 yılı küresel ekonomik kriz dönemini ve Covid-19 Pandemi dönemini kapsamaktadır. Çalışmada, maliye politikası göstergesi olarak kamu harcamaları yanında kamu gelirlerinin reel hasılaya etkileri de incelenmekte, çalışma sonuçları Keynesyen ve Parasalcı yaklaşımların etkinlik konusundaki görüşlerini Türkiye için test etmektedir. Çalışma bulgularından Granger Nedensellik analizine göre kamu gelirlerinden reel GSYH'ya doğru tek yönlü ilişki vardır. Johansen Eşbütünleşme analizine göre uzun dönemde kamu gelirlerindeki %1 artış reel GSYH'yı %1,21 azaltırken, para arzındaki %1 artış reel GSYH'yı %0,97 artırmaktadır. ECM analizine göre her bir çeyrek dönemde model hatası %0,39 azalmakta, model uzun dönemde dengeye gelmektedir. Kısa dönemde para arzındaki %1 artış reel GSYH'yı %0,18 artırırken, kamu gelirlerindeki artış reel GSYH'yı %0,24 azaltmaktadır. Çalışmanın sonuçları ilgili dönem ve uygulama yöntemleri kısıtları altında Keynesyen ve Parasalcı yaklaşımları destekler niteliktedir. Bununla birlikte maliye politikası nispi olarak hasıla üzerinde daha etkilidir. Bu sonuçlar ışığında, Türkiye'de reel hasılayı artırmada özellikle vergi indirimleri ve genişlemeci para politikalarının başarılı sonuçlar verebileceği, dolayısıyla bu politikalara bağlı olarak istihdamda artış yaşanabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Para Arzı, Kamu Gelirleri, Kamu Giderleri, Politika Etkinliği.

JEL Kodları: E60, E62, E63.

Başvuru: 20.01.2023 **Kabul:** 20.03.2023

¹ Dr., Centrade fulfillment services co-founder, İzmir, Türkiye. tuncsipercty2@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0445-3686

² Doç. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi İktisat Bölümü, Kayseri, Türkiye. dsurekci@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8224-1144

ARE ECONOMIC POLICIES EFFECTIVE ON REAL INCOME IN TURKEY? THE FINDINGS OF CAUSALITY AND COINTEGRATION FOR THE 2006-2022 PERIOD³

Abstract

In this study, the effects of monetary and fiscal policies on real domestic product (real GDP) in Turkey in the period of 2006:Q1-2022:Q4 were investigated using Granger causality analysis, Johansen cointegration analysis and error correction analysis (ECM). The study covers open inflation targeting period since 2006 in Turkey and 2008 global economic crisis period and the Covid-19 Pandemic period. In this study, examines the effects of public revenues on real output as well as public expenditures as an indicator of fiscal policy, and study results tests the views of Keynesian and Monetary approaches on efficiency for Turkey. According to the Granger causality analysis, there is a one-way relationship from public revenues to real GDP. According to the Johansen Cointegration analysis, while a 1% increase in public revenues decreases real GDP by 1.12% in the long run, a 1% increase in money supply increases real GDP by 0.97%. According to the ECM analysis, the model error decreases by -0.39 in each quarter, and the model stabilizes in the long run. In the short run, a 1% increase in money supply increases real GDP by 0.18%, while an increase in public revenues decreases real GDP by 0.24%. The results of the study support the Keynesian and Monetary approaches under the constraints of the relevant period and application methods. On the other hand, fiscal policy is relatively more effective on output. In the light of these results, it is thought that especially tax reductions and expansionary monetary policies can yield successful results in increasing real output in Turkey, and therefore an increase in employment may occur depending on these policies.

Keywords: Money supply, Public Revenues, Public Expenditures, Policy Efficiency.

JEL Codes: E60, E62, E63.

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Para ve maliye politikaları gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak kullanılan makro iktisadi politikalarlardır. Bu politikaların ana özelliklerini açıklamak gerekirse, para politikası para otoritesi tarafından uygulanır ve geleneksel araçları açık piyasa işlemleri, reeskont ve zorunlu karşılık politikalarıdır. Para politikasının farklılaştırılmış reeskont oranı, sektörel değişken faizli kredi imkanları uygulamaları veya banka bilançolarını etkileyecek diğer bazı tedbirleri içeren özel kapsamlı araçları da vardır. Yaygın olarak kullanılan açık piyasa işlemleri, para hacmini etkilemek amacıyla para otoritesinin piyasaya tahvil-bono alım-satımı

---

³ The Extended English Summary is located the end of the Article

işlemlerini kapsamaktadır. Açık piyasa işlemlerinin nasıl gerçekleştirileceği Türkiye’de Merkez Bankası Kanununun 52 ve 56 nolu maddelerinde belirtilmektedir (TCMB, 2022a). Para otoritesi likidite ihtiyacının arttığı dönemlerde tahvil-bono alımı gerçekleşirken, likidite bolluğu yaşanan dönemlerde tahvil-bono satışı yapılmaktadır. Reeskont politikası aracı ise bankaların fon ihtiyacını karşılamak amacıyla vadesi gelmemiş ticari senetleri Merkez Bankasına ciro ettirmesi olarak tanımlanabilir. Bu işlemlerle ilgili Türkiye’deki süreçler Merkez Bankası Kanununun 45 nolu maddesinde yer almaktadır. Merkez Bankası bankaların geçici likidite ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, bankalar tarafından verilen ticari senetleri belirli iskonto oranı karşılığında, reeskonta kabul etmektedir. Türkiye’de reeskont işlemlerine ait koşulları ve kuralları sadece Merkez Bankası belirlemektedir. Ayrıca reeskont kredilerinin alt ve üst sınırları da Merkez Bankası tarafından belirlenmektedir (TCMB, 2022b). Zorunlu karşılık oranları Merkez bankasının yaygın olarak kullandığı bir diğer para politikası aracıdır. Tüm bankalar merkez bankasının belirlediği bir oranda zorunlu karşılık miktarı belirlemek ve bunu kaydi para sürecinden ayrı tutarak zorunlu rezervler hesabında tutmak zorundadır. Zorunlu karşılık politikası Türkiye’de son yıllarda önemli bir araç haline gelmiştir. Öte yandan Merkez Bankası 2010 yılının sonundan itibaren uygulanmaya başladığı yeni strateji politikası kapsamında, enflasyon görünümünün olumlu seyretmesine dikkat edilerek, finansal piyasalardaki risklerin azaltılabilesine olanak sağlayabilecek ilave tedbirler de geliştirmiştir (TCMB, 2022c).

Maliye politikasının uygulayıcıları ise hükümetlerdir. Maliye politikalarının temel araçları kamu harcamaları/alımları, kamunun vergi ve diğer gelirleri, kamu borçlanmaları ve bütçe politikalarıdır. Kamu harcamaları cari ve yatırım harcamalarından oluşmaktadır. Cari harcamalar nihai mal ve hizmet alımlarını kapsamaktadır. Yatırım harcamaları sermaye stokunda değişim yaratan harcamalardır. Kamu gelirleri vergi gelirleri başta olmak üzere, vergi dışı gelirlerden, sermaye gelirlerinden, bağış ve yardımlardan, alacaklardan tahsilatlardan, red ve iadelerden oluşmaktadır (SBB, 2022). Vergi gelirleri kamu gelirlerinin en önemli kaynağıdır. Toplam kamu gelirlerinin ortalama üçte ikisini oluşturur. Borçlanma kamunun iç ve/veya dış tasarruf kullanımınıdır. İç tasarrufların kullanımı iç borçlanma olarak adlandırılırken, dış borçlanma yabancı menşeli kaynak transferidir. Hükümetler bütçe politikasını iktisadi koşulları dikkate alarak belirlemektedir. Denk bütçe politikası izlenmesi gelir ve gider dengesinin gözetileceğini ifade ederken, açık bütçe politikası uygulanması ekonominin canlanması, istihdamın artırılması gibi hedeflere öncelik verildiğini ifade etmektedir.

İktisadi teoride bir politikanın etkinliği ilgili politikanın hasılayı etkileme gücü ile ölçülmektedir. Bu anlamda, iktisadi politikalar reel hasılayı etkiliyorsa etkin tersi durumda etkin değildir. Etkinlik ile ilgili çalışmalar iktisadi yaklaşımların bu konuda farklı görüşlere sahip olması nedeniyle henüz önemini korumaktadır. Klasik yaklaşım temelinde uzun dönemli tam istihdam varsayımını benimseyen Parasalcı yaklaşıma göre para politikası ile reel hasıla arasında kısa dönemli ilişki varken, Klasik yaklaşımı eleştiren Keynesyen yaklaşıma göre piyasalar eksik istihdam koşullarında çalışmakta ve özellikle maliye politikası para politikasına göre daha fazla etkinlik sağlamaktadır.

Literatürdeki çalışmalardan Friedman ve Meiselman (1963: 165) 1887-1957 dönemi için Amerika Birleşik Devletlerinde doğrusal regresyon analizi sonuçlarına bağlı olarak para ve maliye politikasının tüketim üzerindeki etkilerini incelemiş ve çalışma sonucunda para politikasının nispi olarak tüketim üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ajayi (1974: 559) Nijerya'da 1960-1970 döneminde para politikası ve maliye politikasının gayri safi yurtiçi hasıla üzerindeki etkinliğini En Küçük Kareler yöntemini kullanarak incelemiş, çalışma sonucunda para politikasının yurtiçi hasıla üzerinde etkili olduğunu belirlemiştir. Fethke ve Policano (1981: 439) para arzı ve vergi indirimlerinin reel hasıla üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmada, para politikasının hasılaya etkisinin dolaylı şekilde gerçekleştiği, vergi indiriminin etkisinin ise doğrudan gerçekleştiği sonucuna ulaşmışlardır. Dönek (1995: 409) Türkiye'de 1950-1990 döneminde para ve maliye politikaları ve hasıla arasındaki ilişkileri incelemiş, regresyon analizi sonucunda para politikasının hasıla üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ansari (1996: 677) Hindistan'da 1963-1993 döneminde M2 para arzı, hükümet harcamaları ve GSYH değişkenleri arasındaki ilişkileri Çoklu Değişkenli Vektör Otoregresyon yöntemi ile incelemiş ve çalışma sonucunda maliye politikasının para politikasına göre hasıla üzerinde güçlü etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ajisafe ve Folorunso (2002: 23) Nijerya için iktisadi politikaların hasıla üzerindeki etkisini eşbütünleşme ve hata düzeltme analizlerini kullanarak incelemiş, 1970-1998 döneminde para politikasının hasıla üzerindeki etkisini güçlü bulmuştur. Leon (2004: 37) Filipinler'de 1986-2003 dönemi için reel GSYH, M3 para arzı, ihracat, hükümet harcamaları değişkenleri arasındaki ilişkileri St. Louis tahmin yöntemi kapsamında araştırmış, çalışma sonucunda maliye politikasının para politikasına göre daha etkin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Cerda vd. (2005: 1) Çin'de 1833-2000 dönemi için vergi gelirleri, reel hasıla ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi Yapısal Vektör Otoregresif Model analizi ile incelemiş, çalışmada maliye politikasının Çin'de etkin olmadığını belirlemiştir. Dikmen (2006: 87) 1987-2003 döneminde Türkiye için iktisadi politikalar ve hasıla arasındaki ilişkileri incelediği çalışmada, En Küçük Kareler yöntemini kullanmış ve Parasalcı politikaların hasıla üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Düzgün (2010: 230) Türkiye'de para ve maliye politikalarının etkinliğini 1987-2007 dönemi için Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model analizini kullanarak incelemiştir. Bu kapsamda GSYH, M2 para arzı ve kamu harcaması arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışma sonucunda maliye politikasının etkin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Scott (2011: 2) Nijerya'da 1981-2009 döneminde GSYH, kamu alımları, M2 para arzı ve politika faiz oranı arasındaki ilişkileri araştırdığı çalışmada, maliye politikasının hasıla üzerindeki etkilerinin kısa dönemde gözlemlendiğini, para politikasının orta dönemde hasıla üzerinde daha etkili sonuçlar doğurduğunu belirlemiştir. Umumlu, Alizadeh ve Erkılıç (2011: 75) 1990-2008 dönemi için Türkiye'de kamu iç ve dış borçlanması, vergiler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri En Küçük Kareler analizini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda dış borç ve ekonomik büyüme arasında pozitif, iç borç ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ilişki belirlenmiştir. Yörükoğlu ve Kılınç (2012: 335) Türkiye'de 1987-2007 döneminde

reel GSYH, kamu harcamaları, bütçe açığı, dış ticaret dengesi ve reel döviz kuru arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmalarında, kamu yatırımı ve makine harcamaları dışında, hükümet harcamalarındaki artışın reel GSYH'yi artırdığı sonucunu elde etmişlerdir. Rotimi vd. (2017: 68) 1960-2011 dönemi için Nijerya ekonomisinde para arzı büyüklükleri, borçlanma finansman açıkları, mali açıklık oranı değişkenleri arasındaki ilişkileri Hata Düzeltme analizini kullanarak analiz etmişler, çalışmalarında para ve maliye politikası göstergelerinin hasılaya nispi etkisinin birbirine yakın olduğunu belirlemişler, bu nedenle her iki politikanın uygun bir bileşiminin kullanılmasını önermişleridir. Rakic ve Radenovic (2013: 103) Sırbistan'da 2003-2012 döneminde para ve maliye politikalarının etkinliğini regresyon analizi kullanarak araştırmış, çalışma sonucunda Sırbistan'da para politikasının maliye politikasına göre hasıla üzerinde daha etkili olduğu belirlenmiştir. Karaca (2017: 227), Türkiye'de 2004-2017 dönemi için para ve maliye politikalarının etkinliğini Vektör Otoregresif Model analizine bağlı olarak incelemiştir. Çalışma sonucunda Türkiye'de para politikasının maliye politikasından daha etkin olduğu belirlenmiştir. Cyrus ve Elias (2014: 95) Kenya'da 1997-2010 döneminde reel GSYH ile reel döviz kuru, kamu harcamaları, faiz oranı ve M2 arasındaki ilişkileri Vektör Otoregresif Model analizi kapsamında incelemiştir. Çalışmada, maliye politikası şoklarının kısa dönemde hasıla üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada, istikrarlı büyümeyi teşvik etmek amacıyla her iki politikanın bir arada ve koordineli bir şekilde uygulanması gerekliliği belirtilmiştir. Sancar (2015: 933) Türkiye için 1990-2014 döneminde para ve maliye politikasının etkinliğini incelediği çalışmada, Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model kullanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre maliye politikası para politikasına göre daha güçlü etkiye sahiptir. Duman (2016: 73) Türkiye'de para politikasının ekonomik büyüme üzerine etkisini Johansen eş bütünleşme ve hata düzeltme modeli kullanarak, 1998-2015 dönemi için incelemiştir. Çalışma sonucunda gerek kısa gerekse uzun dönemde GSYH ve faiz oranları arasındaki ilişkinin güçlü olduğu belirlenmiştir.

İktisadi teori ve literatürdeki incelenen çalışmalara bağlı olarak bu çalışmada Türkiye'de açık enflasyon hedeflemesinin yürütüldüğü 2006-2022 döneminde para ve maliye politikalarının reel yurtiçi hasıla (reel GSYH) üzerinde etkili olup olmadığı kamu gelirleri, kamu harcamaları ve M2 para arzı değişkenlerine bağlı olarak incelenmiştir. Değişkenlerin durağanlık özelliklerine bağlı olarak uygulama yöntemi Granger nedensellik analizi, Johansen eşbütünleşme analizi ve Hata düzeltme analizidir. Çalışmanın literatüre katkısı; uygulama döneminin 2008 yılı küresel ekonomik krizi ve Covid-19 Pandemi süreçlerini kapsamı, maliye politikası aracı olarak sadece merkezi yönetim bütçesinde yer alan toplam kamu harcamalarını değil, toplam kamu gelirlerinin reel hasıla üzerindeki etkilerini dikkate alarak Keynesyen ve Parasalcı yaklaşımların görüşlerini farklı bir bakış açısıyla araştırmış olmasıdır.

2. YÖNTEM

2.1. Değişkenler

Çalışmanın bağımlı değişkeni reel gayri safi yurtiçi hasıla, bağımsız değişkenleri kamu gelirleri, kamu harcamaları ve M2 para arzı tanımıdır. Çalışmada kullanılan veri seti ile ilgili açıklamalar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımı

Değişken	Açıklama	Verinin Hazırlanması
LRGDP	Reel GSYH	Harcama yöntemine göre hesaplanan GSYH serisi 2003 temel yıllık TÜFE endeksi kullanılarak reel hale getirildi. Seri Üstel Düzeltme Yöntemi kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırıldı. Logaritması alındı.
LBR	Merkezi Yönetim Genel Bütçe Gelirleri	Kamu gelirlerini temsil etmektedir. Merkezi Yönetim bütçe gelirleri hesabıdır. Seri Üstel Düzeltme Yöntemi kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırıldı ve logaritması alındı.
LBE	Merkezi Yönetim Genel Bütçe Harcamaları	Kamu giderlerini temsil etmektedir. Merkezi Yönetim bütçe giderleri hesabıdır. Seri Üstel Düzeltme Yöntemi kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırıldı ve logaritması alındı.
LM2	M2 para arzı tanımı	M2 para arzıdır. Seri Üstel Düzeltme Yöntemi kullanılarak mevsimsel etkilerden arındırıldı ve logaritması alındı.

Değişkenlere ait veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilmiştir. Nominal gayri safi yurtiçi hasıla 2003 bazlı tüketici fiyat endeksi (TÜFE) kullanılarak reel hale dönüştürülmüştür. İktisadi teori ile uyumlu olarak değişkenler arasında beklenen ilişkiler; kamu harcamaları, M2 para arzı ve reel GSYH arasında pozitif yönlü, kamu gelirleri (kamu gelirlerinin büyük bir bölümü vergi gelirlerinden oluşmasına bağlı olarak) ve reel GSYH arasında negatif yönlü ilişki olmasıdır.

2.2. Durağanlık Analizi

Zaman serisi analizlerinde değişkenlerin durağan yapıda olması gerekmektedir (Dickey & Fuller, 1981: 1057). Bu kapsamda durağanlık analizinde ADF ve KPSS birim kök testleri kullanılmıştır. Her iki durağanlık testi literatürde yaygın olarak kabul görmektedir. Bunun yansısı ADF testinin boş hipotezi ile KPSS testinin hipotezi boş birbirinin tersidir. Bu durum belirtilen iki birim kök testinin sonuçlarını birbirini sağlayıp sağlamadığının da kontrolüne olanak vermektedir. Durağanlık testleri uygulamadan önce değişkenlerin mevsimsel etkiler taşıyıp taşımadığının belirlenmesi de önem arz etmektedir (Canova ve Hansen, 1995). Değişkenlerdeki mevsimsel etkiler hareketli ortalama yöntemi kullanılarak ortadan kaldırılmıştır.

Dickey ve Fuller (1981: 1057) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi (ADF) serinin gecikmelerinin kullanıldığı bir regresyon analizine

dayanmaktadır. Bu testin uygulandığı denklem aşağıda tanımlanmıştır (Gujarati, 1995: 720):

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \alpha_1 \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem 1’de; ΔY_t , durağanlığı incelenen serinin birinci farkını; t , trend değişkenini, ΔY_{t-1} , gecikmeli fark terimini, ε_t hata terimini ifade etmektedir. ADF testinde sıfır hipotezi farkları alınmamış serilerin birim kök taşıdığı yani durağan olmadığını ifade etmektedir. Bu kapsamda sıfır hipotezinde δ katsayısının sıfıra eşit olup olmadığı serinin durağanlık yapısını belirlemektedir. ADF testinin gecikme uzunluğuna karşı duyarlı olmasına bağlı olarak KPSS testi Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992: 159) tarafından geliştirilmiştir. ADF ve KPSS testlerinin sıfır hipotezleri birbirinin tersidir. Yani ADF testinde seride birim kökün varlığı sıfır hipotezi olarak alınırken, KPSS testinde sıfır hipotezi durağanlık durumunun varlığını göstermektedir. KPSS test istatistiği aşağıdaki biçimdedir (Kwiatkowski vd., 1992: 159):

$$\eta_\mu = T^2 - \sum_{t=1}^T S_T^2 / s^2(l) \quad (2)$$

Denklem 2’de , $t=1,2,..n$ iken $s^2(l)$ ’nin tutarlı olabilmesi sınırlı gecikme parametresinin $l \rightarrow \infty$ için belirlenmesini gerektirmektedir. S_T , kalıntıların kısmi süreçlerinin toplamını ifade etmektedir.

2.3. Johansen Eşbütünleşme ve ECM Analizleri

Eşbütünleşme testlerinin uygulanabilmesi için değişkenlerin durağanlık derecelerini belirlemek gerekmektedir. Tüm serilerin birinci farkı alınarak durağan yapı kazanması durumunda değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığı Johansen’in 1988 yılında geliştirdiği eşbütünleşme analizi ile belirlenmektedir (Johansen, 1988: 231). Johansen eşbütünleşme analizi hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Johansen Eşbütünleşme analizi p . dereceden bir VAR süreç (otoregresif süreç) olarak tanımlanabilir:

$$Y_t = \sum_{i=1}^p A_i Y_{t-i} + \beta X_t + u_t \quad (3)$$

Denklem 3’de Y_t I(1) düzeyinde duragan olan değişkenin k vektörünü; X_t , deterministik değişkenin d vektörünü; u_t yenilik vektörünü tanımlamaktadır. Denklem 3’teki otoregresif sürecin birinci farkı almır:

$$Y_t = \pi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \tau_i Y_{t-i} + \beta X_t + u_t \quad (4)$$

$$\pi = \sum_{i=1}^{p-1} A_i - I \text{ ve } \tau_i = \sum_{i=1}^p A_j \quad (5)$$

Denklem 4 ve 5'de π matrisi indirgenmiş rankı olarak tanımlanan eşbütünlüşme hipotezi, $\pi = \alpha\beta'$ biçiminde gösterilmektedir. α ve β' , (kxr) boyutlu aralarında eşbütünlüşme olan iki matrisi tanımlamaktadır. τ eşbütünlüşme sayısını, β' eşbütünlüşme vektörünü, α hata düzeltme modelindeki uyarlanma hızını göstermektedir.

Değişkenler arasında kısa dönemli ilişkiler ve dengesizlik durumu Hata Düzeltme Modeli ile belirlenmektedir (Dikmen, 2016: 331). Hata düzeltme modeli denklemi şu şekildedir:

$$\Delta Y_t = \alpha_1 + \sum_{i=1}^p \beta_{li} \Delta X_{t-1} + \sum_{i=1}^p Y_{li} \Delta Y_{t-1} + \varphi ecm_{t-1} + \mu_{1t} \quad (6)$$

6 nolu denklemde $ecm(-1)$ hata düzeltme teriminin bir dönem gecikmeli değerini ve p optimum gecikme uzunluğunu temsil etmektedir. Hata düzeltme mekanizmasının işlemesi için $ecm(-1)$ teriminin katsayısının negatif değerli ve istatistiki olarak anlamlı olması gerekmektedir. Bu sonuca bağlı olarak, kısa dönemde oluşan sapmaların uzun dönemde kaybolacağı ve modelin uzun dönem dengesine yaklaşacağı belirlenebilmektedir (Sargan, 1954: 214).

3. BULGULAR

Eşbütünlüşme ilişkisinin belirlenmesi öncesinde, değişkenler hareketli ortalama yöntemiyle mevsimsel etkilerden arındırılmış ve durağanlık seviyelerinin belirlenmesi amacıyla değişkenlere birim kök testleri uygulanmıştır. Tablo 2'de değişkenlerin durağanlık yapıları sunulmuştur.

Tablo 2'de yer alan sonuçlara göre serilerin birinci farkları %1 anlamlılık düzeyinde durağandır. Bu sonuca bağlı olarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin belirlenmesinde Johansen eşbütünlüşme analizi kullanılmıştır. Literatürde değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde Granger nedensellik ilişkisi ile Johansen eşbütünlüşme analizinin birlikte kullanıldığı çalışmalar bulunmaktadır (Gül & Ekinci, 2006: 91; Erdinç, 2008: 209; Akpolat & Altıntaş, 2013: 115). Çalışmada da Granger nedensellik ilişkisine dikkat edilerek eşbütünlüşme ilişkisi araştırılmıştır. Eşbütünlüşme analizinin ilk aşamasında uygun bir vektör otoregresif sürecin (VAR analizi) belirlenmesi gerekmektedir. Tablo 3'de uygun VAR modeli için gecikme uzunluğunun belirlenmesine yönelik bilgi kriterleri önerileri sunulmaktadır.

Tablo 2. Değişkenlerin Durağanlık Analizi Sonuçları (ADF ve KPSS)

Testler/Değişkenler		LRGDP	LBR	LBE	LM2	
ADF	Düzyey	Sabit	1.416	2.269	0.337	3.267
		Olasılık	0.999	0.999	0.978	1.000
		t ist.	-3.535	-3.540	-3.533	-3.531
		Sabit&trend	-2,019	-2.008	-2.096	1.969
		Olasılık	0,580	0.586	0.538	1.000
		t ist.	-4,103	-4.108	-4.103	-4.101
	Birinci fark	Sabit	-10.254*	-6.311*	-9.533*	-6.656*
		Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.000
		t ist.	-3.535	-3.535	-3.533	-3.533
		Sabit&trend	-10.575	-6.233*	-9.413*	-7.718*
		Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.000
		t ist.	-4.106	-4.108	-4.103	-4.103
KPSS	Düzyey	Sabit	1.0471	1.049	1.051	1.069*
		t ist.	0.739	0.739	0.739	0.739
		Sabit&trend	0.969	0.222	0.248	0.216*
		t ist	0.216	0.216	0.216	0.210
	Birinci fark	Sabit	0.243*	0.216*	0.086*	0.543*
		t ist.	0.463	0.739	0.739	0.739
		Sabit&trend	0.079*	0.143*	0.071*	0.216*
		t ist	0.216	0.216	0.216	0.226

Not: * simgesi değişkenlerin istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 3. VAR Gecikme Uzunluğu Seçim Kriterleri

Gecikme	Log L	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-4893.6	NA	4.82e+63	157.986	158.123	158.040
1	-4625.9	492.170	1.44e+60	149.868	150.554	150.137
2	-4583.3	72.929	6.13e+59	149.008	150.243	149.493
3	-4526.9	88.945	1.70e+59	147.709	149.493	148.409
4	-4450.7	110.765	2.51e+58	145.763	148.096	146.679
5	-4385.1	86.717	5.35e+57	144.164	147.046*	145.296*
6	-4362.8	26.58*	4.75e+5*	143.962*	147.393	145.309

* Bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3’de yer alan LR, FPE ve AIC kriterine göre VAR modeli için uygun gecikme uzunluğu altı dönemdir. Altı dönem gecikmeli tahmin edilen VAR modelinde değişen varyans ve otokorelasyon sorunu bulunmamakla birlikte hata terimleri normal dağılıma sahiptir (Ek-2). Altı dönem gecikmeli otoregresif süreç karakteristik polinom kökleri değerleri 1’den küçüktür (Ek 1-Tablo 1), Altı dönem gecikmeli VAR modeli tahmin edildikten sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri Granger nedensellik analizi ile belirlenmiştir ve bu analiz sonuçları Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4’e göre kamu gelirlerinden reel GSYH’ya doğru tek yönlü, Reel GSYH dan M2 para arzına doğru tek yönlü, M2 para arzından kamu gelirlerine doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi vardır. Tablo 5’de Johansen eşbütünlük analizi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 4. VAR Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımlı değişken: LRGDP	Ki-kare	Serbestlik D.	Olasılık
LM2	6.748493	6	0.3447
LBR	12.76881	6	0.0469
LBE	1.220235	6	0.9759
Bağımlı değişken: LM2			
LRGDP	12.31529	6	0.0553
LBR	3.384291	6	0.7593
LBE	3.456353	6	0.7498
Bağımlı değişken: LBR			
LRGDP	10.10775	6	0.1202
LM2	18.96623	6	0.0042
LBE	7.458031	6	0.2806
Bağımlı değişken: LBE			
LRGDP	2.752879	6	0.8392
LM2	2.969226	6	0.8127
LBR	4.020618	6	0.6739

Tablo 5. Johansen Eşbütünlük Analizi Sonuçları

Hipotezler	Eigenvalue	Trace İstatist.	0.05 Kritik değer	Olasılık.**
Yoktur *	0.431602	58.66974	47.85613	0.0035
Birden fazla	0.237428	24.77372	29.79707	0.1697
İkiden fazla	0.113322	8.510185	15.49471	0.4126
Üçten fazla	0.021332	1.293791	3.841466	0.2553
Hipotezler	Eigenvalue	Max-Eigen İstatistiği	0.05 Kritik değer	Olasılık.**
Yoktur *	0.431602	33.89602	27.58434	0.0068
Birden fazla	0.237428	16.26353	21.13162	0.2098
İkiden fazla	0.113322	7.216393	14.26460	0.4639
Üçten fazla	0.021332	1.293791	3.841466	0.2553

* H₀ hipotezi 0.05 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir.
 **MacKinnon-Haug-Michelis (1999) olasılık değeridir.

Tablo 5’de Johansen eşbütünlük analizi İz (Trace) ve Max-eigenvalue testi sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemde 0,05 anlamlılık seviyesinde bir tane eşbütünlük denklemi vardır. Bu kapsamda değişkenlerin uzun dönem katsayıları Tablo 6’da sunulmaktadır.

Tablo 6. Johansen Eşbütünlük Analizi Uzun Dönem Katsayıları

	LBR	LM2	LBE
Katsayılar	- 1.210	0.969	- 0.371
t ist.	7.563	4.894	1.344
Stand. Hata	(0.160)	(0.198)	(0.276)

Tablo 6'ya göre kamu gelirlerinin katsayısı -1,210'dur. Kamu gelirlerindeki %1'lik artış reel GSYH'yı %1,21 azaltmaktadır. Para arzındaki %1 artış, reel GSYH'ı %0,97 artırmaktadır. Kamu harcamaları ile reel GSYH arasında anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir. Bu sonuçlara bağlı olarak uzun dönemde para ve maliye politikaları reel GSYH üzerinde etkili olabilmektedir. Bunun yanı sıra kamu gelirlerinin hasılayı etkileme gücü para politikasına göre daha güçlüdür. Bu sonuçlar Keynesyen ve Parasalcı yaklaşımlarla tutarlıdır. Bununla birlikte maliye politikası para politikasına göre reel hasıla üzerinde daha etkilidir.

Tablo 7'de değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiler hata düzeltme analizi (ECM) sonuçlarına bağlı olarak sunulmaktadır (ECM süreci için gereken ön analizler Ek-3'de sunulmuştur).

Tablo 7. ECM Analizi Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstat.	Olasılık
C	-0.003744	0.006653	-0.562746	0.5757
D(LM2)	0.185663	0.109498	1.695585	0.0951
D(LBR)	-0.244031	0.040182	-6.073116	0.0000
D(LBE)	0.041315	0.051926	0.795652	0.4293
ec(-1)	-0.398325	0.099155	-4.017187	0.0002
R ²	0.463517			
Düzeltilmiş R ²	0.428337			
F-İstatistik	13.17586			
Olasılık(F-istatistik)	0.000000			

Tablo 7'ye göre ECM analizi Johansen eşbütünleme analizi sonuçlarını desteklemektedir. ECM analizine göre model hatası her bir çeyrek dönemde 0,398 azalacaktır. Kısa dönemde para arzı %10 anlamlılık düzeyinde reel GSYH'yı %0,186 oranında pozitif yönlü etkilemektedir. Bununla birlikte kamu gelirlerindeki artış reel GSYH üzerinde %0,244 oranında negatif yönlü etkilidir. Kamu harcamaları ile reel GSYH arasında kısa dönemde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki belirlenmemiştir.

4. TARTIŞMA

Para ve maliye politikaları hükümetlerin ekonomik büyümeyi sağlamak ve sürdürülebilir kılmak amacıyla uyguladıkları, Ortodoks politikalar olarak adlandırılan ve yaygın olarak kullanılan politikalardır. İktisadi teoride bu politikalar ile reel hasıla arasındaki ilişkilerin farklı sonuçları olduğuna dair tartışmalar devam etmektedir. Örneğin Klasik yaklaşıma göre reel hasıla para ve maliye politikalarından etkilenmezken bu politikalar fiyat mekanizmasında bozulmalara yol açacaktır. Keynesyen yaklaşıma göre maliye politikası para politikasına göre daha etkili olmakla birlikte gerek para gerekse maliye politikası reel hasılayı etkileyecektir. Parasalcı yaklaşıma göre para politikası iktisadi ilişkiler üzerinde özellikle enflasyona yol açması bakımından maliye politikasına göre daha etkilidir. Literatürde reel hasıla ile iktisadi politikalar arasındaki ilişkilerin tartışılmaya devam etmesi, çalışmanın güncelliğini ve önemini desteklemektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'de 2006:Ç1-2022:Ç4 döneminde para ve maliye politikalarının reel yurtiçi hasılaya (reel GSYH) etkileri Granger nedensellik analizi, Johansen eşbütünlük analizi ve hata düzeltme analizi kullanılarak araştırılmıştır. Çalışma, 2006 yılından itibaren Türkiye'de uygulanmakta olan açık enflasyon hedeflemesi dönemini, 2008 yılı küresel ekonomik krizi ve Covid-19 Pandemi dönemlerini kapsamakta, maliye politikası göstergesi olarak kamu harcamaları yanında kamu gelirlerinin reel hasılaya etkileri de araştırmakta Keynesyen ve Parasalcı yaklaşımların etkinlik konusundaki görüşlerini Türkiye için incelenmektedir. Çalışma bulgularından Granger Nedensellik analizine göre kamu gelirlerinden reel GSYH'ye doğru tek yönlü ilişki vardır. Johansen eşbütünlük analizine göre uzun dönemde kamu gelirlerindeki %1 artış reel GSYH'yi %1,21 azaltırken, para arzındaki %1 artış reel GSYH'yi %0,97 artırmaktadır. ECM analizine göre her bir çeyrek dönemde model hatası %0,39 azalmakta, model uzun dönemde dengeye gelmektedir. Kısa dönemde para arzındaki %1 artış reel GSYH'yi %0,18 artırırken, kamu gelirlerindeki artış reel GSYH'yi %0,24 azaltmaktadır. Çalışmanın bulguları öncelikle Rotimi vd. (2012: 68) tarafından yapılan çalışmada olduğu gibi para ve maliye politikalarının etkilerinin anlamlı olduğunu göstermekte ve bu iki politikanın uyum içinde uygulanması gerektiğini desteklemektedir. Buna ilave olarak Ansari (1996: 677), Leon (2004: 37), Düzgün (2010: 230), Rakic ve Radenovic (2013: 103) ve Sancarlı'nın (2015: 933) çalışmalarını desteklemektedir. Bunların yanısıra çalışma, Türkiye'de örneklem dönemi ve kullanılan yöntemler kısıtı altında, maliye politikası göstergesinden birisi olan kamu gelirleri ile reel hasıla arasındaki ilişkinin para politikası göstergesi olan M2'ye göre daha güçlü olduğunu ortaya koymuştur. Belirtilen bulgular, Keynesyen ve Parasalcı görüşleri desteklemektedir. Çalışmanın sonuçları kapsamında, Türkiye'de reel hasılayı artırmak amacıyla özellikle vergi indirimlerinin başarılı sonuçlar verebileceği, bununla birlikte genişlemeci para politikasının da üretimi teşvik edeceği belirtilebilir. Bu anlamda iktisadi politikalar reel hasıla üzerinde etkilidir.

ARE ECONOMIC POLICIES EFFECTIVE ON REAL INCOME IN TURKEY?: THE FINDINGS OF CAUSALITY AND COINTEGRATION FOR THE 2006-2022 PERIOD

1. INTRODUCTION

The macroeconomic policies widely used in countries are monetary and fiscal policies. These policies are also called orthodox policies. According to the classical economic approach, there is no relationship between economic policies and real output (Schumpeter, 1955: 105). There is a prevailing view that flexible prices and wages allow for a spontaneous and permanent equilibrium in the goods and labor markets. In this approach, there is no need for the state to intervene in the markets. On the other hand, according to the Keynesian approach, economic policies are effective on real output (Keynes, 1936: 200). This is because wages and prices are inflexible,

that is, rigid. The fact that economic approaches have different views on policy applications has led to the evaluation of this issue among the current discussion topics in the literature. It is noteworthy that the results of studies especially on developing countries support the Keynesian view. However, there are also studies that conclude that there is no relationship between economic policies and real output. Information about these studies is presented in detail in the literature section. In this study, the literature on the effectiveness of monetary and fiscal policies, that is, their effects on real output, was examined, the variables and methods of the study were defined, and then the results of the implementation and policy recommendations were presented.

2. METHODS

The dependent variable of the study is real gross domestic product, the independent variables are public revenues, public expenditures and M2 money supply definition. The data of the variables were obtained from the Central Bank of the Republic of Turkey Electronic Data Distribution System. While the nominal gross domestic product was converted to real based on 2003 CPI, the independent variables were used in the modelling with their nominal values. In time series analysis, the variables must be stationary (Dickey & Fuller, 1981: 1057). In this context, ADF and KPSS unit root tests were used in the stationarity analysis. In addition, it is important that the variables do not have seasonal effects (Canova and Hansen, 1995). The local effects in the variables were eliminated by using the moving average method.

3. RESULTS

The variables were seasonally adjusted with the moving average method and unit root tests were applied to the variables in order to determine the stagnation levels before the analysis to determine the cointegration relationship. According to the ADF and KPSS unit root tests, when the first differences of the variables are taken, they are statistically stationary at the 1% significance level. Based on this result, Johansen cointegration analysis was used to determine the long-term relationships between the variables. In this study, the cointegration relationship was investigated by paying attention to the Granger causality relationship. According to the causality results, there is a one-way Granger causality relationship from public revenues to real GDP, one-way from real GDP to M2 money supply, and one-way from M2 money supply to public revenues. According to the Johansen cointegration analysis, while a 1% increase in public revenues decreases real GDP by 1.21% in the long run, a 1% increase in money supply increases real GDP by 0.97%. According to the ECM analysis, the model error decreases by 0.39% in each quarter, and the model stabilizes in the long run. In the short run, a 1% increase in money supply increases real GDP by 0.18%, while an increase in public revenues decreases real GDP by 0.24%.

4. DISCUSSION

Monetary and fiscal policies are commonly used policies called orthodox policies that governments implement in order to ensure economic growth and make it sustainable.

In economic theory, the debates about the different results of the relations between these policies and real output continue. For example, according to the Classical approach, while real product is not affected by monetary and fiscal policies, these policies will lead to distortions in the price mechanism. According to the Keynesian approach, although fiscal policy is more effective than monetary policy on the real product. According to the Monetarist approach, while monetary policy is effective in the real product in the short term, real output cannot be cultivated in the long term and this policy will disrupt the price stability in the economy, similar to the classical approach. The fact that the relations between real product and economic policies continue to be discussed in the literature supports the relevance and importance of the study.

CONCLUSION

In this study, the effects of monetary and fiscal policies on real domestic product (real GDP) in Turkey in the period of 2006: Q1-2022: Q4 were investigated using Granger causality, Johansen cointegration and Error Correction analysis. The results of the study support the Keynesian and Monetary approaches under the constraints of the relevant period and application methods. On the other hand, fiscal policy is relatively more effective on output. Within the scope of the results of the study, it can be stated that especially tax reductions can yield successful results in order to increase the real product in Turkey, and the expansionary monetary policy will also encourage production. In this sense, economic policies are effective on real product.

KAYNAKÇA

- Ajayi, S. (1974). An Econometric Case Study of the Relative Importance of Monetary and Fiscal Policy in Nigeria. *The Bangladesh Economic Review*, 2(2), 559-576.
- Ajisafe, R.A. ve Folorunso, B.A. (2002). The Relative Effectiveness of Fiscal and Monetary Policy in Macroeconomic Management in Nigeria. *The African Economic and Business Review*, 3, 23-40.
- Akpolat, A. G. ve Altıntaş, N. (2013). Enerji Tüketimi İle Reel GSYİH Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1961-2010 Dönemi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8 (2), 115-127
- Alizadeh, N., Umutlu, G., ve Erkilic, A. (2011). Maliye Politikası Araçlarından Borçlanma ve Vergilerin Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 75-93.
- Ansari M. I. (1996). Monetary vs. Fiscal Policy: Some Evidence from Vector Autoregression for India. *Journal of Asian Economic*, 7(4), 677-698.
- Canova, F. ve Hansen, B. E. (1995). Are Seasonal Patterns Constant Over Time? A Test for Seasonal Stability. *Journal of Business and Economic Statistics*, 13 (3), 237-252.

- Cerda, R. A., Gonzalez, H. ve Lagos, L. F. (2005). Is Fiscal Policy Effective? Evidence For An Emerging Economy: Chile 1833-2000. *Pontificia Universidad Catolica De Chile Instituto De Economia*, 292, 1-12.
- Cyrus, M. ve Elias K. (2014). Monetary and fiscal policy shocks and economic growth in Kenya: VAR econometric approach. *Journal of World Economic Research*, 3, 95-108.
- Dickey, D. ve Fuller, W. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 49(4), 1057-72.
- Dikmen, N. (2006). Nominal GSUH ve Politika Tercih: St. Louis Model Uygulaması, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 87-105.
- Dönek, E. (1995). Relative effectiveness of monetary and fiscal policies on GNP in the Turkish economy. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 409-415.
- Duman, K. (2016). Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Uzun ve Kısa Dönemli Etkisi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 53(617), 73-80.
- Düzgün, R. (2010). Türkiye Ekonomisinde Para ve Maliye Politikalarının Etkinliği. *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 230-265.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. J. (1987). Co-Integration and Error-Correction: Representation, *Estimation and Testing*. *Econometrica*, 55(2), 251- 276.
- Erdoğan, Z. (2008). İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye’de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi ile İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 209-222.
- Fethke G. C. ve Policano A. J. (1981). Long-Term Contracts and the Effectiveness of Demand and Supply Policies. *Journal of Money, Credit and Banking*, 13(4), 439-453.
- Friedman, M. ve Meiselman, D. (1963) The Relative Stability of Monetary Velocity and the Investment Multiplier in the United States, 1897-1958, E. C. Brown (Ed.), *Stabilization Policies* içinde, (s. 165-268). Englewood: Prentice-Hall.
- Friedman, M. ve Schwartz, A. J. (1963). *A Monetary History of the United States 1867-1960*. Princeton: Princeton University Pres.
- Granger, C. W. J. ve Newbold, P. (1974). Spurious Regressions In Econometrics. *Journal of Econometrics*, 2, 111-120.
- Gujarati, D. N. (1995). *Temel Ekonometri*, (Çev: Ü. Şenesen, G.G. Şenesen), İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Gül, E. ve Ekinci, A. (2006). Türkiye’de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 91-106.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegrated Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, 231-254.
- Karaca, O. (2017). Türkiye’de Para ve Maliye Politikalarının Görelî Etkinliği: VAR Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 227-240.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Money, Interest and Employment*. London: Macmillan

- Kwiatkowski, D., Phillips, P.C.B., Schmidt, P. ve Shin, Y. (1992). Testing the Null Hypothesis of Stationarity against the Alternative of a Unit Root. *Journal of Econometrics*, 54, 159-178.
- Leon, J. (2008). Philippine Economic and Political Development and Philippine Muslim Unrest. *Electronic Theses and Dissertations*, 2004-2019. 3740.
- Rakic, B. ve Radenovic T. (2013). The Effectiveness of Monetary and Fiscal Policy in Serbia. *Industrija*, 41, 103-122.
- Romer, D. (1993). The New Keynesian Synthesis. *The Journal of Economic Perspectives*, 7 (1), 5-22.
- Rotimi, M. E., Ekundayo, M., Akadiri ve Idoko, A. I. (2017). 68 Monetary Policy and Price Stability in Nigeria. *S. S. & Academic Journal of Economic Studies*, 3(2), 68-75.
- Sancar, C. (2015). Para ve Maliye Politikalarının Nispi Etkinliği: Türkiye İçin Bir Uygulama. *Journal of International Social Research*, 8(39), 933-943.
- Sargan, J. D. (1954). Wages and prices in the United Kingdom. A study in econometric methodology. P.E. Hart, G. Mills ve J. K. Whitaker (Ed.) *Econometric Analysis for National Economic Planning* içinde. London: Butterworth's.
- Schumpeter, J. (1955). *History of Economic Analysis*. London: Routlege.
- Scott, A. O. (2011). Examining The Relative Effectiveness Of Monetary And Fiscal Policies In Nigeria: A integration and error correction approach. *University of Benin Social Science Research Network*, 15, 2-20.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB, 2022a). Açık Piyasa İşlemleri. Erişim: 14 Aralık 2022 <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Piyasalar/Acik+Piyasa+Islemleri/>.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB, 2022b). Reeskont ve Avans Faiz Oranları, Erişim: 14 Aralık 2022 [https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Reeskont+ve+Avans+Faiz+Oranlari#:~:text=Reeskont%3B%20iskonto%20edilmi%C5%9F%2C%20di%C4%9Fer%20bir,nun%2045.%20maddesine%20g%C3%B6re%20d%C3%BCzenlenmi%C5%9Ftir](https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Reeskont+ve+Avans+Faiz+Oranlari#:~:text=Reeskont%3B%20iskonto%20edilmi%C5%9F%2C%20di%C4%9Fer%20bir,nun%2045.%20maddesine%20g%C3%B6re%20d%C3%BCzenlenmi%C5%9Ftir.).
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB, 2022c). Zorunlu Karşılık Oranları. Erişim: 14 Aralık 2022 (<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Zorunlu+Karsilik+Oranlari/>).
- Umutlu, G., Alizadeh, N. ve Erkılıç, A.Y. (2011). Maliye Politikası Araçlarından Borçlanma ve Vergilerin Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30(1), 75-99.
- Wayne, J. (2005). A Supply-Side History and The Road Ahead, <http://www.wanniski.com/showarticle.asp>, Erişim tarihi: 15.08.2006.
- Yörükoğlu, M. ve Kılınc, M. (2012). Globalisation of the interaction between fiscal and monetary policy. *BIS Papers No 67 Fiscal Policy, Public Debt and Monetary Policy in Emerging Market Economies*, 335-350.

EKLER:

Ek.1-Tablo 1. Karakteristik Ters Birim Köklerin Dağılımı

Kök	Modüller
0.888282 - 0.238198i	0.919665
0.888282 + 0.238198i	0.919665
0.919311	0.919311
0.919311	0.919311
-0.197821 + 0.892659i	0.914316
-0.197821 - 0.892659i	0.914316
0.197422 - 0.882669i	0.904478
0.197422 + 0.882669i	0.904478
0.630458 - 0.633379i	0.893670
0.630458 + 0.633379i	0.893670
-0.875908 + 0.077153i	0.879300
-0.875908 - 0.077153i	0.879300
-0.800997 + 0.291450i	0.852373
-0.800997 - 0.291450i	0.852373
-0.583538 + 0.600281i	0.837170
-0.583538 - 0.600281i	0.837170
0.092439 + 0.819830i	0.825025
0.092439 - 0.819830i	0.825025
0.448062 + 0.433692i	0.623577
0.448062 - 0.433692i	0.623577
0.563655	0.563655
-0.553983	0.553983
0.129797 + 0.231801i	0.265667
0.129797 - 0.231801i	0.265667

EK-2.

Ek 2-Tablo 1. VAR Değişen Varyans Analizi

Joint test:		
Ki-kare	sd	Olasılık
485.5558	480	0.4207

Ek 2-Tablo 2. VAR Hata Terimleri Arasında Korelasyon Sonuçları (LM Testi)

Gecikme	LRE	sd	Olasılık	F-ist.	sd	Olasılık
1	20.56693	16	0.1958	1.328880	(16, 89.2)	0.1978
2	15.96758	16	0.4552	1.006582	(16, 89.2)	0.4576
3	19.26361	16	0.2552	1.235981	(16, 89.2)	0.2575
4	25.76480	16	0.0574	1.712150	(16, 89.2)	0.0585
5	11.48208	16	0.7788	0.706755	(16, 89.2)	0.7802
6	15.68703	16	0.4750	0.987416	(16, 89.2)	0.4774
7	16.84173	16	0.3959	1.066658	(16, 89.2)	0.3983

Ek 2-Tablo 3. VAR Hata Terimleri Normal Dağılım Testi

Bileşen	Çarpıklık	Ki-kare	sd	Olasılık
1	-0.298112	0.903519	1	0.3418
2	0.049842	0.025257	1	0.8737
3	0.217093	0.479150	1	0.4888
4	-0.590068	3.539835	1	0.0599
Bağlantı		4.947761	4	0.2927
Bileşen	Basıklık	Ki-kare	sd	Olasılık
1	3.265914	0.179723	1	0.6716
2	3.719215	1.314728	1	0.2515
3	3.123439	0.038728	1	0.8440
4	3.279813	0.199001	1	0.6555
Bağlantı		1.732179	4	0.7849
Bileşen	Jarque-Bera	Sd	Olasılık	
1	1.083241	2	0.5818	
2	1.339984	2	0.5117	
3	0.517878	2	0.7719	
4	3.738836	2	0.1542	
Bağlantı	6.679940	8	0.5715	

EK-3

Ek 3- Tablo 1. OLS modeli tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	Olasılık
C	12.96686	0.158494	81.81305	0.0000
LM2	0.109861	0.061504	1.786256	0.0789
LBR	0.420713	0.063375	6.638512	0.0000
LBE	-0.207883	0.079627	-2.610721	0.0113
R ²	0.971390			
Düzeltilmiş R ²	0.970028			

EK-3. Tablo 2. ADF ve KPSS Hata Terimleri Durağanlık Testleri Sonuçları

	Anlamlılık	t-ist.	Olasılık
ADF test ist. (Sabit)		-4.838620	0.0002
Kritik test değeri	% 1	-3.533204	
ADF test ist. (Sabit ve trend)		-4.808387	0.0012
Kritik test değeri	% 1	-4.103198	
KPSS test ist. (Sabit)			
LM- ist.			0.118870
Kritik test değeri	% 1		0.739000
KPSS test ist. (Sabit ve trend)			
LM-ist.			0.109110
Kritik test değeri	1%		0.216000

Not: ADF ve KPSS birim kök testleri sonuçları, hata terimleri düzey seviyede durağan yapıda olduğunu göstermiştir.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Çağatay TUNÇSİPER Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Çağatay TUNÇSİPER Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Çağatay TUNÇSİPER Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Çağatay TUNÇSİPER Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Çağatay TUNÇSİPER Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

KADIN İSTİHDAMI VE SEKTÖREL BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: E-7 ÜLKELERİNDE ERKEK İSTİHDAMI İLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Mustafa ZUHAL¹

Öz

Kadın istihdamı, ekonomik kalkınmaya ve büyümeye önemli katkılar sunmaktadır. Ancak küreselleşme süreci başta olmak üzere ülkelere özgü sosyo-ekonomik faktörler gibi birçok etken kadınların işgücüne katılımını ve istihdamını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu etkiler özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin hale gelmektedir. Bu açıdan bu ülkelerde kadın istihdamı ve sektörel büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi, kadın istihdamının ekonomik katkılarının vurgulanması açısından özel önem taşımaktadır. Bu çalışmada E-7 ülkelerinde kadın istihdamının sektörel büyümeye olan etkilerinin erkek istihdamı ile karşılaştırmalı olarak ele alınması amaçlanmaktadır. Çalışmada E-7 ülkelerine ait 1991-2019 yıllarına ait yıllık veri seti kullanılarak, erkek istihdamı ile karşılaştırmalı olarak eşbütünleşme ve nedensellik analizi yapılmıştır. Analizler sonucunda, tarım, sanayi ve hizmetler sektörü ve kadın istihdamı arasında eşbütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda ülkelere özgü katsayılar bakıldığında, ilişkinin yönünün ve boyutunun farklılaştığı görülmüştür. Ayrıca nedensellik analizinde, kadın istihdamı ile tarım ve hizmetler sektöründe çift yönlü nedensellik bulunurken, sanayi sektöründe herhangi bir nedensellik bulunamamıştır. Kadın istihdamı ve sektörel katma değerler arasındaki ilişkinin kısa ve uzun dönemde farklılaştığı görülmekte ve uygulanacak istihdam politikalarının bu durumu göz önünde bulundurması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kadın İstihdamı, Sektörel Büyüme, Ekonomik Büyüme, Eşbütünleşme Analizi.*

JEL Kodları: *J11, J21, C33.*

Başvuru: 24.01.2023 **Kabul:** 21.03.2023

¹ Dr. Arş. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mzuh@gumushane.edu.tr, Gümüşhane, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-4645-4628.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FEMALE EMPLOYMENT AND SECTORAL GROWTH: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH MALE EMPLOYMENT IN E-7 COUNTRIES²

Abstract

Female employment contributes significantly to economic development and growth. However, many factors, such as globalization and country-specific socio-economic factors, significantly affect female labor force participation and employment. These effects become more evident, especially in developing countries. Therefore, examining the relationship between female employment and sectoral growth in these countries is particularly important in emphasizing the economic contributions of female employment. This study examines the effects of female employment on sectoral growth in E-7 countries compared with male employment. In the study, cointegration and causality analyses were carried out in comparison with male employment, using the annual data set of the E-7 countries for 1991-2019. As a result of the study, it has been determined that there is cointegration between agriculture, industry, and services sectors and female employment. At the same time, when the country-specific coefficients are examined, it is seen that the direction and size of the relationship differ. Moreover, in the causality analysis, while bidirectional causality was found between female employment and agriculture and services sectors, no causality was found in the industrial sector. Therefore, it is seen that the relationship between female employment and sectoral added values differ in the short and long term, and employment policies to be implemented should take this situation into account.

Keywords: *Female Employment, Sectoral Growth, Economic Growth, Cointegration Analysis.*

JEL Codes: *J11, J21, C33.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Kadınların toplam işgücü içerisinde yer almaları ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde hızlandırıcı etki yaptığı bilinmektedir. Literatürde yer alan teorik ve uygulamalı çalışmalar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Ancak küreselleşme, liberalleşme, piyasa odaklı büyüme yaklaşımı ve ülkelere ait sosyo-ekonomik faktörler gibi birçok belirleyici etken kadınların istihdamı ve geliri üzerinde önemli etkiler yapmaktadır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin hale gelmektedir. Teorik olarak bakıldığında, genel itibarıyla kadın istihdamı ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki biçiminin U şeklinde olduğu belirtilmektedir (Psacharopoulos ve Tzannatos 1989; Goldin 1994; Çağatay ve Özler 1995). Ülkelerin kalkınmasının ilk evresinde tarım ağırlıklı yapının hâkim olmasından dolayı kadın

---

² The Extended English Summary is located the end of the Article

işgücünün yoğun bir şekilde kullanıldığı ancak kalkınmanın ilerleyen aşamalarında tarımdaki daralmanın sanayideki ilerlemeden daha hızlı olmasından dolayı kadın istihdamında azalmanın olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda hizmetler sektöründe meydana gelen genişlemeden dolayı toplam kadın istihdamının tekrardan artışa geçtiği belirtilmektedir. Bu sürecin kadın istihdamı ve ekonomik kalkınma arasında U şeklinde bir modelin ortaya çıkmasına yol açtığı belirtilmektedir (Psacharopoulos ve Tzannatos, 1989: 191; Goldin, 1994: 1; Çağatay ve Özler, 1995: 1883). Ancak modelin U şeklinde olmasının nedenlerine yönelik farklı açıklamalar yapılmaktadır. Erkeklerin yeni teknolojilere ve eğitime daha fazla ulaşabilmesi, erkekler ve kadınlar arasındaki verimlilik farklılıklarının artmasına ve bu sebeple kadınların işgücündeki payının azalmasına yol açabildiği belirtilmektedir. Tarım sektöründe artan verimlilik farklılıkları, kadınların tarım sektöründe daha az istihdam edilmesine yol açabilmektedir. Kalkınmanın ilerleyen aşamalarında, kentsel çalışma ortamlarında kadınların kırsal üretim yetenekleri ile fabrika tipi modern üretim faaliyetlerini birleştirmeleri daha zor olabilmektedir. Dolayısıyla, kentleşme ve fabrika sisteminin ortaya çıkışı, U modelinin aşağı doğru olan kısmını ifade etmektedir (Çağatay ve Özler, 1995: 1884). Kalkınma seviyesi ilerledikçe kadınların eğitim düzeyleri yükselmekte ve bu yükselme sonucunda işgücüne katılım oranları artmaktadır (Goldin, 1994: 6). Bu durum U şeklinin yukarıya doğru olan kısmını ifade etmektedir.

Kadın istihdamı ve kalkınma arasındaki ilişki üzerine farklı görüşler ve çalışmalar bulunmaktadır. Bu görüşler arasındaki farklılıklar esas itibariyle birbirlerini dışlamamakta ve kadınların işgücüne katılımının belirleyicileri hakkında genel olarak şu fikirler üzerinde birleşmektedirler (Klasen ve Pieters, 2012: 6):

- Kadınların bekledikleri piyasa ücreti, işgücüne katılımlarını olumlu etkilemektedir.
- Emek dışı kaynaklardan ve diğer hane halkı üyelerinden elde edilen gelirler de dâhil olmak üzere kazanılmamış gelirler, katılım üzerinde negatif bir etkiye sahiptir.
- Diğer hane halkı üyelerinin gelir ve istihdam güvencesizliği, daha yüksek katılımı teşvik etmektedir.
- Eğitim ve işin türüyle ilgili sosyal bakış açısı, kadın istihdamını olumsuz etkilemekte,
- Büyük aile yapısı ve evdeki iş yükünün çok olması istihdama katılımı negatif etkilemektedir.

Ayrıca ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve sektörel ağırlıkları ve bu sektörlerin istihdam olanakları kadın istihdamını önemli ölçüde belirlemektedir. Aynı zamanda bu sektörlerde kadınların emeğine karşı bakış açıları da belirleyici olmaktadır. Tarım sektöründe, hem uluslararası faktörler, hem de bu sektördeki rekabet, kadınların istihdamını ve çalışma koşullarını doğrudan etkileyebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde genellikle tarım sektöründe kadın istihdamında, maliyetlerin en aza indirilebilmesi için esnek ve geçici çalışma modelleri tercih edilmektedir. Bu

yaklaşım doğrultusunda erkekler kalıcı bir şekilde istihdam edilirken, kadınlar daha çok güvencesiz çalışma biçimlerinde istihdam edilmektedir (Barrientos vd., 2001: 8).

Çalışmada gelişmekte olan ülkeler sınıfında olan E-7 ülkelerinde kadın istihdamı ve sektörel büyüme ilişkisinin erkek istihdamı ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu ülkelerin kalkınma aşamasında olmalarından dolayı üretim faktörlerinin tam istihdamı sektörel ve ekonomik büyümeye önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir. Bu açıdan emek faktörünün önemli bir kısmını oluşturan kadın istihdamının sektörel büyümeye etkisinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi inceleyebilmek için Westerland Eşbütünlük Analizi kullanılmıştır. Eşbütünlük analizinden sonra uzun dönemli ilişkinin yönünü ve derecesini belirleyebilmek için Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) tahmincisi yöntemiyle ülkelere özgü uzun dönemli katsayı tahminleri yapılmıştır. Analizlerin nihai aşamasında kısa dönemli ilişkiye ışık tutması açısından Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Testleri uygulanmıştır.

Çalışmada genel olarak giriş bölümünde çalışmanın amacı ve öneminden bahsedildikten sonra literatür incelemesine yer verilmektedir. Yöntem bölümünde veri seti ve model tanımlanmaktadır. Üçüncü bölümde bulgulara ve dördüncü bölümde bulgular ışığında tartışmalara yer verilmektedir. Çalışmanın son bölümünde ise, sonuç yer almaktadır.

1.1. Literatür İncelemesi

Literatürde kadın istihdamı ile sektörel ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında U şeklinde olan ilişkinin varlığının tespitine yönelik yapılan çalışmaların yanında kadın istihdamı ve ekonomik büyüme ilişkisini doğrusal düzlemde ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bu alanda yapılan ilk çalışmalar olarak Psacharopoulos ve Tzannatos (1989) ve Goldin (1994) çalışmaları gösterilmektedir. Bu çalışmalarda ilk defa kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasında U şeklinde bir ilişkinin olduğu ileri sürülmüştür. Çağatay ve Özler (1995) 165 ülke için işgücünde kadınların payının kısa ve uzun dönemde ekonomik kalkınmaya olan etkilerini incelemiştir. Çalışmada ekonomik kalkınmada kısa dönemli etkilerin daha çok ekonomik politika ayarlamalarıyla ilişkili olduğu, uzun dönemli etkilerin ise, yapısal değişimlerle ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda kadın istihdamı ve ekonomik kalkınma arasında U şeklinde ifade edilen ilişkinin varlığını teyit etmişlerdir. Ayrıca çalışmada kısa ve uzun dönem ayırımının yapılması, kadınların istihdamına yönelik hazırlanabilecek politikaların kısa ve uzun dönemli perspektifi hakkında bilgi vermektedir.

Esteve-Volart, (2004) Hindistan'da cinsiyet ayrımcılığının ekonomik büyümeye olan etkisini incelemiştir. Kadın ve erkek işgücünün azalmasının, hem tarım hem de tarım dışı sektörlerde ekonomik büyümeyi azalttığı belirtilmektedir. Aynı zamanda erkeğe göre daha az kadın yönetici olmasının tarım dışındaki sektörlerde çıktıyı azalttığı vurgulanmaktadır. Luci (2009) 184 ülke özelinde kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki U şeklinde izah edilen ilişkinin varlığını genelleştirilmiş

momentler yöntemi (GMM) ile test etmiştir. Çalışma elde edilen bulgular ışığında kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasında ilişkinin varlığı teyit edilmiştir.

Er (2012) 187 ülke özelinde eğitim, işgücüne katılım, siyasi katılım, kadın sağlığı ve yaşam beklentisi oranları gibi göstergelerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Kadınların istihdam oranlarının ve 65 yaş üstü yaşam beklentilerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve kadın işsizlik oranlarının negatif ve anlamlı etkisinin olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, alt, orta-alt ve orta-üst gelir grubundaki ülkelerde eğitim, siyasi göstergeler ve doğurganlık oranlarının anlamlı etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Yüksek gelirli ülkelerde ise, tarımsal kadın istihdamı ve kadın işsizlik oranı ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye, kadınların yükseköğretime kayıt oranı, siyasi ve eğitim göstergelerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Klasen ve Pieters, (2012) Hindistan'da kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ve işgücüne katılımda etkili olan unsurları incelemiştir. Kadınların tarım ve imalat sanayisinde düşük ücretli ve güvencesiz işlerde istihdam edildiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda eğitim düzeyleri açısından düşük eğitimli kadınlarda kendi kazandığı ücretin istihdama etkisinin anlamsız çıkması, bu kategorideki kadınların çalışmasının bir tercihten ziyade zorunluluktan kaynaklandığı şeklinde açıklanmaktadır. Yüksek eğitimli kadınlarda ise, kendi ücreti anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu ve daha çok hizmetler sektöründe ve yüksek ücretle istihdam edildiği belirtilmektedir.

Tsani vd., (2013) kadın işgücüne katılım oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Güney Akdeniz ülkeleri özelinde incelemiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasında U şeklinde ilişkinin bulunduğunu teyit etmişlerdir. Güney Akdeniz ülkelerinde diğer ülkelere nispeten kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük olduğu gözlenmiştir. Aynı zamanda çalışmada kadın işgücüne katılımında bölgesel engellerin önemli yerinin olduğu ve bu engellerin kaldırılması durumunda bu ülkelerde işgücüne katılım oranlarının % 5 civarında artacağını belirtmektedirler. Gaddis ve Klasen, (2014) U hipotezinin geçerliliğini sektörel ve yapısal değişkenler bağlamında statik ve dinamik modeller ile test etmişlerdir. Analiz sonuçlarında sektörel ve ülkelere özgü yapısal faktörlerin önemli olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda U hipotezinin gelişmiş ülkelerde geçerli olduğu ancak gelişmekte olan ülkelerde durumun zayıf olduğu vurgulanmaktadır. Verme (2014) kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri özelinde incelemiştir. Parametrik olmayan testler sonucunda bu ülkelerin U şeklinin yükselen kısmında olduğu tespit edilmiştir. Ancak çalışmada genel olarak U şeklinin varlığından bahsedilse bile, kadınların işgücüne katılımında heterojenliğe ve bölgesel faktörlere vurgu yapılmaktadır. Ayrıca ülkelere ve farklı yaş gruplarına göre analiz farklılaştırıldığında U şekilden sapmaların olduğu gözlenmiştir.

Chapman (2015) Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde ekonomik kalkınma ile kadınların işgücüne katılımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu ülkelerde U hipotezinin geçerli olduğu ve U şeklinin alt geçiş kısmının geçerli olduğu belirtilmektedir. Belke ve Bolat (2016) gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 148 ülke

özelinde U hipotezinin geçerliliğini incelemişlerdir. Çalışmada iki farklı model ile testler yapılmış, sabit modelde tüm ülkelerde U hipotezinin geçerli olduğu görülmüş, ancak dinamik modelde gelişmiş ülkeler için bu durumun geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışma sonucundan hareketle kadınların işgücüne katılımının ekonomik büyümeye etkisinin farklı ülkelerde ve farklı ampirik modellerde sonuçların değişebileceği görülmektedir.

Doğan ve Akyüz (2017) ARDL sınır testi yaklaşımı ile U hipotezi geçerliliğini Türkiye özelinde incelemişlerdir. Çalışmada Türkiye’de uzun dönemde kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme arasında eşbütünlüğün olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönemde Türkiye’de ters U şeklinde ilişkinin geçerli olduğu görülmüştür. Dücan ve Polat (2017) OECD ülkelerinde ekonomik büyüme ve kadın işgücü arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada panel veri analizi sonucunda G-7 ve OECD üyesi ülkelerde kadın işgücüne katılım oranı ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişki tespit edilmiştir. Aynı zamanda G-7 ülkelerinde kadın işgücüne katılım oranının negatif etkisinin daha yüksek olduğu ve bu durumun bu ülkelerde erkek istihdamının daha yüksek olması ile ilişkili olabileceği belirtilmektedir.

Choudhry ve Elhorst (2018) U hipotezinin geçerli olup olmadığını kadınların farklı yaş grupları itibarıyla 40 ülke özelinde test etmişlerdir. Çalışmada farklı yaş gruplarında U hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Kadınların tarımda istihdam edilmesinin tüm yaş gruplarında etkisinin pozitif olduğu, ancak düşük gelirli ülkelerde pozitif iken gelişmiş ülkelerde negatif olduğu belirtilmektedir. Bu durum kalkınmanın ilerleyen aşamalarında sanayileşme ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak kadın emeğinin mekanizasyonu ile açıklanmaktadır. Pata (2018) Türkiye özelinde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi hem genel ekonomi hem de sektörel bağlamda analiz etmiştir. Çalışmada nedensellik testi sonuçlarına göre, hizmetler sektöründe kadın istihdamı ile hizmetler sektöründe oluşturulan katma değer arasında pozitif yönlü bir ilişki elde edilmiştir. Sanayi ve tarım sektörleri ile kadın istihdamı arasında nedensellik tespit edilememiştir.

Su vd., (2019) Asya ülkelerinde kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada, incelenen ülke gruplarına ait heterojenliğe vurgu yapılmakta ve heterojenliği dikkate alan analiz yöntemlerinin tercih edilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Nedensellik testi sonucunda Asya ülkelerinde Çin, G. Kore ve Endonezya dışında kadınların işgücüne katılımından ekonomik büyümeye nedensellik bulunamamıştır. Ekonomik büyümeden kadın işgücüne katılıma doğru nedenselliğe bakıldığında, G. Kore, Malezya, Singapur, Tayland, Vietnam ve Hindistan’da nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir.

Göcen (2020) Türkiye’de kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ve nedensellik analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda, kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasında U şeklinde vurgulanan ilişkinin Türkiye özelinde geçerli olmadığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda nedensellik sonucunda ekonomik büyümenin kadınların tarım sektöründe istihdamını pozitif etkilediği belirtilmektedir. Ayrıca hizmetler ve tarım sektöründe kadın istihdamının sektörel

büyümeye neden olmadığı ve sadece sanayi sektöründe nedensellik olduğu ancak bu etkinin zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Tütüncü ve Zengin, (2020) kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi E-7 ülkeleri özelinde incelemişlerdir. Çalışmada, bu ülkelerde kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşmenin olduğunu tespit etmişlerdir. Ülkelere özgü katsayılara bakıldığında, Brezilya, Endonezya, Meksika ve Rusya'da pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu, Çin, Hindistan ve Türkiye'de ise, istatistiki olarak anlamsız bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Nedensellik sonucunda ise, Çin, Hindistan ve Rusya'da çift yönlü, Brezilya'da ekonomik büyümeden istihdama, Endonezya ve Türkiye'de ise istihdamdan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin olduğu belirtilmektedir. Meksika'da da nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Göcen (2021) Ortadoğu ülkelerinde kadınların işgücüne katılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi nedensellik analizi ile incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre Ortadoğu ülkelerinde kadınların işgücüne katılımından ekonomik büyümeye doğru sadece Türkiye ve Ürdün'de negatif ve anlamlı bir nedensellik elde edilmiş ve diğer ülkelerde anlamlı bir nedensellik tespit edilememiştir. Ekonomik büyümeden kadın işgücüne katılımına olan nedenselliğe bakıldığında, Mısır, Kuveyt, Umman ve Türkiye'de pozitif ve BAE ile Yemen'de negatif ve anlamlı bir nedensellik tespit edilmiştir.

Kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Ancak sektörel açıdan incelemelerin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların büyük bir çoğunluğu, U hipotezinin geçerliliğini test etmeye odaklanmaktadır. Aynı zamanda ülkelere özgü yeterli veri setlerinin oluşması ve farklı analiz tekniklerinin gelişmesi sonucunda, hem farklı ülke gruplarının analiz edildiği, hem de yeni analiz yöntemleriyle mevcut çalışmaların yeniden yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada incelenen ülke grubu Tütüncü ve Zengin, (2020) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Ancak hem analiz yöntemi hem de incelenen sektör bakımından ilgili çalışmadan ayrılmaktadır. Aynı zamanda Tütüncü ve Zengin (2020) çalışmasında vurgulandığı gibi E-7 ülke grubuna yönelik yapılan çalışmaların az olması ve ülke grubunun gelişen ekonomilerden oluşması ayrı bir dikkat çekmektedir. Ayrıca Gaddis ve Klasen (2014) çalışmasında kadın istihdamı ve ekonomik büyüme ilişkisinin sektörel açıdan incelemenin önemine vurgu yapmaktadırlar. Su vd., (2019) çalışmasında da ülkelerin veya bölgelerin homojen olmaması, diğer bir ifade ile ülkelerin kendine has sosyoekonomik özelliklere sahip olmalarından dolayı, bu heterojenliği dikkate alan modellerle tahminlerin yapılmasının daha uygun sonuçlar verebileceği belirtilmektedir. Çalışmada, literatürde tavsiye edilen özelliklere uygun analizler kullanılmıştır. Aynı zamanda kadın istihdamının etkilerinin sektörler bağlamında ayrı ayrı ve ülkelere özgü incelenmesi açısından literatüre katkı yapılması hedeflenmektedir. Ayrıca kadın istihdamının etkilerinin erkek istihdamının etkileri ile karşılaştırmalı olarak tartışılması diğer çalışmalardan farklı bir özgünlük taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışmada uzun dönemli ilişkiyi incelemek üzere Westerlund Panel Eşbütünlük Testi, ilişkinin yönünü belirlemek üzere Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) tahmincisi ve kısa dönemli ilişkiye ışık tutmak üzere Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan modellerin tanıtılmasından önce kullanılan veri seti açıklanmaktadır.

2.1. Veri Seti

Çalışmada E-7 ülkelerine ait 1991-2019 dönemini kapsayan veriler kullanılmıştır. Bu dönemin seçilmesinde E-7 ülkelerine ait geniş ve en güncel serinin oluşturulması etkili olmuştur. Verileri ilgili veri tabanında düzenli olarak 1991 yılından itibaren toplandığı ve en güncel olarak 2019 yılının yayınlandığı görülmüş ve bu döneme ait veriler analizi dâhil edilmiştir. Çalışmada incelenen verilerin tanımlamaları ve kaynakları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Verilerin Kaynakları ve Tanımları

Tanım	Değişken	Birim	Kaynaklar
Tarımsal Katma Değer	AgriGro	Tarım, Katma Değer (sabit 2015 ABD \$)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
Tarım Sektöründe Kadın İstihdamı	AgriFe	Tarımda Kadın İstihdamı (% Toplam Kadın İstihdamı)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
Tarım Sektöründe Erkek İstihdamı	AgriMa	Tarımda Erkek İstihdamı (% Toplam Erkek İstihdamı)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
Endüstriyel Katma Değer	IndGro	Sanayi, Katma Değer (sabit 2015 ABD \$)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
Sanayi Sektöründe Kadın İstihdamı	IndFe	Sanayide Kadın İstihdamı (% Toplam Kadın İstihdamı)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
Sanayi Sektöründe Erkek İstihdamı	IndMa	Sanayide Erkek İstihdamı (% Toplam Erkek İstihdamı)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
Hizmetler Sektörü Katma Değer	SerGro	Hizmetler, Katma Değer (sabit 2015 ABD \$)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
Hizmetler Sektöründe Kadın İstihdamı	SerFe	Hizmetler Kadın İstihdamı (% Toplam Kadın İstihdamı)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri
Hizmetler Sektöründe Erkek İstihdamı	SerMa	Hizmetler Erkek İstihdamı (% Toplam Erkek İstihdamı)	Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri

Literatürde yer alan çalışmaların büyük çoğunluğunda işgücüne katılım oranları kullanılmaktadır. Bu çalışmalardan farklı olarak sektörel bazda istihdam edilen kadın ve erkek oranları kullanılmıştır. İşgücüne katılım oranları içerisinde istihdam edilenler

ve aktif işgücünde yer alan, ancak istihdam edilmeyen işgücü de yer almaktadır (Psacharopoulos ve Tzannatos, 1989: 187). Kadın istihdamının sektörel büyüme üzerindeki etkisinin ve sektörel büyümenin de kadın istihdamı üzerindeki etkisinin net olarak incelenmesinde istihdam oranlarının kullanılmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda sektörel istihdam oranları kullanılmıştır. Aynı zamanda literatürde kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışmanın U hipotezinin geçerliliğini test ettiği görülmektedir. O açıdan ilgili çalışmalarda ekonomik büyümeyi temsilen kullanılan verinin karesi de analize dâhil edilmektedir. Bu çalışmada U hipotezinin geçerliliğinin test edilmesinden ziyade, gelişmekte olan ülkeler konumunda olan E-7 (Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Meksika, Rusya ve Türkiye) ülkelerinde sektörel bağlamda kadın istihdamı ve sektörel katma değer arasındaki ilişkinin erkek istihdamı ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Bu sebeple sektörel katma değer büyüklüklerinin karesi analize dâhil edilmemiştir.

2.2. Modelin Tanıtılması

2.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığı testleri ile birimlere (ülkelere) gelen bir şoktan tüm birimlerin aynı şekilde etkilenip etkilenmediğinin ya da bir birimde ortaya çıkan şokun diğer birimleri etkileyip etkilemediği araştırılmaktadır. Bu yöntem tahminlerin güvenilirliği için veya tahmin yöntemlerinin seçiminde belirleyici olması nedeniyle test edilmesi gerekmektedir (Ün, 2018:90).

Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığını test etmek için Moran (1948) tarafından geliştirilen “Mekânsal Korelasyon Testi” ve Breusch ve Pagan’ın (1980) “Lagrange Çarpın Yaklaşımı” alternatif testleri bulunmaktadır (Pesaran, 2021:17). Çalışmada Breusch ve Pagan’ın (1980) LM testi kullanılmıştır. LM testi, N sabit, $T \rightarrow \infty$ iken daha uygun sonuçlar vermektedir. LM testi ve boş hipotezi şu şekilde gösterilmektedir (Pesaran, 2021:18):

$$CD_{LM} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}^2 \quad (1)$$

Bu formülde $\hat{p}_{ij}^2$ i, j. kalıntının korelasyon katsayısıdır. $\hat{p}_{ij}^2$ şu formülle gösterilmektedir (Pesaran, 2021:18):

$$\hat{p}_{ij} = \hat{p}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{(\sum_{t=1}^T e_{it}^2)^{1/2} (\sum_{t=1}^T e_{jt}^2)^{1/2}} \quad (2)$$

e_{it} , u_{it} ’nin en küçük kareler (OLS) tahminidir.

LM testinin boş hipotezi $H_0 = \text{cov}(u_{it}, u_{jt}) = \rho_{ij} = 0$ (tüm t’ler için $i \neq j$) şeklinde ifade edilmektedir. LM, $N(N-1)/2$ serbestlik derecesi ile ki-kare (chi-squared) olarak asimptotik olarak dağılmaktadır.

Aynı zamanda Pesaran (2004) tarafından $N > T$ durumunda kullanılabilen yatay kesit bağımlılığı testi geliştirilmiştir. Bu test, asimptotik olarak standart dağılım özelliği göstermektedir. Boş hipotezi “*Kalıntılar arasında korelasyon yoktur*” şeklinde kurulmaktadır. Pesaran CD testi ise şu şekilde gösterilmektedir (Pesaran, 2004:5);

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \right) \quad (3)$$

Breusch ve Pagan (1980) LM ile Pesaran (2004) CD testlerinin grup ortalamasının sıfır, bireysel ortalamasının sıfırdan farklı olduğu durumlarda gücü zayıflamaktadır. Bu sorunun üstesinden gelmek için Pesaran vd., (2008) tarafından sapması düzeltilmiş LM testinin kullanılması önerilmektedir. Bu testte boş hipotez “*yatay kesit bağımlılığı yoktur*” şeklinde oluşturulmaktadır. The bias-adjusted LM test, $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ durumunda asimptotik olarak standart normal dağılmaktadır (Pesaran vd., 2008: 108);

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k) \hat{p}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{v_{Tij}} \quad (4)$$

2.2.2. Birim Kök Testi

Çalışmada serilerin durağanlığının kontrolü için Panic birim kök testi kullanılmıştır. Bu test, yatay kesit bağımlılığın olduğu serilerde uygun sonuçlar vermektedir. Bai ve Ng (2004) tarafından geliştirilen bu testte, kalıntıdaki ve faktörlerdeki durağanlık ayrı ayrı analiz edilmektedir. Bu testte, temel hipotez “*seriler durağan değildir*” yani “*birim kök içermektedir*” şeklinde kurulmaktadır (Bai ve Ng, 2004:1127). Panic birim kök testinde $N \rightarrow \infty$ için geliştirilmiş ve $Z_{\hat{\epsilon}}^c$ ile $P_{\hat{\epsilon}}^c$ olmak üzere iki test istatistiği kullanılmaktadır. Bu test istatistiklerinden $Z_{\hat{\epsilon}}^c$ Choi (2001), $P_{\hat{\epsilon}}^c$ Maddal ve Wu (1999) tarafından önerilen istatistikleri göstermektedir (Bai ve Ng, 2004: 1140).

2.2.3. Homojenlik Testi

Panel veri analizlerinde kurulan modellerin eğim katsayılarını test etmek amacıyla Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen delta ($\tilde{\Delta}$) testleri kullanılabilir. Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen iki adet delta ($\tilde{\Delta}$) testinde T ve $N \rightarrow \infty$ olmak üzere $\sqrt{N}/T \rightarrow \infty$ iken “*Eğim katsayıları homojendir*” boş hipotezi ile test edilmektedir. Bu testlerden sapması düzeltilmiş delta ($\tilde{\Delta}_{adj}$) testinin küçük örnekleme kullanılması önerilmektedir (Pesaran ve Yamagata, 2008: 62);

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - 1}{\sqrt{2k}} \right) \quad (5)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{\text{var}(\tilde{z}_{it})}} \right) \quad (6)$$

Bu formüle $k = E(\tilde{z}_{it})$ ve $\text{var}(\tilde{z}_{it}) = \frac{2k(T-k-1)}{(T+1)}$ ile ifade edilmektedir.

2.2.4. Eşbütünleşme Testi

Çalışmada seriler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi inceleyebilmek için ikinci nesil panel eşbütünleşme testleri arasında gösterilen Westerlund Panel Eşbütünleşme Testi uygulanmıştır. Bu test, seriler arasında yatay kesit bağımlılığını ve heterojenliği dikkate almaktadır. Testlerde her birimin kendi hata düzeltilmesine sahip olup olmadığına karar verilerek eşbütünleşme test edilmektedir. “*Hata düzeltme yoktur*” “*eşbütünleşme yoktur*” anlamına gelmektedir (Tatoğlu, 2017: 201). Testin formülü şu şekilde gösterilmektedir (Westerlund, 2007: 715):

$$\Delta y_{it} = \delta'_i d_t + \alpha_i y_{it-1} + \lambda'_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \alpha_{ij} \Delta y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p_i} \gamma_{ij} \Delta x_{it-j} + e_{it} \quad (7)$$

Westerlund Panel Eşbütünleşme testinde boş hipotez “*Eşbütünleşme yoktur*” şeklinde oluşturulmaktadır (Tatoğlu, 2017: 201). Modelde grup ortalama istatistikleri G_a ve G_t elde edilmesi için ilk aşamada OLS tahmin edilir. Şu formüllerle gösterilir (Westerlund, 2007: 717):

$$G_t = N^{-1} \sum_{i=1}^N \frac{\tilde{\alpha}_i}{SE(\tilde{\alpha}_i)} \quad (8)$$

$$G_\alpha = N^{-1} \sum_{i=1}^N \frac{T \tilde{\alpha}_i}{\tilde{\alpha}_i(1)} \quad (9)$$

Panelin heterojen olması olduğu durumda bu istatistiklere daha fazla güvenilir. Panelin homojen olması durumunda P_a ve P_t istatistikleri kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2017:201). Olasılık değerleri ile karşılaştırılarak eşbütünleşme olup olmadığına karar verilmektedir.

Ayrıca testte panel için istatistikleri hesaplanmakta ve şu şekilde gösterilmektedir:

$$P_t = \frac{\tilde{\alpha}}{SE(\tilde{\alpha})} \quad (10)$$

$$P_\alpha = T \tilde{\alpha} \quad (11)$$

Bu testlerde H_0 (boş) hipotezin reddedilmesi panel geneli için eşbütünleşmenin olmadığını göstermektedir. Bu durumda panelde homojenlik varsa bu istatistiklerin kullanılması uygun bulunmaktadır (Tatoğlu, 2017: 202).

2.2.5. Panel Uzun Dönem Katsayı Tahmini

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesinden sonra uzun dönemli katsayıların tahmin edilmesi ilişkinin yönü ve boyutunun incelenmesi açısından önem taşımaktadır. Çalışmada seriler arasındaki uzun dönem katsayı tahmini, Eberhardt ve Bond, (2009) ve Eberhardt ve Teal, (2010) tarafından geliştirilen Genişletilmiş

Ortalama Grup (AMG) tahmincisi kullanılarak yapılmıştır. AMG tahmincisi, yatay kesit bağımlılığını açıklayan ve aynı zamanda ülkelere özgü gözlemlenemeyen ortak faktörlerin olması şartıyla eşbütünleşme ilişkisinin ülkeler arasında farklılaşmasına da izin veren bir tahminci olmasından dolayı hem ülkelere özgü hem de panelin geneline ilişkin katsayılar elde edilebilmektedir (Eberhardt ve Bond, 2009: 3; Eberhardt ve Teal, 2010: 6).

Grup regresyonlarına “ortak dinamik süreç” ekleyerek yatay kesit bağımlılığını açıklayan AMG tahmincisi iki aşamalı prosedür ile açıklanmaktadır. Birinci ve ikinci aşama sırasıyla (12) ve (13) numaralı denklemlerde gösterilmektedir (Eberhardt ve Bond, 2009:3; Eberhardt ve Teal, 2010: 6).

$$\Delta y_{it} = b' \Delta x_{it} + \sum_{t=2}^T c_t \Delta D_t + e_{it}$$

Birinci Aşama: $\Rightarrow \hat{c}_t = \hat{\mu}_t^*$ (12)

$$y_{it} = a_i + b_i' x_{it} + c_i t + d_i \hat{\mu}_t^* + e_{it}$$

İkinci Aşama: (13)

$$\hat{b}_{AMG} = N^{-1} \sum_i \hat{b}_i$$

2.2.6. Panel Nedensellik Testi

Çalışmada seriler arasında eşbütünleşme analizinin ve uzun dönem katsayı tahmininin yapılmasının ardından kısa dönemli ilişkiyi inceleyebilmek için nedensellik analizi yapılmıştır. Dumitrescu ve Hurlin, (2012) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi, Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testinin heterojen paneller için geliştirilmiş ve yapılan simülasyonlar sonucunda elde edilen bootstrap kritik değerlerinin yatay kesit bağımlılığına karşı da dirençli olduğu vurgulamaktadırlar (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1451).

Nedensellik testinde t dönem ve i birim olan formülde x ve y durağan değişkenlerde heterojen yapıya sahip liner model şu şekilde gösterilmektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012: 1451; Lopez ve Weber, 2017:973);

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t}$$

(14)

Dumitrescu ve Hurlin, (2012)'in modelinde (k) gecikme uzunluğu panelin her birimi için aynı belirlenirken otoregresif parametre $\gamma_i^{(k)}$ ve eğim katsayıları $\beta_i^{(k)}$ birimlere göre değişmektedir. Dumitrescu ve Hurlin, (2012) Panel Nedensellik testinde H_0 (boş hipotez) şu şekilde oluşturulmaktadır (Lopez ve Weber, 2017: 973):

$$H_0 : \beta_1 = \dots = \beta_K = 0$$

Eğer H_0 reddedilirse, x 'ten y 'ye nedenselliğin var olduğu sonucuna varılmaktadır. Testte x ve y değişkenleri, diğer yönde nedenselliği test etmek için değiştirilebilir ve iki yönlü nedenselliği gözlemlenmek mümkündür (Lopez ve Weber, 2017: 973).

Dumitrescu ve Hurlin, (2012) temel hipotezi test etmek amacıyla her yatay kesit için ayrı Wald istatistikleri ($W_{i,T}$) hesaplamakta ve bu Wald istatistiklerinin ortalaması

alınarak panelin geneline ait Wald istatistiği $W_{N,T}^{Hnc}$ elde edilmektedir. Bu durum (15) no'lu denklemde gösterilmektedir. Ayrıca (16) no'lu denklemde gösterilen ($Z_{N,T}^{HNC}$) test istatistiğinin $T > N$ durumunda, (17) no'lu denklemde gösterilen (Z_N^{HNC}) test istatistiğinin ise $N > T$ durumunda kullanılması önerilmektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012:1453-1454).

$$W_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (15)$$

$$Z_{N,T}^{Hnc} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{Hnc} - K) \underset{T, \tilde{N} \rightarrow \infty}{d} N(0,1) \quad (16)$$

$$Z_N^{Hnc} = \frac{\sqrt{N} \left[W_{N,T}^{Hnc} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T}) \right]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \underset{T, \tilde{N} \rightarrow \infty}{d} N(0,1) \quad (17)$$

3. BULGULAR

Modelin tahmini yapılmadan önce serilerin birim kök kontrollerinin yapılması gerekmektedir. Ancak serilerin yatay kesit bağımlılığı içermesi halinde kullanılacak birim kök testleri farklılaşmaktadır. Serilerde yatay kesit bağımlılığı olması durumunda, yatay kesit bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir (Tatoğlu, 2017: 21). Serilerin birim kök testlerinden önce yatay kesit bağımlılığı kontrolü yapılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

H₀: Yatay kesit bağımlılık yoktur.			
Değişkenler	Test	İstatistik	Olasılık
AgriGro	Breusch-Pagan LM	494.0170	0.0000*
	Pesaran scaled LM	71.90798	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	71.78298	0.0000*
AgriFe	Breusch-Pagan LM	471.5177	0.0000*
	Pesaran scaled LM	68.43627	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	68.31127	0.0000*
AgriMa	Breusch-Pagan LM	534.7799	0.0000*
	Pesaran scaled LM	78.19783	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	78.07283	0.0000*
IndGro	Breusch-Pagan LM	465.7673	0.0000*
	Pesaran scaled LM	67.54897	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	67.42397	0.0000*

IndFe	Breusch-Pagan LM	251.0358	0.0000*
	Pesaran scaled LM	34.41517	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	34.29017	0.0000*
IndMa	Breusch-Pagan LM	201.8661	0.0000*
	Pesaran scaled LM	26.82812	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	26.70312	0.0000*
SerGro	Breusch-Pagan LM	548.7431	0.0000*
	Pesaran scaled LM	80.35240	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	80.22740	0.0000*
SerFe	Breusch-Pagan LM	512.6.531	0.0000*
	Pesaran scaled LM	74.78360	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	74.65860	0.0000*
SerMa	Breusch-Pagan LM	486.9540	0.0000*
	Pesaran scaled LM	70.81814	0.0000*
	Bias-corrected scaled LM	70.69314	0.0000*

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Yatay kesit bağımlılığı testi sonucunda “yatay kesit bağımlılık yoktur” şeklinde oluşturulan H_0 hipotezinin reddedilerek tüm serilerin yatay kesit bağımlı olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda bu durumu dikkate alan ikinci nesil birim kök testleri arasında gösterilen Panic birim kök testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Birim Kök Test Sonuçları

H₀: Seriler birim kök içermektedir.						
Değişkenler	TrendI(0)		Sabit I(0)		Sabit I(1)	
AgriGro	PCe_Choi	PCe_MW	PCe_Choi	PCe_MW	PCe_Choi	PCe_MW
	[-1.4872] (0.9315)	[6.1305] (0.9631)	[-1.3547] (0.9122)	[6.8319] (0.9410)	[3.8552]* (0.0018)	[34.3998]* (0.0001)
AgriFe	[-2.1146] (0.9828)	[2.8104] (0.9994)	[-1.2967] (0.9026)	[7.1387] (0.9292)	[2.0773]** (0.0189)	[24.9920]** (0.0346)
AgriMa	[-1.2252] (0.8897)	[7.5171] (0.9129)	[-1.5146] (0.9351)	[5.9855] (0.9669)	[2.5111]* (0.0060)	[27.2877]** (0.0177)
IndGro	[-1.7878] (0.9631)	[4.5398] (0.9912)	[-1.8945] (0.9709)	[3.9753] (0.9956)	[3.1695]* (0.0008)	[30.7713]* (0.0060)
IndFe	[-0.9682] (0.8335)	[8.8767] (0.8389)	[-2.0685] (0.9807)	[3.0545] (0.9990)	[2.1849]** (0.0144)	[25.5614]** (0.0294)
IndMa	[-1.5787] (0.9428)	[5.6464] (0.9746)	[-1.6942] (0.9549)	[5.0352] (0.9853)	[2.6527]* (0.0040)	[28.0368]** (0.0141)
SerGro	[-1.0060] (0.8428)	[8.6770] (0.8512)	[-0.6128] (0.7300)	[10.7573] (0.7050)	[4.1140]* (0.0000)	[35.7694]* (0.0011)
SerFe	[-2.4249] (0.9923)	[1.1686] (1.0000)	[-2.4770] (0.9934)	[0.8928] (1.0000)	[3.2650]* (0.0005)	[31.2767]* (0.0051)
SerMa	[-1.9814] (0.9762)	[3.5155] (0.9977)	[-2.4784] (0.9934)	[0.8856] (1.0000)	[2.0359]** (0.0209)	[24.7732]** (0.0369)

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder. I(0): düzey ve I(1): birinci fark değerlerini ve [ ]: istatistik ve ( ): olasılık değerini göstermektedir.

Birim kök testi sonucunda serilerin düzeyde H_0 hipotezinin reddedilemediği, diğer bir ifade ile birim kök içerdiği anlaşılmıştır. Ancak serilerin birinci derece farkları alındığında, birim kök içermediği ve durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu durumda seriler uzun dönemli ilişkinin incelendiği eşbütünleşme analizine uygun olduğu görülmüştür. Çalışmada temel sektörler olan tarım, sanayi ve hizmetler sektörü açısından üç farklı model kurulmuş ve analizler sektörel bazda, aynı zamanda kadın ve erkek istihdamı olarak ayrı ayrı modellenerek analiz yapılmıştır. Sektörel bazda ayrı ayrı model kurulmasıyla, kadın ve erkek istihdamının sektörel büyümeye olan katkılarının karşılaştırılmalı olarak analizi hedeflenmiştir. Aynı zamanda nedensellik analizine uygun olacak şekilde kadın ve erkek istihdamının etkileri ayrı ayrı modellenmiştir. Çalışmada birinci model olarak tarım sektöründe kadın istihdamının sektörel büyümeye olan etkisi incelenmiştir.

Model 1: Kadın İstihdamı ve Sektörel Büyüme İlişkisi: Tarım Sektörü

Çalışmada kullanılacak uygun eşbütünleşme modelinin tespit edilmesinde bir takım ön testlere ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle serilerin homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları

H₀: Eğitim katsayıları homojendir				
AgriGro-AgriFe			AgriGro-AgriMa	
	Delta	p-değeri	Delta	p-değeri
	10.478	0.000*	19.914	0.000*
adj.	11.066	0.000*	21.031	0.000*
H₀: Yatay kesit bağımlılık yoktur.				
AgriGro-AgriFe			AgriGro-AgriMa	
Test	İstatistik	p-değeri	İstatistik	p-değeri
LM	96.57	0.0000*	80.19	0.0000*
LM adj*	34.09	0.0000*	26.46	0.0000*

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Model 1 içerisinde incelenen tarım sektöründe kadın ve erkek istihdamının etkileri ayrı ayrı modellenerek homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmıştır. Her iki test sonucunda da hem kadın hem de erkek serilerinin heterojen ve yatay kesit bağımlı olduğu anlaşılmıştır. Modelde hem heterojenlik, hem de yatay kesit bağımlılığı bulunmasından dolayı, bu özellikleri dikkate alan Westerlund Eşbütünleşme testi kullanılmış ve sonuçları Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5: Eşbütünlüme Test Sonuçları

H ₀ : Eşbütünlüme yoktur.								
AgriGro-AgriFe					AgriGro-AgriMa			
İstatistik	Değer	Z-değeri	P-değeri	Robust P-değeri	Değer	Z-Değeri	P-değeri	Robust P-değeri
G _t	-3.125	-2.532	0.006	0.180	-2.705	-1.151	0.125	0.420
G _a	-38.156	-10.444	0.000	0.000*	-29.957	-7.183	0.000*	0.070***
P _t	-11.669	-7.080	0.000	0.050***	-8.400	-3.273	0.001*	0.250
P _a	-31.284	-9.891	0.000	0.070***	-21.231	-5.438	0.000*	0.210

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Westerlund eşbütünlüme testinde heterojenlik olması durumunda G_a ve G_t dikkate alınmaktadır. Aynı zamanda yatay kesit bağımlılığı olması durumunda robust olasılık değerleri elde edilmektedir. Kadın istihdamında G_a robust değerinin % 5'ten küçük ve erkek istihdamında % 10'dan küçük olmasından dolayı H₀ hipotezleri reddedilerek, uzun dönemde eşbütünlüme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Test sonucunda E-7 ülkelerinde tarım sektöründe kadın ve erkek istihdamı ile sektörel büyümenin uzun dönemde birlikte hareket ettiği görülmektedir.

Tarım sektöründe kadın ve erkek istihdamı açısından uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesinin yanında, uzun dönemli ilişkinin yönünün ve boyutunun incelenmesi açısından AMG yöntemiyle uzun dönemli katsayılar elde edilmiştir. Bu testte, hem panel geneli için ortak katsayılar hem de ülkelere özgü katsayılar elde edilebilmektedir. Modelde homojenlik testi sonucunda ülkelerin homojen olmadığı tespit edilmesinden dolayı, ülkelere özgü katsayılarının incelenmesi daha uygun olacağı düşünüldüğünden panel geneli için elde edilen katsayılar yorumlanmamıştır. Bu açıdan sadece ülkelere özgü katsayılar yer verilmiş ve katsayılar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Ülkelere Özgü Katsayılar

Ülkeler	Değişkenler	Katsayılar	Değişkenler	Katsayılar
Brezilya	AgriFe	[-0.0202708] (0.004)*	AgriMa	[-0.0289411] (0.000)*
	Sabit	[24.58744] (0.000)*	Sabit	[25.01577] (0.000)*
Çin	AgriFe	[-0.0109934] (0.000)*	AgriMa	[-0.0125403] (0.000)
	Sabit	[27.28713] (0.000)*	Sabit	[27.48142] (0.000)*
Hindistan	AgriFe	[-0.0047899] (0.000)*	AgriMa	[-0.0099707] (0.000)*
	Sabit	[26.31601] (0.000)*	Sabit	[26.53339] (0.000)*
Endonezya	AgriFe	[-0.0065693] (0.000)*	AgriMa	[-0.0122615] (0.000)*
	Sabit	[25.11414] (0.000)*	Sabit	[25.39424] (0.000)*
Meksika	AgriFe	[0.0336127] (0.000)*	AgriMa	[0.0114235] (0.000)*
	Sabit	[23.68651] (0.000)*	Sabit	[23.67029] (0.000)*
Rusya	AgriFe	[0.0366707] (0.000)*	AgriMa	[0.0168093] (0.001)*
	Sabit	[23.93877] (0.000)*	Sabit	[24.05398] (0.000)*
Türkiye	AgriFe	[0.0031565] (0.003)*	AgriMa	[0.0035642] (0.316)*
	Sabit	[24.09856] (0.000)*	Sabit	[24.20964] (0.000)*

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder. [ ]: Katsayı ve ( ): olasılık değerini göstermektedir.

Uzun dönemli katsayılara bakıldığında, tarım sektöründe kadın ve erkek istihdamının etkilerinin farklılaştığı görülmektedir. E-7 ülkelerinin tamamında tarım sektöründe kadın ve erkek istihdamı istatistiksel açıdan anlamlı sonuç vermektedir. Brezilya, Çin, Hindistan ve Endonezya'da kadın ve erkek istihdamının tarımsal katma değere negatif etki ettiği tespit edilmiştir. Bu ülkelerde kadın istihdamında % 1 birimlik artış olması durumunda, tarımsal katma değerinde Brezilya'da % 0.020, Çin'de % 0.010, Hindistan'da % 0.004 ve Endonezya'da % 0.006 birimlik azalma olmaktadır. Aynı zamanda erkek istihdamında da benzer yönde katsayılar elde edilmiştir. Erkek istihdamında % 1 birimlik artış, tarımsal katma değerinde Brezilya'da % 0.028, Çin'de % 0.012, Hindistan'da % 0.009 ve Endonezya'da % 0.012 birimlik azalmaya yol açmaktadır.

Meksika, Rusya ve Türkiye’de ise kadın ve erkek istihdamı tarımsal katma değeri pozitif yönde etkilemektedir. Kadın istihdamında meydana gelen % 1 birimlik artış, tarımsal katma değerinde Meksika’da % 0.033, Rusya’da % 0.036 ve Türkiye’de % 0.003 birimlik artış meydana getirmektedir.

Çalışmada ayrıca uzun dönemli ilişkinin yanında, kısa dönemli ilişkinin de incelenmesi adına nedensellik testi yapılmıştır. Serilerin heterojenlik içermesinden dolayı, bu özelliği dikkate alan Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik testi uygulanmış ve teste ait sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ Hipotezi	Gecikme	W-bar	Z ^{HNC} _{N,T}	Z ^{HNC} _N
AgriFe ≠> AgriGro	2	6.3720	[5.7836] (0.0000)*	[4.4814] (0.0000)*
AgriGro ≠> AgriFe	7	28.1111	[14.9278] (0.0000)*	[3.5400] (0.0004)*
AgriMa ≠> AgriGro	6	11.7110	[4.3619] (0.0000)*	[1.4724] (0.1409)
AgriGro ≠> AgriMa	7	15.5295	[6.0313] (0.0000)*	[1.0110] (0.3120)

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmekte ve [.]: istatistik ve ( ): olasılık değerini göstermektedir. Optimal Gecikme Uzunlukları Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. ≠>: Nedeni değildir.

Nedensellik testi sonucunda, E-7 ülkelerinde hem kadın hem de erkek istihdamı ile tarımsal katma değer arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kısa dönemde de kadın ve erkek istihdamı tarımsal katma değeri etkilemekte ve aynı zamanda etkilenmektedir.

Model 2: Kadın İstihdamı ve Sektörel Büyüme İlişkisi: Sanayi Sektörü

Çalışmada ikinci model olarak sanayi sektöründe kadın ve erkek istihdamı ve sektörel büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada uzun dönemli ilişkinin incelenmesine yönelik eşbütünleşme testine geçmeden önce yatay kesit bağımlılık ve homojenlik testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları

H ₀ : Eğim katsayıları homojendir.				
IndGro-IndFe			IndGro-IndMa	
	Delta	p-değeri	Delta	p-değeri
	18.176	0.000*	14.618	0.000*
adj.	19.196	0.000*	15.438	0.000*
H ₀ : Yatay kesit bağımlılık yoktur.				
IndGro-IndFe			IndGro-IndMa	
Test	İstatistik	p-değeri	İstatistik	p-değeri

LM	82.21	0.0000*	93.98	0.0000*
LM adj*	27.86	0.0000*	33.28	0.0000*

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Modelde serilerin eğim katsayılarının homojen olduğunu ve yatay kesit bağımlılığın olmadığını varsayan H_0 hipotezleri reddedilerek serilerin heterojen olduğu ve yatay kesit bağımlılığı içerdiği tespit edilmiştir. Bu durumda modelde Westerlund eşbütünleşme analizinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Eşbütünleşme testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Eşbütünleşme Test Sonuçları

H_0: Eşbütünleşme yoktur.								
IndGro-IndFe					IndGro-IndMa			
İstatistik	Değer	Z-Değeri	P-değeri	Robust P-değeri	Değer	Z-Değeri	P-değeri	Robust P-değeri
G_t	-2.479	-0.405	0.343	0.690	-3.193	-2.756	0.003*	0.320
G_a	-24.303	-4.934	0.000*	0.010**	30.730	7.490	0.000*	0.010**
P_t	-6.748	-1.349	0.089**	0.280	-8.237	-3.084	0.001*	0.210
P_a	-15.714	-2.994	0.001*	0.050**	18.595	4.270	0.000*	0.050**

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Eşbütünleşme testi sonucunda sanayi sektöründe kadın ve erkek istihdamı ile sektörel katma değer arasında eşbütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir. E-7 ülkelerinde sanayi sektöründeki katma değer ile kadın ve erkek istihdamı uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Eşbütünleşme testinin yanında ülkelere özgü uzun dönem katsayıları elde edilmiş ve katsayılar Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Ülkelere Özgü Katsayılar

Ülkeler	Değişkenler	Katsayılar	Değişkenler	Katsayılar
Brezilya	IndFe	[0.1844268] (0.000)*	IndMa	[0.046678] (0.000)*
	Sabit	[23.34267] (0.000)*	Sabit	[24.86942] (0.000)*
Çin	IndFe	[0.1106373] (0.010)**	IndMa	[0.0214353] (0.008)*
	Sabit	[24.78681] (0.000)*	Sabit	[26.32706] (0.000)*
Hindistan	IndFe	[0.0496934] (0.000)*	IndMa	[0.0328793] (0.000)*

	Sabit	[25.05211] (0.000)*	Sabit	[25.00827] (0.000)*
Endonezya	IndFe	[0.0247134] (0.262)	IndMa	[0.0459032] (0.000)*
	Sabit	[25.11972] (0.000)*	Sabit	[24.81322] (0.000)*
Meksika	IndFe	[0.1239573] (0.000)*	IndMa	[0.0188567] (0.074)***
	Sabit	[23.41485] (0.000)*	Sabit	[25.7086] (0.000)*
Rusya	IndFe	[0.0498598] (0.000)*	IndMa	[0.0732928] (0.001)*
	Sabit	[24.78335] (0.000)*	Sabit	[23.2585] (0.000)*
Türkiye	IndFe	[0.0760229] (0.000)*	IndMa	[0.0701754] (0.316)
	Sabit	[23.38638] (0.000)*	Sabit	[22.55827] (0.000)*

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder. [ ]: Katsayı ve ( ): olasılık değerini göstermektedir.

Uzun dönemli katsayılara bakıldığında, kadın istihdamı ve sanayi sektörü arasında, Endonezya haricinde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Sanayi sektöründeki kadın istihdamında meydana gelen % 1 birimlik artış, sanayi sektöründe katma değerde Brezilya'da % 0.18, Çin'de % 0.11, Hindistan'da % 0.04, Meksika'da % 0.12, Rusya'da % 0.04 ve Türkiye'de % 0.07 birimlik artışa yol açmaktadır. Katsayılar etkileri bakımından değerlendirildiğinde, Hindistan, Rusya ve Türkiye'deki ilişkinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Erkek istihdamı ve sanayi sektörü arasında, Türkiye haricindeki tüm ülkelerde anlamlı ve pozitif ilişkinin olduğu görülmektedir. Sanayi sektöründe erkek istihdamında meydana gelen % 1 birimlik artış, sanayi sektöründe katma değerde Brezilya'da % 0.04, Çin'de % 0.02, Hindistan'da % 0.03, Endonezya'da % 0.04, Meksika'da % 0.01 ve Rusya'da % 0.07 birim artışa neden olmaktadır.

Ayrıca modelde kısa dönemli nedensellik ilişkisine bakılmış ve model uygun olarak Dumitrescu ve Hurlin nedensellik testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11: Nedensellik Testi Sonuçları

H₀ Hipotezi	Gecikme	W-bar	Z^{HNC}_{NT}	Z^{HNC}_N
IndFe $\nrightarrow$ IndGro	7	8.6573	[1.1719] (0.2412)	[-0.3704] (0.7111)
IndGro $\nrightarrow$ IndFe	1	1.4915	[0.9196] (0.3578)	[0.6407] (0.5217)

IndMa $\neq$ IndGro	7	14.7127	[5.4537] (0.0000)*	[0.8468] (0.3971)
IndGro $\neq$ IndMa	6	11.6894	[4.3454] (0.0000)*	[1.4645] (0.1431)

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmekte ve [ ]: istatistik ve ( ): olasılık değerini göstermektedir. Optimal Gecikme Uzunlukları Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. $\neq$: Nedeni değildir.

Nedensellik ilişkisine bakıldığında, kadın istihdamı ve sanayi sektörü arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ancak erkek istihdamında ise, çift yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Model 3: Kadın İstihdamı ve Sektörel Büyüme İlişkisi: Hizmetler Sektörü

Çalışmada üçüncü model olarak hizmetler sektöründe kadın ve erkek istihdamının hizmetler sektöründe katma değer büyümesine olan etkisi incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda eşbütünleşme analizinden önce homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmış ve test sonuçları Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12: Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Test Sonuçları

H₀: Eğitim katsayıları homojendir.				
SerGro-SerFe			SerGro-SerMa	
	Delta	p-değeri	Delta	p-değeri
	17.630	0.000*	20.031	0.000*
adj.	18.620	0.000*	21.155	0.000*
H₀: Yatay kesit bağımlılık yoktur.				
SerGro-SerFe			SerGro-SerMa	
Test	İstatistik	p-değeri	İstatistik	p-değeri
LM	137.1	0.0000*	154.8	0.0000*
LM adj*	52.53	0.0000*	60.72	0.0000*

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Testlerin sonucunda, modelde hem heterojenlik hem de yatay kesit bağımlılığı içerdiği görülmektedir. Bu doğrultuda Westerlund eşbütünleşme testinin kullanılmasının uygun olduğu tespit edilmiş ve uygulanmıştır. Westerlund eşbütünleşme test sonuçları Tablo 13’de gösterilmiştir.

Tablo 13: Eşbütünleşme Test Sonuçları

H₀: Eşbütünleşme yoktur.								
SerGro-SerFe					SerGro-SerMa			
İstatistik	Değer	Z-Değeri	P-değeri	Robust P-değeri	Değer	Z-Değeri	P-değeri	Robust P-değeri
G_t	-2.820	-1.529	0.063	0.280	-3.696	-4.416	0.000*	0.020**
G_a	-42.237	-12.067	0.000*	0.000*	-69.726	-23.001	0.000*	0.000*

P_t	-4.981	0.709	0.761	0.710	-5.308	0.328	0.629	0.630
P_a	-	-1.299	0.097*	0.540	-	-2.930	0.002	0.320
	11.887		**		15.569			

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

Modelde hizmetler sektörüyle kadın ve erkek istihdamı arasında eşbütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir. Hizmetler sektörü ile kadın istihdamı uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Ayrıca bu ilişkinin yönünü ve boyutunu inceleme adına uzun dönemli katsayıları elde edilmiş ve sonuçlar Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14: Ülkelere Özgü Katsayılar

Ülkeler	Değişkenler	Katsayılar	Değişkenler	Katsayılar
Brezilya	SerFe	[-0.0471452] (0.000)*	SerMa	[-0.056939] (0.000)*
	Sabit	[30.58215] (0.000)*	Sabit	[29.84396] (0.000)*
Çin	SerFe	[0.0436592] (0.000)*	SerMa	[0.0576514] (0.000)*
	Sabit	[26.17729] (0.000)*	Sabit	[26.13554] (0.000)*
Hindistan	SerFe	[0.0420796] (0.000)*	SerMa	[0.0828222] (0.000)*
	Sabit	[25.53726] (0.000)*	Sabit	[23.86073] (0.000)*
Endonezya	SerFe	[0.007692] (0.000)*	SerMa	[0.0089779] (0.027)**
	Sabit	[25.12172] (0.000)*	Sabit	[25.08827] (0.000)*
Meksika	SerFe	[-0.0449955] (0.000)*	SerMa	[-0.10263] (0.000)*
	Sabit	[29.79905] (0.000)*	Sabit	[31.44289] (0.000)*
Rusya	SerFe	[-0.0204708] (0.000)*	SerMa	[-0.0321933] (0.000)*
	Sabit	[27.87756] (0.000)*	Sabit	[27.97112] (0.000)*
Türkiye	SerFe	[-0.0026694] (0.000)*	SerMa	[-0.0132603] (0.000)*
	Sabit	[25.88746] (0.000)*	Sabit	[26.41428] (0.000)*

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 düzeyinde anlamlılığı ifade eder. [ ] : Katsayı ve ( ) : olasılık değerini göstermektedir.

E-7 ülkelerinde uzun dönemde kadın ve erkek istihdamının hizmetler sektöründeki katma değer artışı ile anlamlı bir ilişkisi bulunmakta, ancak bu ilişkinin yönü ülkeler özelinde farklılaşmaktadır. Çin, Hindistan ve Endonezya'da pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Hizmetler sektöründeki kadın istihdamında meydana gelen % 1 birimlik artış, hizmetler sektöründeki katma değerde Çin'de % 0.043, Hindistan'da % 0.042 ve Endonezya'da % 0.007 birimlik artışa yol açmaktadır.

Brezilya, Meksika, Rusya ve Türkiye'de hizmetler sektöründe kadın istihdamının sektörel büyümeye olan etkisinin negatif olduğu tespit edilmiştir. Hizmetler sektöründeki kadın istihdamında meydana gelen % 1 birimlik artış, sektörel katma değerde Brezilya'da % 0.047, Meksika'da % 0.044, Rusya'da % 0.020 ve Türkiye'de % 0.002 birimlik azalışa yol açmaktadır. Uzun dönemli ilişkinin yanı sıra, kısa dönemli ilişkiyi incelemeye yönelik nedensellik testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 15'te gösterilmiştir.

Tablo 15: Nedensellik Testi Sonuçları

H ₀ Hipotezi	Gecikme	W-bar	Z _{NT} ^{HNC}	Z _N ^{HNC}
SerFe ≠ SerGro	5	9.7860	4.0043 (0.0001)*	1.9278 (0.0539)***
SerGro ≠ SerFe	5	13.1384	6.8090 (0.0000)*	3.6347 (0.0003)*
SerMa ≠ SerGro	6	8.9166	2.2276 (0.0259)**	0.4429 (0.6578)
SerGro ≠ SerMa	5	11.1825	5.1726 (0.0000)*	2.6388 (0.0083)*

Not: * % 1, ** % 5 ve *** % 10 anlamlıdır. Optimal Gecikme Uzunlukları Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. ≠: Nedeni değildir.

Nedensellik testi sonucunda, hizmetler sektöründe kadın ve erkek istihdamı ile katma değer arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Hizmetler sektöründe kısa ve uzun dönemde kadın istihdamının sektörel büyüme üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada E-7 ülkelerinde kadın istihdamı ve sektörel büyüme arasındaki ilişkinin erkek istihdamı ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak kadın istihdamı ve sektörel büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki eşbütünleşme testi ile araştırılmış ve kısa dönemli ilişkiye ışık tutması açısından nedensellik testleri yapılmıştır. Çalışmada ilk sektör olarak tarım sektörü değerlendirilmiştir. Eşbütünleşme testi sonucunda tarım sektöründeki büyüme ile kadın istihdamının uzun dönemli ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda ülkeler açısından ilişkinin yönü değerlendirildiğinde, Brezilya, Çin, Hindistan ve Endonezya'da kadın ve erkek istihdamının tarımsal katma değere negatif etki ettiği tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar, Er (2012) çalışmasında elde edilen

bulgularla örtüşmektedir. Hindistan üzerine yapılan Esteve-Volart (2004) çalışmasında belirtilen tarım ve tarım dışı sektörlerde kadın istihdamında meydana gelen azalmanın ekonomik büyümeyi negatif etkilediği sonucu ile örtüşmemektedir. Meksika, Rusya ve Türkiye’de ise kadın ve erkek istihdamı tarımsal katma değeri pozitif yönde etkilemektedir. Bu ülkeler özelinde elde edilen bulgular, Esteve-Volart (2004), Chapman (2015) ve Choudhry ve Elhorst (2018) çalışmalarında elde edilen bulguları desteklemektedir. Nedensellik testinde ise, kısa dönemde hem kadın hem de erkek istihdamı ile tarımda sektörel büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür. Pata (2018) Türkiye özelinde sektörel açıdan yapmış olduğu çalışmasında elde ettiği, tarım sektöründe kadın istihdamı arasında nedenselliğin olmadığı tespiti ile örtüşmemektedir. Su vd. (2019) Hindistan özelinde yapmış oldukları çalışmada, tarım sektöründe kadın istihdamından ekonomik büyümeye yönelik nedenselliğin olmadığı, ancak büyümeden kadın istihdamına yönelik nedenselliğin olduğu bulgusu ile tam uyum sağlamamakla birlikte, büyümeden kadın istihdamına yönelik nedenselliği teyit etmektedir.

İkinci sektör olarak sanayi sektöründeki büyüme ile kadın ve erkek istihdamı arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiş ve eşbütünleşmenin olduğu tespit edilmiştir. Tütüncü ve Zengin (2020) çalışmasında elde edilen eşbütünleşme sonucu ile uyum göstermektedir. Uzun dönemli katsayılara bakıldığında, kadın istihdamı ve sanayi sektörü arasında, Endonezya haricinde pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Katsayılar etkileri bakımından değerlendirildiğinde, Hindistan, Rusya ve Türkiye’deki ilişkinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Bu ülkeler özelinde elde edilen bulgular, Gaddis ve Klasen (2014) çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki zayıf ilişkiye yapılan atfı teyit etmektedir. Endonezya’da kadın istihdamı anlamsız çıkarken, Türkiye’de erkek istihdamı anlamsız çıkmıştır. Sanayi sektöründe kadın ve erkek istihdamı birlikte değerlendirildiğinde, anlamlı ilişki çıkan tüm ülkelerde erkek istihdamının sanayi sektöründeki katma değere olan etkilerinin kadın istihdamından daha zayıf olduğu görülmektedir. Sanayi sektöründe kısa dönemli ilişkiye bakıldığında, kadın istihdamı açısından nedenselliğin olmadığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuç, Pata’nın (2018) Türkiye özelinde kadın istihdamı ve sanayi sektörü arasında nedenselliğin olmadığı yönelik tespiti ile uyum sağlamaktadır. Ancak Göcen’in (2020) sanayi sektörü ile kadın sektörü arasındaki nedenselliğe ilişkin bulgularıyla örtüşmemektedir. Sanayi sektöründe kadın istihdamının etkilerinin uzun ve kısa dönemde farklılaştığı görülmektedir. Uzun dönemde, Endonezya haricinde, pozitif etki ederken, kısa dönemde hem kadın istihdamından sanayi sektöründeki büyümeye hem de sektörel büyümeden kadın istihdamına yönelik nedenselliğin olmadığı görülmektedir. Bu açıdan Çağatay ve Özler (1995) çalışmasında yapılan kısa ve uzun dönem ayrımı önemi ortaya çıkmaktadır. Kadın istihdamına yönelik geliştirilecek politikaların sektörel bazda, aynı zamanda kısa ve uzun dönemli perspektiflerle hazırlanması gerekmektedir.

Üçüncü sektör olarak hizmetler sektörü değerlendirilmiş ve uzun dönemde bu sektörde kadın istihdamı ile sektörel büyümenin birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir. Ülkeler özelinde uzun dönemli katsayılara bakıldığında, Çin, Hindistan ve

Endonezya’da pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ülkelerde sonuçların pozitif olmasına rağmen katsayıların oldukça düşük olduğu görülmektedir. Erkek istihdamında ülkeler açısından benzer sonuçlar elde edilmiş ve katsayıların etkilerinin kadın istihdamından yüksek olduğu görülmüştür. Brezilya, Meksika, Rusya ve Türkiye’de hizmetler sektöründe kadın istihdamının sektörel büyümeye olan etkisinin negatif olduğu tespit edilmiştir. Türkiye özelinde elde edilen sonuçlar, Pata (2018) çalışmasındaki kadın istihdamı ile hizmetler sektöründe büyüme arasındaki pozitif ilişkiye yönelik sonuçlar ile çelişmektedir. Nedensellik testi sonucunda, kısa dönemde hizmetler sektöründe sektörel büyüme ve kadın istihdamı arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Türkiye özelinde hizmetler sektöründe kadın istihdamı ve sektörel büyüme arasında nedenselliğin olduğunu ifade eden Pata (2018) çalışması ile uyum gösterirken, nedenselliğin olmadığını ifade eden Göcen (2020) çalışması ile örtüşmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin farklı kalkınma seviyelerinde olmalarından dolayı analiz yapılan dönem ve ülke veya ülke grupları açısından durum farklılık göstermesine rağmen hizmetler sektöründe kadın istihdamının uzun ve kısa dönemde sektörel büyümeye önemli katkıların olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

SONUÇ

Kadın istihdamı, ekonomilerin kalkınmasında ve büyümesinde önemli yer tutmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde üretim faktörlerinin etkin kullanılabilmesi açısından bu ilişkinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan E-7 ülkelerinde kadın istihdamı ve sektörel büyüme arasındaki ilişki, erkek istihdamı ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular şu şekilde ifade edilmektedir:

- E-7 ülkelerinde tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe hem kadın hem de erkek istihdamı ile sektörel katma değer arasında eşbütünlüşme ilişkisi bulunmaktadır. Her üç sektörde de kadın istihdamı ile sektörel büyüme uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Bu durum sektörel büyüme açısından kadın istihdamının önemine vurgu yapmaktadır.
- Uzun dönemli ilişkinin yönünü ve boyutunu inceleme adına elde edilen katsayılar incelendiğinde, ülkelerin heterojen özellik taşımasından dolayı sonuçların farklılaştığı görülmektedir.
- E-7 ülkelerinin hepsinde tarım sektöründe kadın istihdamının sektörel büyüme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmasının yanında, Brezilya, Çin, Hindistan ve Endonezya’da negatif ve Meksika, Rusya ve Türkiye’de ise pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
- Tarım sektöründe nedensellik testinde hem kadın istihdamından sektörel büyümeye hem de sektörel büyümeden kadın istihdamına yönelik nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.
- Sanayi sektöründe kadın istihdamının ve sektörel büyüme üzerinde Endonezya haricinde diğer ülkelerde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

- Sanayi sektöründen kadın istihdamı ve sektörel büyüme arasında kısa dönemde nedensellik ilişkisinin olmadığı, ancak erkek istihdamında çift yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür.
- Hizmetler sektöründe kadın istihdamının ve sektörel büyüme üzerinde Brezilya, Meksika, Rusya ve Türkiye’de negatif, Çin, Hindistan ve Endonezya’da ise pozitif etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
- Ayrıca hizmetler sektöründe kadın istihdamı ve sektörel büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu görülmüştür.

Kadın istihdamının, hem genel ekonomik, hem de sektörel büyüme açısından büyük önem taşıdığı görülmektedir. Ancak istihdamın etkisi, kısa ve uzun dönemde ülkelerin yapısal özellikleri ve uyguladıkları istihdam politikalarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Kadın istihdamının artırılmasına yönelik uygulanacak politikaların kısa, orta ve uzun vadede tasarlanması ve kısa dönemli sonuçlardan ziyade uzun dönemli toplam sonuçlara odaklanması gerekmektedir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir hale getirilmesinde ülkelerin işgücünün yarısını oluşturan kadın istihdamının önündeki engellerin kaldırılarak, kadınların işgücüne katılımının ve istihdamının artırılması gerekmektedir.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FEMALE EMPLOYMENT AND SECTORAL GROWTH: A COMPARATIVE ANALYSIS WITH MALE EMPLOYMENT IN E-7 COUNTRIES

1. INTRODUCTION

Female employment makes significant contributions to economic growth and development. However, many factors, such as globalization and socio-economic factors of countries, have significant effects on female labor force participation and employment. Moreover, these effects are becoming more pronounced, especially in developing countries. Therefore, examining the relationship between female employment and sectoral growth is particularly important, especially since developing countries are in the development stage.

This study examines the effects of female employment on economic growth in E-7 countries from a sectoral perspective. In the study, cointegration analysis and causality analysis were carried out in comparison with male employment, using the annual data set of the E-7 countries for the years 1991-2019.

2. METHODS

Westerlund Cointegration Analysis was used in the study to examine the long-term relationship between the variables. After the cointegration analysis, country-specific long-term coefficient estimations were made using the Augmented Mean Group (AMG) estimator method to determine the direction and degree of the long-term relationship. In the final stage of the analysis, Dumitrescu and Hurlin Causality Tests were applied to shed light on the short-term relationship.

3. RESULTS

The findings obtained in the study are expressed as follows:

- There is a cointegration relationship between the employment of both females and men in agriculture, industry, and services sectors and sectoral added value in E-7 countries.
- Female employment in agriculture has been determined to affect sectoral growth in all E-7 countries significantly. In contrast, it has a negative effect in Brazil, China, India, and Indonesia and a positive effect in Mexico, Russia, and Turkey.
- As a result of the causality test conducted in the agricultural sector, bidirectional causality was found between female employment and sectoral growth.
- It has been determined that female employment in the industry sector positively affects sectoral growth in countries other than Indonesia.
- It has been observed that there is no causal relationship between female employment in the industrial sector and sectoral growth in the short run, but there is bidirectional causality in male employment.
- It has been determined that female employment in the services sector and sectoral growth negatively affects Brazil, Mexico, Russia, and Turkey and positively affects China, India, and Indonesia.
- It has also been observed that there is bidirectional causality between female employment and sectoral growth in the services sector.

4. DISCUSSION

Cointegration analyses reveal that female employment and sectoral growth in agriculture, industry and services move together in the long run. This situation emphasizes the importance of female employment for sectoral growth. Long-term coefficients have been obtained to examine the direction and size of the relationship, and the results show differences due to the socio-economic and cultural structures of countries. Causality analyses reveal a bidirectional causality between female employment and sectoral growth in the agriculture and services sectors. However, there is no causality between female employment in the industrial sectors. Therefore, increasing employment by removing barriers to female employment in countries is of great importance for economic growth. For this reason, short-term, mid-term, and long-term employment planning is required.

CONCLUSION

The findings obtained in the study are compatible with the studies examined within the scope of the literature review. However, the study differs from other empirical models and examines the relationship between female employment and economic growth in a sectoral context. As a result, it is seen that female employment is of great importance in terms of both general economic and sectoral growth. However, the effect of employment differs in the short and long term depending on the structural characteristics of the countries and the employment policies they implement. Therefore, to realize economic development and make it sustainable, it is necessary

to remove the barriers to female employment, which constitutes half of the countries' workforce, and increase female participation in the workforce.

KAYNAKÇA

- Bai, J., ve Ng, S. (2004). A Panic Attack on Unit Roots and Cointegration. *Econometrica*, 72(4), 1127-1177. <https://www.jstor.org/stable/3598781>.
- Barrientos, S., Dolan, C., ve Tire, A. (2001). Gender and Ethical Trade: A Mapping of The Issues in African Horticulture. *DRAFT Working Paper*.
- Belke, M., ve Bolat, S. (2016). The Panel Data Analysis of Female Labor Participation and Economic Development Relationship in Developed and Developing Countries. *The Economic Research Guardian*, 6(2), 67-73. [https://www.ecrg.ro/files/p2016.6\(2\)2ya1.pdf](https://www.ecrg.ro/files/p2016.6(2)2ya1.pdf).
- Chapman, K. (2015). Economic Development and Female Labor Force Participation in the Middle East and North Africa: A Test of the U-Shape Hypothesis. *Gettysburg Economic Review*.8(3).
- Choudhry, M. T., ve Elhorst, P. (2018). Female Labour Force Participation and Economic Development. *International Journal of Manpower*, 39(7), 896-912. <https://doi.org/10.1108/IJM-03-2017-0045>.
- Çağatay, N., ve Özler, Ş. (1995). Feminization of the Labor Force: The Effects of Long- Term Development and Structural Adjustment. *World Development*, 23(11), 1883-1894. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00086-R](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00086-R)
- Doğan, B., ve Akyüz, M. (2017). Female Labor Force Participation Rate and Economic Growth in the Framework of Kuznets Curve: Evidence from Turkey. *Review of Economic and Business Studies* 10(1), 33-54. <http://rebs.feaa.uaic.ro/articles/pdfs/239.pdf>.
- Dumitrescu, E.-I., ve Hurlin, C. (2012). Testing For Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling* 29, 1450-1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>.
- Dücan, E., ve Polat, M. (2017). Kadın İstihdamının Ekonomik Büyümeye Etkisi: OECD Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 155-170. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/361477>.
- Eberhardt, M., ve Bond, S. (2009). Cross-Section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator. *Centre for the Study of African Economies, Department of Economics, University of Oxford, St Catherine's College, Oxford*, 1-26. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/17692/>.
- Eberhardt, M., ve Teal, F. (2010). Productivity Analysis in Global Manufacturing Production. *Economics Series Working Papers from University of Oxford, Department of Economics*, 1-52.
- Er, S. (2012). Women Indicators of Economic Growth: A Panel Data Approach. *The Economic Research Guardian*, 2(1), 27-42. [https://www.ecrg.ro/files/p2012.2\(1\)1y2.pdf](https://www.ecrg.ro/files/p2012.2(1)1y2.pdf).
- Esteve-Volart, B. (2004). Gender Discrimination and Growth: Theory and Evidence from India. *Suntory and Toyota International Centres for Economics and*

- Related Disciplines Development Economics Discussion Paper, Research Paper No. DEDPS 42.*
- Gaddis, I., ve Klasen, S. (2014). Economic Development, Structural Change, and Women's Labor Force Participation: A Reexamination Of The Feminization U Hypothesis. *J Popul Econ* 27, 639–681. DOI 10.1007/s00148-013-0488-2.
- Goldin, C. (1994). The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development and Economic History. *NBER Working Paper Series Working Paper No. 4707*. <https://www.nber.org/papers/w4707>.
- Göcen, S. (2020). Ekonomik Gelişme ve Kadın İş Gücü İstihdamı: Türkiye İçin Nedensellik İlişkisi İncelenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Sayı 29*, , 45-60. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.687690>.
- Göcen, S. (2021). Is There A Bidirectional Relationship Between Female Labour Force Participation and Economic Development in Middle Eastern Countries? Evidence From A Bootstrap Panel Granger Causality Test. *Applied Economics Letters*, 28(19), 1661-1665. <https://doi.org/10.1080/13504851.2020.1845292>.
- Klasen, S., ve Pieters, J. (2012). Push or Pull? Drivers of Female Labor Force Participation during India's Economic Boom. *IZA DP No. 6395*. <https://docs.iza.org/dp6395.pdf>.
- Lopez, L., ve Weber, S. (2017). Testing For Granger Causality in Panel Data. *The Stata Journal*, 17(4), 972–984. doi/pdf/10.1177/1536867X1801700412.
- Luci, A. (2009). Female Labour Market Participation and Economic Growth . *Int. J. Innovation and Sustainable Development*, 4(2-3), 97-108. DOI: 10.1504/IJISD.2009.02806.
- Pata, U. (2018). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testleri İle Sektörel Bir Analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (UIİİD)* (21), 135-150. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.391777>.
- Pesaran, M. (2021). General Diagnostic Tests For Cross-Sectional Dependence in Panels. *Empirical Economics* 60, 13–50. <https://doi.org/10.1007/s00181-020-01875-7>.
- Pesaran, M., ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics* 142, 50–93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>.
- Pesaran, M., Ullah, A., ve Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal* , 2008, 11(1), 105-127. doi: 10.1111/1/j.1368-423X.2007.00227.
- Pesaran, H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels,. *Discussion Paper No. 1240*, 1-39. <https://docs.iza.org/dp1240.pdf>.
- Psacharopoulos , G., ve Tzannatos, Z. (1989). Female Labor Force Participation: An International Perspective. *The World Bank Research Observer*, 4(2), 187-201. <https://www.jstor.org/stable/3986509>.
- Su, C.-W., Li, Z.-Z., Tao, R., ve Lobont, O.-R. (2019). Can Economic Development Boost The Active Female Labor Force? *Quality & Quantity*, 53, 1021–1036. <https://doi.org/10.1007/s11135-018-0800-z>.

- Tatoğlu, F. (2017). *Panel Zaman Serileri Analizi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tsani, S., Paroussos, L., Fragiadakis, C., Charalambidis, I., ve Capros, P. (2013). Female Labour Force Participation and Economic Growth in The South Mediterranean Countries. *Economics Letters* 120, 323–328. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2013.04.043>.
- Tütüncü, A., ve Zengin, H. (2020). E7 Ülkelerinde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(1), 1-16. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.700752>.
- Ün, T. (2018). Panel Veri Modellerinin Varsayımlarının Testi. S. Giriş içinde, *Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi (73-101)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Verme, P. (2014). Economic Development and Female Labor Participation in the Middle East and North Africa: A Test of the U-Shape Hypothesis. *Policy Research Working Paper 6927*.
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.2007.00477.x>.
- WorldBank. (2022). *World Development Indicators*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> adresinden alındı

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Mustafa ZUHAL
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Mustafa ZUHAL
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Mustafa ZUHAL
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Mustafa ZUHAL
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Mustafa ZUHAL

YAZARLAR HAKKINDA

Önder ULU (Dr. Öğr. Gör.)

Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği'nden 2004 yılında mezun olmuştur. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını 2017 yılında, Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda doktorasını 2022 yılında tamamlamıştır. Halen, Düzce Üniversitesi Gümüşova Meslek Yüksekokulu'nda Dr. Öğr. Gör. olarak çalışmaya devam etmektedir. Araştırma alanları arasında teknoloji yönetimi, inovasyon yönetimi, yenilikçi iş davranışı, E-iş yer almaktadır.

Oğuz DEMİREL (Dr. Arş. Gör.)

Lisans eğitimini TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi İktisat Bölümü'nde tam burslu olarak görmüş ve 2010 yılında mezun olmuştur. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını 2015 yılında, doktorasını 2020 yılında tamamlamıştır. Halen, Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü'nde Dr. Arş. Gör. olarak çalışmaya devam etmektedir. Araştırma alanları arasında bilgi yönetimi, teknoloji ve inovasyon yönetimi yer almaktadır. .

Ulaş Çınar (Dr. Öğretim Görevlisi)

Ulaş Çınar şu anda Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Doktora derecesini Yıldız Teknik Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Bölümü'nden almıştır. Başlıca araştırmaları iş sağlığı ve güvenliği üzerinedir. Ayrıca risk yönetimi, kişisel koruyucu ekipmanların inovasyonu, veri bilimi, bulanık sistemler ve toz kontrolü üzerine araştırmaları vardır. 7 yıldan fazla akademik deneyimine sahiptir.

Hüseyin ÇAY

Yazar Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı mezunudur. Çalışma alanları sosyal politika, Romanlar ve sosyal dışlanma şeklindedir. Halen Çanakkale Belediyesi'nde Sosyal İşler Biriminde görev yapmaktadır.

Özgür TOPKAYA (Doç. Dr.)

Yazar lisans öğrenimini Uludağ Üniversitesi İngiliz Dili Eğitimi Bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisansını Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Tezsiz Yüksek Lisans ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Tezli Yüksek Lisans programlarında tamamlamıştır. Doktora öğrenimi ise İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde tamamlamıştır. Yazarın çalışma alanları sosyal politika, endüstri ilişkileri ve makro iktisat şeklindedir.

Arman Zafer YALÇIN (Doç. Dr.)

Arman Zafer Yalçın, 1996 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye bölümünden lisans derecesi ve aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsünün maliye anabilim dalından 1999 yılında yüksek lisans derecesi almıştır. Doktorasını 2009 yılında Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında tamamlamıştır. Halen Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde Doçent olarak görev yapmaktadır. Yazar, yerel yönetimler maliyesi, çevre ekonomisi ve yerel kalkınma alanlarında akademik çalışmalar yapmaktadır.

Aysun YILMAZTÜRK (Dr. Öğr. Üyesi)

Aysun YILMAZTÜRK şuan da Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümünde çalışmaktadır. 1998-2001 yılları arasında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde lisansını tamamladı ve 2003 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Bölümünde yüksek lisans derecesini aldı. Doktora eğitimini ise Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Bölümünde 2013 yılında tamamladı. Şuan Balıkesir Üniversitesi'nde Doktor Öğretim Üyesi olarak hizmet vermektedir.

Fazlı YILDIZ (Doç. Dr.)

Fazlı Yıldız, Balıkesir Üniversitesi Maliye Bölümü'nde Maliye Doçenti olarak görev yapmaktadır. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü'nden 1993 yılında mezun oldu. Kamu Maliyesi alanında "Mali Açısından İl Mahalli İdaresi ve Kütahya İl Mahalli İdaresi" konulu yüksek lisans tezini İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı. 1998 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktorasını tamamladı. Kamu maliyesi ile ilgili araştırmalarında kamu borçları, kamu harcamaları, kamu gelirleri ve bütçe uygulamalarının sosyoekonomik etkileri konularına odaklanmıştır.

ESRA DEMİRBAŞ (Dr. Öğr. Üyesi)

Esra Demirbaş lisans eğitimini 1984-1988 yılları arasında İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Mühendisliği bölümünde, yüksek lisans eğitimini ise 1988-1991 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ana bilim dalında sürdürmüş ve tamamlamıştır. 1988-1990 yılları arasında İstanbul Teknik Üniversitesi İşletme Bölümünde pazarlama asistanı olarak görev yapan Demirbaş, 1990 Temmuz ayında katıldığı Koç Holding Finansman Bölümünde iki yıl yetiştirme elemanı, ardından da dört yıl finansman uzmanı olarak çalışmıştır. Mart 1996'da Türkiye'nin ilk tüketici finansman şirketi olan Koç Fiat Kredi A.Ş. ye kredi izlemeden sorumlu grup müdürü, Nisan 2000 de ise Koç Fiat Kredi A.Ş.'ye Genel Müdür Yardımcısı olarak atanmış ve 2009 yılı sonuna kadar bu görevini sürdürmüştür. Koç grubundaki profesyonel iş yaşamını 2009 Aralık ayında tamamlayan Demirbaş, 2010 Eylül ayında tekrar akademik kariyerine dönmüş ve 2010-2014 yılları arasında Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ana bilim dalında bir yandan doktora eğitimini sürdürürken, diğer yandan aynı enstitüde ders saat ücretli olarak pazarlama alanında dersler vermiştir. Temmuz 2014 de doktorasını tamamlamış ve aynı yılın Eylül ayında İstanbul Yeni Yüzyıl

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde halen sürdürmekte olduğu dekan yardımcılığı ve İşletme bölümünde doktor öğretim üyesi görevlerine atanmıştır. Demirbaş'ın eğitim ve araştırma alanları; pazarlama yönetimi, pazarlama araştırması, stratejik pazarlama, uluslararası pazarlama, tüketici davranışı, dijital pazarlama, kurumsal sosyal sorumluluk ve yeşil pazarlamadır. Demirbaş, İngilizce ve Fransızca dillerini akıcı olarak konuşmakta olup, evli ve iki çocuk annesidir.

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Doktor Öğretim Üyesi,
İstanbul Türkiye.

E-mail: esra.demirbas@yeniyuzyil.edu.tr.

Okan TÜRK (Dr. Öğr. Üyesi)

Yazar, 1989 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Elazığ Merkez ilçesine bağlı okullarda tamamladı. 2013 yılında Balıkesir Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Seyahat İşletmeciliği Bölümünde lisans, 2015 yılında Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalında yüksek lisans ve 2020 yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim dalında doktora eğitimini tamamladı. 2017 yılında Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Otel, Lokanta ve İkrâm Hizmetleri Bölümünde öğretim görevlisi olarak göreve başlayan yazar, 2020 yılı itibarıyla yine aynı üniversitenin Ulaştırma Hizmetleri bölümüne doktor öğretim üyesi olarak atanmış ve hala bu görevine devam etmektedir.

Çağatay TUNÇSİPER (Dr.)

Bilkent Üniversitesi İktisat Bölümü'nden 2009 yılında mezun olmuştur. 2013 yılında İngiltere'deki University of Brighton'dan MBA derecesini almıştır. 2014 yılında Balıkesir Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı'ndan tezli yüksek lisans derecesini, 2019 yılında da İzmir Demokrasi Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı'ndan doktora derecesini almıştır. Halen kurucusu olduğu Centrade Fulfillment Services firmasında yönetici olarak çalışmaktadır. Araştırma alanları arasında işgücü verimliliği, otomotiv sektörünün iktisadi analizi ve yapay sinir ağları ile ekonomik modelleme bulunmaktadır.

Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI (Doç. Dr.)

Balıkesir Üniversitesi İktisat Bölümü'nden 2000 yılında mezun olmuştur. 2005 yılında Balıkesir Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı'ndan yüksek lisans derecesini, 2010 yılında ise Celal Bayar Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı'ndan doktora derecesini almıştır. Halen Nuh Naci Yazgan Üniversitesi İktisat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Araştırma alanları arasında para politikası, maliye politikası, cari işlemler dengesi, işsizlik, otoregresif modelleme ve yapay sinir ağları ile tahmin bulunmaktadır.

Mustafa ZUHAL (Dr. Arş. Gör.)

Süleyman Demirel Üniversitesi, Ekonometri Bölümünde lisansını tamamladıktan sonra 2014 yılında Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat

Politikası Bilim Dalında tezli yüksek lisansını tamamlamıştır. Akabinde yine aynı bilim dalında 2020 yılında doktorasını tamamlayarak Dr. unvanı almıştır. Halen Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat bölümünde Arş. Gör. Dr. olarak görev yapmaktadır. Makro iktisadi konular üzerine ulusal ve uluslararası yayınları bulunmaktadır.

E-posta: mzahal@gumushane.edu.tr

ABOUT THE AUTHORS

Önder ULU (Ph.D., Lec.)

He graduated from Selcuk University, Faculty of Education, Science Teaching in 2004. He completed his master's degree at Düzce University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration in 2017, and his Ph.D. at Düzce University Graduate School of Education, Department of Business Administration in 2022. Currently he is working at Düzce University Gümüşova Vocational School as lecturer. His research interests are technology management, innovation management, innovative work behavior and e-business.

Oğuz DEMİREL, (Ph.D., Res. Asst.)

He completed his undergraduate education at TOBB University of Economics and Technology with a full scholarship and graduated in 2010. He completed his master's degree in Duzce University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration in 2015 and his Ph.D. in 2020. He is currently working as a research assistant at Düzce University, Faculty of Business Administration, Department of Management Information Systems.

Ulaş ÇINAR (PhD)

Ulas Cinar is currently working at Canakkale Onsekiz Mart University as a university lecturer. He obtained his Ph.D. degree from the Department of Industrial Engineering at Yildiz Technical University. His main research focuses on occupational health and safety. He also has research on the risk management, the innovation of personal protective equipment, data science, fuzzy systems and dust control. He has over 7 years of research and teaching experience.

Hüseyin ÇAY

The author is a graduate of Çanakkale Onsekiz Mart University Graduate Education Institute, Department of Labor Economics and Industrial Relations. His fields of study are social policy, Roma and social exclusion. He still works in the Social Affairs Unit of Çanakkale Municipality.

Özgür TOPKAYA (Assoc. Prof.)

The author completed his undergraduate education at Uludag University, Department of English Language Education. He completed his master's degree in Uludag University Institute of Social Sciences Business Administration without Thesis and Çanakkale Onsekiz Mart University, Graduate Education Institute Labor Economics and Industrial Relations Master's Program with Thesis. He completed his doctoral studies at Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations. The author's fields of study are social policy, industrial relations and macroeconomics.

Arman Zafer YALÇIN (Assoc. Prof.)

Arman Zafer Yalçın received his bachelor's degree from the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Karadeniz Technical University in 1996 and his

master's degree in 1999 from the Finance Department of the Social Sciences Institute of the same university. He completed his PhD in 2009 at Celal Bayar University, Institute of Social Sciences, Department of Finance. He is currently working as an Associate Professor in the Finance Department of the Faculty of Economics and Administrative Sciences at Balıkesir University. The author conducts academic studies on local government finance, environmental economics and local government finance.

Aysun YILMAZTÜRK (Asst. Prof. Dr.)

Aysun YILMAZTÜRK currently works at the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance at Balıkesir University. She completed her undergraduate degree at the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Finance at Anadolu University between 1998 and 2001 and received her master's degree at the Institute of Social Sciences, Department of Finance at the same university in 2003. She completed her doctoral education at the Institute of Social Sciences, Department of Finance at Marmara University in 2013. Currently, she is serving as an Associate Professor at Balıkesir University.

Fazlı YILDIZ (Assoc. Prof.)

Fazlı Yıldız is an Associate Professor of Public Finance at the Department of Public Finance, Balıkesir University. He graduated from Istanbul University Faculty of Economics, Department of Public Finance in 1993. He completed his master's thesis in the field of Public Finance with titled as "The Provincial Local Self-Government by Fiscal Perspective and Kutahya Provincial Local Self-Government", at Dumlupınar University Institute of Social Sciences in 1998. He earned her PhD degree at Kutahya Dumlupınar University Institute of Social Sciences. In his researches on public finance, he focused on studies in public debts, public expenditures, public revenues, and the socioeconomic effects of budget implementations.

Esra DEMIRBAS (Assistant Professor)

Esra Demirbas received a BS degree from Istanbul Technical University (ITU), in the management engineering field, in 1988. She obtained an MBA degree from Bosphorus University in 1991. After two years as a marketing research assistant at ITU, she joined Koc Group as a management trainee in the headquarters, where she spent seven years. In 1996, she was appointed as a vice president of the collection department of Kocfinans A.Ş., and in 2000, she was appointed as a deputy general manager of Koc Fiat Kredi A.Ş. She terminated her professional life at the end of 2009 and returned to scholarship. While studying Ph.D., she was a part-time instructor at Bahçeşehir University (BAU) between 2010-2014. She has been acting as an associate dean and an assistant professor at the Faculty of Economics and Administrative Sciences in the University Istanbul Yeni Yüzyıl in Türkiye, since September 2014. Demirbas' teaching and research fields are; marketing management, marketing research, strategic marketing, global marketing, consumer behavior, digital marketing, CSR, and green marketing. She is fluent in English and French. She is married with two children.

Asst. Professor in the Business Administration department of the Faculty of Economics and Administrative Sciences at the University Istanbul Yeni Yuzyil, Türkiye.

E-mail: esra.demirbas@yeniyuzyil.edu.tr.

Çağatay TUNÇSİPER (Ph.D.)

He graduated from Bilkent University, Department of Economics in 2009. He received his MBA from the University of Brighton in England in 2013. He received his master's degree from Balıkesir University, Department of Economics in 2014, and his doctorate from Izmir Democracy University, Department of Economics in 2019. He is still working as a manager at Centrade Fulfillment Services, which he is the founder of. His research interests include labour productivity, economic analysis of the automotive industry and artificial neural networks.

Okan TÜRK (Asst. Prof. Dr.)

The author was born in Elazığ in 1989. He completed his primary, secondary and high school education in the schools of the central district of Elazığ. In 2013, Balıkesir University, School of Tourism and Hotel Management, Department of Travel Management, graduated from Balıkesir University, Social Sciences Institute, Tourism Management and Hotel Management Department in 2015, and PhD in Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Social Sciences Institute, Tourism Management Department in 2020. completed his education. The author, who started to work as a lecturer in Muş Alparslan University Vocational School of Social Sciences, Hotel, Restaurant and Catering Services Department in 2017, was appointed as a doctor lecturer to the Transportation Services department of the same university as of 2020 and still continues this duty.

Dilek SÜREKÇİ YAMAÇLI (Assoc. Prof. Dr.)

She graduated from Balıkesir University, Department of Economics in 2000. She received his master's degree from Balıkesir University, Department of Economics in 2005, and her doctorate from Celal Bayar University, Department of Economics in 2010. She is still working as a lecturer at Nuh Naci Yazgan University, Department of Economics. Her research interests include monetary policy, public policy, current account balance, unemployment, autoregressive modelling and forecasting with artificial neural networks.

Mustafa ZUHAL (Research Assist. Dr.)

After graduating from Süleyman Demirel University, Department of Econometrics, he completed his master's degree with a thesis in Marmara University, Institute of Social Sciences, Department of Economic Policy in 2014. Subsequently, he completed his doctorate in the same discipline in 2020 and received the title of Dr. He is currently a Research Assist. Dr. at Gümüşhane University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics. He has national and international publications on macroeconomic issues.

YAZARLAR İÇİN BİLGİ NOTU

***

Yönetim Bilimleri Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir. Yayın politikası ve kuralları, editörler ile yazı ve danışma kurulu tarafından tespit edilmektedir. Yönetim Bilimleri Dergisi; temelde ekonomi, işletme, kamu yönetimi ve siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, maliye, ekonometri ve benzeri alanlara odaklanmıştır. Dergide, söz konusu alanlarda hazırlanmış Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanmaktadır. Dergiye gönderilen çalışmaların orijinal ve mevcut literatüre katkıda bulunması beklenmektedir. Dergiye gönderilen yazıların teslim anında hiçbir dergide yayımlanmamış olması ve/veya hiçbir yayın organı tarafından basılmak üzere inceleme aşamasında olmaması gerekmektedir. Bu konudaki tüm sorumluluk yazarlara aittir. Yazarlar çalışmalarını gönderdikleri andan itibaren eserleri ile ilgili tüm yayın haklarını Yönetim Bilimleri Dergisi'ne devretmiş ve Yönetim Bilimleri Dergisi'nin kurallarını kabul etmiş sayılırlar.

Teslim Süreci ve Şekli

Makale gönderimi Dergipark üzerinden yapılmaktadır. Dergipark sistemine yüklenen makalelerin üzerinde isim bilgisi olmamalıdır. Zira sisteme kayıtlı kullanıcıların bilgileri sistemde mevcuttur. Makale ile birlikte 250-300 kelimedenden oluşan özet ve yazarlar hakkında 5-6 satırdan oluşan bilgi notu da (Türkçe ve İngilizce olarak) dergiye gönderilmelidir. Bu notta mezun olunan okullar, bağlı bulunulan kurum, unvan, çalışma alanları gibi bilgiler yer alabilir. Yönetim Bilimleri Dergisi uluslararası bilimsel ve bağımsız indeks ve abstract kuruluşlarınca da taranmaktadır. Bu nedenle gönderilen özetler çok önemlidir. Ayrıca çalışmanın konusu ile ilgili en fazla 5 adet anahtar kelime de eklenmelidir.

Çalışmanın Uzunluğu

Makaleler kural olarak 4.000 kelimedenden az, 8000 kelimedenden fazla olmamalıdır (kaynakça ve dipnotlar hariç). Makalenin yazıldığı dile göre değişen Genişletilmiş Özet'ler ise en az 600 en fazla 1000 sözcükten oluşmalıdır.

Stil ve Düzeltmeler

Yazarlar çalışmalarını Yönetim Bilimleri Dergisi kurallarına göre hazırlamak zorundadırlar. Editörlerden ya da hakemlerden gerekli düzeltmeleri yapmalarını beklenmemelidir. Gerekli düzeltmeler belirlendikten sonra yazarların en geç iki hafta içinde makalelerin düzeltilmiş halini Dergipark üzerinden sisteme yüklemeleri gerekmektedir.. Sayfa yapısı 16 cm - 23,7 cm ölçüsünde olmalıdır. Sayfa kenar boşlukları: üst ve alt 2,5 cm, sol ve sağ 2 cm olmalıdır Makale başlığı bütün harfleri büyük, koyu (bold) harflerle, Times New Roman, 10 punto, tek satır aralıklı, öncesi ve sonrası 0 nk ve sayfaya ortalanarak yazılmalıdır.

Başlıklar ve Alt-Başlıklar

Makaledeki ana başlıkların tamamı büyük harflerle, Times New Roman yazı karakteri kullanılarak 10 punto, tek satır aralığında, öncesi ve sonrası 10 nk ve iki

yana yaslı olarak yazılmalıdır. Alt başlıklar ise sadece ilk harfi büyük, Times New Roman yazı karakteri kullanılarak 10 punto, tek satır aralığında, öncesi ve sonrası 6 nk ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Üçüncü bir alt başlık kullanılması halinde ise 10 punto, italik, normal (koyu değil), öncesi ve sonrası 6 nk, iki yana yaslı ve başlıktaki kelimelerin sadece ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ya da sonra boşluk bırakılmamalıdır.

Çalışmanın belirtilen kurallara uygun olması yayın sürecini hızlandıracaktır. Bu nedenle çalışma gönderilmeden önce mutlaka YBD kurallarına uygun hale getirilmelidir. Çalışmalar IMRAD kurallarına uygun şekilde başlıklandırılmalı ve bir kapak dosyası hazırlanmalıdır.

Metin içi Atıf

YBD APA (6) stilini benimsemektedir. Bu nedenle atıflar parantez içinde (Soyadı, Yıl: Sayfa Numarası) şeklinde yapılmalıdır. Metin içinde verilen kaynaklar makalenin sonunda kaynakçada açıkça yazılmalıdır. Kaynakça listesinde kaynaklar, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak dizilmelidir. Soyadın baş harfi büyük, ismin sadece baş harfi yazılmalıdır.

Kaynakçada referans gösterimi için:

Kitap:

Tek Yazarlı Kitap

Yazar Soyadı, A. (Basım Yılı). *Kitabın Adı (İtalik)*, Şehir: Yayınevi.

Aladağ, M. (2010). *21.Yüzyılda Pazarlama Teknikleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Çok Yazarlı Kitap

Tuna, P., Kalın, A., Gerçek, C. ve Güneş, S. (2000). *Oyun Teorisi*, Bursa: Ekin Yayınları.

Editörlü Kitap:

Tek Editörlü Kitap:

Editör Soyadı, A. (Ed.). (Yıl). *Kitabın Adı (İtalik)*. Şehir: Yayınevi.

Kutlu, M. (Ed.). (2008). *Osmanlı Divan Şiirleri Üzerine Metinler*. İstanbul: Yönetim Yayınları.

İki Yazarlı Editörlü Kitap:

Mutlu, C. ve Sağlık, D. (Ed.). (2012). *Güncel Gelişmeler Işığında Liderlik*. Ankara: Eski Yayınevi.

Kitapta Bir Bölüm:

Yazar Soyadı, A. ve Yazar Soyadı, A. (Yıl), Bölümün Başlığı. Editörün A. Soyadı (Ed.), *Kitabın Adı (İtalik)* içinde, (s. sayfa aralığı). Yayın Yeri: Yayın Evi.

Suna, P. ve Güneş, S. (2019). Uluslararası İlişkiler Perspektifinde Türkiye. A. Kalın (Ed.), *Küresel Ekonomi* içinde, (s.248-298). Ankara: Nobel Yayınları.

Makalelerde:

Tek Yazarlı Makalelerde:

Yazar Soyadı, Adı. (Basım Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı (İtalik)*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Alm, J. (1996). What is an Optimal Tax System?. *National Tax Journal*, 49 (1), 117-133.

İki Yazarlı Makalelerde:

Yazar Soyadı, Adı. ve Yazar Soyadı, Adı. (Basım Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı (İtalik)*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Desouza, K. C. ve Flanery, T. H. (2013). Designing, Planning, and Managing Resilient Cities: A Conceptual Framework. *Cities*, 35, 89–99.

Kongre ve Sempozyum Bildiriler

Adil, Ö., Günay, T. ve Güzel, B. (2008). Öğretmen Adaylarının Öğrenciye Yönelik Tutumları ile Öğrenci Başarısı. *V. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 3-5 Haziran 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale. 115-120.

Elektronik Kaynaklar

MEB (2008). Karşılaştırmalı Eğitim Programları. *Fen Lisesi Öğretim Programı* (s. 209-239) Erişim: 12 Ağustos 2008, <http://dogm.meb.gov.tr/www/ogretimprogramlari/icerik/14>

Değerlendirme Süreci

Dergi ve yayın süreci ile ilgili tüm yazışmalar Dergipark sistemi üzerinden yürütülmektedir. Yayınlanmak üzere gönderilen tüm çalışmalar ön incelemeye tabi tutulur ve inceleme, editörler ve bağımsız hakemler tarafından gerçekleştirilir. Gönderilen çalışmalar ilk olarak editörlerin incelemesinden geçer. Bu aşamada ilk olarak çalışmanın dergi kurallarına uygunluğu incelenir. Ardından makale alanında uzman en az iki hakeme gönderilir. Çalışmanın yayımlanabilmesi için en az iki hakemden ‘yayınlanabilir’ raporu alması gerekmektedir. Editörler ve hakemler incelemelerinde temelde şu üç kritere göre hareket ederler:

- 1) Anlatım Kalitesi: Yazım stili, anlatımda akıcılık, dilin doğru kullanımı, yazının planlaması ve yapısı,
- 2) Kaynakların Doğru Kullanımı: Dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin doğru ve eksiksiz olması, kaynakların yeterliliği, niteliği,
- 3) Bilimsel Kalite: Çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinalliği, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliği ve kalitesi.

Hakemlerin raporları doğrultusunda gönderilen makale ya yayınlanır ya düzeltilmek ve daha sonra yayınlanmak üzere yazara geri gönderilir ya da reddedilir. Her durumda yazar Dergipark üzerinden bilgilendirilir; çalışmanın hangi aşamada olduğu yine Dergipark üzerinden izlenebilmektedir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Hakemlerden 'yayınlanabilir' onayı alınmasına karşın Yönetim Bilimleri Dergisi

editörleri yazarlardan bazı teknik düzeltmeler talep edebilirler. Ayrıca hakem raporları gizlidir ve dergi arşivlerinde 5 yıl süre ile saklanır. Yönetim Bilimleri Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen yazıların yazarları kendilerine telif ödenmeyeceğini baştan kabul ederler.

İletişim Bilgileri

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilimleri Dergisi Yazı İşleri Editörlüğü, 17200, Ağaköy, Biga, Çanakkale. Tel: 0 286 335 87 38 E-posta: ybd@comu.edu.tr

NOTES FOR THE CONTRIBUTORS

***

Journal of Administrative Sciences focuses on scholarly articles on labor economics and industrial relations, econometrics, economics, business administration, public administration, public finance and international relations in general from all over the world. The journal encourages interdisciplinary studies. Manuscripts submitted to Journal of Administrative Sciences should be original and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

Articles submitted for consideration of publication are subject to peer review. The editorial board and editors take consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas. For the articles to be published, at least two 'accepted' reports from the referees are required.

The Editors and referees use three-step guidelines in assessing submissions:

- 1) Literary quality: Writing style, usage of the language, organisation (paragraphing, syntax, flow etc.)
- 2) Use of references. Referencing, sources, relationships of the footnotes to the text.
- 3) Scholarship quality: Depth of research, quality; contribution, originality of the contribution (new and creative thought) and plausibility of the author's argument.

Questions regarding the status of submissions should be directed to the co-editors by e-mail at ybd@comu.edu.tr. The author could be asked for technical corrections by editors after the final draft of the article.

Submission

Manuscripts should be single spaced throughout (including all quotations and footnotes) on single sides of A4 paper... Full names of the author(s) should be given, an address for correspondence, and where possible a contact telephone number, fax number and e-mail address. Authors should pay particular attention to the accuracy and correct presentation of references.

Besides the manuscript a brief cv of the author should also be attached to the e-mail so that a registry is formed. JAS uses American Psychology Association System

Length

Articles as a rule should not exceed 8.000 words and should not be less than 4.000 words, not including footnotes and references.

Style and Proofs

Authors are responsible for ensuring that their manuscripts conform to the JAS style. Editors will not undertake retyping of manuscripts before publication. The main text

should be written using Times New Roman font, 10 points, single line spacing, 0 nk before and after and justified on both sides. There should be 1 line space between paragraphs. All of the main headings should be written in capital letters, using Times New Roman font, 10 points, single line spacing, 10 nk before and after and justified on both sides. Sub-headings should be written with only the first letter capitalized, using Times New Roman font, 10 points, single line spacing, 6 nk before and after, and justified. If a third subtitle is used, it should be 10 points, italic, normal (not bold), 6 nk before and after, justified and only the first letter of the words in the heading should be capitalized. No spaces should be left before or after the headings.

Footnotes

Books

One author:

Aladağ, M. (2010). *21.Yüzyılda Pazarlama Teknikleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Two authors:

Acer, Y ve Kaya, İ. (2009). *Uluslararası Hukuk*, Temel Ders Kitabı, Ankara: USAK Publications.

Three authors:

Tuna, P., Kalın, A., Gerçek, C. ve Güneş, S. (2000). *Oyun Teorisi*, Bursa: Ekin Yayınları.

Part of a Book:

Groundwater-Smith, S. (2007). As Rain is to Fields, so Good Teachers are to Students. S. Knipe (Ed.), *Middle Years Schooling: Reframing Adolescence* (151-170. ss.). Frenchs Forest, N.S.W: Pearson Education Australia.

Articles:

Alm, J. (1996). What is an Optimal Tax System?. *National Tax Journal*, 49 (1), 117-133.

Paper Presented at a Conference or Meeting:

Yegin, Mehmet. (2009). A New Schematic Model to Understand Formation of Public Opposition on Foreign Policy Issues, *Midwest Political Science Association 67th Annual National Conference*, Chicago, USA, p. 9.

Web Sources:

MEB (2008). Karşılaştırmalı Eğitim Programları. *Fen Lisesi Öğretim Programı* (s. 209-239) Accessed: 12 Ağustos 2008, <http://dogm.meb.gov.tr/www/ogretimprogramlari/icerik/14>

Biography

Current and recent academic and professional affiliations and recent major publications for the Notes on Contributors should be supplied with the articles. It should not exceed 100-word.

Abstract

A concise abstract not exceeding 250-300 words in length is required.

Contact Information

For more information about the journal feel free to contact with the editors. JAS / YBD, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, TÜRKİYE.

Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736

Web: <http://ybd.comu.edu.tr> / E-mail: ybd@comu.edu.tr